

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Cemil Koçak'ın nszyle

Umumî Müfettişler Toplantı Tutanakları - 1936

Yayına Hazırlayan: M. Bülent Varlık

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
İşe Mahsus

UMUMÎ MÜFETTİŞLER

**Konferansında görüşülen ve Dahiliye Vekâletini
ilgilendiren işlere dair toplantı
zabıtlarile rapor ve hulâsası**
1936

ANKARA
BAŞVEKÂLET MATBAASI
1937

UMUMÎ MÜFETTİŞLER

Konferansı'nda Görüşülen ve Dahiliye Vekâleti'ni
İlgilendiren İşlere Dair Toplantı
Zabıtları ile Rapor ve Hulâsası

1936

Önsöz: Cemil Koçak

Yayına Hazırlayan
M. Bülent Varlık

*dipnot

Yayına Hazırlayanın Notu

İlişikte yer alan belgenin yayına hazırlanmasında tamamıyla aslına sadık kalınmıştır. Özgün metinde sadece bazı litografik hatalar düzeltilmiş ve günümüz Türkçesinde pek kullanılmayan sözcüklerin yanına [] içinde açıklaması yazılmıştır. Bu sözcüklerin Türkçeleştirilmesinde ağırlıklı olarak Ferit Develioğlu; *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (Aydın Kitabevi, Ankara-1999) kullanılmıştır. Ancak, bazı sözcükler günümüzdeki anlamları ile açıklanmıştır.

Metinde yer alan dipnotların tamamı tarafımızdan konulmuştur.

Umumî Müfettişler Konferansı'nda Görüşülen ve Dahiliye Vekâleti'ni İlgilendiren İşlere Dair Toplantı Zabıtları ile Rapor ve Hulâsası, 1936

© *Dipnot Yayınları*

Dipnot Yayınları 91

Yakın Tarih 6

ISBN: 978-605-4412-00-6

Sertifika No: 14999

Yayına hazırlayan: M.Bülent Varlık

Kapak Tasarımı: Sinan Solmaz

1. Baskı: 2010 / Ankara

Baskı Öncesi Hazırlık: Dipnot Bas. Yay. Ltd. Şti

Baskı: Mattek Matbaacılık Bas. Yay. Tan. Tic. San. Ltd. Şti.

GMK Bulvarı No 83/23 Maltepe / Ankara

Dipnot Yayınları

Selanik Cad. No: 82/32 Kızılay / Ankara

Tel: (0 312) 419 29 32 / Faks: (0 312) 419 25 32

e-posta: dipnotkitabevi@yahoo.com

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

UMUMÎ MÜFETTİŞLER

Konferansı'nda Görüşülen ve Dahiliye Vekâleti'ni
İlgilendiren İşlere Dair Toplantı
Zabıtları ile Rapor ve Hulâsası

1936

Önsöz: Cemil Kaçak

Yayına Hazırlayan
M. Bülent Varlık

*dipnot

İçindekiler

Önsöz/ Bir Rapor Üzerine Değerlendirmeler	11
Cemil Koçak	

Umumî Müfettişlikler Teşkilâtı

Asayiş ve Emniyet:	27
Birinci Umumî Müfettişlik'te:	27
Trakya Umumî Müfettişliği:	28
Üçüncü Umumî Müfettişlik:	28
Dördüncü Umumî Müfettişlik:	28
Anasır [Etnik Unsurlar], Tedbirler:	29
Netice	30

Jandarma

Kadro	32
Subay Durumu	32
Gedikli Durumu	33
Temditliler [Uzatmalılar)	33
Silâh Durumu:	33
Hayvan Durumu	33
Bütçe Durumu	34
İnşaat Durumu	34
Mektepler:	34
Telefonlar	34
Netice	35

Emniyet

Netice ve Mütalea	37
Hudud İşleri	38
Netice ve Mütalea	40

Kaçakçılık

Netice ve Mütalea	44

Mülkî Teşkilat

Netice ve Mütalea	47
Mahallî İdareler	49
Tarihçe:.....	49
Buhranın Tesiri.....	49
Tedbirler	50
Gelirler.....	51
Masraflar	52
Kadrolar ve Teşkilât Masrafı	52
Hizmetler	52
Belediyeler	53
Belediyeler Bankası	55
İmar Heyeti	55
Belediyeler Kongresi	55
Kadrolar	56
Köyler	56
Umumî Manzara ve Vaziyet	56
Gelirler	56
Köy Masrafları.....	57
Umumî Müfettişliklerde.....	57
Netice ve Mütalea	58
Hususi İdareler	58
Belediyeler	61
Köyler.....	64
Nüfus ve Dil İşleri.....	67
Tesisat ve Mefruşat[Donanım]	68
Sicillerin Hali	68
Kayıtların Ehemmiyeti	68
Alınan Tedbirler ve Düzeltme Çareleri:	68

Dil.....	69
Netice ve Mütalea	70

HÜLÂSA

Umumî Müfettişlikler.....	71
Asayiş ve Emniyet.....	71
Anasır-Tedbirler.....	72
Jandarma	74
Emniyet.....	75
Hudut İşleri-Tedbirler	76
Kaçakçılık, Sebepleri, Azaltma Çareleri	77
Mülki Teşkilât.....	78
Mahallî İdareler	80
Hususî İdareler:.....	80
Belediyeler	83
Köyler.....	84
Nüfus ve Dil İşleri.....	85
Millî Seferberlik	86

CELSELER VE RAPORLAR

Birinci Celse; Umumî Müfettişler Konferansı'nın Çalışma Plânı	87
İkinci Celse; Umumî Müfettişler Konferansı'nın 7/12/1936 Pazartesi Günü Toplantısına Mahsus Zabıtname	89
Birinci Umumî Müfettiş Abidin Özmen'in Raporu	97
Üçüncü Celse; Umumî Müfettişler Konferansı'nın 8/12/1936 Salı Günü Toplantısına Mahsus Zabıtname	123
Dördüncü Umumî Müfettiş Korgeneral Abdullah Alpdoğan'ın Raporu	141
Dördüncü Celse; Umumî Müfettişler Konferansı' nın 9/12/1936 Çarşamba Günü Toplantısına Mahsus Zabıtname.....	165
Beşinci Celse; Umumî Müfettişler Konferansı'nın 9/12/1936 Çarşamba Günü İkinci Toplantısına Mahsus Zabıtname.....	193
Altıncı Celse; Umumî Müfettişler Konferansı'nın 10/12/1936 Perşembe Günü Toplantısına Mahsus Zabıtname.....	209

Gümrük Muhafaza Umum Komutanı Tüm General Seyfi Düzgören'in Raporu	233
Yedinci Celse; Umumî Müfettişler Konferansı'nın 11/12/1936 Cuma Günü Toplantısına Mahsus Zabıtname	255
Sekizinci Celse; Umumî Müfettişler Konferansı'nın 12/12/1936 Cumartesi Günü Toplantısına Mahsus Zabıtname.....	285
Dokuzuncu Celse; Umumî Müfettişler Konferansı'nın 21/12/1936 Pazartesi Günü Toplantısına Mahsus Zabıtname	305
Mahalli İdareler Umum Müdürü Hasan Faik Türel'in Raporu	319
Onuncu Celse; Umumî Müfettişler Konferansı'nın 22/12/1936 Salı Günü Toplantısına Mahsus Zabıtname	363

RAPORUN İLİŞİKLERİ

- I 5/12/1936 Günündeki Toplantı (Ruzname)
- II 7/12/1936 Günündeki Toplantıya Aid Zabıtname ve Merbutu Rapor
- III 8/12/1936 Günündeki Toplantıya Aid Zabıtname ve Merbutu Rapor
- IV 9/12/1936 Günündeki Toplantıya Aid Zabıtname ve Merbutu Rapor
- V 9/12/1936 Günündeki 2 inci Toplantıya Aid Zabıtname ve Merbutu Rapor
- VI 10/12/1936 Günündeki Toplantıya Aid Zabıtname ve Merbutu Rapor
- VII 11/12/1936 Günündeki Toplantıya Aid Zabıtname
- VIII 12/12/1936 Günündeki Toplantıya Aid Zabıtname
- IX 21/12/1936 Günündeki Toplantıya Aid Zabıtname ve Merbutu Rapor
- X 22/12/1936 Günündeki Toplantıya Aid Zabıtname

ÖNSÖZ

Cemil Koçak¹

Umûmî Müfettişlikler (1927-1952) adlı kitabımda² kısaca zikrettiğim, fakat o zaman görme imkânı bulamadığım önemli bir kaynak daha şimdi artık günışığına çıkıyor. Elimizde tuttuğumuz metin, Umûmî Müfettişler'in 1936 yılı sonunda gerçekleştirdikleri toplantının tutanaklarıdır. Umûmî Müfettişler, tutanakları da bulunan bu toplantının dışında başkaca toplantı(lar) da yaptılar mı, bilemiyoruz. Umûmî Müfettişliğin hayat bulduğu yıllar boyunca ilk ve son toplantı bu toplantı mıdır sorusuna, umarız araştırmacılar ileride doyurucu yanıtlar verebileceklerdir.³

¹ Sabancı Üniversitesi, Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi

² Cemil Koçak, *Umûmî Müfettişlikler (1927-1952)*, (2. basım), İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 251-258.

³ Yukarıda adı geçen kitabımın ikinci basımında bu konudaki yeni yayınlara da işaret ettim (s. 331-334) ve onları kısaca değerlendirmeye de çalıştım. Fakat burada başkaca önemli yayınlara da ayrıca işaret etmek isterim; Necmettin Sâhir Silan'ın kişisel arşivinden derlenerek Târih Vakfı tarafından yayınlanan kitap (dizisi) belgesel niteliğiyle özellikle dikkat çekicidir: *Doğu Sorunu: Necmeddin Sâhir Silan Raporları (1939-1953)*, (Yayına Hazırlayanlar: Muazzez Pervan ve Tüba Akekmekçi), Târih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010. Ayrıca, *Toplumsal Tarih* dergisinin 195. sayısı (Mart 2010) da aynı konuya ayrılmıştır. Bu arada gözden kaçırılmaması gereken önemli bir başka yayın daha bulunmaktadır: Mehmet Bayrak, *Kürtlere Vurulan Kelepçe: Şark Islâhat Plânı*, Özge Yayınları, Ankara, 2009. Elimizde bulunan toplantı tutanakları ile hemen hemen aynı târihlere denk gelen İktisat Vekili Celâl Bayar'ın şark raporu da yıllar önce yayınlanmıştı: Nurşen Mazıcı, *Celâl Bayar, Başbakanlık Dönemi (1937-1939)*, Der Yayınları, İstanbul, 1997, (s. 155-230). Yine bu kitapta, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın

Şimdilik biz dikkatimizi bu toplantıya verebiliriz: Tek başına toplantıda tutanak tutulmuş olması dahi, toplantıya verilen önemin göstergesi sayılmalıdır. Eğer önem bakımından bu gerekçeyi yeterli bulmayanlar varsa, tutanakların “işe mahsus” olarak basılmış olmasını da ileri sürebiliriz. Bu gerekçeleri yeterli bulmayanlara da, toplantının tam dokuz gün sürdüğünü hatırlatmakla yetinebiliriz. 5-22 Aralık 1936 târihine denk gelen toplantı, Türkiye’nin siyâsal, sosyolojik, demografik, ekonomik, sosyal ve âsâyiş fotoğrafını ortaya çıkarmaktadır ve bu bakımdan çok önemlidir. Toplantı İçişleri Bakanı Şükrü Kaya’nın başkan-lığında yapılmış ve toplantıya bu târihte görevde olan dört Umûmî Müfettiş ile Jandarma Genel Komutanı ve Gümrük Umum Muhafaza Komutanı da katılmıştır. Ancak katılımcıların daha geniş olduğunu hatırlatmak isterim.

Toplantı tutanağı, bize tam olarak 1936 yılı sonundaki Türkiye fotoğrafını sunmaktadır. Metin iki yönden son derece önemli ve yararlıdır: Öncelikle, okuyucuya doğrudan doğruya gündemdeki sorunlara ilişkin ayrıntılı bilgi vermektedir. Fakat araştırmacılara da yüklü miktarda malzeme temin etmektedir. Sâdece bu malzemeye dayanarak, yalnızca Umûmî Müfettişlik mıntıklarına değil, fakat Türkiye’nin tamâmına ilişkin fotoğraf çekmek mümkündür. Eğer mümkün olsaydı, bu metnin önemli bir kısmını *Umûmî Müfettişlikler (1927-1952)* kitabıma ek olarak verirdim. Söz konusu araştırmamda bulduğum bütün veriler, bu metinle bütünleşmekte ve örtüşmektedir; iki metin birbirini âdetâ tamamlamaktadır. Ayrıca, elimizdeki metin, kitabımda otaya koyduğum değerlendirmelerimi de doğrulamaktadır.

Dersim ile ilgili dikkat çekici kısa bir raporu da bulunmaktadır (s. 233). Son olarak (ama önem bakımından sonuncu değil), yine Dipnot yayınları tarafından basılan Hüseyin Aygün’ün *Dersim 1938 ve Zorunlu İşkân (Telgraflar, Dilekçeler, Mektuplar)* (Ankara, 2009) kitabını izleyen ve İlhamî Algör tarafından yayına hazırlanarak neredeyse eş zamanda yayınlanan *Ma Sakerdo Kardaş? (N’etmişiz Kardaş?)* (Doğan Kitap, İstanbul, 2010) kitabı, bu alanda açılan yolun genişleterek sürdüğünü göstermesi bakımından da sevindimdir.

Sanırım vurgulanması gereken bir önemli nokta da, metnin sâdece Kürt sorunu ile ilgili olarak okunmaması gereğidir. Bütün metin, genel olarak ülkenin ve özel olarak da çeşitli bölgelerin ekonomik, sosyal, siyâsal, kültürel yönden olduğu kadar, sağlık, eğitim, yerel yönetimler, idâre ve ticâret hayâtı, bütçe, banka, kredi, tarım, ormancılık, hayvancılık, mâtencilik, sulama, ulaşım, haberleşme, adlî işlerle hâpishâneler, kaçakçılık, medenî kânun, örf ve âdetler, askeriye, özellikle jandarma ve polis teşkilâtı ve karakollar, güvenlik güçlerinin çalışma şartları ve eğitimi ile ülkenin demografik özelliklerini ve altyapı sorunlarını nakletmesi bakımından çok önemlidir. Taşranın özel bir röntgeni gibidir; özellikle taşranın içinde bulunduğu durum açıkça gözler önüne serilmektedir.

İlginç olan nokta, toplantının yalnızca Umûmî Müfettişlikler ile ilgili olmasına rağmen, toplantıya İçişleri Bakanlığı'nın bütün önemli yetkililerinin de katılmış ve sorunların daha genel olarak ele alınmış olmasıdır. Toplantının bu denli uzamasının nedeni, Umûmî Müfettişler ile diğer yetkililerin, yalnızca Umûmî Müfettişlik kurumunun sorunlarını ve durumunu tartışmaları değil, fakat ülkenin içinde bulunduğu bütün sorunları masaya yatırmalarıdır. Aslında masaya yatırmak deyimi de gerçeği tam olarak aksettirmekten uzak kalacaktır; çünkü, gerçekte yetkililer, yetkililere İçişleri Bakanlığı adına brifing vermişlerdir. Toplantı'nın neredeyse yarısı bu türden brifinglerle geçmiştir ve bu brifinglerde verilen bilgiler temelinde bazı küçük görüşmelere ancak fırsat kalmış gibi görünmektedir. Bu kısa gözlemden ne gibi bir sonuç çıkarabiliriz? Kanımca ve benim değerlendirmeme göre, aslında olağanüstü bir yönetim şekli olan Umûmî Müfettişlikler dahi, İçişleri Bakanlığı'nın bürokrasisinde, zihniyetinde ve anlayışında genel idâre sisteminin yine yalnızca hiyerarşik ve bürokratik bir aygıt olarak görülmektedir. Elbette bu türden bir anlayış, Osmanlı bürokrasisinin ve idâresinin Cumhuriyete mirası olarak kabûl edilmelidir.

Toplantıda Umûmî Müfettişlikler'in sayıca daha da artırılmasına karar verilmiştir: *"Bu teşkilâtın memleketin diğer aksâmına teşmili"* ... Oysa bu kararın hayâta geçiril(e)mediğini artık biliyoruz. Yukarıda adı geçen araştırmamda, 1947 yılında Beşinci Umûmî Müfettişliğin kurulup kurulmadığını tartışmıştım ki, burada yalnızca hatırlatmakla yetiniyorum. Diğer yandan, bu genişleme sağlanıncaya kadar da, Birinci Umûmî Müfettişlik bölgesinden alınacak Van, Hakkâri, Bitlis ve Muş ile Üçüncü Umûmî Müfettişlik bölgesinden alınacak Ağrı ilinden kurulu ayrı bir müfettişlik bölgesinin kurulmasının öngörüldüğü ortaya çıkmaktadır. Bu düzenleme ise, "âcil zâruiretlere, inzıbâtî ve iktisâdî mühim sebeplere" dayanıyordu. Ama bu yönde de bir gelişme ol(a)mayacaktır.

İçişleri Bakanlığı Müsteşarı Sabri Çıtak, Umûmî Müfettişlikler'in "devletin kuvvet ve kudretini temsil" ettiğini söylüyor ve konuşmasının bir yerinde de Trakya'da özel olarak kuruluşunu "gayri Türk unsurlara inkısam etmeyip, Türk unsuruna müstenid" olduğunu göstermek" olarak sunuyordu. Aslında Umûmî Müfettişlikler'in on bölgede kurulması düşünülmüştü, fakat sonradan bu sayı altıya indirilmişti. Beşincisi, altıncısı ve yedincisi ardından gelecekti. Bunlar, meselâ Seyhan, Ege ve Karadeniz olabilirdi. Birinci Umûmî Müfettişlik ise ikiye ayrılabilirdi. Şükrü Kaya on, hattâ onbir Umûmî Müfettişlik'ten söz ediyordu. Sâdece Ankara ile İstanbul bu uygulamadan müstesnâ olacaktı.

Tam bu târihte Umûmî Müfettişlikler'in içinde bulunduğu durum bütün açıklığı ile ortaya konulmuştur. Teşkilâtın genişletilmesi talep edilmektedir. Bölgedeki yol yapımının ve inşaat faaliyetlerinin merkezi gücün göstergesi olarak algılanması dikkat çekici olup, bölgede yaşayanların bu tür faaliyetlerden etkileneceği düşünülmektedir.

Metinde jandarma kuvvetinin zayıflığı da ortaya çıkmaktadır. Jandarma, bir yandan iç güvenlikle meşgûl bulunurken, diğer yandan da kaçakçılıkla mücadele etmektedir ve bütün bunları önlemekte yetersiz kalmaktadır. Raporda, yurt içi ulaşım imkânları da ayrıntılı bir şekilde

gösterilmiştir. Yerel yönetimlerin içinde bulunduğu sorunlar resmedilmiştir.

Metin arasına sıkışmış görünen bilgiler, geçmişimizin yeniden inşasında hayli yararlı olabilir: Meselâ, Jandarma Genel Komutanı Korgeneral Nâci Tınaz, jandarma güçlerinin sorunlarını anlatırken, birdenbire Menemen hâdisesine de değinmekte ve “*Menemen hâdisesinde jandarma komutanı Giritli Hasan’ın böyle bir dâvâya başlayacağını evvelden haber almıştı. Buna dâir gelen kâğıdı sıraya koyduğu için, işlerin çokluğundan, sırası gelip de tedbirini alamamış-tır. Mahkûm edemedik. Divânı Harpte beraat etti. Adamcağızın şifâhen emir verdiği sonradan tahakkuk etti*” demektedir. Mene-men olayına ilişkin bu bilgiyi bir başka kaynakta bulmak mümkün değildir.

Elbette Kürt sorunu can yakıcı önemdedir. Metnin önemlice kısmı bu tartışmaya ayrılmıştır:

“Bugün Kürt tanınan, sayımlarda, istatistiklerde, bâzı eserlerde Kürt gösterilen, Birinci, Üçüncü ve Dördüncü Umûmî Müfettişlik bölgelerinde yaşayanların çoğu, târihten Türk olmakla berâber, muhtelif sebepler altında bir kısmı lehçelerini değiştirmiş, dillerini kaybetmiştir. Anâsır istatistiklerine göre, Birinci Umûmî Müfettişliği teşkil eden sekiz vilayette toplanan 1,129,174 nüfusun 26,420’si Türk, 741.325’i Kürt göstermektedir. Bu rakamlara göre, bölgedeki Kürt kesâfeti % 60’tır. Üçüncü Umûmî Müfettişliğin sekiz vilâyetindeki 1,866,809 kişiden 299,055’i Kürt, 1,515,928’i Türk olarak kayıtlıdır. Nisbet % 16’dır. Dördüncü Umûmî Müfettişlik mıntikasındaki 350,826 nüfusun 198,508’i Kürt, 107.965’i Türk gösterilmektedir. Nisbet % 56’dır.”

Görüldüğü gibi, “aslında Türk olan” Kürtlerin bölgelere göre nüfusu ve oranı açıkça belirtilmiştir. Ardından da önemli bâzı sonuçlara ulaşılmaktadır. Güvenlik meselesi olarak görülen bu alanda alınması gereken önlemlere de yer verilmiştir. Buna göre; “doğu da bir Kürtler dâvâsı bulunduğunu kabûl etmek ve üzerinde esaslı sûrette durmak mecbûriyeti” vardı. Kendilerini Kürt olarak tanımlayanlar gerçekte “ırk ve secere itibârı”yle Türk olmakla bir-

likte, alınacak olan önlemlerle gerçek kimliklerine geri dönebilirlerdi. Bunun için bölgede yatılı köy okulları açmak, “Türklük merkezleri”nde ekonomik egemenliği elinde tutmak, doğuda yerli memur kullanmamak, oraya tâyin edilecek memurları desteklemek, demiryolu hatlarının her iki yanına Türk nüfus yerleştirmek, isyancıları ve Kürtleri batıya göçürmek, bölgedeki resmî görevleri ancak Türklere hasretmek ve propaganda yapmak gerekiyordu. Özellikle de Türk nüfusun bölgede iskânı talep ediliyordu; Kürtlerin asimilasyonu ancak bu yöntemlerle gerçekleştirilebilirdi. Bu arada Kürtlükle Nakşibendilik arasında kurulan kuvvetli bağlara da işâret edilmiştir. Türkçe konuşmayan-lara karşı alınacak önlemler için planlama yapılması dikkati çekmektedir.

Özetle;

“Memurların gafletine, siyasî maksatlara dayanan bu rakam ve izahlar hakikati ifadeden çok uzak olmakla beraber doğuda bir Kürtlük davası bulunduğunu kabul etmek ve üzerinde esaslı suretle durmak mecburiyetindeyiz.

Tarihen, ırk ve şecere itibarile Türk oldukları halde, haricî tahrikâta ve şahsî menfaatlara dayanan mütegalibenin, ağaların, şeyhlerin, seyitlerin, reislerin saltanat idaresinin himayesile nüfuz ve tegallüplerini artırarak mezhep ihtilâf ve husumetlerinden istifade ederek Kürtleştirdikleri kısmı telkin yolile, kuvvetli kültür hareketleri ve idarî, iktisadî tedbirlerle temsil, daha doğrusu ırkî hüviyetlerini tanıtmının mümkün olacağı mütalea edildi.

A: Doğu bölgesindeki vilâyet hususî idareleri gelir itibarile çok zayıf olduğundan bu havalide masrafı Devlet bütçesinden temin edilmek suretile yatılı ve kuvvetli elemanlı köy okulları açmak.

B: Türklük merkezlerinde iktisadî hakimiyeti ellerinde tutacak kuvvetli ticaret evleri kurmak.

Köy köy dolaşarak köylüyü şehir ve kasabalardan uzaklaştıracak haberler yayan, köylü istihsalâtını [üretimini] yok pahasına ellerine geçiren ayak satıcılarını ortadan kaldırmak.

C: Doğuya gönderilecek memurların seçiminde çok dikkatli olmak emsalile sabit olduğu gibi şimdiye kadar yapılan ve gizli tutulmasına fevkalâde dikkat edilen hareketleri yaygın köylük ve yerli memurlar çok

tehlikeli olduğundan küçük memur maaşlarının yükseltilmesi, mümkün olduğu kadar yerli, bilhassa Kürtleşmiş veya Kürtlüğe mütemayil [eğilimli] bulunmuş memur kullanmaktan çekinilmesi. Memurları vazifelerine bağlamak için: Şark'a gönderileceklerle bir derece terfi hakkı tanınması veya tazminat verilmesi.

Meskensizlik yüzünden maruz kalan iztirabın ortadan kaldırılarak memur evleri yaptırılması.

Lise ve orta mektebi bulunmayan yerlerdeki memur çocuklarının Kültür Bakanlığı hesabına leylî [yatılı] mekteplerde meccanen [ücretsiz olarak] okutturulması.

Sağlık teşkilâtının kazalara kadar götürülmesi, kamyon ekibile birlikte gezici doktorlar bulundurulması, memurlarla memur ailelerinin yol ve tedavi masraflarına yardım edilmesi.

D: Şimendöfer [demiryolu] hatlariyle şoselerin iki tarafına toplu ve kuvvetli Türk köyleri kurularak çizilecek programa tevfi kan [uygun olarak] her sene maksat ve ihtiyacı karşılayacak miktarda muhacir [göçmen] yerleştirilmesi.

E: Bölgede inşaat müteahhitleri bulunamayacağına ve bulunsa bile iyi iş görmedikleri emsalle anlaşılmasına binaen köy evleri inşaatının selâhiyetli [yetkili] müteahhislardan teşekkül eden umumî müfettişliklere bağlı komisyonlara verilmesi.

F: Aşiretlere ağıalık, reislik, seyitlik, şeyhlik yapmış hadiselerle karışmış, tahrikâta alet olmuş ve olmakta bulunmuş olanların ihtiyacı karşılayacak bir plân ve program dahilinde aileleriyle birlikte garbe nakledilerek yerleştirilmesi.

G: Göçebe aşiretlerin yerleştirilerek toprağa bağlanması.

H: Nahiye müdürleriyle ziraat ve baylar memurlarının süvari ve seyyar hale getirilerek hayvan yem bedeli verilmesi.

İ: Halk evlerine önem verilmesi, okuma odaları açılarak halka ajans, gazete ve mecmua okutturulması, bilgi ve kültüre hitabeden seyyar film ve temsil işlerine el uzatılması, seyyar hatipler kullanılması, Türkçe şarkı ve türküler öğretilmesi.

Tahsildarlık, muhtarlık, bekçilik gibi işlerin Türkçe bilenlere ve Türküm diyenlere hasredilmesi.

Her kazada doktor, ebe ve sağlık teşkilâtı bulundurulması gibi tedbirlere önem ve hız verilmesi, bunların tez elden tahakkuk ettirilmesi muvafık olacağı mütalea edildi.”

Bütün metin boyunca yukarıda belirtilen paradoks yinelenmektedir. Bir yandan Kürtlerin Türk olduklarına yönelik açık kabûl ile diğer yandan Kürtlerin bir “mesele” olarak konuşulması arasındaki çelişki fark edilememiş gibidir. Eğer fark edilmişse de, resmî lisandaki kabûlle gerçekler arasındaki çelişki gösterilmemek istenmiş olmalıdır. Bu arada Birinci Umumî Müfettiş Abidin Özmen’in Başbakanlığa da sunduğu rapor, burada (artık) ikinci kez yayınlanmaktadır. Rapor, ilk kez kısa bir süre önce Sayđı Öztürk tarafından *İsmet Paşa’nın Kürt Raporu* adlı kitabının eki olarak yayınlanmıştı (Doğan Kitap, İstanbul, 2007, s. 113-128). Özmen’in alınmasını istediği önlemler arasında, pasaportsuz olarak sınırdan gizlice giriş yapanların “kurşun”la karşılanması (33 Kurşun’u hatırlatacak şekilde) ve şâkilerin yakınlarının “ortadan kaldırılması” da vardır. Bu türden yetkiler sâdece doğuda görev yapan vâliler bulunmalıydı. Eğer bu kabûl edilmezse, yetki hiç olmazsa Umûmî Müfettişlere bırakılabilirdi. Oysa vâlilerin polis yasasına dayanarak aldıkları gözaltı kararları dahi, savcılar ve Adâlet Bakanlığı tarafından kısıtlanıyordu ki, bu durum eleştirilmekteydi. Bu türden tutumlar, bölgenin yitirilmesine neden olabilirdi. “Bölgedeki amme hukûku müdâfi olacak arkadaşlar, ulusal duyguyu herşeyin üstünde tutmaya azmetmiş şahıslar” olmalıydılar. “Muğlak, basit ve câhil halkın anlamasından uzak olması” nedeniyle, bütün bu bölgede “hususî bir adliye rejimi” kurulmalıydı. Bölgede özel bir yargı anlayışı ve teşkilâtı kurulması isteniyordu ki, hatırlanacağı gibi, örneğin 1935 yılı sonunda Tunceli kânunu ile bu talep Tunceli için gerçekleşmişti.⁴ Raporun sonunda, Birinci Umûmî

⁴ Tunceli kânunu için bkz. Cemil Koçak, “Tunceli Kânunu”, *Geçmişiniz İtinayla Temizlenir*, (4. Basım), İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 211-216

Müfettişlik bölgesindeki illerdeki (Diyarbakır, Hakkâri, Mardin, Siirt, Urfa, Van, Muş ve Bitlis) nüfus rakamları da verilmektedir.

Üçüncü Umûmî Müfettişlik bölgesinde de Kürt nüfusun süratle artmakta olduğu dikkati çekmiştir. Dördüncü Umûmî Müfettişlik bölgesinin ise kâmilten Kürt olduğuna değinilmiştir. Bu arada dikkat çekici bir başka tesbit de, Kürtlüğün dış etkenlerle, Ermenilik ve Hıristiyanlıkla örtüştüğü yolundaki açıklamadır. Bu türden bir yaklaşıma bugün de zaman zaman yer verilmesi, konunun yeni olmadığına dikkat çekmek bakımından önemlidir. Metindeki konuşmalarda, özellikle de İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın sık sık "ırk" a atıfta bulunması, sâdece dikkat çekici değil, fakat aynı zamanda dönemin genel anlayışına işâret etmesi bakımından da önemlidir. Dördüncü Umûmî Müfettiş Korgeneral Alpdoğan'ın Başbakanlığa sunduğu rapor da yine elimizdeki metinde bulunmaktadır ki, burada ilk kez yayınlanmaktadır. Alpdoğan, yeni kurulan teşkilatın faaliyetlerini ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır. Bu metinde ilginç bir saptama da, bölgede yaşayan insanların gelişmeler karşısında "*bizleri Ermeniler gibi kırıp imhâ edecek*"ler şeklinde bir kanaate sâhip olmasıdır. Yine bu metinde Dersim yöresinin Kürtlerinin Kızılbaşlıkla tanımlanmasına yer verilmiş ve merkezin bu politikası eleştirilmiştir.

Bu arada Kürt nüfusun resmî rakamlarda ve istatistiklerde olduğu gibi yer alması rahatsız yaratmaktadır. Böylece Kürtlerin Türklerden ayrı duruyor olması, resmî ideolojinin bütün iddialarını çürütecektir. Bu bakımdan resmî rakamlar açıklanır-ken, Kürt nüfusun açıkça deklare edilmesi doğru bulunmamıştır.

İçişleri Bakanlığı yetkilileri, aslında resmî ideolojinin hem öznesi, hem de nesnesi konumundadırlar. Bir yandan, onu yeniden üretiyorlar, diğer yandan da onun içerdiği bütün çelişkileri telâffuz etmenin rahatsızlığını ister istemez hisse-diyorlardı. Bir yandan, resmî ideolojinin yarattığı sanal dünyanın içinde kalarak rahatlıyorlar, fakat diğer yandan hayâtın gerçeği karşısında bu sanal

dünyânın gerçeği ne ölçüde yansıttığını tartışma eğilimi içine giriyorlardı. Bu tartışmalardan somut bir sonucun doğmaması önemli değildir. Asıl önemli olan, hayâtın kendi gerçeği karşısında idârecilerin savunma pozisyonlarının anlaşılmasıdır. Bütün görüşmeler boyunca, Kürtlerden söz etmek, sonra aynı rahatlıkla onların Türk olduğunu açıklamak ve hemen ardından onların farklılıklarını vurgulamak, bütün bunlar, bu çelişkinin aşlamadığını bize açıkça göstermektedir.

Asayiş meselesine gelindiğinde ... “Siirt vilâyetindeki soygunların Sason harekâtından doğduğu, ikâmetin men edildiği bu muntikadan çıkarılan 3.500 kişiden mühim bir kısmının bölge hâricine sevk edilmeyerek, civâra yerleştirilmelerinin ve bâzı şahısların bölgenin sarp yerlerinde ihtifâ etmelerinin saik olduğu” anlaşılmıştı. Diğer yandan da, “şimdiye kadar hükûmet nüfuz ve icraatı girmeyen Sason muntikasındaki halk, toplu hayâta ve ziraate alışmamış olmakla berâber, yasak bölgenin sarp arâzi ve kovuklarında kalanlara yardım gayreti, soygunların çoğalmasını icâb ettirmişti.” “Bunların nakli vaziyeti salâha sevk edecekti. (...) Diyarbakır’da] hâdiselerin çoğalması, cenup hudûdunun gayri tabiiliğinden, teşkilâtımızın tamam olmayışından, memleketimizden çekilmiş birçok Ermeni, Kürt ve Âsurilerle 150’liklerin sınırlara yerleşmiş olmalarından, kaçakçılık hâdiselerinden ve Fransızların bunları himâye etmelerinden ileri gelmekte” idi. Dördüncü Umûmî Müfettişlik, yeni kurulmuştu; “şimdiye kadar hükûmet kuvvet ve nüfûzunun giremediği, Kürtlüğün ve şekavetin merkezi sayılan Dersim, büyük hükûmet adamı İsmet İnönü’nün isâbetli karar ve tedbirlerle Türkiye Cumhuriyeti câimasının fethedilmiş ayrılmaz bir parçası hâline girmişti.” “Coğrafi vaziyetü, arâzi darlığı, geçim ıstırâbı, asırların ihmâli, sui idâre ve hâricî tahrikât gibi sebeplere istinâd eden Dersim vakâyii, şekâvet hâdiseleri, kuvvetli, âdil, alâkalı ve şefik bir idâre altında hareketlerini değiştirmişti.” “Devlete ve hükûmet kuvvetlerine karşı günden güne çoğalmakta olan itimat, alınan tedbirlerle kuvvet bulmakta ve dâimâ artmakta” idi.

Elbette pek çok kaynakta benzeri görüşlere atıfta bulunmaktadır ve bunlara sık sık rastgeliyoruz. Pek çok araştırmada, benzeri metinlere

göndermede bulunuluyor ve bu sâyede de devlet-toplum etkileşimine ilişkin fikir sâhibi oluyoruz. Fakat okuyucunun bizzat devletin içinden gelen sesi duyması başka bir şeydir. Doğrudan seslenildiğinde, okuyucunun devlet ile toplum arasında kurulan (ya da bir türlü kurulamayan) bağı hissetmesi bakımından özgün metin çok önemlidir. Meselâ, yukarıdaki alıntıda yer alan *“fethedilmiş”* ibâresi kanımca önemlidir. Dersim meselesini sâdece bu kelime ile analiz etmek yeterli olabilir.

Uzer’e göre, Üçüncü Umûmî Müfettişlik bölgesinde *“kocaman bir ordu vardır”* ve *“bu orduyu kaldırsak”* Uzer idâreci olarak sorumluluk alamayacağını söylemektedir. Gerçek olan şudur: *“Şarkı idâre, şefkat tutuyor dersek, aldanmış oluruz.”* Aslında *“ordu oradan kalktı mı, iş değişir”* di. Uzer’e göre, sorun Türk olduğunu bilemeyen Kürtlerdir: *“Hepsi Türk olmakla berâber, Kürttür.”* Ayrıca, *“Yarım asır zarfında buralarda dökülen kanları affetmemişlerdi.”* Uzer’in konuşmasından bir başka bilgi daha ortaya çıkmaktadır ki, meğerse *“askerî mekteplere Kürt talebe alınmıyor”*muş... Ayrıca, *“birçok işlere”* de alınmıyorlarmış... Uzer, Birinci ve Dördüncü Umûmî Müfettişlik bölgelerinin İstanbul’da uygulanan yasalarla yönetilemeyeceği kanısındadır ve bu eğilim ona göre sâdece zaman kaybı anlamına gelecektir: *“Buralar ayrı bir kânunla idâreye muhtaçtı.”* *“Şarkın müstesnâ kânunlarla, iskânla, kuvvetli siyâsetle idâre edilmesi lâzımdı.”*

Emniyet Genel Müdürü Şükrü Sökmensüer ise, Uzer’in tedbirlerini onaylamak eğiliminde değildi: Ortada sâdece *“bir dil dâvâsı vardı.”* *“İmhâ siyâseti”* ne gerek yoktu, en azından şimdilik yoktu. Tabii eğer gerekirse bu da gündeme gelirdi. Faat henüz *“iktisâdî ve kültürel telkinler”*le yetinilmeliydi. Alpdoğan’a soracak olursak, *“Bugün başımızda bir Kürt meselesi vardı”* ve sorun şu sorunun yanıtına bağlıydı: *“‘Sen Kürtsün seni öldüreceğim’ diye mi, yoksa ‘sen Türksün, gel bana yaklaş’ mı diyeceğiz?”* Onun yanıtı, Kürtleri *“Türklüğe bağlamaktı.”* Abidin Özmen de, benzer eğilimler içindeydi. *“Gerek Tahsin Uzer’in izâhatı ve gerek benim izâhatımı, siz Kürtsünüz, sizi keseceğiz mânâsına almamalı”* idiler.

İşin aslı, bundan sonra Kürtlere (artık) Kürt denmeyecekti: “Şarkta gittiğim zaman bir tâmim yaptım. Hiçkimseye siz Kürtsünüz diye hitap etmeyeceksiniz dedim.”

Bu tartışma, Kürt sorununda iktidar içinde görülen kararsızlık ve çelişkiyi dile getirmektedir. Bir yanda, olan ve süren askerî müdahaleler, diğer yanda da asimilasyon politikası durmaktadır ve bu iki politika birbirinin seçeneği olarak görülmektedir. Aslında bu iki politika birbirine paralel uygulanmaktadır; biri diğerinin ardından değil... Hangisinin öne alınacağı konusunda bir görüş ayrılığından söz etmek daha doğru olacaktır. Sonuç olarak “iki yol” vardı: “Biri imhâ, diğeri temsil” ... “İmhâya hacet yok”tu, “temsil”e gidilecekti. “Temsil” nedir diye soracak olursanız, “temsil”, “siz Kürt değilsiniz, Türksünüz diye yapılacak bir telkin”di. “Zâten bütün dert, Türk temsil hareketimizin zaafı” idi. Oraya Türkler gidecekti. Hattâ Kürt meselesi deyimi kaldırılmalı ve “Kürt meselesi diye mevzuu bahis edilmesi” doğru olmayacaktı. Abidin Özmen, bu görüşlerinin ardından, “bu kelimeyi kaldıralım” diyordu.

Fakat, ülkedeki tek sorun Kürtler değildi; meselâ, İkinci Umûmî Müfettiş, Trakya bölgesinin özelliklerinden söz ederken, bölgedeki Pomaklardan ve Yahudilerden de söz açmaktadır. Çerkes yoğunluğuna henüz dokunulmamıştır, Pomaklardan da tehdit görülmemektedir. Trakya’da “Pomaklar tehlikeli olabilecek vaziyet ve kefâsette değildi.” “Türk lehçesi hâkimdi.” “Kültür hareketleri de zamanla dil zaafını ortadan kaldıracaktı.” Aleviler de çokturlar. Ama endişe kaynağı olarak görülmemişlerdir. Fakat Yahudiler öyle değildirler. Onlar ekonomiyi emmişlerdir ve emmeye de devâm etmektedirler. Trakya’da ve Çanakkale’de ayrı ayrı 15-20 bin Yahudi nüfustan söz edilmektedir. Uzer, “zecrî hareket”ten yana değildir; karşı ekonomik tutumdan söz etmektedir. Yahudiler, ciddi tehdittirler. Burada da muhacirlerin sorunları başköşede durmaktadır.

Bu konuşmaları vurgulamamın nedeni, her bölgede farklı azınlıkların tehdit ve risk faktörü olarak görüldüğünün altını çizmektir. Bu bakımdan tek bir azınlığın gözetim altına alındığı yolundaki görüşler doğru değildir. Elbette nisbî önemler söz konusudur; fakat benim vurgulamak istediğim nokta, tüm azınlıkların bulunduğu bölge itibâriyle tehdit olarak görüldükleri ve her an gözetim altında tutulduklarıdır. Bütün azınlıklar, asimilasyon politikasının içinde yer almışlardır.

Elbette konuşmalarda komünizm tehlikesine de değinilmektedir; ne var ki, bu, ciddiye alınmayacak kadar dar bir zümrenin içine hapsedilmiştir ve risk grubu dardır.

İktidârın gözüyle özellikle doğu ve güneydoğu bölgesinin ve bu arada Kürt meselesinin nasıl görüldüğü, nasıl algılandığı, nasıl analiz edildiği, nelerin sorun olarak ortaya konulduğu, sorunların çözüm yöntemlerinin neler olduğu konularında, bizzat iktidârın üslûbunu ve anlatısını ortaya koymak ve anlamak bakımından elimizdeki metin çok önemlidir. Kürt meselesinin gündemin baş sırasında bulunduğu bir anda, konunun târîhîsel derinliğini hatırlatmasının yanı sıra, “*milletin devlete kalben bağlanması*” sorununun hâli hazırda devâm ettiğini de göstermektedir.

UMUMÎ MÜFETTİŞLİKLER TEŞKİLÂTI

Umumî Müfettişlere mevdu mesaili [verilen konuları] görüşmek üzere Dahiliye Vekili [İçişleri Bakanı] Bay Şükrü Kaya'nın⁽⁵⁾ reisliği altında Birinci Umumî Müfettiş Abidin Öz-men⁽⁶⁾, Trakya Umumî Müfettişi General Kâzım Dirik⁽⁷⁾, Üçüncü Umumî Mü-

⁵ Şükrü Kaya 1883 yılında İstanbul'da doğdu. İlk ve ortaöğrenimini burada yaptı. Midilli İdadisi'ni bitirdi. Galatasaray Sultanisi'ne girdi, burada okurken aynı zamanda Hukuk Mektebi'ne devam etti. 1908'de Paris'e gitti. Türkiye'ye dönünce Hariciye Nezareti [Dış İşleri Bakanlığı]'nda çalıştı. Aşair ve Muhacirin [Aşiretler ve Göçmenler] Genel Müdürü oldu. Mülkiye Müfettişi olarak Anadolu ve Irak'ta bulundu. Daha sonra İzmir'e gitti. Buca Sultanisi'nde öğretmenlik yaptı. Milli Mücadeleyi destekleyen faaliyetlerinden ötürü Malta'ya sürüldü. Esaretten sonra Anadolu'ya geldi. Lozan Konferansı'na giden hey'ette danışman olarak çalıştı. Ardından İzmir Belediye Başkanlığına seçildi. Daha sonra da milletvekili oldu. 1927-1938 yılları arasında İç İşleri Bakanlığı görevini yürüttü. 10 Ocak 1959 tarihinde öldü.

⁶ [Zeynel] Abidin Özmen 1890'da Niğde'de doğdu. Eğitiminden sonra Maliye Bakanlığı'nda göreve başladı. Belçika'da eğitim gördü. Yurda döndükten sonra çeşitli kamu görevlerinde çalıştı. Mudanya kaymakam vekilliği sırasında Milli Mücadele'ye katıldı. Yunan'lara esir düştü, 1923'te Anadolu'ya geri döndü. Çeşitli kamu görevlerinde çalıştı. Aydın milletvekili oldu. Milli Eğitim Bakanlığı'na getirildi. 20 Ağustos 1966'da vefat etti. Hakkında geniş bilgi için bkz: Çankaya, Ali; Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, c: IV, Mars Matbaası, Ankara-1968/1969, ss: 1421-1423.

⁷ [Mehmet] Kazım Dirik 1881'de Manastır'da doğdu. Harp Okulu'nu bitirdi. Milli Mücadele'ye katıldı. Daha sonra askerlikten ayrıldı. Çeşitli illerde valilik yaptı. 3 Temmuz 1941'de öldü. Geniş bilgi için bkz: Serap Tabak; Kazım Dirik Paşa/Askeri, Mülki Haysiyet ve Şahsiyeti, Karam yay., Çorum-2008.

fettiş Tahsin Uzer⁽⁸⁾, Dördüncü Umumî Müfettiş Korgeneral Abdullah Alpdoğan⁽⁹⁾, Jandarma Genel Komutanı Korgeneral Naci Tınaz⁽¹⁰⁾, Gümrük Umum Muhafaza Komutanı Tümgeneral Seyfi Düzgören'in⁽¹¹⁾ iştirakile [katılımıyla] 5.12.1936 tarihinden itibaren 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 21, 22 Birinci Kânun [Aralık] 1936 günlerinde Dahiliye Vekâleti'nde on toplantı yapıldı.

(1) Rakkam ile işaret edilen bağlı ruznameye [gündeme] dahil işlerden görüşülen mesele [meselelere] ait tafsîlât 2-10 işaretli zabıtlarda gösterilmiştir.

Umumî Müfettişlikler Teşkilâtı:

Umumî Müfettişlikler teşkilâtının -kısa bir hayata sahip olmasına rağmen- memlekete ve devlete taallûk eden [ilişkin] işlerle halkın refahına ait hususatta çok faideli olduğu rakam ve hakikatlere dayanan izahlardan anlaşıldı. Bu teşkilâtın memleketin diğer aksama [bölgelerine] teşmili [yayılması], memleket işlerinin yüksek görüş ve yakın alâka ile takip ve tanzimi noktalarından faideli olacağı anlaşılarak tasvip edildi [uygun görüldü].

Bütçe imkânlarile ilgili olan bu temenni tahakkuk edinceye [gerçekleşinceye] kadar, Birinci Umumî Müfettişlik mıntakasına [bölgesine] dahil Van, Hakkâri, Bitlis ve Muş ile Üçüncü Umumî

⁸ Tahsin Uzer 1878'de Selanik'te doğdu. Osmanlı döneminde çeşitli görevlerde bulundu. Malta'ya sürüldü. Esaretten sonra Milli Mücadele'ye katıldı. Milletvekili olarak görev yaptı. 1939'da vefat etti. Hatıralarının bir kısmını Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi [Türk Tarih Kurumu yay., Ankara-1979] adlı kitapta topladı.

⁹ Abdullah Alpdoğan, Dersim'in adının Tunceli'ye çevrilmesinde önemli bir rol oynadı.

¹⁰ [Ahmet] Naci Tınaz 1882'de Serfice'de doğdu. Harp Okulu'nu bitirdi. Birinci Dünya Savaşı'na katıldı. 1921 yılı başında Anadolu'ya geçti. Üst düzey askeri görevleri yerine getirdi. Daha sonra milletvekilliği ve Milli Müdafaa Bakanlığı yaptı. 1964'te vefat etti.

¹¹ Seyfi Düzgören 1880'e doğdu. Harp Okulu'nu bitirdi. Milli Mücadele'ye katıldı. Daha sonraki yıllarda milletvekilliği ve Türk Hava Kurumu başkanlığı yaptı.

Müfettişlik'ten alınacak Ağrı vilâyetlerinden mürekkep [oluşan] ayrı bir müfettişlik teşkilâtı vücade getirilmesinin acil zaruretlere, inzibatî [düzenle ilgili] ve iktisadî mühim sebeplere istinad etmekte [dayanmakta] olduğu anlaşıldı.

Asayiş ve Emniyet:

Hemen kaydetmek lâzımdır ki güvenlik ve asayiş durumu bütün bölgelerde daima lehe inkişaf etmekle [gelişmekte], vakayi [olaylar] azalmaktadır.

Birinci Umumî Müfettişlik'te:

[1]934-[1]936 yıllarına ait istatistikler üzerinde yapılan tetkikler, bölgede hadiselerin gittikçe azalmakta olduğunu göstermiştir. Çoğalan umumiyetle kız kaçırma ve Siirt vilâyetindeki soygun vakalarıdır.

Kız kaçırmaların çoğalmasında evlenme işlerindeki zorluk ve külfetlerin âmil [neden] olduğu anlaşılmıştır.

Siirt vilâyetindeki soygunların Sason harekâtından⁽¹²⁾ doğduğu, ikametinin menedildiği [yasaklandığı] bu mıntakadan çıkarılan 3.500 kişiden mühim bir kısmının bölge haricine sevk edilmiyerek civara yerleştirilmelerinin ve bazı şahısların bölgenin sarp yerlerinde ihtifa etmelerinin [saklanmalarının] saik olduğu müşahede edilmiştir.

Şimdiye kadar hükûmet nüfuz ve icraatı girmeyen Sason mıntakasındaki halk toplu hayata ve ziraate alışmamış olmakla beraber yasak bölgenin sarp arazi ve kovuklarında kalanlara yardım gayreti soygunların çoğalmasını icabettirmiştir. Bunların nakli, vaziyeti selâha sevkedecektir [durumu düzelterektedir]. Diyarıbekir'-

¹² Sason Harekatı: Geçmişti Siirt'e, günümüzde ise Batman'a bağlı olan Sason'da ilk eylem Şeyh Sait döneminde gerçekleştirildi. 1930'da ikinci bir eyleme girildi. 1936'da ise üçüncü eyleme başlandı. Her üç eylem de şiddetli bir şekilde bastırıldı.

de hadiselerin çoğalmasi Cenup [Güney] hudud-unun gayri tabiiliğinden, teşkilâtımızın tamam olmayışından, memleketimizden çekilmiş bir çok Ermeni, Kürt ve Asurilerle yüz elliliklerin⁽¹³⁾ sınırlara yerleşmiş olmalarından, kaçakçılık hadise-lerinden ve Fransızların bunları himaye etmelerinden ileri gelmektedir. Memleketimizden aşırılan hayvan ve sairenin satış bedelinde koloni zabıtlarının büyük menfaatleri olduğu aşikârdır.

Trakya Umumî Müfettişliği:

Bu bölgenin asayiş ve emniyet durumu tamamen yerinde ve normal haldedir. Burada Şark [Doğu] gibi bir asayiş [güvenlik] meselesi mevcut değildir. Pomaklar⁽¹⁴⁾ tehlikeli olabilecek vaziyet ve kesafetle [yoğunlukta] değildir. Türk lehçesi hakimdir. Kültür hareketleri zamanla dil zaafını ortadan kaldıracaktır.

Üçüncü Umumî Müfettişlik:

Bu bölgede umumî müfettişliğin teşekkülünden evvel büyük ızdırıp vardı. Kars'tan Eleşkirt'e kadar uzanan sahada köy, ev basmak ve yol kesmek hareketleri oluyordu. Hınıs ve Hasankale mıntakasında şekavet [eşkiyalık] hadiseleri vardı. Bugün bunların hepsi bertaraf edilmiş, mühim çeteler ortadan kaldırılmış bulunuyor. Bu sahada da Garp mıntakası gibi sükûn ve asayişin teessüs ettiği görülmüştür.

Karadeniz sahillerinde devam eden kan davalarının alınan tedbirlerle ortadan kalkacağı anlaşılmıştır.

Dördüncü Umumî Müfettişlik:

Teşkilâtın en yeni ve gencidir. Henüz yaşını bile doldurmamıştır. Şimdiye kadar hükümet kuvvet ve nüfuzunun giremediği; Kürtlü-

¹³ Lozan Barış Andlaşması hükümlerine göre Milli Mücadele'ye karşı tavırları nedeniyle Türkiye Cumhuriyeti tarafından affedilmeyenlerin yer aldığı liste. Geniş bilgi için bkz: İlhami Soysal; *150'likler*, Gür yay., İstanbul-1985.

¹⁴ Pomaklar Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk, Batı Trakya, Makedonya ve Türkiye'de yaşayan Slav kökenli Müslüman bir toplumdur. <https://rantev.org>

gün ve şekavetin merkezi sayılan Dersim, büyük hükümet adamı İsmet İnönü'nün isabetli karar ve tedbirlerle Türkiye Cumhuriyeti camiasının fethedilmiş ayrılmaz bir parçası haline girmiştir. Bölge asayişinde % 99 nisbetinde salâh [düzelme] vardır. Bu sahada zaman zaman vukua gelen köy, ev, ağıl, karakol basması, yol kesme hadiseleri dikkati çekecek derecede azalmış, hatta mukayeseli asayiş istatistiklerinin [1]936 sütunlarının bir kısmı rakamsız hale gelmeğe başlamıştır.

Coğrafi vaziyet, arazi darlığı, geçim ızdırabı, asırların ihmali, su-i idare [kötü yönetim] ve haricî tahrikat [kışkırtmalar] dış gibi sebeblere istinat eden Dersim vakayii, şakavet [eşkiyalık] hadiseleri kuvvetli, adil, alâkalı ve şefik [şefkatli] bir idare altında hareketlerini değiştirmiştir. Devlete ve hükümet kuvvetlerine karşı günden güne çoğalmakta olan itimat, alınan tedbirlerle kuvvet bulmakta ve daima artmaktadır.

Anasır⁽¹⁵⁾ [Etnik Unsurlar], Tedbirler:

Bu gün Kürt tanınan, sayımlarda, istatistiklerde, bazı eserlerde Kürt gösterilen 1., 3. ve 4'üncü umumî müfettişlik bölgelerinde yaşayanların çoğu tarihen Türk olmakla beraber muhtelif sebepler altında bir kısmı lehçelerini değiştirmiş, dillerini kaybetmiştir. Anasır istatistiklerine göre, Birinci Umumî Müfettişliği teşkil eden 8 vilâyette toplanan 1.129.174 nüfusun 206.420'sini Türk, 741.325'ini Kürt göstermektedir. Bu rakamlara göre bölgedeki Kürt kesafeti [yoğunluğu] %60'dır.

Üçüncü Umumî Müfettişliğin 8 vilâyetindeki 1.866.809 kişiden 299.055'i Kürt, 1.515.928'i Türk olarak kayıtlıdır. Nisbet [oran] % 16'dır.

¹⁵ “Unsur”un çoğulu olan “anasır” sözcüğü genellikle Müslüman olmayan gruplar için kullanılmaktadır. Ancak, burada Kürtlerin “anasır” olarak nitelenilmesi dikkat çekicidir.

Dördüncü Umumî Müfettişlik mıntakasındaki 350.826 nüfusun 198.508'i Kürt, 107.965'i Türk gösterilmektedir. Nisbet % 56'dır.

Netice

Memurların gafletine, siyasi maksatlara dayanan bu rakam ve izahlar hakikati ifadeden çok uzak olmakla beraber Doğu'da bir Kürtlük davası bulunduğunu kabul etmek ve üzerinde esaslı suretle durmak mecburiyetindeyiz.

Tarihen, ırk ve şecere itibarile Türk oldukları halde, haricî [dış] tahrikâta ve şahsî menfaatlara dayanan mütegalibenin [toprak ağalarının], ağaların, şeyhlerin, seyyitlerin, reislerin saltanat idaresinin himayesile nüfuz ve tegallüplerini [üstünlüklerini] arttırarak mezhep ihtilâf ve husumetlerinden istifade ederek Kürtleştirdikleri kısmı telkin yolile, kuvvetli kültür hareketleri ve idarî, iktisadî tedbirlerle temsil, daha doğrusu ırkî hüviyetlerini tanıtmının mümkün olacağı mütalea edildi.

A: Doğu bölgesindeki vilâyet hususî [özel] idareleri gelir itibarile çok zayıf olduğundan bu havalide masrafı devlet bütçesinden temin edilmek suretile yatılı ve kuvvetli elemanlı köy okulları açmak.

B: Türklük merkezlerinde iktisadî hakimiyeti ellerinde tutacak kuvvetli ticaret evleri kurmak.

Köy köy dolaşarak köylüyü şehir ve kasabalardan uzaklaştıracak haberler yayan, köylü istihşalâtını [üretimini] yok pahasına ellerine geçiren ayak satıcılarını ortadan kaldırmak.

C: Doğu'ya gönderilecek memurların seçiminde çok dikkatli olmak emsalile [örneklerle] sabit olduğu gibi şimdiye kadar yapılan ve gizli tutulmasına fevkalâde dikkat edilen hareketleri yayan küçük ve yerli memurlar çok tehlikeli olduğundan küçük memur maaşlarının yükseltilmesi, mümkün olduğu kadar yerli, bilhassa Kürtleşmiş veya Kürtlüğe mütemayil [eğilimli] bulunmuş memur

kullanmaktan çekinilmesi. Memurları vazifelerine bağlamak için Şark'a gönderileceklere bir derece terfi hakkı tanınması veya tazminat verilmesi.

Meskensizlik yüzünden maruz kalınan ızdırabın [sıkıntının] ortadan kaldırılarak memur evleri yaptırılması.

Lise ve orta mektebi bulunmayan yerlerdeki memur çocuklarının Kültür Bakanlığı hesabına leyli [yatılı] mekteplerde meccanen [ücretsiz] okutturulması.

Sağlık teşkilâtının kazalara kadar götürülmesi, kamyon ekibile birlikte gezici doktorlar bulundurulması, memurlarla memur ailelerinin yol ve tedavi masraflarına yardım edilmesi.

D: Şimendöfer [demiryolu] hatlariyle şoselerin iki tarafına toplu ve kuvvetli Türk köyleri kurularak çizilecek programa tevfiikan [uygun olarak] her sene maksat ve ihtiyacı karşılayacak miktarda muhacir [göçmen] yerleştirilmesi.

E: Bölgede inşaat müteahhitleri bulunamayacağına ve bulunsa bile iyi iş görmedikleri emsaliye anlaşılmasına binaen köy evleri inşaatının selâhiyetli [yetkili] mütehassıslardan uzmanlardan] teşekkül eden umumî müfettişliklere bağlı komisyonlara verilmesi.

F: Aşiretlere ağalık, reislik, seyitlik, şeyhlik yapmış hadiselerle karışmış, tahrikâta alet olmuş ve olmakta bulunmuş olanların ihtiyacı karşılayacak bir plân ve program dahilinde aileleriyle birlikte Garp'e nakledilerek yerleştirilmesi.

G: Göçebe aşiretlerin yerleştirilerek toprağa bağlanması.

H: Nahiye müdürleriyle ziraat ve baytar [veteriner] memurlarının süvari ve seyyar hale getirilerek hayvan yem bedeli verilmesi.

İ: Halk evlerine önem verilmesi, okuma odaları açılarak halka ajans, gazete ve mecmua okutturulması, bilgi ve kültüre hitabeden seyyar film ve temsil işlerine el uzatılması, seyyar hatipler kullanılması, Türkçe şarkı ve türküler öğretilmesi.

Tahsildarlık, muhtarlık, bekçilik gibi işlerin Türkçe bilenlere ve Türküm diyenlere hasredilmesi.

Her kazada doktor, ebe ve sağlık teşkilâtı bulundurulması gibi tedbirlere önem ve hız verilmesi, bunların tez elden tahakkuk ettirilmesi muvafık olacağı mütalea edildi.

Jandarma

Jandarma Genel Komutanı Korgeneral Naci Tınaz'ın jandarma durumu hakkında verdiği izahata göre;

Kadro:

Jandarma kadrosu 35.415'dir. Mekteplerde talim ve terbiye gören 6 bin gençle, geri hizmetlerde kullanılanlar ve Doğu bölgelerine bağlı 4-5 bine yakın seyyarlar bu yekûndan çıkarılırsa bilfiil vazife gören ve asayişle uğraşan kuvvetin 15 bine indiği görülür.

1., 3. ve 4'üncü umumî müfettişlikler mıntakasında vasati olarak 290, diğer vilâyetlerde 906 nüfusa ve 30 kilometre murabbına [kareye] bir jandarma düşmektedir. Karakol miktarı 2.193'tür.

Subay Durumu:

Kadrosu 1.900 olmak lâzım gelirken elde 1.000 subay vardır ki bunun da 200'ü Millî Müdafaa [Savunma]'dan muvakkaten [geçici olarak] verilmiştir. Buna nazaran asıl jandarma subay mevcudu 800'dür. Ordu stajında bulunan 41'ini çıkarınca 750'ye iner. 35 kadar kazada subay yoktur. Buralarda asayiş işleri erbaşı ve çavuşların elinde kalmıştır.

5-6 sene içinde 139 yüzbaşı, teğmen, asteğmen (D) fıkrası mucibince tekaüde [emekliliğe] sevk edilmişlerdir. Yaş haddini uzatmak teşebbüsü müsbet [olumlu] netice vermediğinden [1]940'a kadar 108 yüzbaşı azalacaktır. Ahvali sıhhiye [sağlık nedenleri], sicil ve arzu ile ayrılacaklar hesaba katılınca beş sene içinde yetişeceklerle zayıatın [kayıpların] telâfi edilemeyeceği [giderilemeyeceği] anlaşılmaktadır. Buna karşı muvakkat [geçici]

olmakla beraber yegâne tedbir ordudan 100 yüzbaşı ve 200 teğmenin jandarma emrine verilmesidir.

Gedikli⁽¹⁶⁾ Durumu:

7-8 sene içinde 3 bin gedikli yetiştirmek, bunları karakollara dağıtmak esasına istinat eden proje bütçe imkânsızlığı yüzünden tatbik edilememiş, gedikli miktarı yüze indirilmiştir.

Temditliler [Uzatmalılar] ⁽¹⁷⁾:

Jandarmaya mevdu [verilmiş] işlerin tenevvüü [çeşitliliği] ve ehemmiyeti 6 aylık hatta bir senelik talim ve terbiye ile ödevlerin yapılmasına müsait olmadığından meslek-i mahsus [özel meslek] olan jandarmada temditlilerin mevkiî mühimdir. Mevcudu dört bine çıkan temditliler zamanında eyi ayrılmadıklarından tecziye [cezalandırma] ve tasfiye yolları ile ıslâh edilmektedir.

Silâh Durumu:

Alınan yüz bin liralık tahsisatla jandarma elindeki bozuk silâhların yenileriyle değiştirilmesine başlanmıştır. Birinci ve dördüncü umumî müfettişlikler mıntakalarındaki jandarma silâhlarının tebdilinden [değiştirilmesinden] çok eyi neticeler alınmıştır.

Yapılan projeye göre çap itibarile tehalüf eden [birbirine uymayan] ve çok eskimiş olan jandarma silâhlarının yenilenmesi için 645 bin liraya ihtiyaç vardır.

Hayvan Durumu:

Beş binlik kadroya karşı hayvan mevcudu dört bindir. Hayvan sahiplerine istedikleri kadar iâşe [beslenme] bedeli verilememekte

¹⁶ Günümüzdeki karşılığı “astsubay” olan askeri sınıf. 1930’lu yıllarda genellikle jandarma kuvvetlerinde yaygın olarak kullanılmıştır.

¹⁷ Temditli ya da uzatmalılar, askerlik hizmetinden sonra “tezkere” bırakarak görevine devam edenler.

olduğundan hayvan beslemek isteği azalmaktadır. Geçen seneye nazaran 300 hayvan azalmıştır.

Bütçe Durumu:

[1]935 yılında münakalelerle [aktarmalarla] 9.780.000 liraya çıkmış olan jandarma bütçesi bu sene 9 milyona düşmüştür. Tekâmül [gelişme] seyri üzerinde yürümek mecburiyetinde bulunan jandarma bundan müteessirdir [üzgündür].

İnşaat Durumu:

Karakol binalarile birlikte jandarmanın 3 bin parça yapısı var. Geçen sene alınan 60 bin lira ile birkaç yapı yaptırılmış, 270 yere yardım edilmiştir. Önümüzdeki sene içinde Çanakkale’de 5-6 pavyon yaptırmak icabediyor. Her biri 30 bin liraya mal olacaktır. Karakol binaları oturmağa müsait halde değildir. Çoğunun yenilenmesi lâzımdır.

Mektepler:

Ankara’daki jandarma subay meslek mektebi bitmek üzeredir. Seneyi kaybetmemek için Genel Komutanlık dairesinin üst katında tedrisata [eğitime] başlanmıştır. 29 talebesi vardır. Bina bitince gediklilere mahsus meslek kursu açılacaktır.

İstanbul’da Maltepe Atış Mektebi’ndeki gedikliler kursuna devam ediliyor. Bu sene yetişen 232 gedikli umumî müfettişlik mıntakalarile kazalara dağıtılmıştır.

Altısı Çanakkale, beşi Edirne, Kütahya, Silifke, Yozgat ve Erzinca’nı olmak üzere mevcut 11 jandarma mektebinden 6’şar aylık iki devrede yılda 12 bin acemi er yetiştirilerek kıtalara dağıtılmaktadır.

Telefonlar:

Bu sene çok az para alındığından inşaata ayrılmamıştır. Gelecek sene alınacak tahsisat ile Şark’taki karakollara telefon temdidini [bağlantısı] düşünülmektedir.

Netice

1- Memleket asayişini elinde tutan, devlet kanunlarının tenfiz [yürütme] ve icra vasıtası olan meslekî, mülkî, askerî ve adlî sahalarda bir çok vazife sahibi bulunan jandarma büyük ihtimamlara [özene] değer bir müessese ve meslek-i mahsus olduğuna göre:

Subay, silâh, bina, karakol, teçhizat, iaşe cihetlerinden [hususlarından] kuvvetlendirilmeğe muhtaç haldedir. Diğer medenî memleketlerde mahdud [belirli] sahalarda beş yüz kişiye bir jandarma düştüğüne göre saha vüsati [genişliği] ve Şark bölgesinin istisnâ vaziyeti göz önüne getirilince jandarma mevcudunun 42 bine çıkarılması icabeder. Meslekten olması, mektepten yetişmesi lâzım gelen jandarmanın her birine ayda kırk lira sarfelmek icabedeceğine göre jandarma bütçesinin 19 milyon liraya çıkarılması iktiza eder [gerekir]. Bütçe ilerde de bu parayı veremiyecğine göre:

1: Ordudan eyi efrat ayrılması,

2: Kazalardaki emniyet işlerinin jandarmadan alınarak polise verilmesi, polis teşkilâtının kazalara götürülmesi. (Yeni Polis Teşkilât Kanunu'nda bu cihet derpiş edilmiştir [göz önünde bulundurulmuştur]),

3: Jandarma ile alâkası olmıyan vergi, tahsilat, şahit celbi, adli tebligat gibi işlerin jandarmadan alınması,

4: Bilgi ve ihtisasa taallûk eden [ilişği olan] ilk tahkikat işlerinin jandarma elinde kalması sadece jandarmayı işgalden, aslî vazifelerini göremiyecek hale getirilmekten başka bir faide ve netice vermediğinden bu işlerin jandarmadan alınması,

5: Bölüklerdeki cetvel ve kırtasiye işlerinin azaltılması bölük komutanlarının asayişle iştigale [uğraşmaya] vakit ve imkân bulabilecek hale getirilmesi,

6: İaşe bedeli olarak verilmekte olan 14 liranın rayice göre artırılma,

7: Karakol binalarının senelere taksim edilecek bir program dahilinde yaptırılması,

8: Çap itibarile muhtelif ve bozuk olan jandarma silâhlarının yenilenmesi, yenilerile değiştirilmesi,

9: Subay noksanının tamamlanması,

10: Bilhassa Doğu bölgesinde telefon şebekelerine ehemmiyet verilmesi, bu işin ilk plâna alınması, tesis ve idamesinin bir usule bağlanması,

11: Toplu hareket ihtimali mevcut oldukça Birinci Umumî Müfettişlik'de seyyar jandarmanın kolordu emrinde bırakılması,

12: Jandarma subayları tekaüd yaşlarının uzatılması,

13: Vilâyetlerdeki altı aylık jandarma talimlerinin kış mevsimine tesadüf ettirilmesi muvafık olacağı mütalea edilmiştir.

Emniyet

Emniyet İşleri Umum Müdürü Şükrü Sökmensüer⁽¹⁸⁾'in verdiği izahata göre; 1., 3. ve 4'üncü umumî müfettişlik mıntakalarını alâ-kadar eden parçanın:

1- Yabancı dört devletle hem hudut [ortak sınıra sahip] olması, tahrikatın hariçten de gelmekte bulunması,

2- Muhalefet yuva ve hareketlerinin, suikast şebekelerinin Cennup [Güney] hudutları üzerinde toplanmış bulunması,

3- Siyaset tahavvüllerine [değişimlerine] göre asayiş değişen bir bölge olması,

¹⁸ 1890'da Üsküp'te doğdu. Askeri eğitim aldı; Osmanlı Ordusu'nun muhtelif kademelerinde çalıştı. Milli Mücadeleye katıldı. 1928'de 1. Umumi Müfettişlik İskan Müdürlüğü görevine atandı. 1934'te Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü'ne atandı. İlk Hatay valisi olarak çalıştı. Daha sonra Erzincan ve Gümüşhane milletvekilliği yaptı. İçişleri Bakanı oldu. 1978'de öldü. Hakkında kısa bilgi için bkz: Eyüp Şahin; *Türk Polis Teşkilatının Şanlı Geçmişinde ve Cumhuriyet'e Giden Yolda İz Bırakan Polisler*, Emniyet Genel Müdürlüğü yay., Ankara-2004, ss: 13-17.

4- Kürtlük politika ve hareketlerine sahne olması,

5- Tarikatlerde vahdet [birlik] esasını eline alan, mahpusları, katilleri himaye eden, kadınları içine alan nakşî⁽¹⁹⁾ hareketinin Kürtler arasında inkişaf etmekte olması ve mandater hükümet-in⁽²⁰⁾ himayesile Diyarbakir'e kadar sokulması noktalarından haiz olduğu ehemmiyete,

Zaman zaman memleketin muhtelif yerlerinde ve bilhassa İstanbul ve İzmir'de komünizm hareketlerinin baş göstermesi, entellektüel tabaka ve talebe arasında tahrikât ve neşriyata girişmeleri, suikast haber ve hareketleri inzımmam [eklenince] edince çok az kuvvetlerle idare edilen emniyet, asayiş ve istihbar işlerinin ehemmiyeti tebarüz eder [ortaya çıkar].

Netice ve Mütalea

A: Memlekette iş hacmi büyüyüp fabrikalar ve amele yuvaları çoğaldıkça,

B: Komünizm ve emsali cereyanlar dünyanın her tarafında artıkça, haricî tahrikat devam edip bilhassa Cenup'taki suikast şebekeleri faaliyette bulundukça, hariçten idare edilen tahrikat cereyanları yürüdükçe polisin emniyet, asayiş ve istihbar sahalarındaki vazifeleri muvazi [paralel] surette çoğalmakta ve ehemmiyet kesbetmektedir [kazanmaktadır].

C: Emniyet teşkilâtı ve polis kuvvetleri ihtiyaca cevap verecek derecede değildir. Çoğaltmak lâzımdır.

D: Kazalarda, kasabalar asayiş ve istihbarat işleri jandarma elindedir. Polis teşkilâtı yapılmış olan mahdud [sınırlı sayıdaki]

¹⁹ Nakşibendîlik hicri: 791, miladi: 1389 tarihinde vefat eden Muhammed Bahaüddin Nakşibend'in temel usullerini belirlediği bir manevi terbiye sistemidir. Onun adına nispet edilerek "Nakşibendîlik" diye anılmaktadır.

²⁰ "Mandeter hükümet olarak o dönemde Suriye'nin yönetimine sahip olan Fransa kastedilmektedir.

kazalardaki polis kuvveti polise mevdu [verilmiş] vezaifi [görevleri] görebilecek miktarda değildir.

E: Emniyet teşkilâtına mensup olanların ve bilhassa polis memurlarının maaşları azdır.

F: Karakol binalarının çoğu barınmağa, iş görmeğe müsait halde değildir.

1- Emniyet teşkilâtının kazalara teşmili [yayılması].

2- Polis maaşlarının arttırılması.

3- Karakol binalarının yaptırılması için hazırlanan kanun lâ-yihalarının bir an evvel çıkarılması temenniye lâ-yık görülmüştür.

Hudud İşleri

Emniyet şube müdürlerinden Halil Sunar'ın⁽²¹⁾ verdiği izahata göre:

1- En çok Cenup hudutlarında cereyan eden hudut hadiselerinde Suriye mandater makamının [yönetiminin] mani tedbirler ittihaz etmediği [almadığı], bilâkis mütecavizlere kolaylıklar gösterdiği, [1]926 itilâfnamesinin⁽²²⁾ [anlaşmasının] tatbikinden [uygulanmasından] beri istenen 545 suçluya karşı 64 kişi teslim edildiği,

2- Sınır bölgelerindeki 36 kapıdan 11'inde memur bulundurulmakta, diğerlerinde 1991 sayılı nizamname [tüzük] mucibince [gereğince] bulundurulması icabeden vekâlet memurlarının istirahatlerine ve iş görmelerine müsait binalar mevcut olmadığından bunların memursuz olduğu,

²¹ Halil Sunar, 1895'te Ankara'da doğdu. Milli Mücadele'ye katıldı. Savaş sonrasında Dahiliye Vekaleti'ne girdi. Emniyet Umum Müdürlüğü'nün çeşitli kademelerinde görev yaptı. Hakkında kısa bilgi için bkz: Eyüp Şahin; *Türk Polis Teşkilatının Şanlı Geçmişinde ve Cumhuriyet'e Giden Yolda İz Bırakan Polisler*, Emniyet Genel Müdürlüğü yay., Ankara-2004, ss: 56-58.

²² 30 Mayıs 1926 tarihinde Türkiye ile Fransa arasında imzalanan Dostluk Anlaşması.

3- Sınırlardaki kapu vaziyetlerinin fenalığından ve birinci de-recede ehemmiyeti haiz kapular da bu günün ihtiyaçlarına uygun şekilde binalar yaptırılması zaruretinden bahis Üçüncü Umumî Müfettişlik'in iş'arı [yazılı talebi] üzerine keyfiyetin [durumun] ilgili Nafia [Bayındırlık] Bakanlığı'na arzedildiği,

4- Hudut makamatile [sınır makamlarıyla] temas edecek hudut amirlerine verilen harcırahın azlığından ve bilhassa ihtiyarî zarurî ziyafet masraflarının karşılanması lüzumundan bahis Birinci Umumî Müfettişlik müracaatlarının tahsisatın azlığı yüzünden yerine getirilemediği,

5- Bulgar hududuna tesadüf eden Demirköy ve İğneada ve Midye mıntakalarındaki jandarma kuvvetlerinin yarı nisbette atlı olması ve huduttaki Bulgar halkı silâhlı ve teşkilâtlı olduğundan halkımızın maneviyatını takviye edecek tedbirler alınması yolundaki Birinci Umumî Müfettişlik iş'arının jandarmaya taallûk eden [ilgili] kısmının kadro darlığı dolayısıyla temin edilemediği, diğer kısım üzerindeki taleplerin alâkadar makamlara bildirildiği,

6- Cenub'a kaçıp halen orada bulunan ve bilhassa memleket aleyhine çalışan eşhasın [kişilerin] vatandaşlıktan ıskatı [çıkarılması] ve şayialı [hissedar oldukları] mallarının satılması mevzularına taallûk eden Birinci Umumî Müfettişlik iş'arından ıskat işlerine taallûk eden kısmın takip edilmekte olduğu, mallar meselesi üzerinde esaslı bir karar alınmadığı,

7- Cenup sınırlarımızdaki halkın pasaportsuz ve usulsüz gelişidişini men [yasaklamak] için pasaport kanununa daha şiddetli hükümler konması hakkındaki Birinci Umumî Müfettişlik iş'arının yeni kanun layihasında [tasarısında] nazarı dikkate alındığı,

8- Güney sınırlarımız halkının, bilhassa Kilis ve Ayıntablıların [Gaziantepililerin] Suriye toprakları içinde kalan arazilerini idare için hudut mıntakasından itibaren 30 kilometre kadar pasavanla [geçiş belgesi] gidip gelme hususunda vaki müracaatlarının hudut

emniyet ve asayiş bakımından mahzurlu görülmesine binaen bu işin toprak mübadelesi [değişimi] suretile tasfiyesinin muvafık görülerek keyfiyetin Baş Vekâlete [Başbakanlığa] arzedildiği,

9- Ankara itilâfnamesi⁽²³⁾ mucibince [uyarınca] Suriye mandater makamâtının hudut rejiminden istifade eden vatandaşlarımızdan vergi almamaları lâzım gelirken [1]933 yılında bu mesailin [meselelerin] mevzu-u bahs [söz konusu] edilerek vatandaşlarımızın üç senelik aşar vergisi için sıkıştırıldığı, muhtelif tarihlerde komisyonlarda görüşülen bu işin diploma[tik] sahaya intikal ettiği ve [1]935 Haziran'ı sonuna kadar olan vergilerin affile neticelendirildiği, [1]936 senesine ait verginin istifa edildiği ve bu mesele için Lâhi [Lahey] Mahkemesi'ne müracaat edileceği,

10- Irak hududunda vaziyetin normal denecek halde olduğu,

11- Yunan-Bulgar hudutlarında kayda değer hadiseler olmadığı,

12- Son iki buçuk sene içinde İranlılardan bize 36, bizden [İran'a] 7 tecavüz kaydedildiği,

13- Geçen yıl Sovyet hudut askerlerinden ikisinin vatandaşlarımız tarafından öldürüldüğü iddia edilmiş ise de, kendi topraklarında pusuya düşürülüp öldürüldüklerinin tesbit edildiği, 2,5 sene içinde Ruslardan bize 7, bizden Ruslara 14 tecavüz vakasının kaydolunduğu. Tarafımızdan vaki tecavüzlerin fazlalığında memleketimize iltica edenlerin Sovyet topraklarında kalan ailelerini getirmek maksadının hakim olduğu anlaşılmıştır.

Netice ve Mütalea

A: Cenup hudutlarında cereyan eden hadiseler üzerine Suriye mandater makamâtının siyasî kanalla dikkat nazarının çekilmesi,

²³ Ankara İtilafnamesi, Türkiye ile Fransa arasında 20 Ekim 1929'da Ankara'da imzalanmıştır. Antlaşmayla Türkiye ile Fransa arasındaki savaş durumu sona ermiştir. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

B: Memurların iş görme ve istirahatlerine müsait binaların bulunmaması yüzünden ihmal edilen hudut kapılarının teşkilâtlandırılması, binaların yaptırılması,

C: Hudut makamatile temas eden hudut amirlerine verilmekle olan harcırahların ziyadeleştirilmesi [artırılması], ziyafet masraflarının karşılanması,

D: Toprak mübadelesi [değişimi] işinin neticelendirilmesi,

E: Aşar vergisi üzerindeki haksız talep ve tazyiklerin [baskıların] ortadan kaldırılması[nın] muvafık [uygun] olacağı mütalea edilmiştir.

Kaçakçılık

Kaçak vakayii [olayları] ve kaçakçılık işleri üzerinde Gümrük Muhafaza Umum Komutanı General Seyfi Düzgören tarafından verilen izahata göre:

1- Memleket dahilinde en çok gümrük kaçakçılığı vukua gelmekte ve sıklet [ağırlık] merkezi Cenup hudutlarında bulunmaktır.

Fransızlar casusluk ve propaganda işlerini bizden giden kaçakçılar vasıtasile idare etmekte ve bunlara ajanlık yaptırmakta olduklarından kaçakçılara her türlü himaye ve yardımı göstermektedirler. Fransızların direktifi dahilinde hareket etmiyen kaçakçılara mal verilmediğinden Fransız âmâline [çıkarlarına] hizmet etmek mecburiyetinde kalıyorlar.

2- Cenup vilâyetleri ötedenberi Halep'le muamele yapmakta, toprak mahsulü vererek mukabilinde [karşılığında] mamûl eşya almakta idi. Hudut çevrildikten sonra Cenup tüccarları Mersin'i tutmak istediler. Tahmil [yükleme] ve tahliye [boşaltma] masraflarının yüksekliği İstanbul'a çevirdi. Nakliye, sigorta, aktarma ücretlerinin fazlalığı, verilen kontenjan müsaadesinin kifayetsizliği kaçakçılığı arttırdı.

3- Kaçağı artıran sebeplerden biri de yakalanan kaçak malların Cenup pazarlarında “cif”⁽²⁴⁾ kıymet üzerinden satılması keyfiyetidir. Tutulacak kaçak malların gümrük resmi eklenerek satışa çıkarılması, talip çıkmazsa devlet müesseselerine, hayır cemiyetlerine verilmesi, o da olmazsa imha edilmesi lâzımdır. Kanunda bu yolda tadilât yapılması icabetmektedir.

4- Muhafaza teşkilâtı noksandır. 8.400 kilometre uzunluğunda olan sahil ve kara hudutlarımız 3.093 kişi ile muhafaza edilmekte olduğuna göre bir kişiye 3 kilometre düşmektedir. Cenup hududunda karakolların arası 5-15, Mersin’de 30, Van’da 25 kilometre fasılalıdır [aralıklıdır]. İzmir’de muhafız başına 12, Kars’ta 5,5 kilometre düşmektedir. Halen 3.500 mevcutlu 9 bölükle tutulan Cenup hududu evvelce hudut kıtalarının fazla mevcutlu 24 bölüğü ile muhafaza ediliyordu. Sanayii inkişaf etmiş, kaçağı çok azalmış memleketlerde, faraza [sözgelimi] Fransa’da adam başına 120, İtalya’da 130, Lehistan [Polonya]’da 170 metre düşmektedir.

5- Karakolların hiç biri karakol denecek halde değildir. Karakol binaları için 5 milyon liraya ihtiyaç vardır. 10 senede ikmal etmek üzere programa bağlamak suretile inşası düşünülmektedir. Altı sene evvel 200.000 lira sarfile yaptırılan karakolların çatısı uçmuş, hepsi tamire muhtaç hale gelmiştir. Subaylar ailelerini Kürt ve Arap köylerinde barındırmak mecburiyetinde kalıyorlar.

6- Subay ihtiyacı en esaslı ıztıraplardandır. Takım komutanları ihtiyat subayıdır. Meslekten subay yetiştirilinceye kadar bölük ve tabur komutanları ordudan verilecekti. Ordunun ihtiyacı dolayısıyla verilenler geri alındı. Halen yedek emekli yüzbaşları bölük komutanlığı vazifesini görmektedir. İstikballeri olmadığından meyusturlar [ümitsiz durumdadır]. Takım komutanlarını Harbiye’de yetiştirmek, orduda staj yaptırmak istiyoruz. İstik-

²⁴ “Cif” uluslararası ticaret ile ilgili bir terimdir. Cif terimi malın maliyeti, sigortası ve navlun giderlerini kapsayan bir fiyat ifade eder.

ballerini temin edecek esasları hâvi [içeren] bir kanun lâiyhası Meclise sunulmuştur.

7- Yaya askerle atlı kaçakçının yakalanması mümkün olamayacağından atlı teşkilâta başlanmıştır. Her bölük merkezinde birer takip kamyonu bulunmakta ise de arızalı arazide işleyemediğinden bunlardan lâik ile istifade edilememiştir.

Makineli tüfengi ve telsizi bulunan, yolsuz arazide saatte 15 kilometre kateden keşif tanklarının her biri 16-17 bin lira tutarında olmakla beraber ayrıca tamir atelyeleri ve benzin depolan tesisi lâzım geleceğinden atlı kuvvete ehemmiyet verilmesi muvafık görülmüştür.

8- Vilâyetlerdeki istihbarat teşkilâtını kuvvetlendirmek muvafık olacaktır.

9- Konulan 125 lira tahsisatla doktor bulunamadığından hastaların karşıdan çağrılan Taşnak doktorlarına muayene ve tedavi ettirilmesine zaruret hasıl oluyor. Buna nihayet verilmesi ve hudut üzerinde doktor bulundurulması büyük bir ihtiyacın ifadesidir.

10- Hudut kıtaları, hududun 50-60 kilometre gerisinde olduğundan ve telefon irtibatı bulunmadığından ekseriya 5-10 kilometre dâhilinde cereyan eden ufak tefek hadiselerle yardım edemiyorlar. Bunun temini lâzımdır.

11- Seyyar kantinler büyük ihtiyaçtır. Temini Nafi'a [Bayındırlık Bakanlığı]'dan rica edilecektir.

12- Hudut nizamnamesinde baş gösterilmediğinden kontrol işi bazı yerlerde onbaşı, bir kısmında polis, bir kısmında da bölük komutanları tarafından görülmektedir. Bu karışıklığa nihayet verilmek için bir talimatname hazırlanmıştır.

13- İnhisar [tütün ve sigara] kaçakçılığı gümrük kaçakçılığını doğurmakta olduğundan halktan fazla fiatla tütün mübayaası [satın alınması] tedbiri gümrük kaçakçılığını azaltacaktır.

14- Hudut emniyetine ait tedbir ve direktifleri tesbit eden hudut kaçak komisyonlarının kuvvetlendirilmesi faideli görülmektedir.

15- Hudut mülakatlarında vali ve kaymakamlar tercümanlık vazifesini karşı taraftaki Ermenilere yaptırmakta olduklarından bunun önüne geçilmesi, hudut vilâyetlerine lisan bilen maiyet memurları gönderilmesi vaziyeti daha salim [emin] şekle sokar.

16- Ruslar hudut kapılarını kapıyarak Kızılçakçak'tan⁽²⁵⁾ başka yerden mal alıp vermemekte olduklarından Şark hududunda kaçakçılık ve karşı tarafın siyasi propagandası canlanacaktır.

17- Peşin ve ikinci ikramiye şekillerini kaldırarak bunların yerine rayiç [gerçek değeri] üzerinden bir ikramiye esasının kabulü, suçlarla cezalar arasındaki nisbetsizliğin izalesi [gideril-mesi] kaçağın önlenmesinde hayli faideli olacaktır.

18- Kaçağın önüne geçecek en müessir [etkili] tedbirlerin iktisadî tedbirler olacağına ittifak edilmiştir. Halkın ayağına ucuz mal götürmek, Sümerbank⁽²⁶⁾ tarafından açılacak satış depolar ile bu işi idare etmek ciheti düşünüldü. Bu tedbir depolar açılmasını, teşkilâtı, nakliye ücretlerinin azaltılmasını icabettirmekte olduğundan komisyon neticeye varamadı. Tez elden karara bağlanıp tatbikine geçilmesi çok faydalı olacaktır.

Netice ve Mütalea

Verilen izahata göre: Kaçakçılığın önüne geçme, kaçağı azaltmak için;

1- Muhafaza teşkilâtının kuvvetlendirilmesi, subay ihtiyacının ve bunların istikbalinin temini,

25 Ermenistan sınırı yakınlarında olan Kızılçakçak, günümüzde Akyaka adını taşımaktadır.

26 1933 yılında kuruldu. Özellikle tekstil sektöründe faaliyet gösteren bir bankaydı. 1995'te özelleştirildi.

2- Karakol binalarının ve hudut üzerindeki resmî dairelerin on senelik bir program dahilinde yaptırılması, halen Kürt ve Arap köylerinde barındırılmak mecburiyetinde kalınan subay ailelerinin iskân [yerleşim] vaziyetinin ıslâhı,

3- Verilen yüz yirmi beş liralık tahsisatla doktor bulunamaması yüzünden karşı taraftaki Taşnak doktorlara müracaat mecburiyetinde kalınmakta olduğundan buna nihayet verilmesi. Hudutta doktor bulundurulması,

4- Hudut kıtaatı [birlikleri] ve jandarma ile telefon irtibatının ve hudut alaylarının muhafaza teşkilâtına yardımının temini,

5- Hudut emniyetine ait tedbir ve direktifleri teshil eden [kolaylaştıran] hudut kaçak komisyonlarının kuvvetlendirilmesi,

6- Gümrük kaçakçılığını tütün kaçakçılığı çoğaltmakta olduğundan bunun önlenmesi için inhisar idaresince [Tekel] halktan değer fiat ile ve zamanında tütün mübayaasına [satın alımına] devam olunması,

7- Hudut mülakatlarında [görüşmelerinde] vali ve kaymakamlar tercümanlık vazifesini karşı taraftaki Ermenilere yaptırmakta olduklarından hudut vilâyetlerine lisan bilen ecnebi [yabancılar] işler müdürleri gönderilmesi,

8- Kaçakçılık Kanunu'ndaki noksanların tamamlanması, suçlarla cezalar arasındaki nisbetsizliğin [oransızlığın] izalesi [giderilmesi],

9- Tutulan kaçak malların gümrüksüz sif [cif] kıymet üzerinden satılığa çıkarılması, kaçakçılığı teşvik, kaçakçıları teşçi eder [özendiren] mahiyette olduğundan bu esasın tadilile [değiştirilmesiyle] Cenup pazarlarında kaçak mal satılmasına mani olacak ve kaçakçılığın önüne geçecek hükümler konması,

10- En müessir [etkili] tedbirler iktisadî olacağına göre halkın ayağına ucuz mal getirmek ve Sümerbank tarafından açılacak depolarla bu işi idare etmek üzerindeki komisyon tetkikatının [ince-

lemelerinin] tez elden bitirilmesi bir-iki sene için zararlı da olsa bu tedbirin tatbik olunması,

11-Suriye hududu boyuna sıralanmış olan şerirlerin [fesatçıların] siyasî teşebbüslerle kaldırılmasının temini muvafık [uygun] olacağı mütalea edilmiştir.

Mülkî Teşkilat

Tafsilâtı VIII işaretli zabıtta münderiç [yer alan] izahata göre:

1- Yollara, şimendiferlere ve diğer icaplara göre değişen idarî taksimatın kıstası yoktur.

2- Halkı yakından alâkadar eden kaza teşkilâtı tam idarî bir teşkilâttır. 762 bin kilometre murabbai [kare] saha dahilinde 430 kaza bulunduğu göre miktarları az olmakla beraber gayri mütenasip [düzensiz] olarak tevzi edilmiştir [dağıtılmıştır]. Miktarının artırılması ve mütenasip hale getirilmesi lâzımdır.

3- [1]928 senesinde 15-20 kilometrelik sahalar dahilinde 15 köyden ibaret tam teşkilâtlı nahiye kurulmağa başlanmış ise de [1]929 buhranı⁽²⁷⁾ bu fikrin ve tatbikatın ileri gitmesine mâni olmuştur. Yalnız birer müdürle idare edilen 893 nahiye için senede 900 bin lira kadar masraf yapılmaktadır. Tam teşkilâtlı nahiye kurulmazsa bunları kaldırarak aynı tahsisat [ödenek] ile köy müfettişlikleri teşkilâtı yapılması muvafık [uygun] olur.

4- Köyler teşkilâtsızdır. Bütün esasların hazırlandığı köyü, hükümet şimdiye kadar eline almış değildir. Devletin inkılâp hamlesini köylere götürmek her bakımdan lâzım ve faidelidir.

Memleket nüfusunun yüzde seksenini teşkil eden bu büyük kütleyi ele almazsak açılan fabrikaların bacaları söner.

Köylü kendi evolisyonuna [evrimine] bırakılırsa daha on bin sene aynı halde kalır. Dağınık köyleri bir araya getirerek mümkün

²⁷ 1929 sonunda ABD.'nde başlayan ve kısa zamanda tüm dünyayı etkileyen kapitalizmin en büyük buhranı.

olan yerlerde toplu köy kurmak her bakımdan faidelidir. Bu günkü durum, hayvancılık köyleri dağıtmakta çiftçilikten bir merhale geri olan çobanlığa götürmektedir.

Göçebelik memleketi harap ediyor, halkın yaylalara çekilmesi yüzünden bir çok yerler altı ay hayat ve hareketten mahrum kalmaktadır.

3-4 sene evvel meclise verilen taşra teşkilâtına ait kanun projesinin yeniden tetkik edilerek bu günün ihtiyaçlarına cevap verecek şekle [sokulması] icabeder. Vali muavinlikleri teşkilâtı faideli olmuştur; miktarlarını arttırmak lâzımdır. Valilerin dolaşamamaları harcırah [yolluk] tahsisatının azlığından ve gaybubetlerinde [yerlerinde olmadıkları zaman] yerlerini tutacak, vilâyet işlerini görececek adam olmamasından ileri geliyor. Mansup [seçilmiş] idare heyetleri teşkilâtı iyi neticeler vermiştir. Adetleri arttırılacaktır. Merkez ve bilhassa mahalli idareler teşkilâtı bu günün ihtiyaçlarına cevap verecek halde olmadığından köy, belediye ve hususî idare işlerini ayrı ayrı umum müdürlüklere vermek ve teşkilâtını hizmetlerine mütenazır [uyumlu] hale getirmek istiyoruz.

Vilâyetlerde köy işler ile iştigal edecek valilerin emrinde birer büro açmak ve teşkilât yapmak icabeder.

Dahiliye [içişleri] memurlarının maaşları çok azdır. Vilâyetlerde şifreyi, devletin bütün esrarını [gizli bilgilerini] ellerinde bulunduran tahrirat [yazı işleri] kâtiplerinin maaşı on liradır. Vilâyet nüfus müdürleri yirmi lira almaktadır. Vali ve kaymakamların maaşlarını arttırmak lâzım, hatta zaruridir [zorunludur]. Hariçte çalışan bir gencin cebine ayda dört yüz lira girdiği halde valiler iki yüz lira alıyor. Kaymakamların maaşları hayatî ihtiyaçlarını bile karşılayacak miktarda değildir.

Netice ve Mütalea

1- 762 bin kilometre murabbai [kare] sahada kurulan ve bazıının merkezden 120 kilometre uzakta köyleri bulunan yekûnu

430'dan ibaret kaza adedi az; tevziatı [dağılımı] gayri mütenasiptir [düzgün değildir]. Miktarını artırmak ve tashihaat [düzeltme] yapmak lâzımdır.

2- Yalnız birer müdürle idare edilmekte olan nahiyeler faideli olmaktan uzaktır. Adetleri 893'den ibaret olan mevcut nahiye müdürlerine senede 900 bin lira verilmektedir. Tam teşkilâtlı nahiyeler kat'i zaruretin [kesin bir ihtiyacın] ifadesidir. Bütçe imkânları tahakkuk etmediği takdirde bunların tahsisatı ile köy müfettişlikleri teşkilâtı yapmak muvafık olur.

3- Şimdiye kadar ele alınamayan köy işlerini murakabe [denetleme] ve nizama sokmak için umumî müfettişliklerde, vilâyetlerde, kazalarda birer köy bürosu açmak ve teşkilât kurmak lâzımdır.

4- Faideli olan vali muavinlikleri teşkilâtını genişletmek ve merkez kazası kaymakamlığı salâhiyetini haiz [yetkisine sahip] yeni muavinlikler ihdas etmek muvafık olur.

5- Mansup [atanmış] idare heyetleri teşkilâtı iyi neticeler vermiştir. Adetlerini artırmak ve bazı yerlerde muntakavî [bölgesel] şekle sokarak selâhiyet [yetki] vermek icabeder.

6- Dahiliye memurlarının taşra teşkilât kadroları dar, maaşları azdır. Vilâyetlerde şifreyi, devletin bütün esrarını ellerinde bulunduran tahrirat [yazı işleri] kâtiplerinin maaşları 10 liradır. Bazı vilâyetlerde yüz binlerce nüfusun bütün medenî hallerini takip ve tescil ile mükellef olan vilâyet nüfus müdürleri 20 lira almaktadır. Yüz bin nüfuslu bir kazanın yazı, kayıt, memurun muhakematı, idare heyeti işlerini idare ve kaymakamlara vekâlet eden tahrirat kâtipleri 16 lira almaktadır. Bilhassa Doğu bölgesinde bu yüzden mahremiyeti [gizliliği] iltizam edilen [gereken] hareketlerin daima işae edildiği [duyurulduğu] vakidir.

Vali ve kaymakamların derecelerini yükseltmek ve maaşlarını artırmak zaruridir. 4 sene evvel Meclise sunulduğu anlaşılan taşra teşkilât kanununun yeniden tetkik edilerek taşra teşkilâtının bu günün ihtiyaçlarına cevap verecek şekle sokulması muvafık olur.

7- Harcırah tahsisatının azlığı yüzünden umumî müfettişlerin vali ve kaymakamların istenildiği ve lâzım olduğu kadar mıntakalarını dolaşmak imkânını elde edemedikleri hakikattir. Devir harcırahlarının çoğaltılması zaruridir.

8- Merkez teşkilâtını, ihtiyaca uygun şekle sokmak, hizmetlere mütenazır [uygun] hale getirmek, bunun için hazırlanmakta olan kanun lâyihasını müstacelen [acilen] Yüksek Meclis'e sunarak bir an evvel kanuniyet kesbetmesini temin etmek temenniye lâyük hususattan görülmüştür.

Mahallî idareler

Vilâyet belediye ve köy idarelerinden teşekkül eden [oluşan] mahallî idareler hakkında verilen izahata nazaran:

Vilâyet İdareleri-(Hususî İdareler) [Özel İdareler]

Tarihçe:

Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'muza [Anayasamıza] göre tevsi-i mezuniyet [yetki genişliği] ve tefrik-i vezaif [görevlerin ayrımı] esasına istinat eden [dayanan] vilâyetler umuru [işleri] [1]329 [1913] tarihli İdare-i Umumiye-i Vilâyet Kanunu⁽²⁸⁾,nun hususî idarelere müteallik [ait] hükümlerile tanzim olunmuştur.

Kuruluşunu müteakip başlayan cihan [I. Dünya Savaşı], onu takip eden İstiklâl harpleri, umumî buhran bu müesseseyi sarsmış ve mevcudiyetini mevzu-u bahs [bahis konusu] ettirecek şerait [koşullar] karşısında bırakmıştır.

Buhranın Tesiri:

[1]929 yılında vilâyet bütçelerinin tahsilat yekûnu 43 milyona kadar çıkmış iken buhranın karşılanması maksadile vergilerde yapı-

²⁸ 13.Mart.1913 tarihinde yürürlüğe konulan bu kanun muhtelif değişikliklerle 1984'e kadar yürürlükte kalmıştır.

lan tenzilât [indirim]; yol parasının⁽²⁹⁾ 8 liradan 4 liraya indirilmesi, maarif [eğitim] açıklarını kapatmağa muhtas [yönelik olan] zamların kaldırılması, umumî meclislerin mahallî ihtiyaçları ve halkın tediye [ödeme] kabiliyetine göre vergilere zam yapabilmek hususunda haiz oldukları selâhiyetin Tevhid-i Kûsurat Kanun[u] ile kaldırılması, umumî tahsilat nisbetlerinin düşmesi 12,5 milyon liradan fazla bir açık husule getirdi. Vilâyetlerin tediye muvazeneri bozuktu. 10 milyon liradan fazla borç karşısında kaldılar.

Tedbirler:

Vaziyet şümüllü [kapsamlı] tedbirler almağı istilzam edecek [gerektirecek] derecede ciddî olduğundan iş, Parti'nin teşkil ettiği ihtisas encümenlerine [komisyonlarına] verildi. Uzun çalışmalardan sonra bir kısmı geçici, diğer kısmı devamlı olmak üzere alınacak tedbirler kararlaştırıldı. Borçların tecili [ertelenmesi], tedahülde kalan [geciken] mualim [öğretmen] maaşları için umumî muvazeneden [genel bütçeden] yardım yapılması gibi muvakkat [geçici] mahiyeti haiz tedbirler kanunlarla teyit ve tatbik edildi. Ana prensiplere taallûk eden [ilişdiği olan] raporlar gurup heyeti umumiyesine sunuldu. İhtisas encümenleri raporlarında:

1- Bu idarelerin icaplarından olan kesr-i munzam tarhı [vergi-leri artırabilme] selâhiyetinin [yetkisinin] iadesi,

2- Bütçelerin merkezde müteşekkil komisyon tarafından tetkikinde: Tetkikatın kanun hükümlerine riayet edilip edilmediği, merkezce tasvip edilmiş iş programlarına göre mecburî işlere, eytam ve eramil [yetim ve dul] maaşlarına, istikraz [borçlanma] faiz ve amortismanlarına tahsisat ayrılıp ayrılmadığı, iki hadli kadrolar dahilinde memur ve müstahdemlere ait maaş ve ücretlerin bütçeye konulup konulmadığı noktalarına inhisar ettirilerek [yoğunlaş-

²⁹ 1921 yılında kabul edilen yol vergisi kanunu ile 18-60 yaş arasındaki erkeklerin her yıl 4 işçi gündeliği tutarında vergi ödemesi, vergi ödemeyenlerin ise üç gün süre ile yol yapımında çalışmaları öngörülmekteydi. Bu vergi 1952'de kaldırılmıştır.

tırılarak] müdahaleyi tazammun eden [içeren] bu günkü şeklinin terki,

3- Tetkik merciinin bitaraf olması,

4- Muallimler için kabul edilen otomatik terfi sisteminin kaldırılması. Terfilerin, devlet idaresinde olduğu gibi varidat [gelir] imkânları ve kadro esası dahilinde yapılması,

5- Makam tahsisatının üçten fazla muallimi olan mekteplerdeki baş muallimlere hasrı [verilmesi],

6- Vilâyetlere ait yolların tefrikile bunların inşa, tamir ve idameleri masrafının mahallerine bırakılması, yol parasından kesilmekte olan % 15 Nafia hissesinin vilâyetlere terki,

7- Merkezi temsil eden müdürler nezdinde müstahdem memurların maaş ve ücretleriyle bu idarelerin müteferrika [muhtelif küçük masraflar], tenvir [aydınlatma], teshin [ısıtma] ve kırtasiye masraflarının ve müdürlerin devir harcırahlarının umumî muvazeneye [Bakanlıklar bütçesine] alınması,

8- İktisadî buhranı karşılamak maksadile ihdas edilmiş [çıkarılmış] olan buhran ve muvazene vergilerinin vilâyet memurlarından alınan kısmının vilâyetlere bırakılması,

9- İspirto ve ispirotolu içkiler üzerindeki vilâyet hissesinin çoğaltılması, tütün fiatlarına bu idareler lehine bir miktar zam yapılması,

10- Malî vaziyet ve gelirleri tahmil edilen hizmetleri ifaya [yerine getirmeye] müsait olmayan vilâyetlere diğer memleketlerde olduğu gibi umumî muvazeneden yardım edilmesi,

11- Karşılığı olmadıkça vilâyetlere yeni hizmetler verilmemesi hususatını tespit etmiştir.

Gelirler:

[1]929 senesinde 43 milyon liraya kadar çıkmış olan vilâyet bütçelerinin tahsilatı [1]934'te 30 milyona düşmüştü.

Masraflar:

[1]929 senesinde 39 milyon lirayı bulan masraf tediyatı [1]934'te 29 milyona inmiştir. [1]934 sarfiyatının 11.844.546 lirası maarif, 7.235.695 lirası yol, 2.269.767 lirası sıhhat, 1.722.601 lirası ziraat ve baytarlık, 3.436.066 lirası idare ve hesap, 3.328.715 lirası mütenevvi [diğer] masraflara aittir.

Kadrolar ve Teşkilât Masrafı:

Vilâyet bütçesinden maaş ve ücret alan muallim, memur ve müstahdemlerin sayısı 27.020, senelik maaş ve ücretleri tutarı 15.627.614 liradır. Bu yekûna bina ve arazi vergilerinin hususî idarelere devri dolayisile Maliye'den verilen memurlar dahil değildir.

Hizmetler:

Maarif İşleri: İlk tahsil çağında bulunan 2.079.606 çocuğun yalnız 682.111'i mekteplere devam etmekte olup nispet % 33'tür.

4.851'i köylerde 1.299'u şehirlerde olan 6.150 ilk mektebin 4.653'ü üç, 1.497'si beş dersanelidir. 13.711 muallimin 6.889'u köylerde, 6.882'si şehirlerdedir. [1]929'da 17 milyona çıkan sarfiyat [1]934'te 11.844.546 liraya düşmüştür.

Birinci Umumi Müfettişlik'in bölgesinde 48'i üç, 42'si 5 dersaneli 90 ilk mektep ve 367 muallim mevcut olup 8 vilâyette tahsil çağında bulunan 139 bin çocuğun 12.492'si mekteplere devam etmektedir. Nispet % 9,3'tür.

Trakya Umumi Müfettişlik mıntakasında 469'u 3, 113'ü 5 dersanele 582 ilk mektep 922 muallim tarafından idare edilmektedir. Tahsil çağındaki 95.827 çocuğun 50.918'i mekteplere devam etmekte olduğuna göre nispet % 57,9'dur.

Üçüncü Umumi Müfettişlik'i teşkil eden 8 vilâyette 325'i 3, 91'i 5 dersaneli 416 ilk mektebin 861 muallimi mevcut olup tahsil çağındaki 216.000 çocuktan 47.400'ü mekteplere devam etmektedir. Nispet % 23,3'tür.

Dördüncü Umumi Müfettişlik'te 54'ü 3,39'u 5 dersaneli 83 ilk mektep 142 muallimle idare edilmekte, tahsil çağındaki 45.230 çocuğun 6.621'i mekteplere devam etmektedir. Nispet % 12,5'tir.

Sihhat İşleri: Vilâyetler tarafından tesis ve idare edilen 62 hastane ve 59 dispanserde 3.179 yatak [bulunmaktadır].

Birinci Umumi Müfettişlik mıntakasinda 5 hastane, 120 yatak; Trakya Umumi Müfettişliği'nde 5 hastane, 225 yatak; Üçüncü Umumi Müfettişlik'te 7 hastane, 585 yatak; Dördüncü Umumi Müfettişlik'te 1 hastane, 50 yatak mevcuttur.

Nafia İşleri: Hususî idarelerin üzerlerinde çalışmakta oldukları şoselerin uzunluğu 16.363 kilometre olup bunun 7.660 kilometresi esaslı tamire muhtaç haldedir. Tesviye halindeki yolların uzunluğu 11.403 kilometre olup 8.403 kilometrelik kısmının sınaî imalâtı yaptırılmıştır.

Birinci Umumi Müfettişlik mıntakasinda 820 kilometrelik şose, 898 kilometre toprak yol tesviyesi [düzlemesi]; Trakya Umumi Müfettişlik'inde 274 kilometrelik şose, 144 kilometre toprak tesviyesi; Üçüncü Umumi Müfettişlik'te 572 kilometre şose, 644 kilometre toprak tesviyesi; Dördüncü Umumi Müfettişlik'te 348 kilometre toprak tesviyesi vardır.

[1]929] senesinde yollara sarfedilen para 9.201.186 liraya çıkmış iken [1]934'te bu miktar 7.235.695 liraya inmiştir.

Belediyeler

Yarım asırlık tarihi olan belediyelerimizin [1]934 gelirleri 18.644.065 lira olup istikrazlar hasılı [ödünç alınan paralar toplamı] olan 752.446 lira tenzil edilince [düşülünce] asıl gelir 17.891.619 liraya iner. Bu para 516 belediye arasında inkısam etmekte [bölünmüş] olup 10.150.000 lirası Ankara, İstanbul, İzmir, Adana, Bursa ve Samsun'a, 7.741.819 lirası da 510 belediyeye ait-

tir. Bunlardan 326'sının varidatı 10 bin liradan aşağı, 190'ının gelirleri ise bu miktardan yukarıdadır.

Varidatı 5 yüz bin liradan fazla yalnız üç şehrimiz vardır.

[1]934 senesi içinde tediye edilen 17.251.086 liranın 5.232.677 lirası maaş ve ücretlere, 12.818.409 lirası hizmetlere aittir.

Belediye teşkilâtı olan şehir ve kasabalar nüfusu 4.138.372 olduğuna göre nüfus başına senede 4,5 lira isabet eder. Yabancı memleketlerdeki belediyeler bilhassa Almanya belediyeleri irat [gelir] itibarile çok zengin oldukları halde Almanya'da nüfus başına 52 mark, Amerika'da 175 dolar, Peşte'de 330 penkü düşmektedir. Bu memleketlerde belediyelere verilen irat ve gelirlerin çoğu bizde devletin ve vakfın elindedir.

Birinci Umumi Müfettişlik mıntakasında mevcut 49 belediye sınırı içinde 235.242 nüfus bulunmakta ve bu belediyeler senede 617.462 lira varidat cibayet [gelir tahsil] etmektedir. Bu belediyelerden 41'inin varidatı 10 bin liradan aşağı, yalnız sekizinin bu miktardan yukarıdadır.

Trakya Umumî Müfettişliği bölgesindeki 557.444 lira gelirli 29 belediye hudutları dahilinde 202.846 kişi bulunmaktadır. [Belediyelerin] 23'ünün senelik gelirleri 10 bin liradan azdır.

Üçüncü Umumî Müfettişlik dahilindeki 47 belediyenin senelik varidatı 519.584 lira, nüfusu 215.054 dür. Bunlardan 41'inin varidatı 10 bin liradan aşağı, 6'sının bu miktardan yukarıdır.

Dördüncü Umumî Müfettişlik'te mevcut 47.854 nüfuslu 17 belediyenin senelik gelirleri yekûnu 117.462 liradır. 16'sının geliri 10 bin liradan aşağıdır.

Belediyeler Bankası⁽³⁰⁾ :

Belediyelerin âmme [kamu] hizmetlerini finanse etmek maksadile [1]933 yılında kurulan Belediyeler Bankası'nın tahsil edilen sermayesi 4.467.888, ikraz edilmiş ve edilecek para yekûnu 3.810.386 liradır.

İmar Heyeti:

Nüfusu 10 binden yukarı şehir ve kasabalarımızın harita ve imar plânlarıyla, içme sularını, kanalizasyon işlerini ve spor sahalarını mevzuuna alan ve [1]935 yılında kurulan belediyeler imar heyeti çizdiği program dahilinde küçük bir fen teşkilâtile işe başlayarak sekiz şehrin içme suları tesisatını ihale etmiş, yirmisini münakasaya [eksiltmeye] çıkarmak üzere bulunmuştur. [1]940 senesine kadar nüfusu 10 binden fazla 80 şehir ve kasabanın içme suları ikmal edilmiş [tamamlanmış] olacaktır. Bir taraftan da harita ve plân işleri üzerinde durulmuştur.

Belediyeler Kongresi⁽³¹⁾:

[1]935 yılının 24 İlk Teşrin'inde [Ekim ayında] devlet merkezinde ilk defa olarak toplanan belediyeler kongresi;

- 1- Belediye gelirleri,
- 2- Hayat ucuzluğu,
- 3- Bayındırlık işlerini ele alarak karara bağlamıştır.

Gelirlerinin çoğaltılması ve yeni gelir kaynakları bulunması temennilerini havi [dileklerini içeren] rapor aynı maksatla çalışmakta olan Parti'nin teşkil ettiği ihtisas encümenine verildi. Diğer raporlarda tesbit edilen hatlar üzerinde yürünmektedir.

³⁰ Belediyelerin finansal ihtiyaçlarını karşılamak üzere 11 Haziran 1934 tarihinde kuruldu. Kuruluş 1945 yılında İller Bankası'na dönüştürüldü.

³¹ Birinci Belediyeler Kongresi 24-27 Ekim 1935'te Ankara'da toplanmıştır.

Kadrolar:

Belediye hizmetlerinde çalışan 10.959 memur ve müstahdemin senelik maaş ve ücretleri tutan 5.232.676 liradır.

Köyler

Bu seneye gelinceye kadar hükümet köy işlerine el atmamıştı. Son sayıma göre 12.400.000 kişi köylerde yaşamaktadır. Köy mahiyetindeki küçük kasabaları da hesaba katarsak yekûn 14 milyona çıkar ki umum nüfusumuzun % 87'si demektir.

Umumî Manzara ve Vaziyet:

Toplanan malûmata göre muhtarlıkla idare edilen 38.494 köyümüz var. Bunların 25.409'unda Köy Kanunu⁽³²⁾ tatbik edilmektedir. 13 bin köyün nüfusu 150'den aşağıdır. 11.696 köy 150 ile 300, 8.773 köy 300 ile 500, 5.494 köy 500 ile 1.000, 951 köy 1.000 ile 1.500, 951 köy 1.500 ile 2.000 arasında, 143 köy de 2 binden fazla nüfusludur.

Gelirler:

Vilâyetlerden alınan yekûnlara nazaran köy bütçelerinin tutarı 12 milyondan fazladır. Bu yekûna imece yolile ve bedenen çalıştırılmak suretile yaptırılan işler dahil olmadığına göre bunları da ilâve edince 16 milyon liraya çıkar ancak köyler teşkilâtsiz, köy işleri mercisiz ve murakabesiz [denetimsiz] olduğundan bu yekûnu hakikatin ifadesi olarak kabul etmek çok güçtür. 16 milyon lira gelire göre köy masraflarına iştirak hissesi olarak nüfus başına 130 kuruş düşmektedir.

Köylünün devlete vermekte olduğu vergilerin vasatî [ortalama] tutarı 227 kuruştur.

³² 442 sayılı Köy Kanunu Nisan 1924'te çıkarılmıştır. Kanuna göre "nüfusu 2.000'den az yurtlara köy denir". "Cami, mektep, otlak, yaylak, baltalık gibi ortak malları bulunan ve toplu veya dağınık evlerde oturan insanlar bağ ve bahçe ve tarlalarıyla birlikte bir köy teşkil ederler".

Köy Masrafları:

12 milyon lira gelir esası üzerinden 4,5 milyon lira teşkilâta, 7,5 milyon lira köy işlerine sarfedilmektedir. Nisbet % 37 ve % 63'tür.

Umumî Müfettişliklerde:

Birinci Umumî Müfettişlik mıntakasında bulunan 893.303 nüfuslu 6.418 köyden 4.502'sinin nüfusları 150'den aşağıdır; geriye kalan 1.916 köyün yalnız 396'sında Köy Kanunu tatbik edilmektedir.

Bunların nüfusları yekûnu 115.500'dir. Köy Kanunu'nun hükümlerine tabi olması lâzım gelen mütebaki [geri kalan] 1.520 köy yalnız muhtar, imam, korucu gibi aylıklı adamları için para toplamaktadır. 273.600 nüfusu olan bu köylerin senelik masrafı 198.888 liradır. 1.916 köy üzerinden nüfus başına 64 kuruş düşmektedir.

Trakya mıntakasında; bölgenin 1.284 köyünden 158'inin nüfusları 150'den aşağıdır. Köy Kanunu tatbik edilen ve bütçe yapan 552.753 nüfuslu 1.126 köyün senelik gelirleri 1.413.224 lira olup bunun 937.440 lirası salma suretile temin edilmektedir. Bu hesaba göre rüsum [vergi] ve hasılat da dahil olduğu halde nüfus başına 255 kuruş isabet eder.

Üçüncü Umumî Müfettişlik'te; mıntaka dahilindeki 1.487.834 nüfuslu 4.772 köyden 1.407'sinin nüfusları 150'den aşağıdır. Köy Kanunu'nu tatbik etmesi lâzım gelen 3.365 köyün 185'inde tatbikata geçilememiştir. Nüfusu 150'den yukarı köylerin gelir yekûnu 979.550 lira olduğuna göre nüfus başına 72 kuruş düşmektedir.

Dördüncü Umumî Müfettişlik'te; 278.720 nüfuslu 1.874 köyden 1.138 inin nüfusu 150'den aşağıdır. Köy Kanunu'nu tatbik etmesi lâzım gelen 736 köyden 314'ünde kanunun tatbikatına başlanmamıştır. Bütçe yapan 108.400 nüfuslu 422 köyle, yalnız teşki-

lât masraflarını karşılıyan 56.520 nüfuslu 414 köyün senelik gelirleri 109.633 liradır. Nüfus başına 66 kuruş düşmektedir.

Netice ve Mütalea

Hususi İdareler:

Tevsî mezuniyet ve tefrik-i vezaif esası hakim olduğuna göre topluluk hayatında havâ-yi nesîmî [atmosfer] rolünü oynayan mahallî idarelerin bu esasa mütenazır [karşılık] ve mahallî mahiyeti haiz âmme hizmetlerini görebilecek hale getirilmesi zaruridir.

1- Devamlı ve geçici işlerin görülebilmesi için mahallî ihtiyaçlara ve halkın tediye [ödeme] kaabiliyetine göre devletçe tayin olunacak en aşağı ve en yukarı hadler [oranlar] arasında Vekiller Heyeti'nin muvafakatile münasip görülecek vergilere zam yapabilmek salâhiyeti mahalliyetin icaplarından olduğuna ve bütün yabancı memleketlerde bu şekil tatbik edilmekte bulunduğuna göre İdare-i Umumiye-i Vilâyat Kanunu'nun 80 ve 81'inci maddelerile mevzu iken [1]929 senesinde neşredilen Tevhid-i Kûsurat Kanunu ile kaldırılan kesr-i munzam tarh-ı selâhiyetinin umumî meclislere iadesi,

2- Vilâyetlere ait mahallî mahiyeti haiz hizmetlerin tefriki [ayrılması]; her hizmetin ifasına [yerine getirilmesine] yete-bilecek gelir temini, karşılığı olmadıkça vilâyetlere yeni hizmetler verilmemesi.

Bu gün ziraat ve baytarlık işlerinin hiç bir karşılığı olmadığı gibi, sağlık işlerine vilâyet bütçelerinden vasatî [ortalama] olarak senede 2,5 milyondan fazla sarfiyat yapılmakta olduğu halde bu hizmetin karşılığı olan ispirotolu içkiler % 10'larının tutarı 75 bin liradan ibarettir. Bina ve arazi vergilerinin değil % 75'i, hatta tamamı bile maarif işlerini karşılayacak miktarda değildir. Mütenevvi [çeşitli] masraflar arasında yer alan Cumhuriyet Merkez Bankası ve müşterek tekaüt sandığı hisseleri 1.118.000 liraya çıkmıştır. Halk evlerine, spor ve hayır cemiyetlerine, telefon tesisatına, millî

seferberlik hazırlıklarına ayrılan paraların yekûnu 1 milyon lirayı bulmuştur.

İdare, hesap işlerine umumî meclis ve encümen masraflarına karşılık olan vilâyat hisseleri bu masrafları karşılayamamaktadır. İhtiyaç gün geçtikçe çoğalmakta, hizmetleri genişletmek zarureti artmaktadır. Tahsil çağındaki çocukların ancak % 33'ü mekteplere devam edebiliyor. Mevcut 6.150 mektebin 4.653'ü yani dörtte üçü tek muallimli ve üç dersanelidir. Bunların faidesi çok mahduttur. Köylerin dağınıklığı dolayısıyla kuvvetli elemanlı yatılı okullar kurulması zaruret halini almıştır. Bilhassa Doğu bölgesinde çok düşük olan nisbeti yükseltmeğe, kuvvetli kültür hareketleri yapmağa ihtiyaç vardır.

Sağlık işlerinin büyük ağırlığı hastahanelerin, dispanserlerin çoğu mahallî idareler üzerindedir. Hususî idare ve belediye bütçelerinden sağlık işlerine senede 4,5 milyon lira sarfedilmekle olduğu halde ihtiyacın onda biri bile karşılanmış değildir.

Memleketin yol şebekesi çok az olmakla beraber mevcut 16 bin kilometre uzunluğundaki şoselerin yarısından fazlası geçilmez hale gelmiştir. Geriye kalan kısmı da aynı akibete maruzdur. Her gün uzamakta olan demir yollarını amud [dikey] hatlarla beslemek, iskele, pazar yollarını yapmak iktisadî bakımdan ne kadar zarurî ise memleket asayiş ve müdafaasının istilzam ettiği [gerektirdiği] şebekeyi kurmak da bundan fazla ehemmiyeti haizdir. Bu bakımlardan mevcuda ilâvesi lâzım gelen 17 bin kilometrelik şoselerle bir bu kadara varan mevcutların esaslı tamirâtı daha doğrusu yenilenmesi için 3 yüz milyon liraya ihtiyaç vardır. Yol vergisi gelirin bir kısmı diğer hizmetlerin açıklarını kapamağa tahsis edilmiştir. Bu kadar büyük bir şebekeyi vilâyetlerin kurmasına imkân yoktur. Devlet ve vilâyet yolları ayrılmalıdır. Birden fazla vilâyeti alâkadar eden yollar devlet yollarıdır. Bunların yapılması, bakılması devlete aittir. Yol vergisini tamamen vilâyetlere bırakmak ve vilâyet yollarının inşa ve tamirine hasretmek icabeder.

3- Bütçelerin devlet merkezinde yapılmakta olan murakabe şekli prensiplere istinat etmekten uzaklaştığı cihetle vilâyet bütçelerinin tetkikatı karışık ve uzayıcı bir şekil almıştır. Tetkikatın bütün dünya müesseselerinde kabul edilen ve ihtisas encümenleri tarafından tasvip olunan şekilde ve bitaraf mercilerde yapılması lâzım ve zaruridir.

4- Mevcut 13.711 ilk mektep öğretmeninin her sene üçte birini yani 4.570'ini terfi ettirmek lâzım. İki derece arasındaki vasatı fark miktarı ayda altı, senede 72 lira olduğuna göre hasılı 329 bin liraya varır. Beş dersaneli 1.434 mektebin baş öğretmenlerine kanun mucibince ayda 10-20, vasatı 15 lira makam tahsisatı verileceği hesabına nazaran da tutarı 258 bin liraya varır. Şura-yı Devlet [Danıştay]'in ittihaz [kabul] ettiği karar mucibince tek öğretmenli mekteplerdeki öğretmenlere de idarî vazife görmekte olmaları hasebile makam tahsisatı vermek lâzım gelirse 6.150 öğretmene ayda 15 liradan senede 1 milyonu geçer Buna hiç bir zaman imkân bulunamayacağına göre otomatik terfi sisteminin kaldırılması ve encümenin tavsiye ettiği gibi terfilerin kadro ve tahsisat imkânlarına göre yapılması zaruridir.

5- Merkezi temsil eden müdürler nezdinde müstahdem memur ve kâtiplerin maaş ve ücretlerle müdürlerin devir harcırahlarının umumî muvazeneye alınması esası kararlaştırılmış, hatta tatbikatına geçilmiş olduğu halde bilâhâra yine vilâyetlere bırakılmıştır. Bunun acilen tatbiki vilâyet idarelerinin maruz kaldıkları müşkülâtı kısmen azaltmak bakımından faideli olacaktır.

6- Vilâyet memurlarından kesilen buhran ve muvazene vergilerinin buhrandan daha fazla müteessir olan vilâyetlere terki hem prensip, hem de zaruret icabıdır.

7- Vilâyet gelirlerinin artırılması, ispirotlu içkiler üzerindeki vilâyet hissesinin tezyidi, tütün fiyatlarının bu idareler lehine bir miktar zam yapılması ve yeni gelirler bulunması çok lâzım ve muvafıktır.

8- Vilâyet hizmetleri gün geçtikçe genişlemekte, seferberlik hazırlıklarına; hava tehlikelerine, telefon tesisatına yardım ve saire gibi karşılıksız bir çok işler verilmektedir. Encümenlerin de işaret ve tasvip ettiği gibi bu idarelere yeniden karşılıksız hizmet tahmil edilmemesi [yüklenmemesi] muvafık olur.

9- Mahallî idareler devlet yardımı asıl olduğuna, gelir ve iratları çok geniş olan ecnebî memleketlerin mümasil müesseseleri devlet bütçesinden yardım görmekte olduklarına göre gelirleri tahmil edilen hizmetleri ifaya müsait olmayan yerlere, bilhassa Doğu bölgesindeki vilâyetlere umumî muvazeneden yardım yapılması temenniye şayandır.

Belediyeler

Belde hemşehrilerinin mahallî mahiyeti haiz müşterek ve medenî ihtiyaçlarını tanzim ile mükellef olan bu müessesede vilâyet hususî idareleri gibi çok müşkil ve muhtarip vaziyettedir. Asırların ihmali, harp ve istilâların araya girmesi yüzünden baştan aşağı harap ve perişan hale giren şehir ve kasabalarımızı yeniden kurmak, bütün beledi ve medeni tesisleri vücuda getirmek ihtiyacındayız. Geçen zamanlarda cihanın her tarafında bu tesisler kurulmuş, bu gün sadece yeni telâkki ve ihtiyaçlara göre değişiklikler yapılmakta bulunmuştur.

Realitelere ve müsbet hakikatlara dayanan, bütün ihtiyaçları gören ve zamanında tedbirlemeyi bilen Atatürk inkılâbının bütün şehir ve kasabalarımıza mesut inkişaflar temin edecek imkânları bahş edeceğinden eminiz.

1- 516 belediyeye inkısam eden [bölünen] 18 milyon liradan az gelirle belde hizmetlerinin görülemeyeceği, beledi tesislerin vücuda getirilemeyeceği bir hakikattir.

[1]934 katî hesaplarna göre belediyelerin cibayet [tahsil] etmekte oldukları varidatın 3.898.045 lirası yani % 22'si idare ve

hesap işlerine; 1.827.811 lirası yani %10'u sıhhat ve içtimaî yardım işlerine; 3.865.020 lirası yani % 22'si imar ve tezyin; 5.521.904 lirası yani % 32'si mütenevvi masraflara; 2.098.165 lirası yani %12'si tanzifat [temizlik] ve tenvirat işlerine; 40.071 lirası yani % 1'i fevkalâde masraflara tahsis edilmiştir.

2- Gelirlerle hizmet arasında tenazur [uyum] olmadığı gibi bir kısım işler de karşılıksızdır. Faraza tanzifat [temizlik işleri] vergisinin tutan 1.114.138 lira olduğu halde temizlik işlerine 1.299.349 lira sarf edilmektedir.

Tenvirat resminin yekûnu 959.482 lira olup aydınlatma işlerine 1.232.103 lira sarfedilmektedir.

Mecburî işlerden olan belediye sınırları dâhilindeki bağ ve bahçelerin muhafaza teşkilâtı muhtar ve ihtiyar heyetlerinin kaldırılması üzerine kanunun belediyelere tahmil ettiği vazifeler tamamem karşılıksızdır. Yeni yol, kaldırım, kanalizasyon işlerine 2.387.219 lira tahsis ve sarf edildiği halde mukabilinde yalnız 709.029 lira alınmıştır. Aleyhe olan fark 1.678.190 liradır.

Senede 1.375.721 lira sarf edilen sağlık işlerinin karşılığı yok gibidir. Sulardan temin edilen varidat 320.218 lira olduğu halde su işlerine 728.940 lira sarf edilmiştir. [1]935 İlk Teşrin [Ekim] ayında toplanan belediyeler kongresinde de kararlaştırıldığı vechile [gibi] yeni gelir kaynakları bulunması, hizmetlerin muayyen gelirlerle karşılaştırılması ve ihtiyaca göre inkişaf verilmesi bu mevzu üzerinde çalışmakta olan ihtisas encümeninin hazırlıyacağı esaslar dahilinde bir kanun projesi yapılarak Yüksek Meclise sunulması temenniye şayandır.

3- Nüfusu 10 binden fazla şehir ve kasabalarımızın içme sularile, harita ve müstakbel imar plânlarını spor sahalarını ve kanalizasyon işlerini mevzuuna alan belediyeler imar hey'etinin içme suları üzerine girdiği plânlı hareketin [1]940 senesine kadar 80 şehir ve kasabamıza fennî su tesisatı temin edecek şekilde inkişaf etmekte olduğu görülmüş ve tasvip edilmiştir. Kadrosu çok dar

olan fen teşkilâtı genişletilerek harita ve plân işlerinin de ele alınması temenniye şayandır.

Belediyeler Kongresi'nde de kararlaştırıldığı veçhile: Belediyelerde kuvvetli fen heyetleri bulundurmak varidatı, müsait olmıyan yerlerde teşkilâtı hususî idarelerle birleştirmek, şehir ve kasabaların imar sahalarını tahdit etmek [sınırlandırmak] muvafık olur.

4- Pazar yerlerinin çoğaltılması, bunlara muntehi [tamamlayıcı] yolların yapılması, nakliye ücretlerinin ucuzlaltırılması, fırınların tanzim ve islâhı, fennî mezbahalar, soğuk hava mahzenleri ve bunların mütemmimi [tamamlayıcısı] olan sınaî tesislerle tâli [yan] hasılatın kıymetlendirilmesi gibi esasların tatbikatına girişilmek ve devam olunmak suretile hayat ucuzluğunun tahakkuk ettirilmesi çok arzu edilecek işler cümlesindendir.

5- Belediyeler tahsil ve muhasebe teşkilâtının birleştirilmesi ve şu suretle masraftan tasarrufu:

A- Menkul rehni üzerine muamele yapan ikraz müesseselerinin (mont' dö piyete'lerin) yüksek gelirli şehir ve kasabalarımızda kurulmasını,

B- İstanbul ve Ankara belediyelerinden maada [başka] yerlerde belediye memurları tekaüt [emeklilik] hakkından mahrum bulunduklarından bunların mesleğe bağlanmasının ve istikballerinin temini,

C- Çok mütenevvi ve mühim olan belediye vezaifinin bu meyanda belediye zabıtası ve seyrüsefer [ulaşım] işlerinin daha iyi görülebilmesi ve meslekî bilgilerin artırılması için merkezde açılması düşünülen meslek mektebinin kurulması,

D- Köy mahiyetinde olan ve belediye teşkilâtı bulunan yerlerde Köy Kanunu'nun ve inkişafa müsait olan köylerde Belediye

Kanunu⁽³³⁾,’nun bazı hükümlerinin tatbik mezuniyetini [uygulanmasını] istihdaf eden [amaçlayan] hükümlerin tesisi yolundaki mesainin yakın bir atide [gelecekte] müsbet neticelere iktiran etmesi [ulaşması] temenniye lâıyk görölmüştür.

Köyler

1- Memleket nüfusunun % 87’sini teşkil eden köylünün kalkınması devletin kalkınması demek olduğundan devletin inkılâp hamlesini köylere götürmek çok kati ve âcil bir zarurettir. Bunun için;

A- Külfeti intizam altına almak,

B- Dağınık köyleri mümkün olan yerlerde toplamak,

C- Köyleri teşkilâtlandırmak,

D- İşleri plânlaştırmak, memleketi bölgelere ayırarak her sahanın karakterine uygun mesai programları çizmek,

E- Devlet yardımını temin etmek,

F- Kuvvetli bir banka kurmak,

G- Kurslar açmak,

H- Merkezde ve bölgelerde ihtisas hey’etleri bulundurarak işleri devamlı murakabe altına almak icap eder.

2- Salmaların⁽³⁴⁾ ölçüsü olmadığından servet ve kazanç karine-leri her yerde değişmekte, muhtelif ölçüler kullanılmaktadır. Salma için hudut yoktur. Bu yüzden zaman zaman ve yer yer birçok haksızlık ve şikâyetler vukubulmaktadır. Bunun önüne geçecek ve işi nizam altına alacak teyidat-ı kanuniyeye [yasal sınırlandırmaya] ihtiyaç vardır.

³³ Nisan 1930’da kabul edilen 1580 sayılı Belediye Kanunu’na göre; “Belediye, beldenin ve belde sakinlerinin mahalli mahiyette müşterek ve medeni ihtiyaçlarını tanzim ve tesviye ile mükellef hükmi bir şahsiyettir”.

³⁴ Salma, köylerde yapılacak bir iş için belirli bir ölçü olmaksızın hanelerden ödemesi istenen bir tür örfi vergi.

3- Kırk bine yakın olan köylerimizin üçte birinin nüfusları 150'den aşağı, bir sülüsünün [üçte birinin] de 150 ile 300 arasındadır. Bu yerlerde mektep açmak, hizmet tesisleri kurmak, eleman bulmak çok müşkül hatta muhaldir [imkansızdır]. Dağınık köyleri bir araya getirerek toplu köy kurmak yapılacak ilk esaslı harekettir. Birleştirmeyi şimdilik mümkün olan yerlerde beş kilometrelik sahalar dahilinde köy birlikleri kurmak, manevî şahsiyetleri tevhit etmek ve çizilecek bir plân dahilinde her sene yapıların yüzde beş ilâ onunu merkez ittihaz edilen yere kaldırmak ve bundan sonra muayyen merkezler haricinde inşaatı menetmek suretile realize etmek realiteye uyan tedbir olacaktır.

4- Birlik merkezlerini teşkilâtlandırmak, köy müfettişleri kullanmak.

5- Köylerin ziraat, ekonomi, bayındırlık, kültür, sağlık, yol işlerini bölgelerin hususiyet ve ihtiyaçlarına göre plânlaştırarak yürütmek.

6- Devlet bütçesinin % 1 miktarını yardım şeklinde köylere, köy kalkınma işlerine ayırmak muvafıkı mütalea edilmiştir.

7- Belediyeler Bankası faydalı bir kurum olmuş, mahdud sermayesiyle belediyelerin birçok esaslı işlerini tahakkuk ettirmiştir. Hususî idare ve köyleri de teşrik ederek geniş sermayeli bir banka kurmak mahallî hizmetleri ve bilhassa köy kalkınma işlerini kısa bir zamanda tahakkuk ettireceğinden böyle bir tesisin acilen vücuda getirilmesi temenniye şayandır.

8- Merkezlerden başlayarak bölge ve vilâyetlerde muhtelif kurslar açmak, köy kalkınma işlerinin yürütülmesi için lâzım gelen elemanları yetiştirmek zaruridir.

9- Merkezde ve bölgelerde hizmetlerle mütenazır ihtisas hey'etleri teşkil ve kalkınma plânları tatbikatının devamlı murakabeye tabi tutulması müsbet tedbirler cümlesinden görülmüştür.

10- *Ziraat Kısımında:* Köy yardım tarlalarile numune bahçeleri, tohum islâh ve üretme alet ve istasyonları, ziraat alet ve makine-
ları, ziraat sanatları, aşımaya durakları, tarım kredi kooperatifleri,
nebat, hayvan hastalıkları haşerat ve muzur hayvanlarla mücadele,
örnek ağıl, ahır ve mandıralar,

Ekonomi İşlerinde: Pazar ve panayır ve sergiler, satış kredi koo-
peratifleri, küçük endüstri.

Kültür İşlerinde: Örnek bahçeli mektepler, yatılı köy okul ve
pansiyonları, öğretmen evleri, okuma odaları, gezici ve öğretici
filmler, köy neşriyatı ve radyolar.

Sağlık ve Temizlik Kısımında: İçme suları, köy çeşme ve tulum-
balı, hayvan sulama yalakları, ayak yolu çukurları, gübrelikler,
çöp araba, sandık ve sepetleri, hamam ve duş yerleri, etü boğu
sandıkları, ecza dolapları, köy mezarlıkları, küçük bataklıklar.

Bayındırlık İşlerinde: Köy, konak ve konukları, köy işyar evleri,
yapı tipleri, köy evlerinin badanalanma ve kireçlenmesi, köy mey-
danları, spor alanları, köy ambarları, nalbant, demirci, arabacı,
marangoz dükkânları.

Yol İşlerinde: Köy ve pazar yolları ve kaldırımları gibi tesis ve
hizmetlerin büyük numune bölge ve vilâyet ve köylerinden baş-
lamak, devrelere ayrılmak suretile realize edilmesi hususunda dü-
şünceler.

11- Köy bütçelerinin basit ve yeknesak hale getirilmesi, muha-
sebe usullerinin tesbiti işleri üzerindeki mesai tasvip edilmiştir.

12- Şimdiye kadar mühmel [ihmal edilmiş] ve mercisiz kalmış
olan zirâî asayiş ve çiftçi emniyeti işlerini nizam altına almak
maksadile hazırlanmasına başlanan kanun lâyihası memleketin bu
sahadaki büyük ihtiyacını karşılayacaktır.

13- Vilâyet belediye ve köy idarelerinin çok mühim ve müte-
nevvî [çeşitli] olan işlerini murakabe ve takibe memur olan ma-
hallî idareler merkez teşkilâtı 22 memurluk bir kadroya istinat et-
mektedir. Aynı birer teşekkül olan ve her birinin hususiyet ve

ehemmiyetleri bulunan köy belediye ve vilâyet idareleri için geniş teşkilâtlı müstakil müdürlükler yapmak ve bir riyaset teşkilâtı altında toplamak hususundaki tasavvur ve teşebbüsler muvafık ve yerinde görülmüştür.

14- Köylerin malî yılbaşı takvim senesi ile birleştirilmiş, hususî idareler için aynı teşebbüste bulunulmuştur. Bunun da tahakkuku, bilhassa inşaat mevsimi çok dar olan Doğu bölgesindeki inşaat işlerinin zamanında yapılabilmesi ve bütçeler tatbikatı bakımından faydalı olacaktır.

15- Köy işlerine merci olmak üzere umumî müfettişliklerle vilâyetlerde ve kazalarda umumî muvazeneden birer köy bürosu açılması ve teşkilâtlandırılması zarurî görülmüştür.

Nüfus ve Dil İşleri

Nüfus İşleri Umum Müdürü tarafından verilen izahata göre:

Teşkilât:

Maaşları 20-40 lira arasında mütemevviç [dalgalanan] 62 müdür, 10-17,5 lira maaşlı 158 başkâtip, 16-17,5 lira maaşlı 468, 10 lira maaşlı 223 nüfus memuru, 10 lira maaşlı 355 nüfus kâtibi nüfus işlerinin taşra teşkilât kadrosunu teşkil eder.

Memur yekûnu 1.266, senelik maaş tutarları 650.712 liradır.

Bütün medenî dünyada etasivil [état civil/medeni durum] ve nüfus işleri ayrılmış, yalnız medenî sicillerle uğraşan teşkilât 10 bin nüfusa bir memur isabet edecek şekilde kurulmuştur.

Bizde nüfus ve hal-i medenî sicilleri aynı teşkilât tarafından tutulmaktadır. Nüfus esası nazarı dikkate alınmamıştır. Yüz bin nüfuslu Adapazarı, Ödemiş, Tarsus kazalarile 7-8 bin nüfuslu kazalar teşkilâtı arasında fark yoktur. Hepsinde yalnız birer memur bulunmaktadır. Tek bir odacıları yoktur.

Tesisat ve Mefruşat[Donanım]:

Esas sicilleri muhafaza edecek mahzenler olmadığı gibi nüfus dairelerinin çoğunda adı tahta dolap dahi mevcut değildir. Mefruşat yok gibidir.

Sicillerin Hali:

Eldeki sicilli nüfus defterleri [1]320 [1904/1905] yazımı sonunda teessüs etmiştir [oluşmuştur]. [13]31 [1915/1916] senesinden beri her gün müracaat edilmekte olan sicil defter-lerinin sahifeleri yıpranmış, ciltleri dağılmıştır. [1]324 [1908] inkılâbından sonra birbirini takib eden Balkan, Cihan ve İstiklâl harpleri bir çok med ve cezirler [gelgit] husule [meydana] getirmiş, hicret ve iltica dalgaları doğurmuş olduğundan mevcut kayıtların çoğu sıhhat ve kıymetini kaybetmiştir.

Yıllarca düşman istilâsında veya başka taraflara hicret ve iltica mecburiyetinde kalan halk medenî hallerindeki değişiklikleri tescil ettirememiştir.

Kayıtların Ehemmiyeti:

Askerlik işleri nüfus kayıtlarına istinat etmekte olduğu gibi fertlerin medenî hallerinin bilinmesinde, nesep [soy], miras, maaş tahsisi işlerinde, bazı vergilerin tahakkukunda, kanunî muafiyetlerin tayininde, intihap [seçim], memuriyet nakil işlerinde müracaat edilen yegâne kaynak nüfus kütükleridir.

Alınan Tedbirler ve Düzeltme Çareleri:

Nüfus sicilleri zayi [kayıp] ve muhterik [yanmış] olan yerlerde mevzii [yerel] tahrirler [sayımyar] yapılmış, gizli doğum, ölüm, evlenme, boşanma vakalarının cezasız tescili için zaman zaman kanunlar alınmış ise de eldeki kayıtlar tashih [düzeltme] ve itmam [tamamlama] kabiliyetini kaybetmiş olduğundan esaslı faydalar temin olunamamıştır. [1]934 yılında kabul edilen gizli nüfusların yazımı hakkındaki 2576 sayılı kanunun tatbikatı neticesinde 3.655.537 gizli doğum, 2.426.023 gizli ölüm, 631.471 gizli evlen-

me ve 13.143 boşanma tescil edilmiştir. Bütün medenî dünyada haber verilmemiş, kaydı yaptırılmamış bir tek vakaya tesadüf edilmediği bir zamanda alınan bu netice sistemin bozukluğunu, teşkilâtın kifayetsizliğini, eldeki kayıtların ne derecelere kadar ihticaca [karşılaştırmaya] salih [güvenilir] olduğunu bir kere daha teyit etmiştir.

Bunun düzeltilmesi nüfus işlerinin ferde ve devlete inanç verecek şekle sokulması için;

A- Umumî nüfus yazımı yapılmasına,

B- Gayri müslim anasırla [azınlıklarla] kapitülasyonların mevcudiyeti göz önünde bulundurularak hazırlanmış bu günkü rejimin prensip ve kaidelerine uymıyan, bir çok hükümleri medenî kanunumuzda tearüz eden [zıt düşen] muasır [çağdaş] telakkilere ve ihtiyaca uygun olmıyan [1]330 [1914/1915] tarihli Nüfus Kanunu'nun değiştirilmesine,

C- Teşkilâtın bütün medenî dünyada olduğu gibi nüfus esasına göre kurulmasına, ihtiyaç vardır. Bu maksatla hazırlanan nüfus kanunu lâyihası Yüksek Meclise sunuldu.

Yazım için hazırlanmış olan kanun lâyihası yazımın istilzam edeceği [gerek tireceği] masrafın halen umumî muvazeneden karşılanmasına imkân bulunamıyacağı hakkındaki Maliye Vekâleti'nin nokta-i nazar ve itirazı üzerine Meclis'e gönderilemedi.

Ç- Evlenmelerin tabi olduğu resim, bedel ve külfetler yüzünden çoğalan gizli evlenmelerin, imam nikâhlarının ve metres hayatının önüne geçmek için evlenme evrakının parasız teminini istihdafen [hedef alan] bir kanun lâyihası hazırlanmıştır.

Dil

Osmanlı İmparatorluğu'nun son inhitat [çöküş] devirlerinde kaybedilen kıt'a ve topraklarımızdan ana vatana iltica ederek Anadolu'nun muhtelif yerlerine yerleşmiş ve yerleştirilmiş bazı muha-

cirler aradan yarım asırdan fazla zaman geçtiği halde Türkçe'ye yabancı lehçelerini kullanmakta oldukları gibi Türkiye topraklarında doğup büyüyenlerin bir kısmı da aynı haldedir. Mekteplerin artması, iktisadî münasebetlerin ilerlemesi, Türk alfabesinin kabulü, millet mektepleri öz Türkçe'nin inkişafına [gelişmesine] hizmet etmekte ise de bu tabii ve hakikî âmillere idarî tedbirlerle yardım edilerek bu zümreleri de camianın dil birliği içerisine almak için mahallî hususiyetlere muvazi tedbirler alınması [1]932 yılında vilâyetlere bildirilmiştir.

2510 ve bunu tadil eden [değiştiren] 2848 sayılı İskân Kanunları Türkçe'den başka dil kullananlar hakkında idarî tedbirler alınmasını emretmekte, Vilâyetler İdaresi Kanunu'nun 68'inci maddesi bu hususta selâhiyet vermekte olduğundan bu hükümlere dayanılarak Trakya'dan plânlı harekete başlanması düşünülmüş ve hazırlıklar yapılmıştır.

Netice ve Mütalea

A- Askerlik işlerinde, fertlerin medenî hallerinin bilinmesinde kaynak olan ve 31 sene evvel teessüs ederek zamanla, devamlı harplerin, hicret ve ilticaların araya girmesile sıhhat ve kıymetini kaybeden eldeki nüfus kayıtlarının devlet ve ferde inanç verecek şekle sokulması, bunun için yeni bir nüfus yazımı yapılması, tecrübe tahrirlerine başlanması,

B- Muasır telakkilere uygun yeni bir nüfus kanunu çıkarılması,

C- Nüfus teşkilâtının diğer yabancı memleketlerde olduğu gibi nüfus esasına, bünye ve ihtiyacımıza göre kurulması,

Ç- Çok mühmel [ihmal edilmiş] ve bakımsız halde bulunan nüfus idarelerinin tefrişi, dolap vesaire gibi levazımının temini,

D- Hüviyet cüzdanlarının meccanen verilmesi, bütün medenî hallerin ve bilhassa evlenmelerin bi gûna harç [her hangi bir ke-sinti olmaksızın], resim ve külfete tabi tutulmaksızın tescil edilmesi,

E- Türkçe'den başka dil konuşanlar hakkında iskân ve vilâyetler idaresi kanunlarının verdiği selâhiyetlere dayanılarak müfettişlik bölgelerinden plânli harekete geçilmesi muvafık olacağı mütalea edildi.

HÜLÂSA

Umumî Müfettişlikler

1- Hayatı çok kısa olan bu teşkilâtın memlekete ve devlete taallûk eden işlerle devlet ve hükümetle olan münasebet ve muamelelerinde, sosyal ve ekonomik hayatında halkın refahına ait hususatta faydalı olduğu, merkezin vilâyetlerde ve halk nezdinde yüksek selâhiyetli bir mümessili, halkın kendi yanında bir müracaat ve şikâyet mercii olarak müsmir [yararlı] işler gördüğü rakam ve hakikatlere dayanan izahlardan anlaşılacakla memleketin diğer aksamına teşmili [kesimlerine yayılması] ve bütçe imkânları ile ilgili olan bu temenninin tahakkukuna kadar Birinci Umumî Müfettişlik mıntakasına dahil Van, Hakkâri, Bitlis ve Muş ile Üçüncü Umumî Müfettişlik'ten alınacak Ağrı vilâyetlerinden mürekkep bir müfettişlik teşkili,

2- Umumî müfettişliklerin resmî ünvan ve selâhiyetleri işinin Vekiller Hey'eti'nde görüşülmesi mütalea edilmiştir.

Asayiş ve Emniyet

3- [1]934-[1]936 yıllarına ait istatistikler üzerinde yapılan tetkikler umumî müfettişlik bölgelerinde olguların gittikçe azaldığını, hatta bazı yerlerde asayiş istatistiklerinin [1]936 sütunlarının rakamsız hale gelmiye başladığını, devlet ve hükümet kuvvetlerine karşı günden güne çoğalan itimadın kuvvet bulmakta ve artmakta olduğunu göstermiştir.

Asırların ihmalı, su-i idare, haricî tahrikât, coğrafi vaziyet, arazi darlığı, geçim ıztırabı gibi sebeplere dayanan hadiselerin kuvvetli, alâkalı ve âdil bir idare altında karakterini değiştirmeye başladığı görülmüştür.

Memleketimizden çekilen Ermeni, Kürt ve Asurilerle yüz elli-liklerin sınır boyuna yerleşmiş olmalarından, Cenup [Güney] hududunun gayri tabiiliğinden, kaçakçılık hadiselerinden, Fransızların bunları himaye etmesinden, Sason harekâtından doğan Birinci Umumî Müfettişlik bölgesinin bazı kısımlarındaki olguların alınan ve alınması düşünülen tedbirlerle normal hale geleceği anlaşılmıştır.

Anasır-Tedbirler

4- Memurların gafletine, siyasi maksatlara dayanan rakamlara göre Birinci Umumî Müfettişlik mıntakasinda Kürt kesafeti [yoğunluğu] % 60, Dördüncü Umumî Müfettişlik'te % 56, Üçüncü Umumî Müfettişlik'te % 19'dur. Bu bölgelerde yaşayanlardan çoğunun tarihen, ırk ve şecere itibarile Türk oldukları halde haricî tahrikâta istinat eden ağaların, beylerin, şeyhlerin, seyyitlerin, reislerin tagallûp [baskı] ve nüfuzu, saltanat idaresinin gaflet ve himayesi altında Kürtleşen kısmı;

A- Masrafi devlet bütçesinden temin edilmek suretile yatılı ve kuvvetli elemanlı köy okul ve pansiyonları açmak,

B- Türklük ve kültür merkezlerinde kuvvetli ticaret evleri kurmak, köy köy dolaşarak köylüyü şehir ve kasabalardan uzaklaştıracak haberler yayan ve köylü istihsalâtını [üretimini] yok pahasına ellerine geçiren ayak satıcılarını, çerçi ve tefecileri ortadan kaldırmak,

C- Demir yolları ile şoselerin iki tarafına toplu ve kuvvetli Türk köyleri kurarak her sene maksat ve ihtiyacı karşılayacak miktarda muhacir yerleştirmek; Doğu bölgelerinde inşaat müteahhitleri bulunamayacağına ve bulunsa bile iyi iş görmedikleri emsalle anlaşıldığına göre muhacir evleri inşaatını salâhiyetli müte-

hassıslardan müteşekkil, umumî müfettişliklere bağlı komisyonlar marifetile yaptırmak, toprak ve istihsal vasıtası vermek,

Ç- Aşiretlere ağalık, beylik, şeyhlik, reislik yapmış, hadiselere karışmış, tahrikâta alet olmuş ve olmakta bulunmuş olanları aileleriyle birlikte Garp [Batı]'e nakil ve iskân etmek,

D- Göçebe aşiretleri yerleştirip toprağa bağlamak,

E- Halk Evleri'ne önem vermek, okuma odaları açarak halka ajans, gazete ve mecmua okutmak, gezici ve öğretici film ve temsil işlerine el uzatmak,

F- Her kazada doktor, ebe ve sağlık teşkilâtı bulundurmak, gezici sağlık ekipleri kurmak, nahiye müdürleriyle ziraat ve baytar memurlarını süvari ve seyyar hale getirmek, hayvan yem bedeli vermek,

G- İyi memur seçmek: Şimdiye kadar yapılan ve gizli tutulmasına çok dikkat edilen hareketler yerli küçük memurlar tarafından ifşa edildiği emsalle sabit olduğundan Doğu'da küçük yerli memurlar çok zararlı olmuştur, mümkün olduğu kadar yerli bilhassa Kürtleşmiş veya Kürtlüğe temayül göstermiş memur kullanmamak, adliye başkâtiplerinin seçiminde fevkalâde dikkatli olmak, küçük memur maaşlarını artırmak, memurları vazifelerine bağlamak için Şark'a gönderilecek memurlara bir derece terfi hakkı veya tazminat vermek, memur evleri yaptırmak, lise ve orta mektebi bulunmayan yerlerdeki memur çocuklarını Kültür Bakanlığı hesabına meccanen [parasız olarak] okutmak, memurlarla memur ailelerinin tedavi ve yol masraflarına yardım etmek, tahsildarlık, muhtarlık, bekçilik gibi memuriyet ve işlere yalnız Türkleri ve Türkçe bilip de Türküm diyenleri tayin etmek, Türklüğü hem şerefli hem de kârlı yapmak ve göstermek, Türkçe şarkı ve türküler öğretmek gibi idarî, içtimâî ve kültürel tedbirlerle Türklük camiasına almak, bunları temsil ve daha doğrusu ırkî hüviyet ve benliklerini iade etmek muvafık görülmüştür.

Jandarma

5- Memleket asayişini elinde tutan, meslekî, mülkî, adlî ve askerî sahalarda birçok vazife sahibi bulunan jandarma büyük ihtimamlara değer bir müessese ve meslek-i mahsus olduğuna göre kadro, karakol, subay, silâh, bina, teçhizat, telefon, iâşe [beslenme] cihazlarından [açılarından] kuvvetlendirilmiye muhtaç halde görülmüştür. Saha vüs'atı [genişliği] ve Şark bölgesinin istisnai [özel] vaziyeti itibarile mevcudunun 42.000'e çıkarılması ve bunun 1/3 nişbetindeki miktarı gedikli efrattan seçilerek jandarmasının ankadre edilmesi, mektepten yetişmesi için muhtaç olduğu tahsisat temin edilerek muayyen programın tahakkukuna kadar;

A- Ordudan iyi efrat ayrılması,

B- Kazalardaki emniyet işlerinin jandarmadan alınarak polise verilmesi, polis teşkilâtının kazalara götürülmesi, yeni Polis Teşkilâtı Kanunu'nun bir an evvel çıkarılarak tatbik mevkiine konması,

C- Asayişle alâkası olmıyan vergi, tahsilat, şahit celbi, adlî tebligat ve ilk tahkikat işlerinin jandarmadan alınması ve muhafız terfikini [katılımını] icap ettirecek haller mevcut olmadıkça postalara jandarma verilmemesi, müzekkere-i mahsusa usulünün ilgası,

Ç- Bölüklerdeki cetvel ve kırtasiye işlerinin azaltılması, bölük komutanlarının asayişle iştigale vakit ve imkân bulabilecek hale getirilmesi için jandarmaya ait defter ve kayıtların yeni esaslara göre yeniden tesis edilip sadeleştirilmesi,

D- Telefon şebekesine -bilhassa Doğu bölgelerinde- ehemmiyet verilerek tesis ve idamesinin usul ve plâna bağlanması ve devlet telefon şebekesinin tercihan üç umumî müfettişliğe bağlanması,

E- Subay noksanının tamamlanması, jandarma subayları ve bilhassa yüzbaşıya kadar olanların tekaüt [emeklilik] yaşlarının uzatılması gibi tedbirlerin tatbiki,

F- İâşe bedeli olarak jandarmaya verilmekle olan 14 liranın günün rayicine göre artırılması,

G- Karakol binalarının senelere taksim edilerek bir program dahilinde yaptırılması,

H- Bozuk olan jandarma silâhlarının yenilenmesi veya yenileriyle değiştirilmesi,

I- Doğu bölgesindeki kadro noksanlarının tamamlanması, Tunceli için tesbit edilen jandarma kuvvetinin verilmesi,

İ- Vilâyetlerdeki altı aylık jandarma talimlerinin kış mevsimlerine tesadüf ettirilmesi,

J- Toplu hareket ihtimali mevcut oldukça Birinci Umumî Müfettişlik'te seyyar jandarmanın kolordu emrinde bırakılması tasvip edilmiştir.

Emniyet

6- 1., 3., 4'üncü umumî müfettişlik mmtakalarını alâkadar eden parçanın yabancı dört devletle hem hudut [sınırdış], Kürtlük politika ve hareketlerine sahne, siyaset tahavvüllerine göre asayiş değişen bir bölge olması, muhalefet yuva ve hareketlerinin propaganda ve suikast şebekelerinin bilhassa Cenup hudutlar üzerinde toplanmış bulunması, tarikatlarda vahdet esasını ele alarak mahpusları, katilleri, kadınları içine alan Nakşi hareketinin Kürtler arasında inkişaf etmekte olması, tahrikatın hariçten de gelmesi itibarile haiz olduğu müstesna ehemmiyet üzerinde esaslı surette tevakkuf edildi [duruldu]. Memlekette iş hacminin büyümesi, fabrikaların ve amele kuvvetlerinin çoğalması, komünizm ve emsali cereyanların dünyanın her tarafında artmak-ta olması polisin istihbar, emniyet ve asayiş sahalarındaki vazifelerini çok artırmış olduğu hakikati üzerinde duruldu:

A- Jandarma, elinde bulunan kasabalar asayişile istihbarat işlerinin polise verilmesi, emniyet teşkilâtının kazalara götürülmesi, Doğu bölgesinin ilk plâna alınması,

B- Polis maaşlarının bir ailenin en az maddî ihtiyaçlarını temin edebilecek asgarî bir hadde çıkarılması,

C- Barınmaya, iş görmeye müsait olmıyan karakol binalarının yaptırılması ve bunlar için hazırlanmış olan kanun projesinin bir an evvel çıkarılması tasvip edilmiştir.

Hudut İşleri-Tedbirler

7- A- Cenup'a kaçıp halen orada bulunan ve memleket aleyhinde çalışan eşhasın vatandaşlıktan iskatı işine devam edil-mekle beraber şayialı mallarının satılması mevzuuna [konusuna] müteallik teşebbüsün [yönelik girişimlerin] neticelendirilmesi,

B- Bu hudutlar üzerinde cereyan eden hadiseler üzerine Suriye mandater makamının siyasî kanalla dikkat nazarının çekilmesi,

C- Memurların iş görme ve istirahatlerine müsait binalar bulunmamasından dolayı ihmal edilen 25 hudut kapısının teşkilâtlandırılması, binaların yapılması,

Ç- Cenup sınırlarımızdaki halkımızın Suriye topraklarında kalan arazilerini idare için pasavanla gidip gelme hususunda vaki müracaatları[nın], hudut emniyeti ve asayiş bakımından mahzurlu görülmesine binaen bu işin toprak mübadelesi suretile hal ve tasfiyesi,

D- Ankara İtilâfnamesi mucibince hudut rejiminden istifade eden vatandaşlarımızdan vergi alınmaması lâzım gelirken aşar vergisi üzerinde devam eden haksız talep ve tazyiklerin Hariciye'ye [Dış İşleri Bakanlığı'na] müracaat edilerek ortadan kaldırılması çaresinin temini,

E- Hudut makamatile temas eden hudut âmirlerimize verilmekle olan harcırahların ziyadeleştirilmesi [artırılması], zarurî ve ziyafet masraflarının karşılanması,

F- Nusaybin'e girip çıkmadaki müşkülâtın kaldırılması ve yolculara kolaylık gösterilmesi muvafık mütalea edilmiştir.

Kaçakçılık, Sebepleri, Azaltma Çareleri

8- A- 8.400 kilometre uzunluğunda olup 3.093 mevcutla muhafaza edilmekte olan sahil ve kara hudutlarımızın Cenup kısmında karakolların arası 5-15, Mersin'de 30, Van'da 25 kilometre olup İzmir'de muhafız başına 12, Kars'ta 5,5 kilometre düşmekte ve sanayii inkişaf etmiş, kaçağı az memleketlerde kilometre değil, metre esası hakim bulunmakta olduğuna göre teşkilâtın kuvvetlendirilmesi,

B- Gümrük subayı ihtiyacının ve bunların istikbalinin temini,

C- Hudut karakol binalarının 10 senelik bir program dahilinde yaptırılması. Halen Kürt ve Arap köylerinde barındırılmak mecburiyetinde kalan subay ailelerinin iskân vaziyetlerinin ıslâhı,

Ç- Verilen 125 liralık tahsisatla, doktor bulunamaması yüzünden karşı taraftaki Taşnak doktorlara müracaat mecburiyetinde kalınmakta olduğundan tahsisatının artırılarak hudutlarda doktor bulundurulması,

D- Hudut kıtaatı ve jandarma ile telefon irtibatının ve hudut alaylarının muhafaza teşkilâtına yardımının temini, hudutların muhafaza ve emniyet işleriyle ilgili teşkilâtın bir elden idare edilerek bunların mercileriyle yapacakları muhaberata ait kop-yaların umumî müfettişlere verilmesinin usul ittihazı [yöntem olarak benimsenmesi], istihbarat teşkilâtına ehemmiyet verilmesi,

E- Hudut mülakatlarında tercümanlık vazifesi karşı taraftaki Ermenilere yaptırılmakta olduğundan hudut vilâyetlerine lisan bilen ecnebi işleri müdürleri gönderilmesi,

F- İnhisar kaçakçılığı, gümrük kaçakçılığını artırmakta olduğundan bunun önlenmesi, inhisar idaresince halktan değer fiatile ve vaktinde tütün mübayaasına [alımına] devam olunması,

G- Kontrol işleri bazı yerlerde polis, onbaşı, bir kısmında bölük komutanları tarafından yapılmakta olduğundan bu karışıklığa bir an evvel nihayet verilmesi,

H- Hudut emniyetine ait tedbir ve direktifleri tesbit eden hudut kaçak komisyonlarının kuvvetlendirilmesi,

I- Kaçakçılık Kanunu'ndaki noksanların tamamlanması, suçlarla cezalar arasında mevcut nisbetsizliğin izalesi,

İ- Tutulan kaçak malların cif kıymet üzerinden satılığa çıkarılması, kaçakçılığı teşvik, kaçakçıları teşçi eder [destekler] mahiyette olduğundan bu esasın lâğvile Cenup pazarlarında kaçak mal satılmasına mani olacak ve kaçakçılığın önüne geçecek hükümler konması,

J- Halkın ayağına ucuz mal götürmek ve Sümerbank tarafından açılacak depolarla bu işi idare etmek yolunda alınacak iktisadî tedbirlerin kaçağı önliyecek en esaslı çarelerden olduğu tahakkuk ettiğine göre bu iş üzerinde çalışmakta olan komisyon tetkikatının tezelden bitirilmesi, bir iki sene için zararlı da olsa bu tedbirin tatbik olunması, (ispirtolu içkilerde yapıldığı gibi),

K- Suriye hududu boyunca sıralanmış olan şerirlerin siyasî teşebbüslerle kaldırılmalarının temini muvafık tedbirler arasında mülalea edilmiştir.

Mülkî Teşkilât

9- 762 bin kilometre murabbâ saha dahilinde kurulup bazılarının merkezlerden 120 kilometre uzakta köyleri bulunan yekûnu 430'dan ibaret kaza adedi az, tevziatı [dağılımı] gayri mütenasiptir [düzgün değildir]. Birinci Umumî Müfettişlik bölgesinde yeniden altı, Trakya Umumî Müfettişliği'nde dört, Dördüncü Umumî Müfettişlik mintakasında yedi, [Üçüncü] Umumî Müfettişlik'te iki kaza kurulması üzerinde görülen zaruret diğer bölge ve vilâyetlerde de mevcuttur. Halkı yakından alâkadar eden kaza teşkilâtını arttırmak ve tashihat yapmak zarurî görülmüştür.

10- Nahiye teşkilâtsızdır. Tek başına kaldıkça kendilerinden cüz'i bir faide ve hizmet beklenemez. Bunları, evvelce başlanılan şekilde tam teşekküllü nahiye haline ifrâğ etmek [şekillendir-

mek] lâzımdır. Tam teşekküllü nahiyelelerin çoğaltılması hükümet, halk ve bilhassa köylüler için çok faideli olacaktır. Bu tahakkuk edinceye kadar nahiye müdürlerini polis komiserlerinden intihap etmek [seçmek] veyahut kanun mucibince nahiye müdürlerinden ehliyetli olanları komiser yaparak asayiş istihbar memuru ve köy müfettişi gibi kullanmak ve bu suretle bu günkü nahiye müdürlerini men'se [kaynağı] ve terfi kademesi malûm bir meslek haline getirmek muvafık olur.

11- Devletin inkılâp hamlesini köylere götürmek her bakımdan lâzım ve zarurî olduğuna göre umumî müfettişliklerde, vilâyetlerde ve kazalarda köy işlerle uğraşacak teşkilâtlı birer köy bürosu açmak ve başlarına birer direktör getirmek kat'i bir zaruretin ifadesi şeklinde telâkki edilmiştir.

12- Faidesi görülen vali muavinlikleri teşkilâtını genişletmek, merkez kazası kaymakamlığı selâhiyetini vererek kendilerine Parti başkanlığı da verilmiş olan valilerin işlerini azaltıp sık sık mıntakalarını dolaşmağa fırsat vermek çok yerinde bir tedbir mahiyetinde telâkki edilmiştir.

13- Mansup idare heyetleri teşkilâtı iyi neticeler vermiştir. Adetlerini artırmak ve bazı yerlerde mansup reisli mıntakavî şekle sokarak selâhiyet vermek muvafık olur.

14- Vekâletin taşra teşkilât kadroları dar, dahiliye memurlarının maaşları çok azdır. Vilâyetlerde şifre anahtarlarını, devletin bütün esrarını ellerinde bulunduran tahrirat başkâtiplerinin maaşları 10 liradır, şifre işleri için ayrı teşkilât yoktur. Bilhassa Doğu bölgesinde bunun büyük mahzurları görülmektedir. Mektupçuluk Bürosu'nu [Özel Kalem Müdürlüğü'nü] tanzim etmek icabeder. Bütün hal-i medenî ve askerlik işlerine merci olan vilâyet nüfus müdürlerinin maaşları 20 liradan başlamaktadır. 100 bin nüfuslu bir kazanın yazı, kayıt işlerini idare ve kaymakamlara vekâlet eden tahrirat kâtiplerinin maaşları 16 liradır. Yanlarında yardımcıları

yoktur. Kazalarda yazı, kayıt memurun muhakematı, idare heyeti ve şifre işlerini tedvir eden tahrirat kâtipleri maaşlarının artırılması, yanlarına birer evrak mukayyidi [kayıt memuru] ile vüs'at [bü-yüklüğüne] ve ehemmiyetlerine göre birer veya ikişer yardımcı verilmesi temennileri en âcil zaruretlerin ifadesidir. Vali ve kaymakamların maaşlarını artırmak, valilere eskiden olduğu gibi munzam [ek] bir tahsisat vermek muvafık olur.

Dört sene evvel Meclis'e sunulan dahiliye memurları taşra teşkilât kanununun bu günkü ihtiyaçlara ve bütçenin müsaadesine göre mecliste yeniden tetkik edilerek teşkilâtın bu günkü ihtiyaçlara cevap verecek şekle sokulması zaruridir.

15- Harcırâh tahsisatının azlığı yüzünden umumî müfettişlerin, vali ve kaymakamların lâzım olduğu kadar muntakalarını dolaşmak imkânını elde edemedikleri hakikattir. Devir harcırâhlarının çoğaltılması yerinde bir tedbir olur.

16- Evvelce tatbik edilerek büyük faideler temin eden, vali ve kaymakam kurslarına merkezde ve merkezî vaziyette olan vilâyetlerde yeniden başlanmak.

17- Her sene münavebe [sıra ile] ile merkeze celp edilecek 3-5 validen mürekkep idare konseyi kurmak.

18- Dahiliye merkez teşkilâtı bilhassa köy belediye ve vilâyet idareleri işlerine merci ve bu idareleri murakabeye memur olan mahallî idarelerin kadroları pek dardır. Teşkilâtı ihtiyaca uygun şekle sokmak, hizmetlere mütenazır [simetrik] hale getirmek için hazırlanmakta olan kanun lâyihasını bir an evvel Meclis'e göndererek neticelendirmek esaslı temenniler cümlesinden görülmüştür.

Mahallî İdareler

Hususî İdareler:

19- Tevsi-i mezuniyet ve tefrik-i vezaif esasına istinat eden ve topluluk hayatında hava-yı nesimi [atmosfer] rolünü oynayan

mahallî idarelerin bu tesise uygun ve mahallî mahiyetini haiz âmme [kamu] hizmetlerini görebilecek hale getirilmesi zaruridir.

A- Mahallî ihtiyaçlara ve halkın tediye kabiliyetine göre devletçe tayin olunacak en aşağı ve en yukarı hadler arasında münasip görülecek vergilere zam yapılabilmek selâhiyeti mahalliyetin icaplarından olduğuna göre İdare-i Umumiye-i Vilâyat Kanunu ile mevzu iken [1]929 senesinde kaldırılan kesr-i munzam tarhı selâhiyetinin [vergilere ilave yapabilme yetkisinin] umumî meclislere iadesi.

B- Vilâyetlere ait hizmetlerin tefriki, her hizmetin ifasına yetebilecek gelir temini karşılığı olmadıkça vilâyetlere yeni hizmetler verilmemesi, Fırka grubunun teşkil ettiği ihtisas encümenlerinin kararlaştırdığı esaslardandır.

Ehemmiyeti aşikâr olan ziraat ve baytarlık işlerinin karşılığı olmadığı gibi sağlık işlerine yapılmakta olan 2,5 milyon liradan fazla sarfiyata karşı ispirotolu içkiler yüzde onlarından yalnız yetmiş beş bin lira alınmaktadır. Bina ve arazi vergilerinin değil yüzde yetmiş beşi hatta tamamı bile bu günün maarif hizmetlerini karşılayacak halde değildir. Mütenevvi masraflar arasında yer alan Cumhuriyet Merkez Bankası ve müşterek Tekaüt Sandığı hisseleri 1.118.000 liraya çıkmıştır.

Halk evlerine, spor ve hayır cemiyetlerine, telefon tesisatına, millî seferberlik hazırlıklarına ayrılan paralar bir milyonu bulmuştur. Teşkilât masraflarına karşılık olan hisse bunu karşı-layacak derecede değildir.

Tahsil çağındaki çocukların ancak % 33'ü ilk mekteplere devanı edebiliyor. Şark'ta nisbet % 9 ve bazı vilâyetlerde % 2'ye kadar düşmektedir. Köylerin dağınıklığı dolayısıle kuvvetli elemanlı yatılı okullar açılması zaruret halini almıştır. Bilhassa Doğu bölgesinde kuvvetli kültür hareketlerine ihtiyaç vardır. Mevcut 6.150 ilk mektebin 4.653'ü yani dörtte üçü faidesi çok mahdut tek muallim-

li ve üç dersaneli mekteplerdir. Vilâyetlerdeki hastane ve dispenserlerin çoğu vilâyet ve belediyeler tarafından idare edilmektedir. Hususî idare ve belediye bütçelerinden 4,5 milyon lira sarfedilmekte olduğu halde ihtiyacın onda biri bile karşılanmamıştır.

Memleketin yol şebekesi ihtiyacın çok dînundadır [altındadır]. Mevcut 16 bin kilometrelik şoselerin yarısından fazlası geçilmez hale gelmiştir. Bakımsızlık yüzünden diğer kısmı da aynı akibete uğruyacaktır. Demir yollarını amut [dikey] şosalarla bağlamak, iskele pazar yollarını yapmak iktisadî zaruretlere istinat etmektedir. Memleket asayiş ve müdafaasının istilzam ettiği şebeke bundan da mühimdir. En az 17 bin kilometrelik yeni şoseye ihtiyaç vardır. Mevcutların esaslı tamirâtı ve daha doğrusu yenilenmesi ve bu şebekenin kurulması için 300 milyon lira ister. Yol vergisinin bir kısmı diğer hizmetlerin açıklarını kapatmağa tahsis edilmiştir. Bu kadar büyük bir şebekeyi vilâyetlerin kurmasına imkân yoktur. Birden fazla vilâyeti alâkadar eden yolları ayırmak, devlet bütçesine almak tefriki vezaif ve zaruret icabatındandır.

C- Vilâyet bütçeleri tetkikatının bitaraf bir mercie verilmesi ve muayyen prensiplere istinat ettirilerek zamanında tasdik ve tatbiki esbabının temini memleketin bazı kısımlarında ve bilhassa Doğu bölgesinde inşaat mevsimi çok dar olduğundan hususî idarelerde malî sene başının İkinci Kânun [Ocak] başına alınması.

D- Muallimler için kabul edilen otomatik terfi sisteminin kaldırılması, muallim terfilerinin de devlet memurlarında olduğu gibi kadro ve tahsisat imkânlarına göre yapılması zaruridir.

E- Merkezi temsil eden müdürler nezdinde müstahdem memur maaşlariyle bu idarelerin müteferrika, tenvir, teshin ve kırtasiye masraflarının ve müdürlerin devir harcırahlarının umumî muvazeneye alınması üzerindeki kararın tatbikatına geçilmesi müşkülâtı kısmen azaltacaktır.

F- Vilâyet memurlarından kesilen buhran, muvazene vergilerinin vilâyet idarelerine bırakılması prensip ve zaruret icabıdır.

G- Vilâyet gelirlerinin artırılması, yeni gelir kaynakları bulunması, bu idarelerin devam ve inkişafı için en zaruri icabattandır.

H- Gelirleri tahmil edilen hizmetleri ifaya müsait olmayan yerlere bilhassa Doğu bölgesindeki vilâyetlere umumî muvazeneden yardım yapılması hususunda Fırka ihtisas encümenlerinin kabul ettikleri esasların tatbikatına geçilmesi ve bunlara uygun yeni bir kanun lâiyhası yapılması çok muvafık görülmüştür.

Belediyeler

20- A- Belediyelerin 17.891.619 liradan ibaret olan senelik gelirlerinin 516 belediye arasında inkisam etmekte [bölünmüş] olduğu anlaşılmıştır. Bunlardan 326'sının varidatı 10 bin liradan aşağı, 190'ının gelirleri bu miktardan yukarıdır.

B- Hizmetler muayyen gelirlerle karşılaşmamıştır. Sağlık, muhtarlık, evlenme, bekçi işleri karşılıksızdır. Yeni gelir kaynakları bulunması gelirlerin çoğaltılması üzerinde çalışmakta olan Fırka ihtisas encümeninin bir an evvel mesaisini ikmal ederek kanun haline getirilmesi,

21- A- İmar heyetinin fen teşkilâtını genişleterek harita ve plân işlerini ele alması, kanunen tasdiki merkeze ait olan inşaatı nafiaya [bayındırlık işlerine] ait projelerden beş bin liraya kadar olanlarının tetkik ve tasdiki selâhiyetinin umumî müfettişlik-lerdeki fen heyetlerine bırakılması,

B- Pazar yerlerinin çoğaltılması, yollarının yaptırılması, nakliye ücretlerinin ucuzlattırılması, fırınların ıslahı, fennî mezbahalar ve soğuk hava dolapları tesisi, talî hasılatın kıymetlendirilmesi gibi belediyeler kongresinin kararlaştırdığı tedbirlerle hayat ucuzluğunun tahakkuk ettirilmesi temenniye lâıyk görülmüştür.

22- A- Belediye ve hususî idareler tahsil ve muhasebe teşkilâtının birleştirilmesi, mümkün olan işlerin birlik halinde görülmesi, kollektif hareket yapılması,

B- Menkul rehni üzerine muamele yapan ikraz müesseselerinin mondö piyetlerin [mont-de-piété/emekli sandığı] belediye gelirleri yüksek olan şehirlerimizde kurulması,

C- Tekaüt hakkından mahrum belediye memurlarının istikballerinin temini,

D- Belediye ve hususî idare memurlarının meslekî bilgilerinin artırılması için merkezde açılması düşünülen meslek mektebinin kurulması,

E- Belediye teşkilâtı mevcut ve fakat köy mahiyetinde olan yerlerde Köy Kanunu'nun ve inkişafa müsait köylerde Belediye Kanunu'nun bazı hükümlerinin tatbiki hususunda hazırlanan ve hazırlanması derpiş edilen esasların bir an evvel neticelendirilmesi muvafık mütalea edilmiştir [uygun görülmüştür].

Köyler

23- Köylerin kalkınması, devletin inkılâp hamlesinin köylere götürülmesi için:

A- Köy salmalarının nizam altına alınması,

B- Mümkün olan yerlerde dağınık köylerin bir araya getirilmesi. Beş kilometrelik sahalar dahilinde, köy birlikleri kurmak, dağınık köylerin manevî şahsiyetlerini birleştirmek, çizilecek programa göre dağınık köy yapılarının her sene yüzde bir miktarını merkez ittihaz edilecek [seçilecek] yerlere nakletmek, muayyen merkezler haricinde inşaatı menetmek,

C- Birlik merkezlerini teşkilâtlandırmak,

D- Köy müfettişleri kullanmak,

E- Köylerin ziraat, kültür, sağlık, yol ve bayındırlık işlerini bölgelerin bünye ve hususiyetlerine göre plânlaştırarak yürütmek,

F- Devlet bütçesinin % 1 miktarını yardım şeklinde köy kalkınma işlerine tahsis etmek,

G- Banka kurmak,

H- Merkezde ve vilâyetlerde köycülük kursları açmak hususunda alınması düşünülen tedbirlerin ve hazırlanan esasların bir an evvel tatbikat sahasına intikal ettirilmesi ve düşünüldüğü gibi tatbikata numune bölge, vilâyet ve köylerinden başlanması temenniye lâayk görölmüştür.

Köy bütçelerinin basit ve yeknesak hale getirilmesi kolay bir muhasebe usulü köy işlerinin nizam altına alınmasını hayli teshil edecektir [kolaylaştıracaktır].

24- Şimdiye kadar ihmâl edilmiş olan ziraî asayiş ve çifçi emniyetini temin maksadile hazırlanmakta olan kanun lâiyhası bu sahadaki büyük boşluğı dolduracaktır.

25- Vilâyet, belediye ve köy idarelerinin çok mühim ve müte-nevvi olan işlerini murakabeye memur mahallî idareler teşkilâtı 22 memurluk bir kadroya istinat etmekte olduğundan köy, belediye ve vilâyet idareleri için müstakil müdürlükler kurmak hususundaki düşünce ve teşebbüs yerinde ve muvafık görölmüştür.

26- Köy işlerine bakmak üzere umumî müfettişliklerle vilâyetlerde umumî muvazeneden birer köy bürosu açılması zaruridir.

Nüfus ve Dil İşleri

27- A- 31 sene evvel teessüs ederek zamanla, devamlı harplerin, hicret ve ilticaların araya girmesile sıhhat ve kıymetini kaybeden nüfus kayıtlarının devlete ve ferde inanç verecek şekle sokulması, bunun için yeni bir nüfus yazımı yapılması ve tecrübe tahrirlerine [deneme sayımına] başlanması,

B- Muasır telakkilere uygun yeni bir nüfus kanunu çıkartılması,

C- Nüfus teşkilâtının nüfus esasına göre kurulması,

D- Çok mühmel [ihmal edilmiş] ve bakımsız halde bulunan nüfus idarelerinin tefrişi, dolap ve saire gibi levazımının temini,

E- Hüviyet cüzdanlarının parasız verilmesi, doğum, evlenme gibi medenî hallerin bir gûna [çeşit çeşit] resim ve harca tabi tutulmıyarak külfetsiz tescili.

F- Türkçeden başka dil konuşanlar hakkında iskân ve Vilâyetler İdaresi Kanunu'nun verdiği selâhiyetlere dayanılarak umumî müfettişlik bölgelerinde plânlı harekete geçilmesi muvafık görülmüştür.

Millî Seferberlik

28- A- Millî seferberlik teşkilâtının vilâyetlere götürülmesi, umumî müfettişlik ve vilâyetlerde birer büro açılması,

B- Kursların kazalara kadar teşmili,

C- Merkez teşkilâtının tevsi bu kısım üzerindeki temenniler cürnlesindendir.

Son

Müzakere mevzularından bir kısmı diğer vekâletleri alâkadar ettiği cihetle rapora konmamıştır. Umumî müfettişler bu meseleleri ait olduğu vekâletlerle halledecek ve bir programa bağlayacaklardır.

Bu iş programının bir suretinin Dahiliye'ye tevdi [sunulması], işlerin tetkiki, mesâinin tevhide noktalarından faydalı telâkki edilmiştir.

Dahiliye Ve.

Birinci U. Mf.

İkinci U. Mf.

Üçüncü U. Mf.

4'üncü U. Mf.

I

UMUMÎ MÜFETTİŞLER KONFERANSI'NIN ÇALIŞMA PLÂNI

A. Mıntakalardaki Asayiş:

- 1- Hadiseler
- 2- Sebepler
- 3- Tedbirler
- 4- Jandarma
- 5- Polis
- 6- Mahalli Teşkilat (Köy Bekçileri, Yol Bekçileri)
- 7- İstihbarat

B- Kaçakçılık:

- 1- Hadiseler
- 2- Sebepleri
- 3- Alınan Tedbirler
- 4- Muhafaza Teşkilatı
- 5- İrtibat, İstihbarat
- 6- Mercileri

C- Hudud:

- 1- Vakayi
- 2- Muhtelif Hudutlardaki Hadiseler ve Şekilleri
- 3- Tedbirler
- 4- Teşkilât
- 5- Merciler

Ç- Her Müfettişlik'in Yaptığı İşler ve Programı:

Müfettişlik'in Yapacağı İşler ve Plânı

(Her İş Vekâletlerin İhkisasına Göre Yapılacaktır)

D- Umumî Müfettişlerin Selâhiyetleri:

1- Her Müfettişlik'in Kadrosu

2- Müfettişlik'in Memurları

3- Memurların Seçimi, İntihabı ve Tayinleri

E- Her Müfettişlik'in Mıntakasındaki Hususi İdareler, Belediyeler ve İmar İşleri:

1- Köyler ve Köylünün Kalkınması

F- Mülkî Teşkilât ve Nahiyeleler:

G- Siyasi Kısım:

1- Siyasi Elemanlar

2- Menfi Propagandalar

3- Menbaları ve Sebepleri

4- Müsbet Propaganda ve İcraat

H- Nüfus Siyaseti:

1- Teksif

2- Dil

3- Irklar

4- İskân Siyaseti

I- C. H. Partisi'nin Teşkilâtı ve Halk Evleri

II

UMUMÎ MÜFETTİŞLER KONFERANSI'NIN 7/12/[1]936 PAZARTESİ GÜNÜ TOPLANTISINA MAHSUS ZABITNAME SAAT: 10: 30

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'nın başkanlığı altında Umumî Müfettişler Konferansı toplanmıştır. Toplantıya iştirak edenler:

- 1- Birinci Umumî Müfettiş Abidin Özmen,
- 2- İkinci Umumî Müfettiş General Kâzım Dirik,
- 3- Üçüncü Umumî Müfettiş Tahsin Uzer,
- 4- Dördüncü Umumî Müfettiş Korgeneral Abdullah Alpdoğan,
- 5- Jandarma Genel Komutanı Korgeneral Naci Tınaz,
- 6- Gümrük Muhafaza Umum Komutanı Tümgeneral Seyfi Düzgören,

7- Emniyet İşleri U. Müdürü Şükrü Sökmensüer (görüşme sonlarında gelmiştir),

8- Ankara Valisi Nevzat Tandoğan⁽³⁵⁾ da bu toplantıya iştirak etmiştir.

Konferansı Dahiliye Vekili Şükrü Kaya söze başlayarak açmıştır.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Konferansımız 5/12/[1]936 cumartesi günü toplanmaya başlamış ise de trenin teehhürlü [gecik-

³⁵ Nevzat Tandoğan 1894'te doğdu. İstanbul Üniversitesi/Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. 1914-1918 yılları arasında öğretmenlik yaptı. İstanbul Polis Müdürlüğü 2. Şube'de çalıştı. 1927'de Malatya Valiliği'ne atandı. 1929'da Ankara valisi oldu. Aynı zamanda Belediye Başkanlığı görevini de yürüttü. 9 Temmuz 1945'de Ankara'da öldü.

meli] gelmesinden ve bazı arkadaşların yetişmemesinden işe tamamiyle girişilememiş[tir]; bunun için esas konferansımızı bugün açıyorum. Konuşulacak şeyler suret-i umumiyede tesbit edilmişti. Bunlar da bahis başlarıdır. Bu toplantılarımızda umum müdürlerin de bulunmalarını faydalı gördüm. Memlekete ve devlete taallük eden işlerle beraber halkın refahına faydalı olan hususları tesbit edeceğiz. Bunun için evvel emirde asayiş durumunu ve bu hususta alınmış ve alınması gereken tedbirleri görüşeceğiz. Evvel emirde asayiş meselesinden işe girişeceğiz. Bunu da şimdiki halde dört kısma ayıralım:

- 1- Birinci Umumî Müfettişlik bölgesindeki güvenlik durumu ile alınmış ve alınması gereken tedbirler,
- 2- İkinci Umumî Müfettişlik bölgesindeki güvenlik durumu ile alınmış ve alınması gereken tedbirler,
- 3- Üçüncü Umumî Müfettişlik bölgesindeki güvenlik durumu ile alınmış ve alınması gereken tedbirler,
- 4- Dördüncü Umumî Müfettişlik bölgesindeki güvenlik durumu ile alınmış ve alınması gereken tedbirler.

Bu esas üzerine görüşmelerimize devam edeceğiz. Hergün saat 10'da buluşalım. 10 ilâ 12'ye kadar görüşürüz. İcap ederse öğleden sonra ve geceleri dahi toplanırız. Bu konferanslarımızda tesbit edeceğimiz hususları ve tedbirleri Başbakan'a ve Heyet-i Vekile [Bakanlar Kurulu]'ye arzederiz. Bu sebeble bayramdan önce beş gün içerisinde bize ait işleri hazırlarız. Önce söz Birinci Umumî Müfettiş Abidin Özmen'indir.

Birinci Umumî Müfettiş Abidin Özmen söze başladı: Tesbit buyrulan esaslara göre önce Müfettişlik bölgesinin asayiş işlerini arzedeceğim. Bunu da Emniyet Müşavirliği'nin topladığı asayiş istatistiğine istinat ettireceğim. Bu da iki kısımdır. Birisi olgular (vukuatlar), diğeri silâh toplamadır. Bir fikir alabilmek için üç senelik ([1]934, [1]935 yıllarile [1]936 yılının 10 aylık) istatistiğini söyleyeceğim:

Vilayeti	Seneler	Öldür me	Kız Kaçırma	Devlet Kuvvetlerine Karşı Koy-ma	Soygun-culuk
<i>Diyarbakir</i>	[1]934	57	8	37	32
	[1]935	52	15	2	20
	[1]936	44	17	5	16
<i>Mardin</i>	[1]934	56	2	58	37
	[1]935	65	6	65	17
	[1]936	29	2	32	9
<i>Muş</i>	[1]934	28	3	6	21
	[1]935	22	14	5	16
	[1]936	9	15	2	11
<i>Urfa</i>	[1]934	35	1	49	38
	[1]935	53	4	16	15
	[1]936	27	4	45	12
<i>Bitlis</i>	[1]934	Bağlı olduğu vilâyetler içinde söylenmiştir			
	[1]935				
	[1]936	12	1	2	11
<i>Siirt*</i>	[1]934	16	2	10	20
	[1]935	24	4	11	18
	[1]936	18	2	3	46
<i>Hakkâri</i>	[1]936	7	2	10	2
<i>Van**</i>	[1]934	89	6	11	41
	[1]935	20	1	7	15
	[1]936	11	2	5	6

* Hakkâri'nin iki yıllık olguları dahildir.

** Hakkâri dahildir.

Bu istatistiğin bir örneğini takdim edebilirim. Burada suçluların tutulan ve tutulmayanları bellidir. Şu genel maruzata göre hadiseler gittikçe tenakus etmiştir [azalmıştır]. Halbuki geçen gün hadiseler çoğalmaktadır, gibi bir görüşme karşısında kalındı. İstatistiğe göre çoğalmamış azalmıştır.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Bu çoğalma işi senelerinin ayları içindeki karışıklıkta görülen farktandır. Senelere kıyasen azaldığı anlaşılmıştır, devam buyurunuz.

Birinci Umumî Müfettiş Abidin Özmen : (Devamla) yalnız iki hadise çoğalmıştır. Birisi kız kaçırmak hadisesidir ki bu da halkın yoksuzluğu karşısında evlenmede rastlanan zorluklardan ileri gelmektedir. Netice yine evlenmeye varıyor. Binaenaleyh tehlikeli bir asayiş meselesi şeklinde neticelenmez. İkincisi, Siirt vilâyetindeki soygunların çoğalışıdır. Bu da biliyoruz ki bölgemizde Siirt vilâyetinde iki senedir Sason hadisesile uğraşıyoruz. Bu bölgenin tarihini tamamiyle bilmem. Sason bölgesinde son hadis olan [meydana gelen] vakayiin cereyan ettiği mıntaka memnu [yasak] mıntaka kararile de tasrih olunan [belirtilen] çevre içerisindeki Dersim arazisine müşabih [benzer] ve hatta ondan sarp arazide 20 kadar köyden ibarettir.

Bunlara hükûmet nüfuzu girememişti. Bu mıntaka şimdiye kadar hükûmete karşı yani hükûmet memurlarının girmesine memnu idi. Belli başlı bir kuvvet icrayı hareket etmemişti. Ne vergi alınabilmiş ve ne hükûmet tebligatı yapılabilmişti. Son uğraşmamızda ise hükûmet kuvvetinin mıntakaya girebildiğini gösterdik. Bu bölgenin hükûmet için değil, hükûmete muti olmayan [itaat etmeyen] halka yasak olduğunu temin edecek tedabir ve icraata geçtik. Umumî olarak elde edilen bilgiye göre bu bölgede 3.500 kadar nüfus tahmin edilebiliyordu. Bunun büyük bir kısmı bölgeden çıkarılarak silahları imkân nisbetinde toplandı. Yalnız müfettişlik bölgesinin diğer sahaları da malûm olduğu üzere müsait ol-

madığından daha iyi yerlere nakilleri için önceden düşünülmüş ve hazırlanmış tedbirler olmadığından hemen civara yerleştirilen bu halkın bir kısmı sarkıntılığa koyulmuştur. Çünkü bunlar zürra [çiftçi] ve toplu hayat yaşayan halk değildir. Bir taraftan da henüz yasak bölgenin sarp arazi ve kovuklarında kalan kısımlarına yardım maksadile soygun yapmaya koyulmuşlardır. İşte Siirt vilâyetinde bu yıl soygun oluşunu arttıran sebep bundan ileri gelmiştir. Siirt vilâyetinin bu durumu, bu halkın malûm yüksek karar veçhile büyük bir kısmının Garb'a nakledilmiş bulunması ve geriye kalan kısmının da nakline devam olunmasile önüne geçilecektir.

Sason hadisesi bugün tamamen halledilmiş değildir. Bu bölgede Meleto dağlarına⁽³⁶⁾ sığınmış halk henüz vardır. Bunlara karşı da bu kış için tedbir aldık. Bölgede harekât yapan seyyar taburların birisi bu bölgenin hemen yanında müsait kışlama yerinde bıraktı. Diğerleri de yine Umumi Müfettişlik bölgesinde ve icabında harekâta iştirak edebilecek tarzdaki kış garnizonlarına alındılar.

Van, Muş, Mardin ve Urfa gibi vilâyetlerde hadisenin azalışının görünüşü buralarda iyilik olduğunu gösterir. Diyarıbekir'de hadise çoğalması vardır. Bu da sırf kendi muhiti içinden değildir. Lice ve Diyarıbekir'den Cenup'a kaçanların arasına yaptıkları zararlardan ileri gelmektedir. Bilhassa Cemil Paşa⁽³⁷⁾ oğulları ve Benili Abdurrahman üç yıl içinde sınırimızı dört kere geçmişlerdir. Ve girip çıkarken geçtikleri yerlerde olgular yapmışlardır. Diğer olgular ise kaçakçılar ile olmuştur.

³⁶ Batman'a bağlı Sason ilçesine 11 kilometre uzaklıkta bulunan mekan günümüzde Mereto Dağı olarak bilinmektedir. 2.983 metre yükseklikte olan dağın zirvesinde bir Ermeni kilisesinin kalıntıları vardır.

³⁷ Cemil Paşa hakkında geniş bilgi için bkz: Kadri Cemil Paşa (Zinar Silopi); *Doza Kurdistan/Kürdistan Davası-Kürt Milletinin 60 Yıllık Esaretten Kurtuluş Savaşı Hatıraları-*, (Sadeleştiren: M. Bayrak), Özge yay., Ankara-1991, ss: 262+54.

Hadiseleri bu suretle azaltarak arzedişimdeki maksadım bölgeyi sût liman göstermek değildir. Bölgenin mühim hususiyeti yüksek heyetlerince de pek açık ve bellidir. Bunların dertlerine çaresiz olmak [çare bulmak] için Yüksek Başbakanlık'a bir rapor sundum. Bu raporumu yüksek heyetleri huzurunda okumaklığımı Başbakan emir buyurdular. Müsait bir zamanda bu raporumu arz edeceğim.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Peşin raporu okuyalım.

Birinci Umumî Müfettiş Abidin Özmen: Raporlarını tamam ile okudular, raporun bir sureti alınabilir dediler. Raporda arzedilen önergeler ve plânlar ilgili bakanlıklara verilmiştir.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Raporda bölgenin bütün dertleri çok etraflı ve isabetli yazılmış, binaenaleyh bizim yapacağımız iş dileklerin tahakkukuna çalışmak ve yardımdır. Bu raporda da görüldüğü gibi gerek memleketin bütün işlerine ve gerek bu bölge hakkında iyi şeyler yapmış, tedbirlerinde önce daima asayiş, sonra iskân düşünölmüştür. Birinci Umumî Müfettişlik bölgesinin 1925'ten itibaren durumlarını tetkik önemlidir. Şeyh Sait isyanları onun bastırışları Cumhuriyet idaresinin ve hükümet otoritesinin bölgede teessüs ettirilmesi yönlerini görmek çok faydalıdır. Bilhassa [1]929'dan itibaren jandarma islâhile de vaziyette çok büyük salâh [düzelme] hasıl olmuştur.

Birinci Umumî Müfettiş Abidin Özmen: Bölgede üç sene içinde toplanan harp silâhı adedi 4.885'dir. Ve böylece daha binlerce tabanca, bıçak ve kama gibi taşınması yasak olan silâh ve cephane toplanmıştır. Bölgenin hususiyetini Cenup hududunun gayri tabiiliği ve buradaki teşkilâtımızın henüz tamam olmayışı, kanunlarımızın ağır hükümleri ve cezaları muhtevi olamamasile arttırılmaktadır. Pasaportsuz Cenup'a kaçan ve Cenup'a giren kimseler çok ağır ceza görmezler, kaçakçılık maksadile köyünden uzun zaman ayrılanları haber vermiyenler, ağır ceza görmezler ve bu suretle köyünden, yerinden ayrılanların aileleri ve emvali [mülkü]

aher [başka] uzak bölgelere derhal naklile yuvaları ve alış verişleri bozulmazsa bu işin önüne geçmek güçtür. Ve bu da kanunî ihtiyaç meselesidir.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Bay Özmen'in izahatı mıntakası hakkında bizi çok iyi tenvir etti. Adliye, maarif işleri için de çalışmamız ve yardımımız gerekir. Bizce sabit ve seyyar jandarmayı konuşmak bu kuvvetle bu güne kadar yapılabilen iş ve tedbirleri görmek ve ilerisi için ihtiyaçlarımızı tesbit etmek ve bu suretle asayiş ve emniyeti istikrar buldurmaktır. Bölgenin Cenup sınırının nezaketi memleketimizden çekilmiş bir çok Ermeni, Asuri ve Kürtlerin bu bölgede oluşlarından da önemlidir. Binaenaleyh bu bölgenin asayiş işine çok ehemmiyetle çalışacağız. Hülâsa bölge sınırındaki Fransızların da bu muzur kütleleri himayeleri aşikârdır. Buradaki Koloni zabitlerinin menfaatleri de pek açık görünür. Topraklarımızdan çalınan ve aşırılan hayvan ve sairenin satış paralarından bunların hisseleri vardır. İşte bunlar pek az zamanda sınır üzerindeki memuriyetlerinin devamında hem ülkemize asayişsizlik sokmak ve bu suretle siyasi gayelerini elde etmek ve yürütmek ve hem de 20-30 bin lira sahibi olup memleketlerine döndüklerinde refahla yaşamalarını temin eylemektedir. İskân işleri önemle takip ve tatbik olunacak mesailendir. Bilhassa nüfus miktarlarında Kürt nüfus adedinin tebarüzü aleyhimize kaydolunabilir. Biz suret-i umumiyede [genel olarak] bu kadar Kürt sanmıyorduk. Aşağı yukarı 100.000 diyorduk. Ve bunun da temsili şüpheli idi. Çünkü Diyarbekir'e gidiniz, tahsil görmüşü, tüccarı ve esnafı işinde ve evinde hep Kürtçe konuşur. Bu sebeble temsil ve dil işini kökünden halletmek gerekir.

Buna da yalnız Türk halk iskânı tedbiri ile değil, memurumuz, zabitimiz ve askerlerimiz miktarlarını da nüfusa dahil ederek tam Türkçe konuşur, Türkleri hiç olmazsa müsavi [eşit] ve muvazi [dengeli] miktara getirmek ilk önce lâzım bir iştir. Bu arada silâh

toplamağa devam da başta gelen en önemli işimizdir. Şu halde bölgenin işlerini sıraya koyabiliriz.

1- Asayiş ve asayişe karşı alınacak tedbirler. Yerli memur bulundurmamak (çünkü bunlardan gördüğümüz zararlar çoktur. Ez cümle, verilen mühim bir telgrafi mahallinden evvel muzur [sakıncalı] teşekkül [örgüt] ve şahısların öğrenmesi, harekât havalisinin yerli mal müdürlerince en iyi istihbarat elemanı olması gibi zararları görülmüştür).

2- İskân,

3- Değerli memur ve teşkilât,

4- Adliye.

Müsaadenizle bu günkü toplanmayı kapatıyorum. Saat 18:00'-de toplanalım. 19:30'a kadar görüşürüz. Bu suretle ilk toplantılarımızda bir az sık toplanırız, hızlı yürür ve sonuca çabuk varmaya çalışırız. Bu akşamki görüşmemizde de jandarma, polis, hudut ve gümrük teşkilleri için görüşelim. Bunlara müteallik bilgiler hazır bulunmalıdır.

Bay Fazıl, şimdi Genel Kurmay'a yazı ile haber vererek akşamki ve bundan sonraki asayişe müteallik [güvenliğe ilişkin] toplantılarımızda Genel Kurmay'ı temsil edecek bir zatın bulundurulmasını isteyelim.

7/12/936/ Saat: 12:20

Bu günün akşamı saat 18:00 raddelerinde toplanılırken umumî müfettişlerin bu akşam saat 19:00'da Atatürk Köşkü'ne davetli bulundukları tebliğ olundu. Birinci Umumî Müfettiş Abidin Özmen'in, Parti merkezinde bulunan Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'dan telefonla istifsa [sorması] üzerine bu akşamki toplantının yarına bırakıldığı bildirilmiş ve Heyet dağılmıştır.

BİRİNCİ UMUMÎ MÜFETTİŞ ABİDİN ÖZMEN'İN RAPORU

Özü: Birinci Umumî Müfettişlik bölgesindeki Bitlis, Diyarbekir, Van, Hakkâri, Muş, Mardin, Urfa, Siirt vilâyetlerinin iç siyasal durumları hakkında rapordur.

İlk sözde, netice ve gayemi derhal bildirmek isterim. Raporumun hedefi, Kürtlük işinin herhangi bir hal şekline iktiran ettirilerek [yaklaştırılarak] tabiatın birçok varlıklar ve zenginliklerle doldurmuş olduğu bu bölgenin daima Türk vatanının öz ve ayrılmaz bir parçası olarak kalmasını temindir.

Bu yazımda, istatistik, teşkilât ve bayındırlık işlerinden neye temas edersem edeyim, bu tafsîlâtımın üçü de aynı gaye için yapılacaktır.

1924 senesinde Şeyh Sait isyanında örfî idare [sıkı yönetim] bölgesinde Birecik kaymakamı idim. Ve [1]926-[1]927'de Diyarbekir'de örfî idare âmiri olan Üçüncü Ordu Müfettişi'nin yanında mülkiye müfettişi olarak mülkiye müşaviri idim. 1928, [19]29, [19]30, [19]31 senelerinde de Bitlis ve Muş valiliklerinde bulundum. 15 aydan beri de umumî müfettişlik ödevini ifaya çalışıyorum. Görülüyor ki, Doğu vilâyetlerimizde meydana gelen bir çok hadiseleri, yakından seyretmek veya içinde bulunmak suretile kendime göre tahlil etmiş bir haldeyim.

Bu izahımla, kendimi Şark vilâyetleri mütehasısı diye takdim etmek niyetini beslemedim: Yalnız, bu görgülerime ve istatistiklere resmî ve özel kaynaklardan aldığım haberlere dayanarak, arzedeceğim fikirlerde haddi geçmiş olduğum kanaatinin doğması emelimdir.

Büyük Başkan'ımızdan alacağım direktifler, bu bölgenin gelecek selâmeti için en esaslı ve sağlam bir düstur olacağına şüphem yoktur.

Esasın tahliline nüfus meselesinden başlayacağım:

İstatistik Umum Müdürlüğü tarafından çıkarılan, [1]927 nüfus sayımını gösteren muhtelif broşürlerin rakamları birbirine pek uymamakla beraber, Birinci Umumî Müfettişlik'in bu günkü sınırları içinde yaşayan nüfusu, 868.329 veya bir miktar fazlasile 877.283 olarak göstermektedir.

Bu rapora bağlı cetvelde gösterildiği veçhile bir de anasır [etnik yapı] taksimi yapılmıştır. Çünkü, lisan itibarile yapılan tasnifin, unsur tasnifi diye kabulü zaruridir. Bu cetvelde görülüyor ki o zaman bu nüfusun 206 bin kadarı Türk, 543 bin[i] -ki yarısından fazla demektir- Kürt diye kaydedilmiştir.

1935 sayımından sonra henüz lisan tablosu çıkmamış olduğundan vilâyetlerden alınan nüfus kayıtlarına göre bu günkü bölgenin nüfusu 1.126.755'dir. Sayım da bundan çok farklı değildir. Bu malûmat üzerine tanzim edilen tabloda 228 bin Türk, 765 bin Kürt ile 1927 senesi tablosu[n]da çok ehemmiyetsiz birer rakamla gösterilen diğer unsurlar da büyük varlıklar göstermektedir.

Bağlı cetveldeki, üçüncü tablodaki önem, Türk'ün 20 bin kadar olan artmasına karşı, Kürt'ün 250 bin kadar artmış olmasıdır. [1]935 nüfus sayımının lisan tablosunun nasıl çıkacağını bilmem. Fakat bu gün devletin resmî kayıtları bu şekilde göstermektedir.

İskân Kanunu⁽³⁸⁾ gibi bazı yazılı ahkâmda, bölgeyi gezip dolaşan, bölge ve Kürtlük hakkında söz söyleyen büyüklerimizin ve

³⁸ 14 Haziran 1934 tarih ve 2510 sayılı Mecburi İskân Yasası'na göre 1- Türk ırkından olmayanlar, hükümetten yardım istemeseler bile hükümetin göstereceği yerde yurt tutmağa ve hükümetin izni olmadıkça buralarda kalmağa mecburdurlar, 2- Ana dili Türkçe olmayanlardan toplu olmak üzere yeniden köy ve mahalle, işçi ve sanatçı kümesi kurulması veya bu gibi kimselerin bir köyü, bir mahalleyi, bir işi veya bir sanatı kendi soydaşlarına inhisar ettirmeleri yasaktır, 3- Türk

mefkure adamlarının yazılarında, sözlerinde bu gün Kürtçe konuşan halkı ikiye ayırıyorlar.

Bir kısmı Kürtlüğü nasıl ve ne zaman kabul ettiği belli olmayan Kürtler, bir kısmı da birçok vaziyetler itibar ile ve tarihî kayıtlara göre Türk iken Kürtlüğe asimile olmuş adamlardır. Bu görüş ve bu taksim, yapılacak ulusal ödevi kolaylaştırmak için çok mühimse de bu günkü kayıtlardaki 765 bin Kürt'ün ne kadarı birinci, kaç ikinci kısma dahil diye bir istatistik yapılmış değildir ve yapılması da pek kolay bir iş değildir.

Diğer taraftan 1 milyon yüz bin nüfusun 750 bini Kürt olarak kaydetmenin ne gibi ilmî ve bilgili bir tetkik neticesi olduğu kat'iyen şüphelidir. Kendi istatistiklerimizin dünyaya ve Kürtlük için çalışan bin bir kuruma bir bölge nüfusunun yarıdan fazlasını Kürt gösterecek surette rakamlar neşretmesi ne kadar muvafık[tır] bilmiyorum.

1927 senesi sayımına istinaden çıkarılan istatistik broşürleri Türkiye'de, 53 vilâyette 1.350.374 Kürt kaydetmiştir. Vaktinde Anadolu'nun içine gitmiş, Türkçe bellemiş, Türk harsını kabul etmiş kimseleri de Kürt kaydetmiştir. Ve hiç şüphesizdir ki muhtelif yerlerde verilen kararlara göre hareket ederek Bağdat'ta bir Kürt tarihi yazan Mehmet Emin Zeki⁽³⁹⁾ namındaki adam, Anado-

ırkından olmayanların serpiştirme suretiyle köylere ve ayrı mahalle veya küme teşkil etmeyecek şekilde kasaba veya şehirlere iskânları mecburdur.

³⁹ Mehmet Emin Zeki 1880'de Süleymaniye'de doğdu. Burada, askeri rüştiye'yi, Bağdat'ta askeri idadiyi, İstanbul'da Harp Okulu'nu bitirdi. Osmanlı ordusunda da birçok önemli görevde bulundu. 1923'te Bağdat'a gitti. Bağdat Harp Okulu'nda ders verdi. 1925'ten sonra Irak Hükümeti'nde İskan ve Ulaştırma Bakanlığı ve Eğitim Bakanlığı görevlerinde bulundu. Daha sonra Milli Savunma Bakanlığı ve Nuri Said Paşa hükümetlerinde de ulaştırma ve ekonomi bakanlıkları yaptı. 1948'de vefat etti. En önemli esiri *Kürd ve Kürdistan Ünlüler* [Özge yay., İstanbul-2005]'dir.

lu'nun Güney Doğu'su kısmını hemen hemen tamamen ve diğer vilâyetlerde de bir çok yerleri Kürtlük sahası olarak göstermiştir.

Devletlerin bir çok unsurları sinelerinde birleştirip bir şahsa veya her hangi bir varlığa ve duyguya istinaden idare kurdukları ve Kürt'ün de ağasile, şeyhile, seyyidile, beyile, reisile, sakıt [düşmüş] Osmanlı saltanatı içinde bulunduğu zamanki düşünce ve durumunu uzun boylu araştırmağa lüzum görmüyorum. Fakat, milliyet prensibi sözle olsun her ağızda mevki bulmasından itibaren Kürtler arasında da bilhassa hudutlarımız haricinde yaşayan Kürtler ve bazı muhalifler vasıtasile Türk'ten başkalık ve Türk'e düşmanlık duygusunun yer bulduğu muhitler, tesir ettiği şahıslar olmuştur. Bu gün memleket içinde ufak tefek ve bazan da iki üç taburu senelerce işgal edecek şekavetlerden başka alâmetini zahirde [göründüğünden] az hissettiğimiz bu cereyanların hariçteki çalışmalarını artırmakta olduğunu görüyoruz.

Bazı yerlerde yaşlıların gençlerden fazla Türkçe bildiklerini görmemiz bu cereyanın saklanmaz delilidir. Her ne kadar aslen Türk olan büyük kasabalar -Van, Erciş, Adilcevaz, Ahlât, Bitlis, Diyarbekir gibi- gezildiği zaman halkın kendilerine Kürtlük izafesinden müteessir oldukları ve diğer kasabalar halkının Cumhuriyet hükûmetinin milliciliğe verdiği mevki ve hükûmet kuvvet ve kudretine ve yukarıda saydığım kasabaları taklit hislerine binaen aynı şekli göstermekte iseler bu hali, bir zaman benim lisanımı konuşmayan dağlı Kürdün, propagandaya ve bazı emeller peşinde koşmağa alışmış şahısların duygusuna tercüman olamayacağı aşîkâr bir iştir.

Esasen gayemiz, ikinci kısmı birinci parti içinde halleylemek olduğuna göre, bizim bir çok noksanlarımızla resmî şekilde hükûmet makinasının gündelik randımanını almak için çevirmemize karşı, Kürtlük cereyanı peşinde koşanların dahilde ve bilhassa hariçte yaptığı teşkilât ve propagandalara, her ne kadar hükûmetimizin malûmu olsa bile şuracıkta bir göz atmağı da faydalı gördüm.

Şeyh Sait hadisesi Kürtlük duygusunun besleyip büyüttüğü bir vakadır. Haçonun, Sasonluların, muhtelif semtlerdeki muhtelif şahısların kalkınması bir pilin verdiği cereyanın tesirinden başka bir şekilde tefsir edilemez. Ağrı vakası⁽⁴⁰⁾ da aynı mefkûreye istinat etti.

Zeylan vakasını⁽⁴¹⁾ körükleyenler; Kürtlüğe dayanmışlardır.

80-100 avenesile hükümet kuvvetlerini senelerce işgal eden Ali Can, Seyithan çeteleri bu gaye uğrunda çalışmışlardır.

Melefanlı Mehmet Ali Yunus'un, bu gün oğlu Abdurrahman'ın Sasonlulara akıl hocalığı Sason memnu [yasak] bölgesinde bir beylik kurmağa çalışması, Kürtlük duygu ve beylik ananasının yarattığı bir hadisedir.

Hasenanlı Ferzende, Hasenanlı Ado, Yado, Alican, Seyithan, Gevaşlı Adil, İzzet, Musa, Simko⁽⁴²⁾, Cebranlı Halit⁽⁴³⁾, Hasenanlı Halit⁽⁴⁴⁾, Bitlisli maslûp [idam edilen] Ziya⁽⁴⁵⁾, İhsan, Nuri Hoca

⁴⁰ Ağrı bölgesinde üç ayrı eylem gerçekleşmiştir. İlk hareket 16 Mayıs 1926'da olmuştur. İkinci Ağrı eylemi 13 Eylül 1927'de başlamıştır. Üçüncü Ağrı eylemi ise 1930 sonbaharında gerçekleşmiştir. Konu ile ilgili olarak bkz: Emin Karaca; *Ağrı Eteklerinde İsyân/Bir Kürd Ayaklanmasının Anatomisi*, Alan yay., İstanbul-1991.

⁴¹ Zeylan vakası 20 Haziran-5 Eylül 1930 tarihleri arasında gerçekleşmiştir.

⁴² İran'da bulunan Şikak aşireti lideri İsmail Ağa (Simko), 1921'de bir ayaklanma başlattı ve Mahabad'a saldırdı. İran ordusu 1922 ortasında karşı hareket başlattı ve Simko'yu Türkiye'ye kaçmaya zorladılar. Simko, Türkiye'de gözetim altında yaşadı. İki yıl sonra affedildi ve İran'a döndü. 1926'da başka bir isyan hareketine geçti. Bu hareket yeniden örgütlenmiş olan İran ordusu tarafından ezildi. Bunun üzerine Simko önce Irak'a, oradan'da Türkiye'ye kaçtı. Ardından yeniden İran'a döndü. 1930'da yeniden bir ayaklanma başlattı, ancak İranlı yetkililer ile görüşmeye gittiği Eşneviye'de öldürüldü.

⁴³ Miralay Cibranlı Halit Bey 1882'de Vartoda doğdu. İstanbul'da aşiret mektebini ve Harbiye'yi bitirdi. Osmanlı ordusuna katıldı. I. Dünya Savaşı'nda Ruslara karşı çarpıştı. 1924'te Azadî örgütünü kurdu ve başkanı oldu. 1924'te hıyanet-i vataniye kanunu hükümlerine göre ölüm cezasına çarptırıldı.

⁴⁴ Hasenenli aşiretinin reisi olan Halit Bey Azadî'nin kurucuları arasındadır.

gibi ölü veya diri birçok şahıslar bu gün halk arasında millî fedakâr olarak telâkki edilmektedir.

Dersim vaziyetine temas etmek istemedim. Bence Kürtlük cereyanları ve hareketleri Dersim'den ziyade hariçteki propagandacılarla fazla teması olan ve hariçtekilerin gerek kendi kuvvetleri; gerek hemfikir oldukları Ermeni, Asurî, Süryanî gibi milletlerin varlıkları ve bunların fevkinde [üstünde] başka devletlerin de arka olacakları ileri sürülerek yapılan propagandanın fazla girebildiği ve temasın temin edilebildiği hudutlara yakın yerlerde daha fazla beklenmesi icabetmektedir.

Hal böyle iken Dersim için düşünülüp taşınan şeklin daha esaslı olarak Kürtlük cereyanının belirlediği diğer sahalar için düşünülmemesi geçen her anın kaybedilmesiyle neticelenebilir. Hariçteki Kürtlük cereyanlarının ve propagandalarının kuvvetine inanmak gerektir. Aldığım resmî ve hususî haberlerden mühim olguları kaydedersen sözlerime, dileklerime istinat [dayanak] noktası bulmuş olurum. Suriye'de Kürtlük için çalışanlardan bilhassa Bedirhan oğullarının teşebbüsü ile Fransız akademisyenlerinden bir zat Kürtler için bir alfabe yapmış ve Türk harflerini kabul etmiştir. Bir taraftan bizim işimize de gelebileceği düşünülen bu buluş, Türkiye içinde oturan Kürde hariçten propaganda yapabilmek hedefini gütmüştür.

Erivan'da kurulan "Marksizm ve Leninizm Enstitüsü"nün Kürtlük propagandası yapmakta olduğunu işittim.

Amerika'nın Boston şehrinde çıkan Ermenice "Baykar"⁽⁴⁶⁾ mücadele gazetesinin 27 Nisan 1935 tarihli nüshasında şöyle bir fıkra okunduğunu işittim:

⁴⁵ Bitlisli Yusuf Ziya Bey, genç yaşlarda Kürt hareketi içinde yer almıştır. Roja Kurd (Kürt Güneşi) dergisinin yazarları arasındadır. Azadi'nin kurucularından biri olup 1925'te idam edilmiştir.

⁴⁶ Ermeni Mücadelesi anlamını taşıyan *Baykar* gazetesi Taşnak örgütünün yayın organıdır.

“Ermenistan’da bu gün toprağa bağlanmamış ve kendi ana dilile tedrisat yapmayan Kürt köyü hemen pek az bulunur. Şimdiye kadar çiftçilik için kabilelerle Tiflis’e giden Kürt işçileri, bu gün köylerinde muntazam teşkilât vücuda getirmektedirler. Sovyet idaresi geri kalmış olan Kürt halkını ileri götürmek için büyük mesai sarfetmektedir”.

Bu sözün meali, tam yapılmış olsun olmasın Ermenistan’daki Kürtlerin benliklerinin Kürt kesafeti [yoğunluğu] bulunan memleketlere karşı her hangi fena düşüncelerle takviyesine gidildiğini göstermektedir.

Hatta bundan bir buçuk, iki sene önce Erivan’da bir “Kürdoloji Kongresi” bile toplanmıştır⁽⁴⁷⁾. Hususî bir kaynaktan aldığım habere göre kongrenin kararları arasında bizi pek ziyade alâkadar eden noktalar vardır.

A- Kürdü, Türk kültürü tesirinden kurtarmak,

B- Kürdün aslını eski hadiselerle dayanarak bulmak ve bir Kürt tarihi yazmak,

C- Kürtlerle Yezidilerin ve Ermenilerin ırkî münasebetlerini bulmak,

D- Bir Kürdistan haritası yapmak,

E- Kürtçe’deki lehçeleri birleştirip tek dil vücuda getirmek ve bir gramerle bir lügat yapmak. Ve yazıyı tesbit etmek.

Görülüyor ki, verilen kararlar Kürdün ilerletilmesi ve benliğine sahip olarak yaşatılması gayesini hedef almaktadır. Bu gidişin kuvvet bulması ise her halde memleketimizin zararına bir inkişaf [gelişme] demektir. Bir kaç sene önce Roma’da toplanan müsteşrikler [Doğu Bilimciler] kongresinin “Arnenoloji, Persoloji,

⁴⁷ I. Kürdoloji Kongresi 1933’te Ermenistan’ın başkenti Erivan’da gerçekleştirilmiştir. Konu ile ilgili kısa bilgi için bkz: Rohat; Kürdoloji Biliminin 200 Yıllık Geçmişi (1787-1987), Komkar yay., Köln-1987, ss: 107-108.

Kürdoloji” mevzuları üzerinde etüd yaptıklarını, Kürtlük ve Yezidîler üzerinde konuşmalar yapıldığını işittim.

Bu gün Suriye’de:

- 1- Hoybun⁽⁴⁸⁾,
- 2- Kürt İttihat,
- 3- Halâskâran-ı Kürt,
- 4- Kürtçe konuşan İslâm ve Hıristiyan,
- 5- Kürt Teavün,
- 6- Kürt Fukaraperver,
- 7- Kürt dilini tamim,
- 8- Kürt-Nasturî Birliği

gibi Kürtler tarafından teşkil edilen cemiyetler, doğrudan doğruya ve

- 9- Türk Hilâfet,
- 10- Taşnak,
- 11- Hoybonculara müzahir Süryani,
- 12- Hidayet’ül İslâmiye,
- 13- Çerkezler,
- 14- Nakşiler tarikatı

gibi diğer unsurlar ve 150’lik ve diğer vatan hainleri tarafından kurulan, Kürt istiklâline çalışan teşekküller durmadan dinlenmeden Kürtlük gayesi uğrunda çalışmaktadırlar.

Bu gün Suriye’de bulunan Kürt, Ermeni, Süryani birçok - isimleri hükümetçe de malûm- eşhas Ermenilerle Kürtleri daha sıkı bir surette birleştirip Süryanî, Asurî ve Yezidî gibi ekalliyetler-

⁴⁸ Hoybun, 45 gün süren bir kongrenin ardından 5 Ekim 1927’de bağımsız Kürdistan’ın oluşturulması amacıyla Lübnan’da kuruldu. Örgüt, Celadet Ali Bedirhan, Kamuran Ali Bedinhan, Ekrem Cemilpaşa ve Memduh Selim gibi kişiler tarafından yönetildi. Ağrı isyanları sırasında İhsan Nuri örgüt kararı ile bölgeye gönderildi. Ağrı isyanları bastırıldıktan sonra gücünü yitirerek dağıldı.

den [azınlıklardan] de istifade ederek El Cezire [Dicle ve Fırat arasındaki bölge] de dahil olmak üzere Toroslardan başlamak üzere büyük bir Ermenistan ve Kürdistan birliği kurmak için çalışmakta ve bu gayelerine yardım için de hayırhahımız, bedhahımız [dostumuz-düşmanımız] bir çok devletlere de baş vurdukları duyulmaktadır. Bu teşebbüslerinden kat'i bir ümit göremiyenler Ermeni komitacılarının paralarile Kürt şakilerine dayanarak çıkaracakları karışıklıklara, dahil ve hariçteki Kürtleri ve Ermenileri karıştırarak isyanı büyütmek ve bu suretle diğer bir devletin yardımına nail olacaklarını düşünüp görüşmekte ve propaganda etmektedirler. Kuracakları tesanütle [dayanışmayla] bu gün bir muvaffakiyet elde etmeğe muktedir olamazlarsa Türkiye'nin her hangi bir harici gaileye ve harbe girdiği anı beklemek suretile gayelerine nail olacaklarını ummaktadırlar. Filvaki [gerçekten] kendilerine her hangi bir dar zamanda Türkiye'ye hücum etmek ve dahildeki Kürtleri de ayaklandırmak arzusunu besleyen Suriye Kürtleri ve Ermenileri 10 binlerce silâhlı çıkarabilecek bir kütledir. Fransızların, Arap vatanilerile olan siyasal savaşları Suriye'de Kürt'ü, Ermeni'yi, Çerkez'i, Asuri'yi ve diğer ekailiyetleri silâhlandırmağa saik olmuştur.

Bu hadiseleri kaydetmekten maksadım, içerde ve dışarıda olan Kürtlük cereyanlarının Türkiye Cumhuriyeti için yapabileceği zararın önüne geçmek çaresini aramak zamanının gelmiş, çatmış ve hatta geçmekte olduğunu arzetmektedir.

Büyük Başkanımız İsmet İnönü, 1935 yazında Doğu vilâyetlerinde yaptığı tetkikatta bir çok zararlara ve noksanlıklara temas buyurmuşlardır.

Dersim işi için de hükümetin mütebariz [ortaya çıkan] kararına bilgi hasıl olmuştur. Fakat, umumî Kürtlük meselesi henüz halledilmemiş ve programlanmamış vaziyettedir.

Her zaman, her işde ve dünyanın bile en büyük işinde en doğruyu ve çıkar yolu bulup tahakkuk ettiren devlet ve hükümet reislerimizin bu işde de en isabetli kararlar alacağına hiç şüphe olmakla beraber raporumu bir neticeye bağlamak için bazı önerelerde bulunmak isterim.

İlk düşünüş şu olmalıdır:

16 Doğu vilâyetinde 1927 nüfus sayımı istatistiklerimizin gösterdiğine göre bir milyona yakın Kürt vardır. Bu Kürtler tamamen asimile edilerek cennet kadar güzel olan oturdukları ülke, Türk vatanının ayrılmaz bir parçası haline mi getirilecektir, yoksa her hangi bir aksülâmelden [tepkiden] doğacak ufak tefek vakaya [olaya] bile meydan vermemek üzere hükümet kuvvetlerinin kontrolü altında bir çok senelerden beri sürünüp gelmekte olan halin devamını kabul etmek tarafına mı gidilecektir? Bu halde ileri gelenlere hürmet gösterip, bahşış vererek bu gün için nisbî sükûn tesis etmek, yarın gelecek hadiseleri o anın müsaadesine göre halletmek.

Benim düşüncem, devletin iç ve dış siyaseti müsait olduğu anda birinci şekli ihtiyar etmek tarzındadır. O kadar ki Doğu ve Güney sınırlarımız dışında Kürtlük gayesile uğraşanlar bu sınırlar içinde kendilerinin konuştuğu filî [eylemi] anlar ve hisleri onlarla müşterek adam kalmadığına kanaat getirsinler.

Bu gaye için, takip edilecek yol bir değildir, bir çok kuvvetler muvazi yollardan yürümelidir:

A- Doğu vilâyetlerinin Van Gölü havzası, Muş ovası, Bulanık ve Malazgirt kazaları, trenlerin ve şoselerin uğradığı sahanın iki tarafı Türk muhacirle iskân edilmelidir.

Bu günkü şekil Doğu vilâyetlerinin çok mühim olan iskân işini halle yeter değildir.

Bu iş için, senelere ayrılmış bir program iskân sahası olan arazi üzerindeki tasarruf hukukunu kanunî şekilde teyit veya iptal ve araziye muntazam paftalara taksim ve elinde mevcut malzemesi

muhtelif sanatkâr ve ustalarile derhal modern bir köy kurmağa muktedir ve sırf bu işlerle müştakil [uğraşan] idareci, iskâncı hâkim, doktor ve bir mühendis ve bir mimar ve bir fen memurundan müteşekkil daimî köy kuran komisyonlar yapmak lâzımdır. Bu komisyonlar bir kaç sene devam etmek suretile senede en aşağı 300 ev kurmalıdır. İnşaatta bulacağı kolaylıkla her ev için 600 lira kabul etsek 180.000 lira ev için sarfetmek icap eder. Bunu müteahhide versek ki bulmak imkânı yoktur, vaktile müteahhit diye iş almış olanların da yapmış oldukları evlerin vaziyetini çok acıklı gördük. Yüzde on beşten kâr hesabile 27 bin lira kâr vermemiz icabeder. İstediğim komisyon ise yirmi-yirmi beş bin liralık bir bütçe ile hem inşaatı temin edecek, hem iskân sahasının arazi işini halledecektir.

Senelerce devam etmek suretile, yüzer hanelik her sene üç beş Türk köyü kurmanın önemini büyük görüyorum.

İleri bir milletin kültürü asimile edebilir. Yoksa bin bir ihtiyaç içinde, yırtık pırtık beyaz don ve mavi fermane ile vücudunu saklamağa çalışan sıtmalı ve berbat eski izbelere yerleştirilip yarı aç, yarı çıplak hastalıklı bir halde bulunan ve her gün bir dava ile elinden hükümetin verdiği arazi mahkeme kararı ile alınmak istenen bir göçmen; iri yarı, vahşi kıyafetli olsa bile üstü başı sağlam, zinde bir dağlı Kürde temsil elemanı olamaz.

İşte bunların hepsinin önüne geçecek olan şekil yukarıda arzettiğim gibi her türlü kanunî selâhiyete malik komisyonların umumî müfettişliğe bağlı olarak ve emirlerine para hazır bulundurularak faaliyete başlattırılmasıdır. Bu işin vüsatı [büyüklüğü] seneden seneye tahsis edilebilecek para ile değişir ise de en az bu şekilde iktisadî, kültürü yerinde 300 hanenin bile tesirini göstereceğini kabul etmek icabeder. Bunu temin edecek bir proje ve programı sunacağım.

B- Lisan öğretmek işi.

Türk camiası içinde kaynatmak istediğimiz kimseleri Kürtçe yerine Türkçe ile konuşur hale getirmek icabeder. Bu söz götürmez bir kaziyedir [öneridir].

Bunun için, yemesi, köyünde köylüsünün, anasının babasının yediğinden ayrılmak, yatağını basit tahta kerevetini kendilerine temin ettirmek suretile devşirme ile köy çocuklarını alıp yatılı mektepler kurmak icabeder.

Bu mekteplerin binası geniş, hastahanesi, eczanesi yerinde müstakil veya tez tez uğrayan bir doktorun kontrolunda, Türklük aşlamak kaabiliyetini yetişmiş, azimli, çalışkan muallimlerin idaresinde olmalıdır. Bu yapıyı ve teşkilâtı hükümet kurmalıdır.

Bu mekteplerde sırf Türkçe konuşmağı ve Türklük propagandasını ve Türk büyüklerine karşı sevgiyi uyandıracak bir program takip edilecek ve tahsil müddeti üç sene olup çocuk senenin on, on bir ayında mektepte kalacaktır. Bu hal bir kanunla temin edilmelidir. Bu, misyoner tarzında bir temsil takibidir. Bu mektep, kaza merkezlerinde hatta kalabalık memuru, subayı olan nahiye merkezlerinde umumî beş senelik ilk mekteplerin mevcudiyetine mani olmayacaktır.

Bu gün vilâyetlerin bütçelerile ancak kazalarda ve bazı nahiye-lerde pek mahdud köylerde 1/3 muallimli birer ilk mektep idare edilebilmektedir.

Büyük Türk köylerinde de beş sınıflı program üzerine müesses mekteplerin varlığı kabuî edilebileceğine göre vilâyetlerin zirai, baytarî birçok işleri kanunî, idarî ve içtimai bir çok yardımları bırakmadan leyli [yatılı] mektep meydana getirmelerine mad-deten imkân görüyorum.

Hükümetçe seneden seneye bir program altında münasip muhitlerden başlayarak böyle müesseseler kurmanın zaruretime kailim [inanıyorum]. Böyle müesseseler ilk olarak Van'ın Gevaş, Hakkâri'nin Beytüşşebap, Bitlis'in Hizan, Muş'un Malazgirt, Si-

irt'in Pervari, Diyarbekir'in Eğil (Şerbeti), Mardin'in Derik, Urfa'nın Viranşehir kazalarında kurulabilir.

C- Asimilasyon işinde Türklük merkezi olarak kurulup kültive edilecek vilâyet ve kaza merkezlerinin büyük rol oynayacağı iyi bir çok şahsiyetler tarafından söylenmiş ve bahis mevzuu olmuş ise de, temsil işinde önemli bir mevkiî olan bu düşünce ve buluşun tatbik şekli bu gün için gündelik işleri çevirmekten başka bir harekete muktedir olamayan lâalettayin [gelişi güzel] toplanmış memurlar elinde bir terakki gösterememektedir. Ve devletin genel ilerlemesinin zamanla yapacağı tesirden büyük bir fayda yaratmak şeklinin hasıl olamadığı görülmektedir.

Bu merkezlerin tesirini ekonomik, sağlık, sosyal ve kültürel olmak üzere üç sahadan ilerletmek kabil olduğunu düşünüyorum.

Ekonomik Tesiri:

Geniş bir bölgenin ortasında kurulacak bir Türklük merkezindeki iktisadî hakimiyet, Kürtçe ile ilgisini katiyen kesmiş bir zümre eline geçirilmeli, diğer taraftan da mevcut tüccarlara kendisile münasebette bulunan her dağlı Kürdü Türkçe konuş-turmak ve hükümete ısındırmak yolunda nasıl çalışacakları münasip kimse-ler, halkevleri vasitasile pek açık olarak anlatılmalı-dır.

Buna mukabil koy köy gezerek her nevi eşya satan ve köylünün yumurtasını, yağını pek az bir değerle, eşya ile değiştiren ve mütemadiyen Kürtçe konuşan ve agleb-i ihtimal [büyük olasılık-la] köylüyü kasabalara yanaşmaktan uzaklaştıracak haberler yayması kabil olan ayak satıcılarını ortadan kaldırmak lâzım gelir. Ekonomi bahsinde Türk'ün, Türk işçibaşı kullanmak suretile kuracağı fabrika ve imalâthaneler de müessir olacaktır.

Ziraat memurlarının, baytarların süvari ve seyyar bir hale konması ve mütemadiyen köylerde gezerek köylü ile hasbıhal ve propaganda yapması düşünülen merkezlerin ekonomik tesirlerini artıracak tedbirlerdendir.

Sağlık ve Sosyal Tesir:

En vahşi insanları değil, hayvanları bile can düşüncesi, can korkusu, hayat lezzeti yola getirecek büyük bir müessirdir. Bu gün Doğu vilâyetlerimizde çalışmakta olan memurlarımızın bile sağlıklarını tababet sigortasına bağlayamamışızdır. Ve bu günkü şekil terakkiye doğru gitmiş olsa bile bu yoldaki düşünce ve gayeyi ne kadar sene sonra temin edeceği malûm değildir. Takdir edilemeyecek bir çağ kadar uzakta kalır.

İstediğim şekil şudur:

Her vilâyetin bir sağlık müdürü ile gerek vilâyet ve gerek kaza merkezlerinde, yetecek kadar, kaza sağlık doktorları bulunmalıdır. Bu doktorlara icabı kadar ücret verilmeli, hayvanı olmalı, sağlık işine ait hiç bir mesele onun müdahalesi haricinde kalmamalıdır. Öyle belediye, hususî muhasebe veya bilmem şu ve bu kurumdan maaş tahsis edilirse o daireler işine bakar, aksi hükümet doktorudur nazariyesi ortadan kaldırılmalıdır.

Hatta sağlık doktorları muayene ve tedavi ücreti almaktan menedilmeli, şahsî işlerden harcırah alması icabederse hükümetin kanunundaki miktarlar üzerinden almalıdır.

Sıtma Mücadele Kanunu da dahil olarak her nevi sağlık kanunlarını tatbik edebilmelidir. Böyle bir sağlık doktorunun yanındaki imanlı bir kaç sıhhat memuru ve dispanserile, köy gezileriyle kültür merkezlerinin en derin rolünü oynayan bir varlık olacağı şüphesizdir.

Nahiye müdürlerinin süvari olmaları, mütemadiyen köy köy gezerek halkla temas etmesi Türk, Kürt ve Alevî ailelerin birbirine kız alıp vermeleri, asker ve memur olarak Batı halkından bu bölgeye gelip Kürt kızlarla evlenip burada yerleşeceklerin arazi verilmek suretile iskânda sosyal tesirlerin icrasını tebellür ettirir [yoğunlaştırır].

Merkezlerin Kültürel Tesirleri

Kültürün tesiri olabilmesi için merkez ittihaz [kabul] edilecek kasabaların etrafa nur verecek kadar inkişaf etmesi lâzımdır. Vaziyet kendi haline bırakılırsa meydana gelecek terakkinin, gayri muntazır [beklenmeyen] hadiselerle tekaddüm edebileceğini kimse iddia edemez. Bunun için süratli tedbirler almak icabeder. Bu tedbirlerin başında halkı arkasından sürükleyecek idare memurları, gençliğe müessir olacak bilgili; gaye uğrunda didinir maarif müdürleri, saçacakları irfan nurunun dört duvar arasına sıkışıp kalmasını hazmedemeyecek, geniş bir muhiti aydınlatacak mualimlerin kültür merkezlerinde birleşmesi lâzımdır.

Teessürle kaydetmek gerektir ki, henüz kültür merkezlerine düşünce taşına memur tayin etmiş değiliz. Bu günkü memurlarımız da kendilerinden beklenen bu gayeyi temin edecek karakterde değildirler. Büyükler tayin edilirken vekâletlerin ihtimamı, küçükler için umumî müfettişlik merkezinde kurs açılması lâzımdır.

Kültür merkezlerinin Türk kültürü aşlamak kabiliyetini artırmağa çalışmak lâzımdır. Yoksa Kürt de kendisine bir kültür bulmak yoluna girerse iş daha müşkülleşir.

D- Temsilin süratle temini için Kürtçe konuşmak meselesi üzerinde durmak lâzımdır.

Halkevlerinin, bilûmum münevverlerin [aydınların], devlet daireleri, müesseseleri memur ve müstahdemlerinin bilhassa vazife başında Kürtçe konuşmasına kat'iyen müsaade edilmemeli-dir. İş olan köylü Türkçe bilmiyorsa bile, memur derhal onunla Kürtçe anlaşmağa başlamamak, memur olmayandan bir tercüman getirmeğe mecbur tutulmalıdır. Bu suretle yaratılacak müşkülât Türkçe meramım anlatmağa saik olacaktır.

Memurlardan Kürtçe konuşanlar, birincisinde yazılı ihtar, tekkerrüründe muhtelif nisbetlerle maaş kesilmesi, itiyat edildiği halde memuriyetten çıkarılması cezalarile cezalandırılmalıdır.

Her daire âmiri, zabıta memuru bunu temine muvazzaf [görevli] olmalıdır. Temsil konusuna son vermezden önce mühim gördüğüm bir tedbirden de bahsetmek isterim.

Kürt, muntazam hükümet teşkiline, sebebi ne olursa olsun alışmış değildir. Kendisince en kuvvetli şahsiyet kabilenin reisi, köyün ağası, ektiği tarlanın ve kullandığı öküzün sahibi olan adamdır. Onun sözüne kanar, onun emellerinin tahakkuku [gerçekleşmesi] için çalışır. Cumhuriyet devrinde müteakıl bağ gevşemiş ise de tamamiye kırılmış denemez.

Kürt, hükümet memurlarının ara sıra kendilerine gösterdiği şefkat ve mülâyemetin [yumuşaklığı] hükümet atıfetinden [iyiliğinden] ziyade kendisinin halk ettiği âmirlerinden ileri geldiğine zahip olmuştur. İşte bu duyguları bu günden besleyen bazı kimse-lerin ve bilhassa hudut dışında çalışanların ve dahilde onlara yardım etmek isteyenlerin temsil işinde halkla hükümet arasına girip aksi tesirler husulüne çalışmaları pek tabii görülmelidir. Menfaatları kaybolan şeyhler, halkın mesaisini istismara alışmış ağalar, dışarı ile münasebette bulunan propagandacılar, çetecilik yapanlar, hükümet kuvvetlerine karşı gelenler, köyleri memnu [yasak] bölgeden addedilenler, geniş mikyasta kaçakçılık yaptır-ıranlar, geniş arazi işletenler, mükerrer cürüm sahibi olanlar bu cümleden addedilebilirler. Bunların temsili zor olduğu gibi zarar-larının çok olacağı umulur. Bu gibi şahısların Kürtler arasından seçilip çıkarılması lâzımdır. Bunların kaç nüfusa balığ olacaklarını bu gün tahmin etmek müşküldür. Esasen hükümet bu sene aynı vasıftan üç bin raddesinde nüfusun Garp vilâyetlerine alınmasını kabul buyurmuştur. 15-20 senelik muntazam bir program temes-sül etmemiş [benzeşmeyen] halkı ortadan kaldırmış, kalanları da Türk kültürüne merbut [bağlan-mış] bir hale getirmiş olacaktır. Bu son tedbire müracaat etmeden temsil işinin halline imkân görmüyorum.

E- Temsil işinde:

1- Halkevlerine önem verilmesi,

2- Okuma odaları açılarak halka ajans ve gazete ve mecmua okutturulması,

3- Türk eserlerini çok güzel bir surette teşhir edecek müzeler kurulması gibi teşebbüsler, seyyar temsili oyunlar tertip ve halk türküleri söyleyecek temsil grupları yapıp gezdirmek ve köy sine-ma ve radyoları tesis etmek de iyi netice verecek âmillerdendir. Asimilasyon hususundaki fikirlerimi böylece hülâsa ettikten sonra gerek temsil, gerek kuvvete istinaden temdid-i idare [idarenin sürdürülmesi] şekli kabul edilmiş olsun tatbiki lâzım çeşitli işler vardır ki onlara temas etmek zaruretinin duyuyorum.

Madde 1- Kürtlüğün kaldırılması veya sağlam idarenin kurulması için yola ihtiyaç vardır. Her ne kadar yaz günlerinde bölgenin hemen her kazasına tekerlekli vesaitle sevkiyat kabilsede yağmur mevsimi başladıktan sonra her hangi bir hareket ve sevkiyat anında tekerlekli ve ağır ecsamı [vasıtaları] Diyarı-bekir'den ileri götürememek vaziyetile karşılaşılır. Değil böyle, askerî bir zaruret emniyet, asayiş, kültür gibi manevî lüzumlar ve temsil adımları bile yolla gitmek ıztırarındadır [mecburiyetin-dedir].

Yapılacak yol uzuncadır.

A- Diyarıbekir-Silvan-Melefan-Ziyaret-Bitlis-Tatvan,

B- Ziyaret-Siirt-Pervari-Şatak-Van,

C- Van-Başkale-Hakkâri-Pervari,

D- Mardin-Savur-Midyat-Gercüş-Siirt.

İşte bu yolların inşası maddî, manevî her gûna [türlü] ilerleme çarelerinin Birinci Umumî Müfettişlik bölgesine girmesini temin edecek ve bu bölgeyi ana vatana daima sağlam bir halde bağlayacaktır.

Bugün Türk kültürüne temessül etmemiş [benzeşmeyen] bin bir propaganda, Kürdün her türlüşünün asker hizmetine alınmasının, askerden avdet edenlerin memnun oldukları şayiasına rağ-

men ne dereceye kadar uygun olduğunu bilmiyorum. Esasen tam Kürt olan muhitte askere icabet % 20 raddesindedir. Her türlü şahsî düşünceleri atarak Kürtlerin askerliğini amele taburlarında geçirtmek ve bu yolları kendilerine yaptırmak ve bu esnada Türkçe öğretmek, temsillerine çalışmak şıklarını da takip etmeği kabul edilmez bir fikir addetmiyorum.

Madde 2- Doğu vilâyetlerinin mühim bir derdi de memur meselesidir. İki safhadan tetkiki icap eder:

A- Memur intihabında [atanmasında] lâayk olduğu ehemmiyetin verilmemesidir.

Batı vilâyetlerinden kaldınılmaları icabeden memurlar Doğu vilâyetlerine gönderilmektedir. Ne hacet, benim teşkilâtıma bile her hangi beğenilmeyen, karakteri hasebile yerinden uzaklaştırılması icabeden memur göndermeğe teşebbüs eden vekâlet bile olmuştur. Çünkü, intihap işini ellerinde tutan komisyonlar, müsteşarlar bölgenin hususiyetini en değerli bir memurun çalışacağı bir saha olduğu fikrini henüz teslim etmemişlerdir.

B- Memur vazife başına geldikten sonra çalışmak, vazifeye merbut olmak [bağlanmak] hassasını gösteremiyor. Bu, bir taraftan şahsî kabiliyet meselesi olduğu gibi, muhitin verdiği bazı elemeler de bu hali artırıyor veya doğuruyor.

1- Bir çok yerde çalışacak -orta vaziyette bile- resmî daireler binaları olmaması,

2- Meskensizlik.

Bazı kazalarda memurların, subayların ikamet tarzı feci bir hal almaktadır.

Bu vaziyetleri halle çare arayan Büyük Başkanımız, bir milyon liralık bir proje yapılmasını Elâziz'i teşriflerinde emir buyurmuşlardı. Malûm olduğu üzere bu bölgede inşaat için zaman dar ve iş için müteahhit bulmak müşkül ve bütçede memur evleri için tahsisat fasıl maddesi açılmamış olduğundan bunu bir kanun mev-

zuu addederek yaptığım proje de buna göre tertip edilmiştir (ayrıca takdim edilecektir).

Esasen bu inşaatı, yukarıda kurulmasını arz ve teklif ettiğim iskân komisyonuna tevdi etmek en uygun bir şekil olursa da emaneten veya ihale suretile bu binaları yapmağa mahallî nafia inşaat komisyonlarına selâhiyet vermek de maksadı temin edebilir.

3- Memurları bölgeye bağlayacak tedbirlerden birisi de, yukarıda bildirdiğim veçhile sağlık teşkilâtını her kazaya teşmil etmek ve memurların fevkalâde sıhhi hallerinde yol masrafı ve tedavi ücreti hususunda yardım görmesi meselesidir.

4- Doğu vilâyetlerine gelen memurlardan işittiğim şikâyetlerden birisi de, orta mektep veya lise olmayan yerlerde ödev aldıkları zaman bu mekteplerde okuyacak çocuklarının tahsil meselesidir.

Bu meselenin çok kolay ve bir çok çalışkan ve dürüst memurları Doğu vilâyetlerindeki vazifelere gönüllü olarak bağlayacak tarzda halli[nin] kabil olduğunu zannediyorum.

Kültür Bakanlığı, bir kanunla bin talebe meccanen [parasız olarak] okutmak selâhiyetini haizdir.

Esasen memurun Garp vilâyetleri halkından olarak gelmiş olması ve bulunduğu yerde çocuğunun orta tahsili ikmal edeceği [tamamlayacağı] müessese bulunmaması ve memuriyetinin bu bölgede devamı şartlarına istinaden çocuklarının Kültür Bakanlığı hesabına meccanen okutulması, teklifimin esası olduğundan Kültür Bakanlığı almakta olduğu çocukların onda birini bu hesaba ayırırsa memleket için çok hayırlı bir karar almış olacaktır. Bunun da bir kanun mevzuu olduğuna şüphe yoktur.

5- Doğu vilâyetlerine gelen memurlar, filvaki [gerçekten] bir çok mahrumiyetler içinde kalmaktadırlar. İhtiyaçlarını giderecek malzeme bulamamak yüzünden ücra köşelerde bir kaç lira birik-

tirmiş olanlar da seneden seneye büyük şehirlere yaptıkları gezinti ile biriktirdiğini harcamaktadır.

Esasen Doğu vilâyetlerinde hayat ucuz değildir. Hayatın ucuzluğu ayrıntı bulgur aşını her gün yemeğe alışmış olanlar nezdinde mevzu-u bahs olabilir. Yoksa gerek bakkaliye ve sebze, gerek manifatura Garp vilâyetlerine nazaran çok pahalıdır.

Bir memur[un], Muş'ta da, Antalya'da yaşadığının aynı derecesini temin edebilmesi için hiç şüphesiz ki, Antalya'daki sarfiyatının bir buçuk mislini sarfetmesi lâzımdır. Aslı maaşı 90 lira olan valilerin bile geçim bahsinde şikâyet ettiklerini görmekteyim. Halbuki bu vilâyetlere gelen vali ve kaymakamların -o yerin idaresini iyi tanzime muktedir olduğu takdirde- dört sene kadar vazifesinde kalması kendisinden iyi randıman alınmasını imkân dahiline koyabilir. Bunun için, bazı rüesay [yöneticileri] bölgeye bağlayacak maddî tazminatın muvafık olacağını mütalea etmekteyim.

6- Doğu bölgesinde çalışan memurların, hakimlerin, jandarma subaylarının sicilleri üzerinde çok durmak icabediyor.

Bunlardan her hangi birinin irtikâbı [rüşvet alması], su-i istimali, hırsızlığı, fena karakterleri yakın amirinden itibaren müfettiş-i umumiye kadar bütün dereceler tarafından teyid edilirse o memur için hiç olmazsa bir seneden aşağı olmamak üzere memuriyetten mahrumiyet cezasını almalıdır. Yoksa -bu gün yapıldığı gibi- bu hallerinden şikâyet edilen bir memur Şark'ın her hangi bir kazasından alınarak, bilfarz İzmir tarafına gönderilmiş olursa, rica, iltimas ve istirhamla bulamadığı gayeye erişmiş olur.

Madde 3- Kürtlük hakkında ne şekilde hareket edersek edelim, idaresi başında bulunduğum bölgenin, memleketin diğer tarafına hiç bir yönden benzeyişi olmadığını, aynı kanunlarla idaresine devam etmenin bu bölgede arzu edilen huzur ve sükûnu ve temsil işini halledemiyeceğini kabul etmek zarureti vardır.

A- Bin bir cereyanlarını yukarıda izah ettiğim bölgenin haber-cisini, casusunu, serserisini, şakisini müsbet delâille [delil-lerle] kanunun pençesine koymağa imkân yoktur. Hudutların gece gün-

düz geçilmeğe müsait olan bir noktasından bu gün, öbür noktasından yarın dahile giren bir propagandacı veya casusu, adeta hiç bir cezaya çarpılmadan hudut dışarı edilmesi; anası babası, çoluğu çocuğu köyünde, tarlası malı başında serbest oturan yol kesici ve şakinin gasbettiklerini de bunlara refahlarını arttırmak için vermesine mukabil haklarında hiç bir şey yapılmaması, bu çeşit işler yapan adamların cesaretini ve adedini arttıracığına şüphe yoktur.

Huduttan pasaportsuz veya vesikasız gelen bir şahıs; ya hudut boyunda bir kurşunla karşılanacağını veya aylarca hapis yatacağını bilirse; köyünde kurulmuş düzeni çoluğu çocuğu olan bir adam şekavete sülük ederken [eşkiyalığa yönelirken], köyde bıraktıklarının, kendisini himaye edeceklerin derhal oradan kaldırılabileceklerini hesaba alırsa, bu gibi fena yerlere gideceklerin adedi azalacağına şüphe yoktur.

Böyle bir selâhiyeti Konya valisine, Amasya valisine vermeğe hiç lüzum görmüyorum. Fakat Mardin valisinde bulunması, mülkün selâmeti icabındandır.

Valiye tevdiinde mahzur tasavvur edilirse müfettiş-i umuminin tasvibine terkedilebilir. Hakikat böyle iken, Mardin valisinin, polis vazife ve selâhiyetleri kanunun 18'inci maddesine istinaden nezaret altına almış olduğu adamların güya hakk-ı hürriyetleri Mardin Cumhuriyet Müdde-i Umumisi [savcısınca]'nce ve binnetice [sonuç olarak] Adliye Vekâleti'nce himayeye teşebbüs edilmiş ve kanunun valilere verdiği hakkın da takyidi [kısıtlan-ması] tarafına gidilmiştir.

Bölgeyi bu gün Kürtlük propogandası, yarın Kürtlük istiklâl cereyanı kaplasa, bu günkü adli prensiplerin memleketi kurtaracağına kanaat getiremiyorum. Meğer ki bölgedeki amme hukuku müdafii olacak arkadaşlar ulusal duyguyu her şeyin üstünde tutmağa azmetmiş şahıslar ola.

Şahıs itibarile, idare âmirlerini daha başka türlü yaratılmış olarak tasavvur etmiyorum. Buradaki fark; vazifenin icra tarzında ka-

nunların kayıtlarında mündemiçtir [içerilmiştir]. Bugün müdde-i umumî iken icrasına kat'iyen yanaşmadığı bir işi, yarın kaymakam veya vali olduğu zaman "lâzımdır" diyerek icraya kalkışan memurlar görülmüştür.

B- Gerek yukarıdaki (A) fıkrasından çıkarılan neticeye, gerek filasıl [aslında] adlî teşkilâtımızın muğlâk [anlaşılmaz], basit ve cahil halkın anlamasından uzak olmasına mebni Birinci Umumî Müfettişlik bölgesinde hususî bir adliye rejimi kurulması lâzım olduğu kanaatindeyim.

Bu teşkilâtın esas noktalarını şöyle hülâsa edebilirim:

1- Sulh, hukuk, ceza ve sair unvanları kaldırıp her kazada, her nevi davaya bakabilecek kaza hâkimliğinin kurulması,

2- Bölgenin uzak olmasına karşı adlî işlerin tesrii [hızlandırılması] icab ettiğinden her işin temyize gitmesinin önüne geçmek için üç kişiden mürekkep biri Bitlis, biri Diyarbekir'de olmak üzere iki istinaf mahkemesinin kurulması,

3- Sorgu hâkimlerinin ilgasile [kaldırılması ile] kaza hâkiminin ilk tahkikata başlayarak neticeye göre karar vermesinin temini,

4- İlk ve istinaf mahkemelerinde verilen kararlardan her hangi bir hadde kadar olanların kat'i hüküm olarak kabulü,

5- Hukuk-u umumiye ile beraber dava ve talep sebketmeden şahıs hukukunun da zaman altına alınması gibi esaslara dayanan bir proje ayrıca sunulacaktır.

Bu raporumda arzedilen hususlardan umumî müfettişlikçe yapılabilecekler, yapılmakta ve takip edilmekte olmakla beraber, Türk'ü büyük saadetlere kavuşturan ve Türk vatanını her gün fersahlarca ileri götüren büyük Hükümet Şefi İsmet İnönü'nden memleketin görebildiği bir derdinin hal ve takibi için direktifler alabilmek gayesini güderek yazdığımı arzeylerim.

Birinci Umumî Müfettiş

A. B. Özmen

[1]927 Sayımına Göre Nüfus: Lisan Üzerinden Taksimi

Vilayeti	Türkçe	Kürtçe	Rumca	Ermenice	Arapça
Diyarbakir	59.151	132.209	-	955	2.206
Hakkâri	1.044	17.005	-	-	4
Mardin	11.864	109.841	25	22	51.734
Siirt	5.606	75.962	1	265	20.178
Urfa	82.182	82.788	-	63	25.593
Van	17.399	57.723	-	-	72
Muş	7.383	34.997	-	10	72
Bitlis	21.716	32.771	270	3	315
[Toplam]	206.345	543.296	296	1.318	100.174

Vilayeti	Yahudi- ce	Çerkezce	Acemce	İtalyanca	İngilizce	Fransızca
Diyarbakir	78	6	33	-	-	1
Hakkâri	74	4	-	-	-	-
Mardin	71	15	11	7	3	-
Siirt	-	7	-	-	-	2
Urfa	44	7	-	-	-	2
Van	123	3	7	-	2	-
Muş	-	570	1	-	-	-
Bitlis	-	211	-	-	-	-
[Toplam]	390	823	52	7	5	5

Vilayeti	Tatarca	Arnavutça	Bulgarca	Diğer Lisanlar
Diyarbakir	-	5	1	550
Hakkâri	937	-	-	53
Mardin	1	49	1	6.812
Siirt	-	-	-	539
Urfa	1	-	-	6.188
Van	-	-	-	-
Muş	-	-	-	413
Bitlis	-	-	-	68
[Toplam]	939	54	2	14.623

[1]935 Yılından Sonra Nüfus İdarelerinden Alınan:

Vilayeti	Türk	Kürt	Katolik	RomaKatoliği	Yezidi	Ermeni
Diyarbakir	37.137	185.135	7	154	836	2.108
Hakkâri	1.077	27.192	-	-	-	-
Muş	12.150	45.440	-	-	-	128
Mardin	5.332	160.404	-	-	1.894	236
Siirt	20.793	115.266	-	1	-	2.301
Urfa	49.937	156.365	-	-	-	-
Van	34.013	75.348	-	-	-	-
Bitlis	67.843	-	-	-	-	312
[Toplam]	228.282	765.150	7	155	2.730	5.085

Vilayeti	Ermeni Katoliği	Keldani Katoliği	Arap	Süryani Kadim
Diyarbakir	41	160	-	1.629
Hakkâri	-	-	-	-
Muş	-	-	-	-
Mardin	927	-	69.375	18.025
Siirt	-	-	-	854
Urfa	-	-	22.899	-
Van	-	-	-	-
Bitlis	-	-	-	-
[Toplam]	968	160	92.274	20.508

Vilayeti	Süryani Katoliği	Keldani	Protestan	Musevi	Çeçen
Diyanbekir	93	310	355	497	-
Hakkâri	-	788	-	27	-
Muş	-	-	-	-	1.201
Mardin	2.764	1.831	1.478	1.204	207
Siirt	-	316	-	-	-
Urfa	-	-	-	-	-
Van	-	-	-	187	-
Bitlis	-	-	-	-	-
[Toplam]	2.857	3.245	1.833	1.915	1.408

Eksiklik – Fazlalık

Vilayeti	Türk		Kürt		Ermeni	
	Fazla	Eksik	Fazla	Eksik	Fazla	Eksik
Diyanbekir	-	22.014	52.926	-	1.153	-
Hakkâri	33	-	10.187	-	-	-
Mardin	-	6.532	50.563	-	214	-
Siirt	15.187	-	39.304	-	2.036	-
Urfa	-	32.245	73.577	-	-	63
Van	16.614	-	17.625	-	-	-
Muş	4.767	-	10.443	-	118	-
Bitlis	46.127	-	-	32.771	309	-
[Toplam]	82.728	60.791	254.625	32.771	3.830	63

Vilayeti	Arap		Musevi		Çeçen	
	Fazla	Eksik	Fazla	Eksik	Fazla	Eksik
Diyanbekir	-	2.206	419	-	-	6
Hakkâri	-	4	-	47	-	4
Mardin	17.641	-	1.133	-	192	-
Siirt	-	20.178	-	-	-	7
Urfa	-	2.694	-	44	-	7
Van	-	72	64	-	-	3
Muş	-	72	-	-	631	-
Bitlis	-	315	-	-	-	211
[Toplam]	17.641	25.541	1.616	91	823	238

III

UMUMÎ MÜFETTİŞLER KONFERANSI'NIN 8/12/[1]936 SALI GÜNÜ TOPLANTISINA MAHSUS ZABITNAME SAAT: 10: 00

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'nın Başkanlığında:

1- Birinci Umumî Müfettiş Abidin Özmen,

2- İkinci Umumî Müfettiş General Kâzım Dirik,

3- Üçüncü Umumî Müfettiş Tahsin Uzer,

4- Dördüncü Umumî Müfettiş Korgeneral Abdullah
Alpdoğan,

5- Emniyet İşleri Umum Müdürü Şükrü Sökmensüer,

6- Gümrük Muhafaza Umum Komutanı Tümgeneral Seyfi
Düzgören,

7- Jandarma Genci Komutanı Korgeneral Naci Tınaz.

Samiin sıfatile [dinleyici olarak]de İzmir Valisi Fazlı Güleç⁽⁴⁹⁾
ve Yozgat Valisi Yahya Sezai⁽⁵⁰⁾ bulunmuşlardır.

⁴⁹ Fazlı Güleç 1891'de Midilli'de doğdu. Mülkiye'yi bitirdi. 1913'te devlet hizmetine başladı. 1932'de Birinci Umumi Müfettişlik başmüsavirliğine atandı. Daha sona Bursa ve İzmir'de valilik yaptı. 1939'da milletvekili seçildi. 1942'de yeniden Bursa valiliğine getirildi. Ardından Balıkesir, Kocaeli ve Edirne valiliklerinde bulundu. 1966'da vefat etti. Hakkında geniş bilgi için bkz: *Meşhur Valiler*, (yay. haz.: H. Orhun-C. Kasaroğlu-M. Belek-K. Atakul), İçişleri Bakanlığı yay., Ankara-1969, ss: 499-512.

⁵⁰ Yahya Sezai [Uzay], 1879'da Romanya'da doğdu. Mülkiye'yi bitirdi. Çeşitli kamu görevlerinde çalıştı. Değişik illerde valilik yaptı. Daha sonra milletvekili oldu. Hakkında geniş bilgi için bkz: Ali Çankaya; *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeleri*, c: III, Ankara/1968-1969, ss: 931-932.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Dün Birinci Umumî Müfettişlik'e ait umumî vaziyeti görüşmüştük. Birinci Umumî Müfettiş bize gereği kadar bilgi verdiler. Bu gün de bu bölge ile birlikte mütalea edilmesi gereken Üçüncü Umumî Müfettişlik'in vaziyetini görüşelim. Şu sıra ile müfettişlikler bölgelerini görüşerek memleketimizin vaziyeti ve idarî işlerin ihtiyaç ve tedbirleri hakkında görüşmemizi tamamlayalım. Söz Tahsin Uzer'indir.

Üçüncü Umumî Müfettiş Tahsin Uzer: Müfettişliğimiz henüz bir yaşındadır. Sekiz vilâyeti ihtiva eder. Son tahrirde [nüfus sayımında] 1.900.000 nüfus tesbit edilmiştir. Yüz bin kilometre mürabbai [kare] mesahasındadır [genişliğindedir]. Bu nüfustan [1]927 deki sayımda Türk, Kürt tevazun-u unsuriyesi [dengesi] % 18 farklı iken son tesbitte % 29'a çıkmıştır.

Kürt miktarının Türklük üzerindeki tezayüdü [artışı] tevellütten ziyade [doğumdan çok] Erivan ve İran'dan gelen Kürt unsurundan ileri gelmiştir. Mücadeleyi müteakip nasılsa buna müsaade edilmiştir. Bilhassa Iğdır havalisinde kesafeti vardır. Şimdiki hesapta bölgede üçyüz yetmiş bin kadar Kürt vardır. Buraya memur olduğumda, bilhassa Başvekil İsmet İnönü'nün seyahatlarında bölgede oldukça şekavet vardı. Başlıcaları Şorikli Hasan ve iki arkadaşı Taşkesenli Hüseyin ki bu önce 8 jandarmamızla bir nahiye müdürümüzü öldürmüştür. Bilâhare Hasankale hapisanesinden kaçan Ali Mendiloğlu Tevfik ve bir de Elmalı nahiyesinde Hamit ve arkadaşları ile Tortum ve Oltu bölgesinde altı kişilik Abdullah çeteleri vardı. Bunları tutmak ve ortadan kaldırmak için valilerden beklenen mesai neticesi görülemedi. Her nedense her vilâyet kendi vilâyeti hududunda çalışır ve jandarmasını da bu çevrede kullanır sanılırdı. Umumî müftiîşlikte bulunan Cevat kıymetli bir erkân-ı harptir [kurmay subaydır]. Her vilâyetten piyade ve süvari kırkar ellişer jandarma kuvveti aldık. Bunlarla gereken mmtakalarda müfrezeler tertibi yaptık. İstihbarat tedbirleri aldık ve bu işe önem verildi. Vekâletten gösterilen kolaylık ve bilhassa para yardımı sayesinde bir buçuk ay içinde hepsi ortadan kaldırıl-

dı. Yalnız Hamit kalmıştı. O da pek akıllı bir adam. Şimdilik zararları yok. Karısı müracaat etti. Bu suretle istiman edeceğini [aman dileyeceğini] haber verdi. Yalnız mühim bir adam daha var ki bu da asayiş yönünden zararlı bir şahıs değildir. Şorikli Hasan ise Dördüncü Umumî Müfettiş General Abdullah'a teslim olmuştur. Şu suretle bölgede çete kalmamıştır. Yeni bir çete teşekkül etmiyeceğini de güvençe söz verebilirim. Firari ve katil de hemen yoktur. Adliye kaçağı olarak 20 ilâ 25 kişi vardır. Diğerleri tutuluyor veya teslim oluyorlar.

Bir de Karadeniz sahillerinde kan gütme davası vardır. Bu da ailevî bir intikam yüzünden olmaktadır. Bunun için de ekseriya bir çocuğu tavsit ediyorlar [kullanıyorlar]. Fındıklık içinde pusu kuruyorlar ve vakalar yapıyorlar Vaka için çocuk intihabı hususu da adliyeden cezadan kaçınmak hususunun düşünülmesinden ileri gelmiştir. Halbuki buna karşı da tedbir alınmakta ve önüne geçmek için icraatta bulunmaktadır ki ezcümle kan davası güden ailelerin başka yerlere nakli tedbirleri gibi.

Bölgede olgulara arazinin azlığı ve darlığı da sebep olmaktadır. Bu arada takdir ve şükranla arzederim ki Gümüşane, rüştünü ve ehliyetini isbat etmiş durumdadır. Bilhassa Kelkit kazası zikre şayandır. Kazada ancak bir katil vak'ası kaydolunmaktadır.

Kürtlük cihetine gelince: Üç yüz bin nüfus içindeyiz. Bay Özmen'in, dünkü izahatından bir çoğu bizim vaziyetimizle de alâkardır. Söylenenlerde müşterekiz. Uzun izahat vermiye-ceğim. Hey'etin kararından biz de istifade edeceğiz. Bu nüfusun yüz veya yüz yirmi bini Kürt, kalanı Türktür. Bunlardan asıl Kürt olanlar kısmen Kağızman yani Kars havalisi, kısmen de Karaköse Bayazıt'tır. Eleşkirt ise [12]93 [1877/1878] muharebesine kadar Türklüğünü ve Türkçe konuşmasını muhafaza etmişken

Hamidiye alayları⁽⁵¹⁾ teşkilâtı buralara Kürtlüğü sokmuştur. [12]93 tarihi tetkik edilince burada bir Türk redif fırkası teşkil edildiği anlaşılır. Bu da Eleşkirt havalisinin bir Türk fırkası teşkil edecek kadar Türk nüfusa malik olduğunu gösterir. Maalesef Hamidiye alayları bunu bozmuştur. Bay Özmen'in söyleyişlerinde olduğu üzere Kürtlüğün haricî propagandası da vardır.

Erivan'da gazete ve saire neşriyat ile Kürt efkârını aleyhimize tahrik ve takviye edecek vaziyetler vardır. Kürtler burada son derece himaye görüyorlar. Buna karşı bizim tarafın oldukça lakayt kaldığını da görüyoruz. Her halde arada geçilecek bir hükümet olduğundan bu iş yapılamamaktadır. Mamafih yine uğraşılıyor. Fakat büsbütün değilse de Cenup kadar uğraşılıyor.

Kaçakçılık hemen yoktur. Çünkü komşu Rusya bunlara karşı bi-aman olarak şiddetli davranmaktadır. Yalnız muhaceret [göç] suretile bazı eşya getiriliyor. Bunlar da yakalanıyor. Bu suretle hudut üzerinde bazı olgular oluyor.

İran tarafında da bazı olgular varsa da suret-i umumiyyede [genel olarak] durum iyidir. Gerçi İran hükümetinin kat'î mani tedbirleri ve icraatı olmamakla beraber bunları önlemeye savaştığı da görülmektedir. Bizim idare hususunda en ziyade müşkülât ve muarazamız [çekişmemiz] adliye ile tesadümdür [çarpmadır]. Ufak bir misal: Gerek müfettişliğin selâhiyeti, gerek adliyenin yaptıkları bunlar da açık görülecektir. Ali Mendiloğlu Tevfik yakalanmıştı. Adliyece bırakılmış, tekrar tutuldu. Bu defa da altı kişi ile Hasankale hapishanesinden kaçmıştır. Bu iş için bizzat Hasankale'ye gittim. Kaymakam otorite sahibi değildi. Yüksek Vekâletime bildirdim. Değiştirildi. Jandarma zabiti için de aynı surette Genel Komutanlık'a bildirildi. Gereği yapıldı. Gardiyan ise müdde-i umumi vekili başkâtibin evinde hizmetkârlık yapıyordu.

⁵¹ Hamidiye Alayları II. Abdülhamit tarafından 1891 yılında kurulmuş olan Osmanlı birlikleridir. Alaylar bölgede bulunan Kürt aşiretlerinin mensuplarından oluşturulmuştur.

Bunu azlettik. Meğerse mübaşir, gardiyan azli adliye encümenine aitmiş. Bu gardiyan adliyece işe başlatıldı. Halen oradadır. Bunu ilerde adliye işlerini görüştüğümüzde arzedeceğim. Bunun üzerinde tevakkuf etmek [durmak] lâzımdır. Zira adliye otoritemizi koruyacağına kıracak derecede kendini göstermek-tedir. İkinci şikâyet de Ziraat Vekâleti'ndendir. Uzun tecrübelerime nazaran bu vekâlet de, Dahiliye Vekâleti kadar halkla alâkadar bir vekâlettir. Ben İstanbul'da bulunurken Kars Ziraat Müdürü'ne haberim olmadan Ziraat Vekâleti'nce üç ay mezuniyet verilmiştir. Burada Ziraat Vekâleti'nin hiç bir mümessili yoktur. Köylü karşısında, başlıca alâkadar, üç vekâlet görür. Bunlardan birincisi Dahiliye, ikincisi para isteyen Maliye, üçüncüsü de yol yaptıran Nafia Vekâleti'dir. Doğu'da köylünün Ziraat Vekâleti'ni anlayacak hiç bir mevcudiyeti yoktur. Halbuki köylünün Ziraat Vekâleti'le olan daimî alâkası münasebetile köylüyü işbu vekâlete sıkı bağlamak için lâzım gelen tedbirlerin alınması zaruridir. Kürtlük meselesi üzerinde ufak maruzatta bulunmak isterim. Mareşal⁽⁵²⁾ ile de bu hususta uzun uzadıya münakaşada bulunduk. Kürtlük üzerinde cezrî [radikal] harekette bulunmanın tam zamanıdır. Kağızman'da nisbet % 73, Ağrı'da % 69'dur. Bu nisbeti hafifletmek ve Türk unsurunun muvazenesini temin etmek için lâzım gelen tedbirleri almak zaruridir. Temsil tedbirlerine zamanla uyalım. Yalnız hareketlere de geçelim. Bir kısmını daha Garp'a atalım. Bir kısmını mıntakada tutalım. Bittabi bu mıntakada tutuş keyfiyeti Türk unsurunun muvazenesini bozmıyacak şekilde olmalı. Ondan sonra temsile devam etmelidir. Hükümet daimî binaları meselesi çok mühimdir. Birçok yerlerimizde halkın evlerinden çok kötü, dam denebilecek yerlerde oturulmaktadır. Kazalarımızda hükümet binası hemen yoktur. Olanlar da haraptır. Halbuki gerek köylü ve gerek her sınıf halk hükümetin mevcudiyetini görebilmek için evvelâ hükümet

⁵² Genel Kurmay Başkanı Fevzi Çakmak

binasına bakıyor. Halkın evleri hükümet dairelerinden çok iyidir. İşte bu ihtiyaç da bir program ve plânla zamanla telâfi edilmek lâzımdır.

Yol faaliyeti bölgemizde iyidir. Bölgede iktisadî kalkınma için yol faaliyetimiz çok faydalı olacaktır. Sayın Başvekilimiz de seyahatlarına tekaddüm eden günlerde Doğu'da bilhassa Erzincan vilâyetinde bu ızdırıp kendini göstermekte idi. Sayın Yüksek Başbakanımız bölgenin bu hususta muhtarip olduğunu gördüler Hep birlikte şahit olduk. Demiryolunun Erzurum'dan başlaması bu ızdırabı yüzde elli teskin etti. İran transiti müfettişliğin merkezi olan Erzurum iktisadiyatını canlandırdı. Yarı yarıya kapanmış olan dükkânlar hemen hemen açıldılar. Bu suretle Erzurum ve yukarı vilâyetlerimizde oldukça refaha şahid olacağız.

Bu yıl fındık mahsulü de oldukça iyi gitti. Tekmil mıntakada yirmi milyon liralık, müfettişlik mmtakasında beş buçuk milyon liralık satış olmuştur. Tütün iyi satılmış; hayvanat piyasası da iyidir. İktisat Vekili'nin seyahatlarından çok istifade görülmüştür. Madenlerde faaliyete geçilmesi, Iğdır'ın sulanması, Erzurum'da bir iplik ve aynı zamanda bir aba, şayak fabrikaları, Trabzon'da et ve balık fabrikaları yapılması kararları mıntakanın yüzünü güldürmektedir. Mıntakada ihracat birliklerinin vücuda getirilmesi de mühim bir hareket olacaktır. Elbette şimendüferin Erzurum'a gelmesiyle bunların faydalarını da iyi idrak edeceğiz.

Su İş-i: Palandöken'den Erzurum'a su getiriliyor. Erzincan için de faaliyete geçilmiştir. Bu işimizi Nafia Vekâleti temin buyurmuştur. 16 kasabamızda da bu gibi faydalı teşebbüslere girişilmiştir. Mıntakam itibarile yüksek makamlarından çok yardımlar gördüm. Halk iyidir. Karadeniz kabadayı ve cesurdur. Erzurum'u önce de tanınm. Cumhuriyet idaresinden, icraatından, inşaatından çok memnundur. Maruzatım bundan ibarettir.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Teşekkür ederim. Şimdi de General Alpdoğan'ı dinleyelim. Buyurunuz.

Dördüncü Umumî Müfettiş General Alpdoğan: Müsaadenizle harita üzerinde arzedeceğim. Dördüncü Umumî Müfettişlik'in teşekkülü hakkındaki kanun [1]936 yılının İkinci Kânunu [Ocak]'nın ikinci günü neşredilmiştir. Bir subayla bir Şubat'ta Elâziz'e vardım. Müfettişliğin arkası Mart 16'da alındı ve ilk mahkeme bu tarihte kuruldu. Bütün memurlarımız ise Nisan nihayetinde tamamlanmış demektir. Şu suretle müfettişliğimizde işe Mayıs iptidasında [başlangıcında] başlanmıştı. Binaenaleyh müfettişliğimizin 6-7 aylık hayatını anlatacağım.

Müfettişliğimizdeki Bingöl vilâyeti, Muş, Erzincan vilâyetlerinin bir kısım kazalarından yeniden vücuda getirilmiştir. Burası Kürt denilen halkla meskûn bölgedir ki Şeyh Sait isyanının yuvasıdır. Yeni Tunceli ile buranın menkabesi [hikayesi] cümlece malûmdur. [1]318 [1912]'de Enis Paşa zamanında yazılmış bir eser okudum. Bu havalinin merkezi Keban Madeni imiş. Bu havali Yozgat'a kadar olan sahayı kaplarmış. Buradan altın ve gümüş çıkarılıp merkeze gönderiliyormuş. Bu havalide iki yüz sene evvel hareket-i arz [deprem] olmuş, çalışanlar maden kuyularında kalmış, bu tabii afet halk üzerinde manevî tesir yapmış, bu hadise birçok ailelerin sönmesine sebebiyet vermiş ve bunu da madenlerden bilerek etraf ekradı [Kürtleri] gelerek katliam yapmış ve madenleri tahrip etmişlerdir. Fakat bilâhara yine birisini maden valisi yapmışlar ve madeni işletmişlerdir. Sadır-âzam Reşit Paşa 100 sene evvel kırk taburla Malatya'ya gelmiş, ekrat şeyhleri ve büyüklelerini tedip etmiş [cezalandırmış], Elâziz'i ilk olarak kurmuştur. İki yüz senedenberi burada bir ekrat ifadesi vardır. Zaza ve Dersim mıntakasında Kürt aşiretleri ve reislikleri görüyoruz. Bu bölgede asayişsizliği ve asıl çapulu yapan bu aşiretlerin kendileridir, efradı değildir. Erzincan, Erzurum, Sivas ve diğer çevreden birçok vukuat sahibi olup öteden beriden kaçanlar bu aşiret reislerine iltica ediyorlar. Bunların dillerini öğreniyorlar. Ve bunları silâhlandırarak maiyetlerinde kullanıyorlar. Bunlar ise kendilerini hükümete

teslim etmiyen, besleyen, giydiren ve silâhlandıran bu reislerin bütün emirlerine tam manasile itaat ediyorlar. Ve her yolsuzluğu yapıyorlar. Bunlar resmî ceridelerle de müsbettir.

İlk tarihi yazan Şerefname⁽⁵³⁾ sahibi de Hazo Beyi, Eğil Beyi vesaire beyi diye birçok Kürt beylerinden bahsetmektedir. Ve bunların sülâlerini de kaydelemektedir.

Bunları da tetkikle görüyoruz ki bu beylerin asıl nesilleri Türktür. Bu tarihin bahsettiği beylerin Türk oldukları bellidir. Tavır, sima ve âdet bunların Türklüğüne şüphe bırakmıyor. Bu havali halkının bu tarihlerdeki manzarasını Kürt olarak kabul edecek olursak Üçüncü Umumî Müfettişlik'in yarından fazlasını Bir ve Dördüncü Umumî Müfettişliklerin de hepsini Kürt kabul etmek gerektir.

Elâziz'de kendilerini Kürt telâkki ediyorlar. Hatta bazıları kendilerini değilse de oturdukları köylerin, mahallerin isimlerini Ermenice'ye delâlet edecek surette isim kullanıyorlar. Bunlar kendi tarihlerini adam akıllı bilmiyorlar. Kadim eser [tarihi eserler] bize şöyle bir fikir tebarüz ettiriyor. Muş kalesi, Kiğı, Çapakçur, Palu, Mazgirt kaleleri, Darboğaz kalesi, Pertek kalesi, Çırpason, Çemişgezek, Tavukkalesi, Pülümür kalesi Ovacık'a doğru birçok dızlar, aşağı doğru da vadi boyunca bir çok dızlar görülür. Bunlar insan elile yapılmıştır. Bu kalelerin heyet-i umumiyesi [tamamı] birbirile irtibatı Şark'tan Garp'a gelmiş bir istilâ grubunun nokta-i istinatlarını teşkil ediyor. Kalelerin kenarları çok yüksektir. Su havuz ve depoları vardır. Kalenin yukarısından suya kadar merdivenler vardır. Bu asâr [eserler] bu havaliye gelmiş ve medeniyetle şöhet bulmuş Türk medeniyetinin remzidir. Bu tarz-ı inşa Haltilerin kalelerinin vasfını haizmiş. Anadolu'ya gelen ilk Türk

⁵³ Şerefname Kürdistan'da hüküm sürmüş Kürt sülâlelerinin ayrıntılı tarihçesidir. Bitlis hükümdarı V. Şeref Han tarafından 1597'de Farsça olarak kaleme alınmıştır. Kürt tarihine ilişkin en önemli özgün kaynaklardan biridir.

kabilesi ise Haltilerdir. Buna Orartı [Urartu] da diyorlar. Orartı'yı kendi tarihimizde bulamayız. Bu yabancıların verdiği bir isimdir.

Binaenaleyh diltiklik manasında Asuriler, Hattiler Orart manasını alır. Asurlar buraya Orart diyorlar. Haltiler de Asurilere Asut diyorlardı. Cenubtan yukarıya bakıştan doğmuş isimlerdir. Binaenaleyh Halti Türklerini buranın ilk sekenesi [sakinleri] olarak mütalea ediyorum. Taşkesen havalisinde Adaman aşireti, Giresun mıntakasinda Halkilerin bulunuşu bu mütaleamı kuvvetlendirir. Asuriler iki unsurdur. Yüksek dağ, aşağı kaleler, Ağrı, Alagöz dağları, Asteğmen gibi kelimeler tamamen Türkçe-dir. Bu mıntaka halkının Türk tohumundan olduğuna iman ediyorum. Dil işi buraya Kürtlük getirmiştir. 384.000 nüfusu vardır.

İşe başlamadan önce yapılan suçlar şunlardır:

Köy basma, ev ve ağıl basma, yol kesme, adam öldürme, kız kaçırma, yangın, ırza tecavüz, karakol basma, valiyi önleme gibi suçlar yapmışlardır. İşe başladığımız zaman adliyeden iki bin yedi yüz kişi isteniyordu. Bu Tunceli vilâyetine aittir. Elâziz, Bingöl alınmamıştır. Elâziz hapishanesinde 551 hapis buldum. Devletin bu vazifeyi bana tevcihinde hususî bir kanunla da mücehhezdim [donatılmıştım]. Topladığım malûmat bana şu şekli verdi. Hükümet kuvvetli bir idare kuruyor. Buraya iki paşa göndermiştir. Aşiret reislerini, kol başılarını ve bunlara yardım edenleri asacak veyahut Garp'a nakderek sefil bırakıp öldürecek fikri hasıl olmuştu. Hükümet böyle bir harekete geçer geçmez aralarında toplantı yapıp anlaşılarak silâhlarla hükümete karşı gelmek kararını vermişlerdir.

[1]337 [1921]'de Amasya'da merkez ordusu erkân-ı harbiye reisi iken Merzifon'daki Amerikan Koleji'nde silâh ve cephe bulundugunu ihbar ettiler. Bu kolejde arama yaptırdık. Gerçi bir miktar silâh ve cephe bulundu ise de asıl şayan-ı ehemmiyet olan kolej müdürünün masasının gözünde bulunan bir rapordur.

Bu raporda Anadolu'da Amerika nüfuzunun temini için Ermenileri ele almak, Kürt ve Kızılbaş kanı Ermeni kanıdır diye bunları Türk camiasından koparıp Ermeni camiasına yamamak istemiş olmalarıdır. Bu raporun tatbik sahasında tetkiki:

***Koçkiri İsyanı*⁽⁵⁴⁾:**

Koçkiri hadisesi de bizim ordu tarafından bastırılmıştı. Koçkiri köylerinde çocukların boyunlarında zincirle asılmış haç görülmüştür. Vant kilisesinde Hazreti Hüseyin'in parmağı varmış. Bir kemik bulunmuş, camilerimizdeki sakal-ı şerif nasıl ziyaret edilirse haçın tam ortasına bağlı olan bu kemik parçası da halka ziyaret ettiriliyor ve öptürülüyormuş. Haç ile muhabbet tevlit ettirilirmiş. Merzifon Koleji Müdürü'nün raporunda güdülen hedefin tatbik sahası nasılsa, Tunceli'nde de Kürt camiasını Ermeni yapmak yolu güdülmüştür. Sünnî memurlarımızın bunları Kızılbaş hitabile karşılamaları izzet-i nefisleri üzerinde çok mühim tesir yapmıştır. Hanefi olmak için müftüye müracaat edenlere müftü evvelâ Ermeni olup ondan sonra hanefi olabilirsin cevabını vermiştir. Bu muamelelere rağmen bu halk bu gün ben Türküm diye bağırıyor. Bunlar Kürt değildir. Türktür, kanaat ve imanındayım. Ama, lisan istilâsına uğramışlardır.

Bu havalide istatistiklere göre büyük bir Kürt yekûnu görülür. Bunların tanziminde nüfus memurlarının indî [kendince] mütaaleları ve görüşleri hâkimdir. Kişi 26.000 nüfustur. Bunun 25.000'i Kürt ve bini Türk gösterilmiştir. Nüfus memuruna sordum: "Bu Kürt yekûnunu nereden aldınız"? Bana müsbet bir cevap veremedi; "seleften böyle teslim aldım" dedi. Bu tahkikat her hangi bir jandarma neferinin ve tahsildarın mıntakalarını Kürt veya Türk göstermelerine dayanmıştır. Mıntakada 200.000'i mütecaviz Kürt görülmektedir. Bunların mühim olan Türk kısmını işa-

⁵⁴ Konu ile ilgili geniş bilgi için bkz: *Koçgiri Halk Hareketi*, Komal yay., Ankara-1975, ss: 103.

ret ettim. Valilere emir verdim. “Bunlar dağ Türkleri ve bu lisanları konuşanlardır” dedim. İstatistiklerin esasını teşkil eden vesikalar yoktur. İlk tahsili olmayan bekçi, jandarma, muhtar hatta nüfus memurunun nakıs [olumsuz] malûmatından ileri gelmiştir. Bunların doğru olmadığına kaniim. Bunu büyüklerimin bilmesini de isterim.

Tunceli’nde bu şekilde telâkki edilen insanlardan iki bin yedi yüz küsur mücrim gördüm. Sahası arızalı, yolu kıt olan bu bölgede halk silâhlı biliniyor. Bunlara karşı şimdiye kadar olduğu gibi sert harekete geçmeyelim dedik. Kanunun vermiş olduğu selâhiyete dayanarak bunlardan elebaşılar hakkındaki takibatın tehiri ve cezalarının te’cili cihetine gidelim dedik. Atıma bindim. Ve mıntakayı gezdim. Dersim, Çapakçur ve sair mahallerde halk ile temasta bulundum. Devletin yüksek maksadını ve bu teşkilâtın kuruluş sebebini anlattım. Maişet darlığını, bilgi ve san’at yokluğunu gidereceğimizi ve devletin öz evlâtları olduklarını anlattım. Aradığım mücrimler gelirse takibatı durduracağım dedim. Ve böylece de muamele yaptım. Halk gevşedi.

Tunceli’nde ziraate elverişli ancak 300.000 dönüm arazi vardır. 107.000 nüfus, 170.000 baş hayvan görülür ki beher nüfusa üç dönüm arazi ve bir buçuk baş hayvan isabet eder. Arazi toplu vaziyette değildir. Hayvanatın kısm-ı azamı [büyük kısmı] kara keçidir. Arazi vaziyeti; ormanın bir kısmını açmış ve oraya tohum ekmıştır. Bir adamın elinde 200 keçisi bulunabilir. Fakat buna mukabil diğer taraftan 300 adamın hayvanı yoktur. Arazi sahibi tohum attığı yeri silâhla bekliyor ve diğer taraftan çalmayı gözetliyor. Tunceli’nin içtimaî derdi buradadır. Arazisini, hayvanını korumak zorundan silâhlı bulunuyor. Suçlular akrabalarını da suçlu gösteriyor, bu suretle aynı mıntaka suçlu görünüyor.

Adliyeden aranan asıl 3.000 kişidir. Seyyar satıcıların bu mıntakada oynadıkları rol çok mühimdir. Bunlar köylüyü pazara, kasabaya indirmemek için propaganda yaparlar. Bu suretle kendi

metalarını bir kaç misli pahalı satarlar ve halkın elinden yağını ve yumurtasını bir kaç misli ucuza alırlar. Kısa zamanlarda birçok insanların davetlerini ve suçluların silâhlarıyla teslim olmalarını istedim. Gelenler oldu, kasaba ile alış veriş baş gösterdi. Demenanlılar⁽⁵⁵⁾ 15- 16 seneden beri kasabaya inmemişler, bunlar kasabaya geldiler: Biz halkı kasabaya inmeğe alıstırdık. Bu suretle seyyar satıcıya on altı kuruşa sattığı yağın kasabada 48 kuruşa ve satıcıdan aldığı 32 kuruşluk basmayı 14 kuruşa almağa başladı. Ve memnun oldu. Elaziz'e de geliyorlar. Seyyar satıcıları ortadan kaldırdım. Tunceli vilâyetinde üç bin kişiden 1.227 kişi gelmiş ve hükümete dehalet etmişlerdir [sığınmışlardır]. Bu dehalet edenlere bütün rüesa [reisler] dahildir. Bunlar 800 silâh da getirmişlerdir. Elâziz, Bingöl vilâyetlerindeki bu derece dehalet meydan veremedik, kanun şartı farazidir. Şurikli Hasan bu maddeye istinaden dehalet ettirilmişdir. Şurikli Hasan Alican ve saire 400 kişi maiyette getirmişlerdir. Bunun kardeşi geçen sene Elâziz'e gittiğinde Palo [Palu]'nın Hın köyünde eski aşiret ağalarından Momen Hasan'ı terbiye etmiş ve bu suretle Hasan üzerinde kendisine hürmet telkin edecek tesirler yapmıştır. Şurikli Hasan Bingöl'de idi, haber gönderdim. Ben gezi esnasında bir ormanda öğle yemeği yemek üzere mola vermiştim Hasan arkadaşlarıyla beraber o civarda orman içinde imiş gelip teslim olacakmış, fakat orman içerisinde bir yanlışlık yaparım diye gelmemiştir. Bilâhare Tunceli Kanunu'ndan istifade ettirilerek dehalet ettirilmişdir. Dört arkadaşile Çat kazasına teslim olmak hazırlığında iken jandarma çavuşunun hatası, pusu kurmak suretile bunlar üzerine ateş edilerek 4 kişi ölmüş ve diğerleri teslim olmamışlardır. Şurikli Hasan evvelce bazı vukuatlar yapmış olduğundan Hasankale ve Erzurum Cumhuriyet Müdde-i Umumilikleri'nce teslimleri istenilmiştir. Biz Hasan hakkındaki takibatı Tunceli Kanunu'nun vermiş olduğu selâhiyete dayanarak durdurmuştuk. Hasankale Müdde-i Umumi'si'nin talebine karşı

⁵⁵ Dersim civarında yaşayan bir Kürt aşireti.

biz kanunun 34'üncü maddesinin serahatinden bahisle Hasan'ı vermedik. Bu mesele belki Adliye Vekâleti'ne akseder. Tunceli Kanunu'nu bura müdde-i umumileri kavramamıştır. Arkadaşlarımın bilmesini isterim. Bunlar hakkında halen muhabere devam etmektedir. Şuriklî'yi isteyip duruyorlar. Tunceli komutan ve valisi bu takibatı durdurmuştur cevabı verilmiştir. Halbuki takibatın durması şahsa mı, yoksa cürme mi muzaftır [bağlıdır]? Asla cürme değil şahsa muzaftır, takibata ehemmiyet verilmiştir. Bir katili kaçıran jandarma ve zabitin onu tutamadan karakol ve evlerine dönmemelerine emir verdim. Bu suretle katil azamî 10 günde tutuluyor. Yukarıda denildiği gibi suçluların ve akraba-larının muhasım silâhlı guruplarını azaltmayı takip ettim, burada göze çarpan bir cihet vardır. Hariçte vukuat yaparak bu bölgeye sığınan birçok bu şekil katiller vardır, şüphesiz bunlar Tunceli Kanunu'ndan istifade edemezler. Bunları bölge içinden esas yerlerine atmaya takib ettim, böylece esas bölgedeki suçluların hapis cezalarını tecili, takibatın tehirile işi yolunda yürütmek fayda vermiştir.

Olgulara jandarma gönderilmemiştir. Bir kaç saatte haber alıyoruz. İstihbarata ehemmiyet veriliyor; vukuatı yapan kim, nerede, çalınan mal nedir? Öğreniliyor, bu suretle suçluların bulunduğu köyün halk ve arazi durumuna göre kuvvet tertip ve sevk ediliyor. İş takip ve suçluyu derdeste sabit jandarmayı memur ediyorum. Bu sabit jandarma müfrezesini de seyyar jandarma ile himaye ve baskın tertibi yapılıyor. Böylece sabit jandarma zabitle beraber köye giriyor suçlu ve çalınanı bulup tutuyor, halka bir şey yapmadığı isbat ediliyor.

Köylünün hükümet kuvvetine, devlete itimat ve emniyeti böylece artırılmış oluyor. Bu tertipteki takib Pülümür'de iki, Hozat [ve] Mazgirt'te üçer defa tatbik edilmiştir. Mazgirt'le Hozat tesadüfi aynı güne rastlamıştır. Emniyet İşleri Umum Müdürü arkadaşımızın müfettişlik bölgemi geçmiş yıllarda ve zamanındaki olguları hulasaten gösterir şekilde hazırladıkları şu haritalar üzerinde

de görüleceği üzere önceki yıllarda suçla dolu olan bu bölgede bu gün hemen hiç bir suç yoktur. Bu gün mazhar olunan bu durum için birlikte çalışmış arkadaşlarıma minnet ve şükranlanımı sunar, bu haritaları hazırlamak lûtfunda bulunan Emniyet Umum Müdürü Şükrü Sökmensüer'e de arz-ı şükran ederim. İşte böylece mıntakamın durumu gözden geçirilmiştir. Kürt dili yoktur. Zazalar Dersimliler birbirlerinin dillerini anlamazlar, Cenup'takiler Arap, Şimal'dekiler Farisice'ye daha fazla bağlı kalmışlardır. Yapılan etütde bu dilin Türkçe, Arapça, Farisice'den mürekkep olduğu meydana çıkıyor. Yapılan tel-kinatta da Osmanlılık dilini attık diyoruz, bunlar ise Osmanlıları sevmezler şimdi Devlet Türkçesi'ni konuştuğumuzu anlatıyoruz. Gidilen yerlerde köylüyü ve kasabalarda halkı derli toplu dinlerim. Kürtçe söyleyenleri dinlemem. % 90 Türkçe'yi bilir kaide; mıntakam halkı Türktür, Osmanlıca dağ Türkçesi konuşuyorlar, hepsi Türktür. Memurlara da talimat verilmiştir.

Mektebe çok hahişkârdırlar [isteklidirler]. Yedi mektep açıldı, tek muallimin başa çıkamıyacağı kadar talebe vardır. Yaşı büyük çocuklar mektebe alınmıyor diye çok şikâyet ediyorlar. Binaenaleyh ilk mektepleri behemahal açmalı, Türkçe'yi öğretmeli, Türk duygusunu duyurmalı, menfi propagandaya müdafaa hattı çekmeliyiz.

Ceman [toplam olarak] bir milyon tahsisat alınmıştır. Her şeyden önce Şarkî ve Garbî Dersim'i bir birine bağlamak için evvelâ Garbî Dersim'in belkemiği Elâziz, Hozat, Pulur (Ovacık) yolunu ihale ettik. İkincisi, Mazgirt, Nazimiye, Pulur, Erzincan yolunu yapmağa çalışıyoruz. Ovacık kazası içinde de seyyar tabura bir kışla yaptırıyorum. Burada hükümet konağı bir kahvehane idi, bunun da yapılmasına girişildi. En büyük derdimiz lüzumlu yerlere karakol koyamayışımızdı; nahiye, hükümet konakları ve müdafaa karakollar yapılmak tedbirleri alındı. Sin nahiyesinin⁽⁵⁶⁾ 4 se-

⁵⁶ Sin nahiyesi Hozat'a bağlı bir yerleşim yeridir.

nedir kapalı nahiye ve karakolu inşasına başlandı. Danzik nahiyesinde⁽⁵⁷⁾ hükümet konağı ve karakol kuruluyor. Amotka [Amutka]⁽⁵⁸⁾ da karakol ve hükümet kuruluyor. Böylece yol, hükümet binası, kışla, karakol inşasile Külüşkür köprüsünü⁽⁵⁹⁾ yapıyoruz. Bu köprü Erzincan'ı Elâziz'e bağlıyor. Murat geçidinden bir kayıkla 4 saatte geçtim. İşte bu muvasalatsızlık [ulaşım zorluğu] karşısında yola ve köprüye çok ehemmiyet veriyoruz. Pertek'te de 120 metre tulünde beton bir köprü yapacağız.

Bölgenin iktisadî vaziyetinde en mühim âmil hayvancılıktır. Ziraat Vekâleti'nden ricada bulunuldu, mütehassıslar geldi ve gittiler raporları henüz alınmamıştır. Çapakçur⁽⁶⁰⁾ vilâyetinin otu boldur. Hayvanların nesillerinin ıslahını ele almışlardır. Arap atı, koyun, keçi, katır ıslâhile uğraşıyorlar. Ziraî işler şunlardır: Hozat ve Pertek'e tütüne müsaade edilmiştir. Bunların cinsleri iyi değildir, iyi tohum getirtildi. Bu sene iyi mahsul alınmış 50.000 kilo yerine bu sene 70.000 kilo olarak nefaseti, halitası eyi tütün istihsal edilmiştir. Böylece iyi para almaları düşünülmüştür. Tütüncülük ameleleriyle inşaat amelesi emniyet olmadığından peşin para istiyorlardı. Bunun önüne geçildi. 10 günde bir para veriliyor. Amele bu parasını alır almaz ihtiyaçlarını alarak hemen köyüne gidiyor, bir kaç gün sonra yine dönüyor. Hatta bu dönüşlerinde yerlerinin kapandığını görenler ağlıyor.

Yol inşaatını istical edelim⁽⁶¹⁾, bu suretle namuslu çalışma ve kazanma ilerliyecektir. İş sahası açıldıkça refah ve çalışma artacak-

⁵⁷ Danzik nahiyesi Pülümür'e bağlı bir yerleşim yeridir.

⁵⁸ Amotka, Dersim'de Ali Boğazı yakınlarında etrafı ormanlarla kaplı bir yöredir.

⁵⁹ Külüşkür, günümüzdeki adıyla Güleşkür köprüsü Elazığ-Bingöl yolu üzerinde Muratbağı köyü yakınlarındadır.

⁶⁰ Çapakçur'un adı 1944'te Bingöl olarak değiştirilmiştir.

⁶¹ "istical edelim" [erteleyelim] ibaresinin etmeyelim olarak okunması daha doğru olacaktır.

tır. Sivas-Erzurum, Van hatlarında ustalara ihtiyaç hasıl olacak, bu ustalıkları işte siz alacaksınız diyorum. Vaziyetin iyiliğini kavıyorlar. Esasen zeki insanlardır. Böylece bunlarda dışarıya gidip çalışmaları ve kazanmaları prensibi görülmektedir. Kazanç yoluna koyulunca artık suç yapacak kimseler kalmaz. Büyük harpten önce Çanakkale bölgesinde idim. Burada Maydosluların erkeklerini göremiyorduk. Anladık ki bunlar taşçı, duvarcı ve yapıcı idiler, hepsi hariçte çalışıyorlardı. Müfettişlik bölgesinde pamukçuluk üzerinde de çok meşgulüz. Adana'dan Elâziz'e 40.000, Tunceli'ne 10.000 kilo tohum gelecek. Yalnız sulama şeklimiz var; nehrin menbaı belli değildir. Göle'de krom madeni varmış, ziraate yaramıyor diyorlar. Kiğı'da demir, Ovacık'ta asfalt, Harput'ta altın madeni üzerinde çalıştık, mütehassıs getirdim. Hakikaten altın olduğunu söylemiştir. Tarihte biz buraların ümrânını biliyoruz. Asfalt madeni için de Amerikalı mütehassıs gayet iyi neticeye varmıştır. Yalnız miktar azmış, bunun çok olup olmadığı üzerinde de devam edeceğiz. Ovacık'ın Şimal kısmı kireçlidir. Çemişkezek'te keza, orta kısım bürgâni [volkanik] ve taşlıdır. Maden olduğu ve olacağı kanaat ve kararını almış oluyoruz. Bakır, kalay vardır. Tunceli değişimiz de bundandır. Mıntakada mağara denilen yerler ise eskiden işlenmiş bakır ocaklarıdır.

Tunceli içinde ayrı bir hükümet tesisi fikri ve bunun tetkiki Ermeni Muses meselesi: Bu Ermeni aslen Tuncelilidir. Cenub'a gitmiş Fransızların hizmetinde bulunmuş. Fransızlar bunu tayyare kıtalarına da almışlardır ki Fransızlar olur olmaz tebaalarını dahi tayyare kıtalarında kullanmazlar. Bu da gösterir ki Ermeni Muses mühim bir casustur. Bu cesur ve akıllı bir Ermeni idi. Ankara'da İtalyanlarla çalışmış. İtalyanca bilir. Beraberinde bir de telsiz getirmiştir. Bunun muhakemesinde aşiret reislerinin de şahitlikleri dinlendi. Hemen hepsi bunun propagandasını söylemişlerdir. Bir ikinci de İzzettin adında birisidir. Bu Türktür. İşte bunlar istiyorlar ki behemahal devlet aleyhine mutlak bir tüfenk patlasın, bu suretle de bir isyan çıksın, haricin tesiri devam ediyor. Dersim'de

buna mümaşat etmiş [uymuş] ve cevap vermiş kimseler çok azdır. Adliye 300 dosyayı 27 dosyaya indirmiştir. 120 kadar mevkuf [tutuklu] kalmıştır. Muhakemeleri süratle intaç edilmektedir. Maruzatım bu kadardır. Müsaadenizle son vereyim.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Generalimizin verdiği izahata çok teşekkür ederim. Hakikaten vaziyetten nikbin [iyimser] olacak kadar neticeler aldığımızı kemal-i cesaretle söyleyebilirim. Bu bölgenin asayiş, emniyet, inzibat ve ırk işini görüşmüş olduk. Yarın da Trakya'nın asayiş vaziyetini görüşürüz. Ondan sonra jandarmayı dinleriz. Vakit kalırsa diğer işleri görüşürüz.

Tahsin Uzer: En büyük derdimiz selâhiyet meselesidir. Bu tamamen tesbit edilmelidir. Zira çok müşkilâttayız. Bunu merkeze intikal ettiremiyorsak bilmeli ki çok gayretten ileridir.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Selâhiyet için evvelâ müfettiş-i umumiliklerde görüşülmüş işlerin bir defa elenmesi gerektir. Bunun için de şu sırayı takib ederiz. Asayiş, temsil, ümran tetkiki.

General Kâzım Dirik: Arkadaşların beyanatında hemen her şey görüşülmüştür. Müsaade buyurulursa müfettişliğimin işlerini yarın saatte anlatayım.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Şimdilik bu kadarla kifayet edelim. Gerekirse akşam da toplanabiliriz. Yarın da sizi dinleriz müsaadenizle toplanmayı kapatıyorum.

DÖRDÜNCÜ UMUMÎ MÜFETTİŞLİĞİN 29-12-[1]936 GÜN VE 510 SEYAHAT SAYILI RAPORU SURETİ

Öz: 4'üncü Umumî Müfettişlik bölgesi
hakkında umumî rapor.

1- Başvekilin [1]935 senesinde yaptığı bir Şark seyahatını müteakip yazdıkları yüksek raporlarında Dersim ve civarı için kaydedilen tabirler Vekiller Heyeti'nce tasvip buyurulmuştur. Bunun neticesi olarak [1]936 senesinin ikinci günü neşredilmiş olan kanunlar mucibince 4'üncü Umumî Müfettiş ile Tunceli teşkil olunmuştur. Tunceli vali ve komutanı ve 4'üncü Umumî Müfettiş sıfatile [1]936 senesi ikinci ayının birinci günü bir subay ile birlikte Elâziz'e vararak işe başladım.

2- Elâziz vilâyetinin teşkilâtını mevcut bir vilayet halinde çalışır buldum. Fakat Bingöl vilâyeti ile Tunceli vilâyeti ve Müfettişlik karargâhı yeniden teşkil edilmek iktiza ediyordu [gerekiyordu]. Tunceli vilâyetinin işleri Elâziz memurlarına vekâlet ve vazife ilâvesi suretile, Bingöl vilâyeti işleri de Çapakçur kaymakamı ve kazasınca gördürüldü. Kazalara gelince, Çapakçur kaymakamı başka tarafa nakledilmiş hareket etmek üzere idi. Genç kazası ile Solhan kazasının ve Tunceli'de Nazimiye ile Ovacık kazasının kaymakamları yoktu. Nahiyelerinin çoğunun müdürü yok idi. Nahiye kapalı idi. Komutan ve subaylarından birçoğu eksik bir seyyar jandarma alayı Hozat'ta, bir jandarma taburu Mazgirt'te bulunuyordu. Mıntakanın idare makinesinin manzarası bu idi.

3- Tunceli Hususî İdaresi'nden kanuna uygun para sarfı için umumî meclisi toplatarak [1]935 bütçesinin hemen vücuda geti-

rilmesi lâzım idi. Bu maksatla kaza kaymakamları ile (kar çok olduğu için Nazimiye ve Pülümür kaymakamları gelmedi) daire müdürlerinden müteşekkil Tunceli Umumî Meclisi Şubat'ın on dokuzuncu günü toplandı. Vali ve komutan ilk defa olarak Tunceli ile 4'üncü Müfettişlik teşkilatındaki maksadı bu meclise anlattı.

4- Merkezdeki işlerin tezgâhlanmasını müteakip Mart'ın yirmi altısında seyahata çıktım. Çemişgezek – Hozat – Pertek – Mazgirt - Nazimiye – Karakoçan – Çapakçur - Palu kazalarını atla gezdim. Kasabalar ve köylerde halkla görüştüm. Kış çok; nehirler coşkun olduğu böyle bir zamanda halk ile yaptığım temaslarda müfettişliğin ve vilâyetin teşkili hakkındaki hükümet kararlarını anlatışım halkın üzerinde derin tesir yapmış ve hükümetin ciddiyet ve azmini anlatmıştır.

5- İşe başladığım zamana kadar 4'üncü Müfettişlik mıntkasında can ve mal emniyeti yoktu. Çünkü gerek Bingöl vilâyetinde ve gerekse Tunceli vilâyetinde silâhlı çapul kolları gezer, halkı ve köyleri vurur, bu kollar Erzurum, Erzincan, Muş gibi yakın vilâyetler mıntkasına geçerek oralardan aldıkları yardımcılarla birlikte yolları keser, adam öldürür, köy, ağıl, değirmen, karakol basar; davar, eşya, para çalarlar idi. Yabancı memleketlerden ve yakın vilâyetlerden bizim mıntakaya gelmiş bazı insanlar halkı devletin aleyhine ayaklanmağa ve silâh kullanmağa teşvik ederlerdi. Mıntakanın asayiş ve emniyet manzarası da budur.

6- Teşkilâtımız tahakkuk edince beşinci maddede yazılan suçları yapanlar ve yaptıranlar endişeye düşmüşlerdi. Bu endişeli insanlar aralarında mektupla, toplanma suretile konuşmalar yapmış ve kararlar almışlardır. Bunlar da şunlardır:

Hükümet ciddî bir tedbir alıyor. Bunun neticesi olarak;

- A) Bizleri Ermeniler gibi kırıp imha edecek,
- B) Öldürücü havalı yerlere göndermek suretile öldürecek,
- C) Islahat yapıp adam edecek.

(A, B) maddeleri tatbik olunursa silâhla ölünceye kadar karşı koymak kararı halk tarafından alınmış olduğu işitilmiş ve öğrenilmişti. Halkın kafalarında esen rüzgâr da bu idi.

7- Umumî Meclis'ten dönen kaymakamların ve seyahatımda kendimin halkla yaptığım temaslarda, hükümetin maksadı;

A) Mıntaka halkını ıslah etmek,

B) Mıntakayı diğer vilâyetler gibi imar etmek olduğu, kanuna itaat lüzumu, suç işleyenlerin cezalandırılacağı, suçsuzların hükümetten hakikî evlat muamelesi göreceği anlatılmıştır. Vali ve kumandana yüksek selâhiyetler veren Tunceli Kanunu mün-dericâtı da anlatılmıştır. Bu meyanda kendilerinin Türk tohumundan ve aslından gelmiş oldukları, yabancı ve ayrı bir ırka mensup olmadıkları ve Türk devletinin sadık evlâdı kalmak isteyenlerin Devlet Türkçesi'ni konuşmaları iktiza ettiği ve bunun için bütçenin müsaadesi nisbetinde mektep açılacağı da söylenmişti. Şimdiye kadar bunlara Kürt denmiştir. Başka bir ırktan doğmuş insan muamelesi yapılmıştır. Hükümetin sünnî ve cahil memurları, bunlara kızılbaş ve gâvurdan da aşağı dine salık [bağlı] insan muamelesi göstermiştir.

Cumhuriyet hükümetinin kendilerini Türk soyundan bildiği ve herkesin vicdanî akidesine karışmadığı ve fakat kimsenin kimseyi de şu veya bu mezhebe girmeğe teşvik ve icbara selâhiyetkar olmadığı da anlatılınca gönülden hükümete bağlılık duyguları doğduğu da sezildi. Ve bütün memurlara yukarıdaki esaslar dahilinde muameleler yapılması da emir ve tebliğ edildi. Bundan başka devletin o mıntakanın imarı için tahsis ettiği 4.000.000 lira ile neler yapılacağı programı da anlatıldı. Bu programa nazaran Müfettişlik dahilinde hükümet konakları, kışlalar ve karakollar, mektepler, subay ve memur evleri, yol ve köprüler yapılacaktı. Bu imarat yapılmadıkça 4'üncü Müfettişlik mıntakasından yapılacak ıslahat esaslı ve devamlı olamaz. Nitekim olamamıştır. [1]312 [1896]

senesinde Elâziz'de basılmış bir salnamede Elâziz civarında yapılmış teşkilât ve ıslahata dair malumat vardır. Bu malûmata göre 400 seneden beri 4'üncü Müfettişlik mıntakası halkını ıslah için askerî hareketler yapıldığı görülüyor. 100 sene evvel 40 taburla Sadrâzam Reşit Paşa, Malatya'dan Elâziz'e gelmiş Elâziz ovasındaki ekradı tedib ettiği [bastırdığı] ve ektrat beylerinden Çötelli ailesi⁽⁶²⁾ reisini astığı görülmüştür. Bu malûmatı bu günkü malûmatla mukayese edelim. Çötelli ailesi filhakika büyük ve zengin çiftçi bir aile imiş, yakın zamanlara kadar Elâziz ovasında hiç bir Kürt dili konuşulmazmış ve bu gün de Elâziz'de bu aileden birçok insanlar vardır ve muteberdirler. Soylarına gelince: Kürt değil Türktürler. Burada bir fikir daha doğdu. O da ektrat kelimesinin tahlilidir. Arap diline meclûbiyet [tutkunluk] bizde bir çok zararlar tevliid etmiştir [doğurmuştur]. Fert kelimesinin cem'i efrat olduğu gibi, ektrat kelimesini de Kürt'ün cem'i [çoğulu] manasına alıp kullanmışız. Zarar bu kullanıştan doğmuştur. Ektrat Kürt'ün cem'i değildir. Nitekim Kürt kelimesi de Arapça değildir. Ektrat; ekici, ekin yapan manasına Türkçedir. Nitekim Umumî Müfettişlik mıntakasında çiftlik manasına gelen Ekerek mevki ve köy isimlerine tesadüf edilmektedir. Ali Ayni Efendi'nin *Kavanin* risalesinde yurtluk tarikile tasarruf olunan Diyarbekir'in sekiz sancağına ektrat sancağı denilmiştir. Her sancağın mesaha-i sathiyesi [alanı] bu günkü nahiyelere tekabül etmez. Daha küçüktür. Adeta bir kaç köyden ibarettir. Buradan Kürt beylikleri olduğu manası çıkarılıyor. Yine bu kitapta bahsedilen kanunların hükümlerine göre istihkak erbabına; yüz bin akçeden ziyadeye has, yirmi binden yüz bine kadar olana zeamet ve üç ilâ altı binden yirmi bine kadar olana tımar denir. Hudut üzerinde ve gözetilmesi iktiza eden noktalarda gözcülük yapanlara istihkak olarak yurtluk ve ocaklık verilir. Bunlar bir nevi çiftliktir. Ekilecek arazidir. Hudut kumandanlığı

⁶² Çötelli aşireti Yavuz Sultan Selim döneminde Pertek havalisine göç ettirilmiştir.

ve gözcülük yapan bu insanlar da bu çiftliklerin sahibi ve beyidir. Nitekim Bitlisli İdris kitabında bu beylerin hepsinin Türk olduklarını kaydetmektedir. Şu halde ektrat beyi Kürt beyi demek değildir. Çiftlik beyi demektir. Ve başka taraflarda bu güncü tabir ile kullanılan Kürt beyi ve beyliği gösterilmemiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son zamanlarında mevki alan Kürt paşalık ve beyliği Abdülhamit'in aşiret kıtaları teşkilâtından doğmuştur. Ektrat kelimesini Arap kaidesine göre telaffuz ve tefekkür edışten [anlamaktan] birçok ailelerin Türklükten Kürtlüğe geçmesine ve Türk beylerinin Kürt beyleri şeklinde anlaşılmasına sebep olduğunu bu vesile ile yeni bir tez olarak kaydederim.

Buna ilâveten bu tarafların ilk sakinleri olanlara da Hakkârî - Van dağının menaat [sarp oluşuna] ve metanetine yani kaleliğine izafetle:

(Orarat - Orartolular ve Asor - Asurlular) denilmiştir ki; aşağı kaleliler, kale artlılar demektir.

8- Yüzlerce sene evvel yapılmış askeri hareketlerden sarf-ı nazarla [vazgeçerek] yaşadığımız günler zarfında yapılmış hareketlerin adedini on bir olarak tesbit edebiliriz. Okuduğumuz resmî eserlerin kayıtları ile bir hareket için 100.000 altın lira yani 800.000 lira istendiği sabittir. On bir hareket devlete 8.800.000 liraya mal olmuştur. Fakat matlûp olan [aranılan] ıslahat yapılmamıştır. Cumhuriyet hükümetinin tahsis ettiği para ile yapılacak imaratin yukarıki gibi hareketlerden daha çok semere vereceği umulur. Cumhuriyet hükümetinin tahsis ettiği bu günki para ise [1]936 yılı için 500.000 lira nakittir. [1]937 senesi için de 500.000 liralık taahhüdata girebilmektir. Bu paralarla aşağıdaki işlerin görülmesi kararlaştırılmıştır:

A) Keşif bedeli 500.000 lira olan Elâziz - Pertek - Hozat - Pulur şosesi. Bu şose müteahhidine ihale edilmiş, istikşafat [keşif çalışmaları] ve inşaat başlamıştır.

B) 200.000 lira keşif bedelli olan Mazgirt - Nazimiye - Pülümür yolunun açılması ve sınaî imalâtının yapılması münakasasıdır.

C) 100.000 lira keşif bedelli bina inşaatının yapılması, bu binalar; Ovacık'ta, bir jandarma taburu kışlası ile bir hükümet konağı, Pülümür'de; bir jandarma taburu kışlası, Sin, Amutka, Karaoğlan, Danzik, Kahmut⁽⁶³⁾, Kalan gibi nahiyelerde karakol ve nahiye hükümet konaklarıdır.

D) Keşif bedelleri 300.000 liraya baliğ olan Murat nehri üzerinde Elâziz'le, Palu arasında Külüşkür mevkiinde 180 metre ve Pertek'te 120 metre tulünde beton köprü inşası.

1.000.000 liralık bu inşaat programının ağırlık merkezi İkinci Teşrin [Ocak] nihayetine kadar tatbik mevkiine kondu. Yani taahhüde bağlandı. Çoğunun inşaatına da başlandı (Yalnız köprülerle Mazgirt - Pülümür yoluna ve bir iki karakola ait muameleler ikmâl edilmek üzeredir).

Bingöl, Tunceli vilâyetleriyle kazalarının hükümet konaklarını devlet nüfuz ve kudretinin cahil gözler önünde çabucak azametile gösterilebilmesini temin için ve Türklük duygusunun kökleşmesi için de mekteplerin, dispanserlerin, hastahanelerin yaptırılmasını çok faydalı bulurum. Yeni kurulacak kaza merkezlerinde ve yeni yapılan kışlalar civarında hükümet memurları ile subaylar için evler yapılmasına zaruret vardır. Bu sebeplerle de 4'üncü Umumî Müfettişlik için ilk defa vaad ve tesbit buyurulan 4.000.000 liranın temin ve itasına yüksek müsaadelerini arz ve rica ederim.

9- Devlet işlerinin çabuklaştırılması, asayiş ve emniyetin kuvvetlendirilmesi vasıtalarından birisi olan telgraf hatlarımızdan bu sene yapılanlar şunlardır:

A) Bingöl - Çapakçur,

⁶³ Günümüzde Sütluçe adını taşımaktadır.

- B) Pülümür - Nazimiye,
- C) Mazgirt - Pertek,
- D) Ovacık - Kemah

telgraf hatlarıdır. 200 kilometreden fazladır. Bu hatların kısa zamanda yapılışından dolayı Nafia Bakanlığı'na minnet ve şükran hislerimiz vardır.

Telefon hatlarımız bunlardır:

- A) Çapakçur - Fahren⁽⁶⁴⁾ - Oğnut⁽⁶⁵⁾ - Bingöl,
- B) Çapakçur - Kiğı,
- C) Nazimiye - Pülümür,
- D) Hozat - Pülür - Zeranik⁽⁶⁶⁾,
- E) Hozat - Sin⁽⁶⁷⁾,
- F) Hozat - Amutka

telefon hatlarıdır. 300 kilometreyi mütecavizdir. Bunlar içinde Dahiliye Vekâleti'nden, jandarma bütçesinden gördüğümüz bir kısım yardımları şükranla arz ederim. Bu telefon hatları Elâziz'in, Erzincan'la tek bir mutavassıtla [aracı ile] telefonla konuşmasını temin etmiştir.

10- İmar işlerimize nihayet vermeden evvel;

A) 300 kilometre tulünde olan Muş - Çapakçur - Elâziz yolunda otomobil ile on saatte gelinebilecek şekilde tadilât, ıslahat ve tamirat yapılmıştır.

B) Geçilmesi müşkülleşmiş olan Elâziz - Ergani yolunda da tamirat yapılmıştır.

⁶⁴ Günümüzde İçpınar adını taşımaktadır.

⁶⁵ Günümüzde Göynük adını taşımaktadır.

⁶⁶ Günümüzde Yeşilyazı adını taşımaktadır.

⁶⁷ Hozat'a bağlı Geyiksu beldesi yakınlarındadır.

C) Ohi⁽⁶⁸⁾ - Kiğı yolu otomobil ile seyahat edilebilir hale getirilmiştir. Önümüzdeki sene Kiğı - Sansa boğazı ağzı açılarak, Elâziz - Kiğı - Sansa boğazı - Erzurum ve Erzincan otomobil yolu yaz için temin edilecektir.

D) Tunceli içerisinde kazalardan nahiyelere doğru yollar açılmağa başlanmıştır.

11- Mıntakamızda Türk dilini fazla ve eski Osmanlıca'yı (Kürt dilini) az konuşturmak, Türk kültürünü kuvvetlendirmek için itti-haz edilmiş [tasarlanmış] kararlardan birisi; muhacir iskân işidir. İskân mıntakamız birinci derecede Elâziz ve Palu, ikinci derecede Çapakçur ovalarıdır, üçüncü derecede de Elâziz, Palu, Çapakçur, Muş demiryolu ve şosesinin onar kilometrelik tarafeyni, dördüncü derecede Diyarıbekir, Genç, Bingöl, Erzurum ve Palu, Ohi, Kiğı, Erzincan yolunun üstüdür.

Bu tertipten maksat adı geçen ovalarda Türk kültürünü merkezleştirmek ve kuvvetleştirmektir. İdarî, iktisadî, içtimaî ana müesseseler buralarda kurulacak ve mıntakanın dağlık kısımlarındaki köylerinde yaşayanlar ihtiyaçlarını ve duygularını buradan temin ve tatmin edecektir. Bununla beraber devlet içinde ana güzergâhlara emniyetli Türk kütleleri yerleştirilmiş olacaktır.

[1]930'dan, [1]936 yılına kadar Romanya'dan 3.875, Yugoslavya'dan 1.963, Bulgaristan'dan 176, Yunanistan'dan 59, Rusya'dan 355 nüfus gelmiştir. Cem'an; 6.428 kişidir. 1.653 aileden 1.234'üne ev verilmiş, 419 aile henüz evsizdir. Verilen evlerin de eksikleri vardır. Bu eksikliklerin neden ibaret olduğu müfettişlik emrine gelmiş bulunan bir memura tesbit ettirilmek-tedir. Bunlar ikmal ettirilecektir.

[1]935 senesi nihayetine kadar 29.033 dekar arazi tevzi ve [1]936 senesinde de 28.019 dekar arazi tevzi edilmiştir. Bu gün

⁶⁸ Günümüzdeki adı Karakoçan'dır.

arazisi gösterilmemiş 1.508 nüfus vardır. Tevzi edilen arazi tapuya bağlanmaktadır.

[1]935 senesinde 1.602 ve müfettişliğin teşekkülünden sonra da 2.688 nüfus arazi nokta-i nazarından müstahsil hale getirilmiştir. Yalnız bunlardan bazılarının çift edevatı, tohumluk, sanat alâtı gibi diğer haklarından bazıları verilmemiş olduğu anlaşıldığından bunlarda tetkik ettiriliyor.

İkincisi, mektep işidir. Elâziz vilâyetinde 7, Bingöl vilâyetinde 1 mektep binası yapılıyor. Tunceli'nde kiralık evlerde 7 ilk mektep açılmıştır. Türkçe bilmeyen çocuklara bu mekteplerde Türkçe öğretiliyor, Türk duygusu aşılanıyor. Bu mekteplere heves ziyadedir. Azamî üç sınıflı olacaktır. Köy mektepleri için daha amelî ve kısa ve müessir talim ve tedris usulleri konması faydalıdır.

Üçüncüsü: Tunceli içerisinde dilini unutmuş Türk soyundan olan insanların kasaba ve nahiyelerle civarına iskânları düşünülmüyor.

Bu hususta hazırlık yapıyoruz.

Dördüncüsü: Tunceli içerisinde bulunan Türk soyundan ve Türkçe konuşan, dağ Türkçesi bilmeyen yersiz yurtsuz, şunun bunun yanında marabalık eden insanları yeni kurulan kaza merkezlerinde ve civarındaki araziye nakil ve iskân ederek toplamak istiyoruz. Toplu bir Türk camiası vücuda getirecek olan bu hususta da hazırlıktayız.

Beşincisi: Tunceli Kanunu'nun 32'inci maddesi mucibince haklarındaki takibat durdurulanlardan ve cezaları tecil edilenlerden yeniden suç yapanlar olursa bunlar adliyeye teslim edilerek takibata devam edilecektir. Uzun müddet hapiste kalacakları hapishanede bırakılarak ıslah edilecek, hapishanede kalması icabetmeyen bu suçluları müfettişlik mıntakası haricine nakletmektir. Bu kabilden insan 1.224 kişidir. Bunlar şimdiye kadar 800

silâh getirmiştir. Tekrar vukuat yaptığı için haklarındaki takibata devam olunması kararı alanlar 6 kişidir.

Altıncısı: Bundan sonra Tunceli'nde kalması caiz görülme-cek derecede fesatçılık ve itaatsizlik gösterecek mahdut insanlar çıkarsa tedipleriyle beraber 4'üncü Umumî Müfettişlik haricine çıkarılmalarıdır.

Yedincisi: Soy adı kanunu mıntakada takip edilerek Türk soyu adlarının soyadı olarak halka verilmiş olması ve bu adlarla kendilerinin çağırılmasıdır.

Sekizincisi: Yaşamayan çocuklara verilmekte olan Ermeni adla-rının menedilerek Türk adı koydurulmasıdır.

Dokuzuncusu: Seyyar sinemalar göstermek ve halkevlerinde devamlı çalışmak suretile Türk kültürünü aşılacaktır.

12- 4'üncü Umumî Müfettişlik'in nüfusu 350.000'dir.

Bu nüfusun 107.000'i Tunçeli'nde, 181.000'i Elaziz'de, üst ta-rafı Bingöl vilâyetindedir. Tunceli için mektumenin [kütüğe kay-dolmamış kişilerin] iki sene müddetle parasız kayıt muma-melesine müsaade olunduğunu gösterir bir kanun alınmıştır. Bu kanun tatbik edildi. Bu kanuna göre 10.000 muamele yapıldı. Tunceli nüfusu bundan dolayı 107.000'e çıktı. Yukardaki nüfusa göre evlenme ve boşanma nisbetleri şudur:

Bingöl Vilâyetinde; 11 evlenme kaydına mukabil 0 boşanma vakası, Elâziz Vilâyetinde; 58 evlenmeye mukabil 0 boşanma va-kası, Tunceli Vilâyetinde; 34 evlenmeye mukabil 2 boşanma vaka-sı tescil edilmiştir.

Bu rakamlar gösteriyorki evlenme ve boşanma muameleleri çok geri ve zayıftır. Ve yukarıki rakamlar şüphesiz kasabalar içinde olanlara aittir.

Köylere gelince; köylerde içtimaî bir dert ve hastalık vardır. O da kız çocuğuna evlâd değil (mal) nazarile bakılmasıdır. Kız çocu-ğu para ile satılır. Kim çok para verirse ona verilir. Millî ve dinî akidenin zayıflığı nikâh işinde çok lâubalilik doğurmuştur. Bir ba-

banın bir kızını para veren bir adama verdiğiinden altı ay sonra başka bir adama para ile sattığı vakidir. Bu işte boşanma ve nikâhlanmaya ehemmiyet verilmediğine şahit oldum. Karı değiştirme meselesi de vardır. Bu sebepledir ki para bulup babasının rızasile alamadığı kızı kaçıır. Suçlar meyanında arzettiğim kız kaçırma vakalarının sebepleri budur. Asayiş de bundan dolayı bozulur. Bu âdetlerin kötülüğü ve kanunlara aykırılığı behemahal köylerde halka anlatılmak lâzımdır. Bu anlatmak ancak seyyar telkinciler vasıtasile olabilecektir. Kadınlar yabancidan kaçarlar. Bilhassa kadınlara nikâh fazileti anlatılmak, aile temelini kuvvetlendirmek, iç-timaî bünyeyi sağlamlaştırmak lâzımdır.

Ölüm ve doğum:

Bingöl vilâyetinde; 463 doğum ve 312 ölüm, Elâziz vilâyetinde; 817 doğum ve 669 ölüm, Tunceli vilâyetinde; 353 doğum, 156 ölüm vakası tesbit edilmiştir.

Ölüm ve doğum işleri evlenme işlerine nisbetle daha müterakidir [ileridir]. Fakat bu rakamlar her zaman hakikî miktardan aşağıdır. Böyle olmakla beraber doğum miktarı, ölümden daima fazladır. Nüfusumuz mıntakada artmaktadır.

Hastalık azdır. Nitekim: Bingöl'de; 549 sıtma, 32 firengi, Elâziz'de; 2.310 sıtma, 448 firengi, Tunceli'de; 1.000 sıtma, 30 firengi vakası tesbit edilmiştir.

Firengi ve sıtma nüfusa nisbetle çok değildir. Fakat bu rakamlar da hakikî sıhhi vaziyeti göstermez. Zira son aylara kadar kazaların doktor kadroları boş idi. Yukarıki rakamlar küçük sıhhiye memurlarının verebildikleri malûmattan alınmıştır. Askerlik vazifesini bitirmiş yedi doktor müfettişlik mıntakasinda yedi kazanın hükümet doktorluğuna tayin edildi. Bir tane de seyyar sıtma mücadele doktoru geldi. Bunlar teşrin [Ekim-Kasım] aylarından beri vazifeye başladılar. Memleketin sıhhi durumunu gözden geçiriyorlar. Şüphe edilemez ki bu rakamlar sabit kalsın. Mutlaka arta-

caktır. Ve o nisbetle de tedbirlerimiz çoğalacaktır. Seyyar doktorumuza void buyurulan sıhhi otomobil gelince tetkik ve tedbirlerimiz daha ileri mertebeyi bulacaktır.

Önümüzdeki sene yol ve diğer inşaatımız kızışacaktır. Birçok amele inşaat başında çalışacak, bittabi kazalar da vukua gelecektir. Bu doktorlarımız onları önleyecek tedbirler alacaklardır. Bu hususta bize yardım eden Sıhhat Vekâleti'ne de şükran hislerimiz vardır. Kazalarımıza ait dispanser levazımatı peyderpey gelmektedir. Bunlar doktorlara teslim ediliyor. Çapakçur'da bir dispanser açıldı. Çemişgezek'te vardır. Pülümür'de bir dispanser binası yapmak kararı aldık. Bu iş için 600 liramız toplandı. Palu, Mazgirt, Hozat, Ovacık'ta yapıların hitamında kiralanan binalarda yukardakiler gibi birer dispanser açılacaktır. Elâziz'de bir akliye hastahanesi vardır. Muhtac-ı tamir olduğu için tamir edilmektedir. Bu hastahaneye ait ve memleket hastahanesi tarafından meşgul eski binalar da vardır. Memleket hastanesinin başka bir yere naklile ismi geçen binaların akliye hastahanesine terki lâzımdır. Bu maksatla Elâziz'de hususî idarenin 4.000 lira sarfile bir hastahane binası da yapılıyor. Fakat bu binanın hastahaneye tahsisini muvafık bulmuyorum. Sebepleri şunlardır: Hastahane binası Sıhhat Vekâleti'nin resmî plânına uygun değildir. Elâziz Valisi kendi yaptığı plânı tatbik ettirmiştir. Aklı erik insanlar bu hastanenin yerini ve plânını beğenmiş değillerdir. Vali kendi kanaatle yaptırmaktadır. Yeri hakikaten hastahane yeri olmaktan uzaktır. Birinci sebebi, Elâziz'e sivrisinek yetiştiren bataklığa en yakın bir yerde olmasıdır. İkincisi: Halkevi'ne ve çocuk bahçesine bu binanın çok yakın bulunmasıdır. Halkevi her akşam hoparlörlerle müzik neşriyatı yapar. Çocuk bahçesi ile Halkevi bahçesinde de neş'e ve şetaret [sevinç] ve eğlence ve bunlardan toplanma bir gürültü vardır. Sükûneti isteyen hastahane bu gürültüye yakındır. Hastalar bizar [rahatsız] olacaklardır. Üçüncüsü de: Hastahanede sarî [bulaşıcı] hastalıklar da tedavî olunacaklardır. Mıntakanın trahomlu ve diğer sarî hastalıkları yirmi beş metre önündeki çocuk bahçesile

Halkevi bahçesine çabuk geçebileceklerdir. Bu hastahane yeri uzunluğu ziyade olan şehrin bir kenarındadır. Memleketin mektep binalarına da ihtiyacı vardır. Beş ilk mektep harap binalardır. Bunlardan iki mektebin bu hastahane binasına yerleştirilmesi kabil ve muvafık olacaktır. Elâziz'de sıhhi vaziyeti en muvafık olan bir orta mektep binası ile geniş bahçesi vardır. Buraya yüz yataklı yeni bir hastahanenin yapılmasını askerlik, kültür, siyaset bakımından çok lüzumlu görürüm. Çünkü bu hastahane Adana, Elâziz, Diyarbekir ve Elâziz, Muş, Van şimendüfer hatları üstünde ve üç vilâyet için daimî bir hastahane olarak kullanılacaktır. Elâziz, Suriye cephesinin, Irak cephesile İran ve kısmen Kafkas cephelerinin kısmen merkezî gerisindedir. Askerlik bakımından da Elâziz'de böyle bir mühim hastahanenin mevcudiyetine ihtiyaç tabiidir. Diyarbekir'de yanmış bulunan numune hastahanesinin bu sebeplerle Elâziz'de kurulmasını arz ve teklif ederim. Böyle bir hastahanenin 75.000 liraya yapılabileceği keşfedilmiştir.

Buna muvafakat buyurulduğu surette 13 dersaneli olarak inşası bitmek üzere bulunan yeni bir mektep binasının Elâziz orta mektebine ve şimdiki orta mektep binasının, hastahane yapılmasına muktezi [gerektiren] bir sene içinde, memleket hastahanesine tahsisleri kabil olduğu keşifle tesbit edilmiştir.

Bu tedbirlerle:

A) Elaziz'in iki ilk mektebi ve bir orta mektebi için şimdiden iki yeni bina,

B) Hastahane için bir sene sonra Sıhhat Vekâleti'nin plânına ve coğrafi, içtimaî ve askerî ihtiyacına uygun yeni bir bina temin edilmiş olacaktır.

C) Memleket hastahanesi bir sene için şimdiki binasından çok daha mükemmel bir binaya nakledilmiş olacaktır.

D) Akliye hastahanesi hemen genişlemiş ve ihtiyacı olan binalara kavuşmuş olacaktır.

13- Türk kültürünün çabuk ileri götürülmesi vasıtalarından birisi olan kültür vaziyeti şöyledir:

Bingöl vilâyetinde; 393 talebeli, 10 öğretmenli 7 mektep vardır.

Tunceli vilâyetinde; 1.326 talebeli, 37 öğretmenli 21 mektep vardır. Bunların on bir tanesi Başvertenik [Başvartinik]⁽⁶⁹⁾ nahiyesindedir. Bu nahiye halkı Türktür ve çok uyanıktır. Köyleri kalabalıktır. Kendileri İstanbul'da odacılık, kapıcılık, kahvecilik, manavlık ve memurluk yaptıkları için mekteplerini hazırlamışlar ve öğretmenlerini almışlardır.

Elâziz vilâyetinde; 3.490 talebelik 38 öğretmenli 38 mektep vardır Bunun birisi 800 talebeli orta mekteptir. Bu orta mektebin liseye yükseltilmesi çok faydalıdır. Hususî İdareler bütçesi cılız olduğu için Bingöl, Tunceli'nde mektep açmağa çokluk imkân bulunmamıştır. Önümüzdeki sene için Tunceli vilâyetine 10, Bingöl vilâyetinde 5 mektebin masraflarının Maarif Vekâleti bütçesinden temin edilmesi suretile yardım edilmesini arz ve rica ederim.

Tunceli'de biri kaza merkezinde, altısı nahiye ve köylerde 7 mektep açılabilir. Şu halde Dördüncü Umumî Müfettişlik'te talebe mevcudu 5.209'dur. 100 kişide bir buçuk kişi okuyor demektir. Bu miktarı arttırmak Maarif Vekâleti'nin yardımına muhtaçtır.

14- İktisadî Durum: Emniyet ve asayiş düzeldikçe iktisadî hareket ve vaziyet de düzeliş kuvvetlenmektedir. Yolların açılması ve düzelmesi de bu duruma başlıca kaynayış vermiştir. Seyyar satıcılar menedilmiş, kaza merkezlerinde pazarlar kurulmuştur. Elâziz şehrinde de bir Borsa açılmıştır. Arpa, buğday, yağ, tuzlu barsak, yumurta, koyun, deri, içyağı, keçi kılı, peynir, sığır, kuru barsak, at, kitre, bal, kuru fasulye alış verişleri vardır. Suriye'ye sevkedilen yekûn-u senevi 80.000 başa balığ olduğu anlaşılan hayvan ihraç mallarımızdan halkımız lâzımı kadar kâr elde edeme-

⁶⁹ Günümüzde Beşpınar adını taşımaktadır.

mektedir. Çünkü bu hayvanları götüren tacirler ora tüccarlarının verdikleri fiatlara tâbi kalmak zaruretinde bulunuyorlar. Bunun için devlet teşkilâtının yapılacak hayvan satış birliğine müzaheretini [desteği] lâzımdır.

4'üncü Umumî Müfettişlik mıntakasında Ergani bakır ve Gulaman krom ve Geban [Keban] simli kurşun madenlerinde faaliyet vardır. İşbu madenlerde beş yüze yakın amele çalışmak-tadır. Önümüzdeki senelerde maden işletmesinin ve amele miktarının artması mukarrerdur [şüphesizdir]. Bunlardan başka 4'üncü Umumî Müfettişlik mıntakasında demir, bakır, kurşun, krom, altın ve asfalt madenleri görülmüştür. Demir madeni Kiğı kasabasında ve Çemişgezek'in Rabat deresindedir. Başvartenik köyü civarında gördüğüm eyi bir linyit kömür madeni bu demir madeni-ne getirilebilir. Eponç halinde buradan istihsal edilecek demirin Fırat nehri tarikile, Fırat ırmak istasyonuna oradan demir yolu ile Karabük'e nakli kolaydır. Harput'ta altın bulunmuştur. Asfalt Ovacık'tadır. Bunları mütehasıs mühendisler gösterdim. Nümuneleri Maden Tetkik Enstitüsü'ne gitti. Neticesini havî [içeren] raporları henüz görmedim. Bu mütehasıs mühendislerden bilistifade şimdiye kadar etraflıca tetkik edilmiş olan bilhassa Tunceli vilâyetini incelettirdim. Munzur silsilesinde kireç taşı çok olduğu için maden bulunması ihtimali azdır. Tunceli'nin merkez mıntakası volkanik olduğundan bu sahada zengince madenler bulunabilmesi muhtemel görüldü. Bu sebeple maden arama çalışmalarımızı mahdud bir sahada teksif edeceğiz. Fırat ve Muş ovasına kadar Murat ırmağının su nakliyatına elverişli olup olmadığını tetkik etmek teşebbüsüne girişmiştik. Ve bunun için Hususî İdare'den bir motor yaptırma kararını almıştık. Sayın İktisat Vekili⁽⁷⁰⁾ bu motorun inşası hususunda kıymetli vaitlerde bulunmuştu. Bu sıralarda İktisat Vekâleti'nin elektri[fî]kasyon dairesinden iki mü-

⁷⁰ Bu dönemde İktisat Vekili, İzmir milletvekili Celal Bayar'dır.

hendisin Elâziz'e gelmesinden bilistifade yukarıki teşebbüsleri durdurduk. Bu cesur iki arkadaş ile (mühendis) kararlaştırılan esaslar dahilinde tetkikat yapıldı. Bunlar sudan elektrik istihsal edilebilecek büyük bir santral yeri arıyorlardı. Tetkiklerini bitirdiler. Neticede Muş ovasından Pertek hizasına kadar 252 yerde sert akıntılı ve kayalar üzerinden düşen düşüş yerleri olduğu ve Palu civarında suların çok genişlediği anlaşıldı. Netice olarak büyük masraflar yapılmadıkça Murat ırmağından seyrü sefer için istifade mümkün olmadığı anlaşıldı. Hun⁽⁷¹⁾ civarında Bağındağ Genç dağları arasında elektrik santralleri kurabilecek yerler olduğunu bu arkadaşlar söylediler. Raporlarını İktisat Vekâleti'ne takdim etmişlerdir.

15- Ziraat, baytar ve orman vaziyetleri: Elâziz'de 1.000.000, Tunceli ve Bingöl vilâyetlerinde de 800.000 hektar arazi vardır; bunların azamî 1/3'ü ziraate elverişlidir. Bu üç vilâyette Türkiye'nin en zengin ırmakları akar. Fakat esefle kaydederim ki bu ırmakların tabanları araziden çok aşağıya düştükleri için sulama işlerinde kendilerinden istifade edilememektedir.

Ziraate elverişli arazi kaynaklar, kehrizler⁽⁷²⁾ ve küçük dere ve çaylardan sulanır. Ziraate elverişli arazide sulama işlerinin tanzimine kat'î ihtiyaç vardır. Ovaların hararet derecesi kâfidir. Fakat toprağı kumlu olduğundan sulama sayesinde bu ovalardan istifade edilebilir.

Elâziz, Palu, Ohi, Peri, Ovacık ovaları her türlü mahsulât ve bilhassa hububatla, pamuk ve patates yetiştirmeğe müsaittir. Elâziz ovasını Gölcük gölünden geniş mikyasta sulamak mümkündür. Fakat bu gölün suyunda ziraate müsait olmayacak emlâh [tuz] olduğu iddia edilmekle beraber göl suyunun mebzulen kullanılması halinde ilerde azalması ve sulama işlerinin akim kalması ihtimalleri de ileri sürülmektedir. Bu hususta fennî etüdler yapıldı-

⁷¹ Palu yakınlarında olup günümüzde Beyhan adını taşımaktadır.

⁷² Kehriz, geçmişî Urartulara kadar uzanan bir tür yer altı sulama tesisidir.

yor. Şimdiki halde Elâziz ovasının mevcut kaynak ve kehrizlerden çıkan suların ziya [kayba] uğratılmadan köylere taksimi ve tevzi işleriyle iştigâl ediyoruz.

Elâziz ovasında yumuşak ve sert buğdaylar çıkıyor. Mühim olan keyfiyet burada pamuk ekimidir. Ziraat Vekâleti'nce yapılmakta olan tecrübe bitti. Kilevland Amerika pamuk tohumlarının ekilmesi muvafık görüldü ve 1937 senesi için 40.000 kilo tohum ekilmesi kararlaştırıldı. Bu tohumlar Adana'dan gelecektir. Tunceli'nin müsait yerlerinde de bu pamuk ekimi tecrübeleri yapılacaktır.

Tunceli'nde İnhisar Vekâleti'nden getirilen Hendek tütün tohumları ektirildi. Nümune tarlaları meydana getirildi. Halka tütün ekim ve yetiştirilmesi için iki eksper çalıştırıldı. [1]935 senesine nazaran 20.000 kilo fazla olmak üzere bu sene 70.000 kilo, hem de iyi cinsten tütün istihsal olundu. İnhisar Müdüriyeti tütüncülere memnun olacakları parayı verdi. Bu sene de vermesi rica edildi. Kaçakçılar, kaçak tütün alarak İnhisar ambarlarına tütün teslim ettikleri vakidir. Halk tütüncülük yüzünden bu sene daha memnun görünmektedir. Tütün ve pamuk çok amele ve çalışmağa tabiri umumiyesile fazla bakım ve tımara ihtiyacı olan, fakat mahsulü para eden çapa nebatatı meyanındadır. Bu sebeple halkı şekavetten nefsin menedecek bir meşguliyet teşkil ettiği gibi halka da bu iki nebatatın fazla olarak ziraati bir memba-ı varidat [gelir kaynağı] olacaktır. Bu sebeplerden dolayı bunların üretilmesine devam edeceğiz.

Hintyağı ve nebatî yağ istihsalinde kullanılan zeytin nebatatında mıntakamızın iklimi bunların mühim olan yerlerinde de yetiştirmeye teşvik etmekteyiz.

Yukarda arzedildiği veçhile ziraate elverişli arazi dardır. Ziraate gayri müsait fakat meyva bahçeleri tesisine elverişli hava cereyanlarından masun vadilerde ceviz, badem, kayısı gibi, sonra armut ve

elma, Gaziantep fıstığı gibi ihraca müsait ve iktisadî ehemmiyeti muhtelif meyva neveleri ile yeni üzüm bağları yetiştirilebilir. Emniyet ve asayişin düzgün gitmeyişi, sonra hayvanatın tahribinden kurtarılmayışi gibi sebeplerden dolayı şimdiye kadar ehemmiyetle nazar-ı itibara alınmamış olan meyvacılığın inkişafına ehemmiyetle çalışıyoruz. Bunun için Elâziz'de bir meyva fidanlığına ihtiyacımız olacaktır. Arazisini önümüzdeki sene temin edeceğiz. Bunun daimî masraf ve memurlarını vaid buyurulduğu veçhile Ziraat Vekâleti'nce [1]937 senesi bütçesine konulmasını arz ve rica ederim. Bu meyanda bu fidanlık civarında bir tohum ıslah istasyonunun kurulmasını da ayrıca rica ederim.

Mıntakada bal eski sistem kovanlarla çokça istihsal edilmektedir. Bal meraklılarına yeni sistem kovanlar tavsiye edilmekte ve numune de verilmektedir. Bal istihsalinin arttırılmasına da kıymet vermekteyiz. Senevî bal istihsalâtı 100.000 ve balmumu istihsali de 20.000 kiloyu geçmektedir.

Kümes hayvanatı meyanında beyaz hindiler de vardır. Fakat tavuklar dejenere olmuşlardır. Yerli tavukların bozuk vaziyetlerini düzeltmek, onların yumurtlama kaabiliyetlerini arttırmak için Ziraat Vekâleti'nden mintakamıza iyi cinsten damızlık horozlar gönderilmesinin teminini dilerim.

Elâziz'de ve Tunceli'nde elyevm [halen] 1.500 hektar bağ vardır. Bunlardan istihsal edilen üzümlerden büyük bir kısmı taze olarak sarfedilmekte, mütebakisi de şaraplık olarak kullanılmaktadır.

4'üncü Umumî Müfettişlik mintakasında 500.000 hektar orman vardır. Fakat bunların çoğu bodur meşe ve fundalıktır. Travers yapılmasına müsait meşe ağacı miktarı mahduttur. Yollar yapılmadıkça bu ağaçlardan travers temin etmek çok güçtür. Çünkü; buna elverişli ağaçlar çok arızalı yerlerde dir.

Baytarlık nokta-i nazarından, Dördüncü Umumî Müfettişlik mintakası şimdiye kadar esaslı bir tetkik görmemiştir. Sayın Ziraat

Vekili ricamı kabul ederek bir mütehassıs gönderdi. Bizim müşavir ile birlikte mıntakayı teftiş ettirdik. Bu zatın tetkik neticesini havî raporu henüz müfettişliğe gelmemiştir. Bu rapor gelince dermeyeran edilecek esaslara göre sığır, koyun, at, katır yetiştirme ve ıslah işleriyle meşgul olunacaktır.

Müfettişlik mıntakasında ruam mücadelesi muvaffakiyetle yapılmıştır. Keçi ve koyunlarda kesretle görülen uyuz hastalığı ile de mücadele edilmektedir. Köylünün temizlik mefhumunu anlamamış olması, ahırların pis bulunmasından dolayı bu mücadeleden güçlkle iyi neticeler alınmaktadır.

16- Adli vaziyet: Dördüncü Umumî Müfettişlik'in bütün nüfusu 350.000'dir. Bu insanlar arasından [1]936 senesi Mayıs'ından Birinci Teşrin [Ekim] nihayetine kadar suç yapanların sayısı 273'tür. Bunların yaptıkları suç sayısı da 115'dir. Bu suçlulardan 168'i yakalanmış ve adliyeye teslim edilmiştir. Bu mıntakalarda bir keçi çalınır kırk kişi suçlu gösterilir. Bu bir adettir. Bu cihetin nazar-ı dikkate alınması gerektir. Bu suç ve suçlulardan; 29 suç, 53 suçlu Elâziz'de; 54 suç, 130 suçlu Tunceli'de; 32 suç 84 suçlu Bingöl'dedir.

Nüfusa nazaran; Elâziz'de % 0,30, Tunceli' % 13, Bingöl'de % 1 suçlu vardır.

Şu hale nazaran en çok suç ve suçlu Tunceli'dedir. Bu sebeple Tunceli'de adliyeye çok iş ve sermaye çıkmaktadır.

Yukardaki suçlar şunlardır:

Suriye'den ve başka vilâyetlerden Tunceli'ye gelerek Tunceli halkını devlet aleyhine ayaklandırıp ateş ve isyan ettirmek suçile Müfettişlik mıntakasında çalma, yaralama, zorla alma, ırza geçme, kız kaçırma, adam öldürme, ev ve samanlık yakma ve kaçakçılık suçlarıdır. Buna zamimeten [ek olarak] mahkeme celplerine zamanında icabet edememek ve etmemiş olmak suçu da vardır. Bu suçları tetkik, mevcut mahkemelerimiz tarafından yapılmaktadır.

Bunlardan devlet aleyhine halkı ayaklandırıp tahrik etmek suçundan maznun, ecnebi bir devletle alâkalı İzzettin namında birini on beş sene on gün hapse mahkûm etmiştir. Suriye’de Müslimiye’de Fransız tayyare bölüğü efradından iken hududu-muzu geçip topraklarımıza giren ve Tunceli’ye gelip halkı devlet aleyhine ayaklandırmağa savaşı Ermeni Muses namında birinin mahkemesi bitmek üzere iken hapishaneden kaçmış ve fakat takip müfrezelelerimiz tarafından ölü olarak elde edilmiştir. Tunceli’nin teşekkülünde vilâyet merkezindeki hapishanede 162 maznun vardı. Ağustos nihayetine kadar 158 muhakeme yapılmış; 26 beraat, 32 mahkûmiyet kararına varılmıştır. Tunceli Kanunu’nun adli kısmındaki yenilik bu eyi neticeyi göstermiştir. Tunceli kazalarındaki mahkemeler tam olmadığından davalar görülememiştir. Meselâ bir sorgu hakimi bulunmamasından dolayı Mazgirt’te 127 dosya beklemiştir. Elâziz ve Bingöl’de adliye işi normal seyrini takip etmiştir. Tunceli Kanunu mucibince vilâyet ve kaza merkezlerinde bir asliye mahkemesi bulunmak lâzım iken birçok zamanlar bu mahkemelerimiz tamamen teşekkül edeme-miştir. Halen Ovacık’ta, Pertek’te, Çemişgezek’te mahkememiz eksiktir. Pülümür mahkemesi yeni tamamlanmıştır. Nazımiye’de mahkeme yoktur.

Tunceli kazalarının bir tarafı 3.500 rakımında, diğer tarafları 2.500 rakımında yükselmiş dağlarla çevrilmiştir. Karlı zamanlarda yollar kapalıdır. Dağlarda karlar eriyince coşan ırmaklar da geçit vermez. Yollar, köprüler eksiktir. Bingöl kazaları da böyledir.

Bir şahit, bir suçlu vaktinde bu sebepten dolayı mahkemeye yetiştirilemez. Çünkü her kazada mahkeme yoktur. Bir kazanın işini diğer kazanın mahkemesi görür. Bir mahkemenin davet ettiği şahıs ahar kazadan bu dağları, Murat gibi, Peri gibi, Munzur gibi geniş ve derin ırmakları aşıp gelemmez. Ve bundan dolayı suç artar. Tunceli asayişinin bozukluğunun bir sebebi de budur. Çünkü vaktinde davete gelmeyen adam suçlu olur. Bu suçluluk diğer suçları doğurur. Kötü olmıyan ve fakat cahil bulunan bu insanlar, böylece hadisatın akıntısına kapılarak suçlu olurlar. Buna meydan verme-

mek için kazalarda mahkemelerin hepsinin teşkil edilmiş olması lâzımdır. Müşkül bir mevsimde hatta kaza kaymakam vekilinin bile istinabe [ifade vermek] için mahkemesi olan en yakın kaza merkezine getirildiği ve bu sebepten bu kaymakam vekilinin birçok zahmet çektiği vakidir. Her hangi bir kazada mahkeme teşkili kat'iyen imkânsız ise o kazanın istinabe⁽⁷³⁾ ve ilk tahkikat işlerinin böyle dağlar aşırarak başka bir kazadaki adliye memurları yanına götürmek külfetinden halkı kurtarmak için mahallin zabıta veya mülkiye amirlerine kaza hakkı verilmesine veya adliyece başka bir çare bulunmasına müsaade edilmek lâzımdır. Bizim mıntakaya ilmi ve pratiği az hakimler çokça gönderilmektedir. Bu yüzden de davalarımız sürüncemede kalıyor. Kestirme iş görülemiyor. Mese-lâ: Pülümür'e ahlâkı, nezaketi güzel fakat uzun sene adliyeden uzak kalmış İstanbul avukatlarından birisi gelmiştir. Meclis-i Meb'usan'da kâtiplik etmiş, saye-i meşrutiyette diye lisan kullanıyor. Bu zat Cum-huriyet kanunlarını tabii yeni tatbika başlamıştır. Tunceli'nin en mühim kazası olan Hozat'a, Hendek'te sekiz sene açıkta kalmış ve şimdi tavzif edilmiş [görevlendirilmiş] bir hakim memur edilmiştir. Bu kaza müdde-i umumiliğine Diyarbekir'den getirilmiş bulunan bir hakim de Tunceli Kanunu'nu benim teftiş ve ihtarımından sonra okumuştur.

Senelerce devlet nüfuzunun zayıf olarak yürüdüğü Ovacık kazasına Diyarbekir'den geçimsizliği ile şöhretli bir hakim gelmiştir. Bu hakim Ovacık kazasında devlet nüfuzuna destek olacak olan seyyar jandarma taburu subayları arasına kumar oynamak itiyadını sokmak suretile taburun inzibatını ihlâl etmiş, memurlar arasını açmış, mahallin asayiş ve inzibatını bozmuş, bana şifreli telgraflarla gayri vaki vakalar [gerçekte olmamış olayları] yazmış, cürm-ü meşhurlarda [suçüstü] lüzumundan fazla günler kalarak fazla har-

⁷³ İstinabe: Davanın görülmekte olduğu mahkemeye gönderilmek üzere başka bir yerde bulunan bir şahidin yerel mahkemece ifadesinin alınması.

cırah ve yevmiye almak ve köylerde misafir kalmak suretile zengin olmağı kurmuş bir adam hakim olarak gitmiştir. Adliye Vekâleti'ne vaki şikâyetim kabul buyurularak değiştirilmiş, fakat Tunceli'nin Çemişgezek kazasına nakledilmiş, ikinci maruzatım üzerine Mes'udiye gibi güzel bir kazaya bu adam gönderilmiş, Ovacık da hakimsiz kalmıştır.

Hapishane vaziyeti: 4'üncü Umumî Müfettişlik mıntakasında esaslı hiç bir hapishane yoktur. Mevcut ceza evleri ya asar-ı atikadan [tarihi eser niteliğinde] olan bir camidedir. Vekâletin emrile tahliyesi mükerreren istendiği halde yer bulunamadığı için bu emir yerine getirilememiştir. Yahut kerpiçten adı binalardadır. Veya bazı hükümet konağı ittihaz edilmiş binaların yer katlarındadır. Bu hal birinci derecede inzibatı bozuyor, ikinci derecede sıhhati bozuyor. Hem memurları meşgul ediyor. Hem de halkın menfi duygularla kanaatlarına tesir yapıyor. Ceza evleri ıslah evi olduğu halde devlet aleyhine kötü zihniyetler doğuruyor. 120 kişi yatmasına ancak müsait olan Elâziz hapishanesi de bu kabilden olmakla beraber 500 kişi yatırmak zaruretinde kalınmıştır. Bunlara ders okutmak istedim. Yersizlikten dolayı imkân bulamadım. Elâziz hapishanesinin helâsı ve ayağı memleket için bir tehlike membaidir. Bir seneden beri düzeltilememiştir. Hulâsa: 4'üncü Umumî Müfettişlik mıntakasında hapishaneler vücuda getirmeğe şiddetle ihtiyaç vardır. Bu günküler adeta gayri insanîdir. Adliye Vekâleti'ne mükerreren arzettiğim veçhile Elâziz'e bir yeni hapishanenin hemen kurulmasına müsaade buyurulmasını bu vesile ile de tekrar rica ederim.

17- Malî vaziyet: Bingöl vilâyeti ile Tunceli vilâyeti yeni teşekkül etmiş, Elâziz vilâyeti bu teşekküller sebebile küçülmüş olduğu ve Müfettişlik de henüz altı aylık düzgün bir çalışma yapabildiği için malî vaziyeti geçen ve evvelki senelerle bu seneki tahakkuk ve tahsilâtları ve tadilâtları gösterir grafiklerle tavzih etmeğe henüz imkân bulamamıştır. Yalnız geçen senelere nisbetle sandık açıkları bu sene daha az çıkmaktadır. Bu hal 4'üncü Umumî Müfettişlik

mıntakasındaki vilâyetlerin tahsilâtlarının yolunda cereyan ettiğini ve kendi yağları ile kavrularak maliyeden az yardım almağa çalıştığını gösterir. Bu itibarla malî vaziyetin iyice olduğunu temin etmek mümkündür.

18- Kaçakçılık vakalarına ara sıra tesadüf olunmaktadır. Fakat miktarı, ehemmiyetli bir yekûn göstermez. Kaçakçı eşyası, tütün, sigara kâğıdıdır. Buna da meydan vermemeğe çalışılmaktadır.

19- Bu sene asker alma şubeleri tarafından vaki davetlere icabet edilmiştir. Yoklamalar her tarafta yapılmış, kura mürettebatı kıtalara gitmiştir.

Hülâsa: 4'üncü Umumî Müfettişlik teşkilâtının asayiş ve emniyetinin istikrarı, iktisadî hareketlerin ve ümran eserlerinin artması, refahın gelmesi, milletin devlete kalben bağlanması gibi hayırlı neticeler doğurmuş olduğu kanaatini arzedeabilirim.

4'üncü Umumî Müfettiş

H. A. Alpdoğan

IV

UMUMÎ MÜFETTİŞLER KONFERANSININ 9/12/[1]936 ÇARŞAMBA GÜNÜ TOPLANTISINA MAHSUS ZABITNAME SAAT: 10:15

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'nın başkanlığında;

1- Birinci Umumî Müfettiş Abidin Özmen,

2- İkinci Umumî Müfettiş General Kâzım Dirik,

3- Üçüncü Umumî Müfettiş Tahsin Uzer,

4- Dördüncü Umumî Müfettiş Korgeneral Abdullah Alpdoğan,

5- Emniyet İşleri Umum Müdürü Şükrü Sökmensüer,

6- Gümrük Muhafaza U[mum] Komutanı Tümgeneral Seyfi Düzgören,

7- Jandarma Genel Komutanı Korgeneral Naci Tınaz.

Samiin sıfatile de İzmir Valisi Fazlı Güleç ve Yozgat Valisi Yahya Sezai bulunmuşlardır.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Genel Kurmay'dan toplantılarda bulunan kurmay yüzbaşı vasıtasile Mareşal Fevzi Çakmak'tan istenilen *Kavanin-i âli Osman* tarihini okuyarak Osmanlı Devleti'nin Kürt beylerine tanıdığı hak ve selâhiyetleri, bunların Türklük camiasına iras eylediği [neden olduğu] yanlışlıkları okudular ve anlattılar.

Üçüncü Umumî Müfettiş Tahsin Uzer: Müsaade istediler ve söze devam ettiler. [12]93 [1877/1878]'te Ruslara geçen elviye-i

selâse⁽⁷⁴⁾; Batum müstesna diğerleri anavatana kavuştu. Burada mühim bir arazi meselesi vardı. Bu vilâyetlerimiz Ruslara geçtiğinde arazi-i miriye tabirini padişah malı telâkki eyliyerek hemen bütün arazi Çar'a mal edilmiştir. Burada Çarlık idaresinin tuttuğu yol bu arazi beylere taksim olmuş, vergi de bunların takdirine kalmıştır. Halk bittabi arazisiz ve geçimsiz hale düşüyorlar. İşte bunun doğurduğu birçok mühim sebeplerle beyleri "Hemşinlileri" Garb'a attık. Araziyi hamur yaptık, demokrasi icabatını göre halka taksim ettik. Kars valisinin ve arkadaşlarının gayretlerini takdirle yad ederim.

70 bin tapu tevzi edilmiştir. Bu işte hektar ölçülmüş ve törenle tapu verilmiştir. Şark'ta Ruslardan kalma bu arazi davası halledilirken vilâyet meselesi değil, devlet meselesi halledilmiş tam demokrasi esası kurulmuştur.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Arkadaşım Tahsin Uzer, Şark'taki bu arazi vaziyetini basit gösterdi. [12]93 [1877/1878]'de arazi cemaat halinde idare ediliyormuş, arazi-i emiriye telâkkisi doğrudan doğruya Rus entrikasıdır. Maksat orada Türkleri barındırmamak, imha etmektir. Ve bunun neticesi Türklerin tehciri [göçü] olmuş ve beyler de kalmamıştır. Arazi köy namına idare olunmuş. [12]93'den [1]319 [1903]'a kadar bu hal böylece devam etmiş. Bize geçince [12]93'den evvel tapusu olanlar mahkeme ile köylüleri çıkarmışlar. Türk kanununun tatbikatı da buna müsaitti. Halbuki bu hal halkın felâketini mucib olmuştur. Mahkeme ilâmları üzerine jandarma köylüyü arazilerinden çıkarmaya başlıyor. Diğer taraftan emval-i metruke [sahibi bilinmeyen mallar] işile karışıyor. İşte Kars vilâyeti bu cihetten dahi en büyük ıztırabı çekmiştir. Eğer Karşılilar hislerini izhar etmemişlerse emin olunuz ki Kars halkının fazla olan hamiyetindendir. Rus zamanında maddiyatçı olan ora halkı maddiyattan da mahrum kalmıştır. Hayva-

⁷⁴ 1293 (1877/1878) Osmanlı-Rus savaşından sonra Çarlık Rusya'sına bırakılan Kars, Ardahan ve Batum vilayetlerine verilen ad.

nını satmak için Hopa'ya getirmek zaruretinde bulunması ve aradaki mesafenin 150 kilometreden fazla olması hasebile yerinde 150 kiloluk ineği Batum'a, İstanbul'a ancak 70 kilo olarak getirebiliyordu. Bu hal ineği hakikî kıymetinden düşürür. Bu kendisine zarardır. Yağını ve sairesini satamaz. Bize bu arazi hakikaten çok büyük ıztırap verdi. Umumî Müfettiş vaziyeti anladı. Devletin büyük bir cer işi olarak halledildi. Hadd-i zatında hakikaten Kars'ı anavatana bağliıyacak yol yaptırmak hususunda Umumî Müfettişlik'in bu işe ehemmiyet verışı şayan-ı şükrandır. Çok büyük bir meseledir. Ben kendi hesabıma ve Türk kalbile müfettişliğe teşekkür ederim. Kendisini ayrıca takdir ederim. Valinin de takdirini isterim. İşte bu iktisadî durum için Hopa'ya demiryolu yapılması bir zarurettir. Halkın Acem telâkkisi, Rus taraftarı tanınması iyi niyetle olmıyanların entrikasıdır. Esas mesele iktisat ve istismardır.

Tahsin Uzer: Teşekkür ederim. Bu hususta Kars Valisi Akif İyidoğan'ın da hakikaten büyük hizmetleri olmuştur.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Valiyi de takdir ederim. İkinci bir acı da oradaki halkın Erzurumlulara hakim unsur olarak yaşamalarıdır. Yerli halka Acem diye hakaret etmektedirler. Yerli Türkler bundan çok müştekidirler [şikayetçidirler]. Bunların acı acı şikâyetleri vardır. Ve ekserisi de Rus hatırasından bahseder. Yegâne gayeleri Rize, Karadeniz halkını istismara çalışmalarıdır. Yoksa ne hamiyet ne de taassuptur. Yalnız menfaattir. Son dert o da hallolunacaktır. Bir şirket teessüs etmiş, Ruslarla ticaret münasebatını inhisarlarına almışlardır. Nafiz [sözü geçen] burada servetine istinad etmiş ticareti inhisarı altına almıştır. Halk bundan çok muztarıptır. Devlet yapsın, beş kişiye inhisar etmesin diyorlar. Tüccarlarımız Kars'ı koloni gibi kullanıyorlar. İnekçilik, hayvancılık, yağcılık ölmüştür. Eskiden tereyağı dünyanın her tarafında meşhur iken bozulmuştur. Bunlara ve peynire sahtakârlık koymuşlardır. Toprak meselesi en mühimmi idi, hallolunmuştur. Diğerleri de hallolunacaktır.

Tahsin Uzer: Bir birlik yapmışlar. Ruslarla bir mukavele imza etmişler. Hatta bu birliği İktisat Vekâletini tasdikidir. Kars Valisi Akif pek iyi bir iş yaptı.

General Seyfi Düzgören: Yazın orada dolaştım, çok feci vaziyet gördüm. Ruslar trenlere hayvan almıyorlar. Şirket neyi alıyorsa onu alıyorlar. Ve trenle naklediyorlar.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Ruslar oradaki halkı Türklerden gayrı memnun bırakmak için elinden gelen her şeyi yapmağa çalışıyorlar.

İkinci Umumî Müfettiş General Kâzım Dirik: Saat 11:00'e geliyor. Ne kadar zaman lütfedeceksiniz?

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Ne kadar isterseniz emrinizdeyiz. Yalnız ben 11:15'te gideceğim, siz devam buyurursunuz.

İkinci Umumî Müfettiş Kâzım Dirik: Arkadaşların kurduğu esas üzerinde maruzatta bulunacağım. Müsaadenizle ben de harita üzerinde izahat vereyim. Trakya'mız Osmanlı tarihinin son iki buçuk asrını hep hicranla geçirmiştir. İşgaller, istilâlar bir piston gibi tahliye ve işgal edilmiş halkın derlenip toplanmasına imkân bırakmamıştır. Meşrutiyet biraz hareket göstermek istemiş fakat sakıt [düşmüş] Osmanlı İmparatorluğu vatanında yapmış olduğu bazı yenilikler ve hareketler Avrupa'nın hoşuna gitmeyerek Balkanları ve arkasından da umumî savaşı doğurmuştur. Balkan harbi esnasında Bulgarların işgaline maruz kalan Edirne oldukça tahrip edilmiş ve Osmanlı hükümeti Edirne'yi ve bilahire Türkiye Cumhuriyeti Trakya'yı teslim aldığı zaman "kırmızı bakır, tam takır" darb-ı meseli [atasözü] gibi bom boş bir vaziyette teslim almıştır. Bulgarların istilâsı çok tahribat yaptığı gibi Yunanlıların işgali de ondan aşağı kalmamıştır.

Bir milyon iki yüz bin ayaklı hayvanı Meriç'in Garb'ına geçirmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin böylece teslim aldığı bir bölgedeki köylerin bazılarında 20, 30 ve nihayet 40 hayvan kalmıştı.

Bu bölgede tabiatın verdiği feyzin neticesi olarak ve tabiattan istifade edilerek kendiliğinden bir tasfiye hareketi başlamıştır.

Hayvanları böyle azalan köylerde tekrar 1.500, 1.800 ve 2.000 hayvan peyda olmak gibi bir gürelme başlamıştır. Bu da halkın hayvancılığa bağlılığını ve toprağın feyzinden istifade ettiğini gösterir. Bu istilâlar birçok nehirleri bakımsız bıraktığından Meriç nehri dolmuş, Sayın Vekilimin o muhite şeref verdiği zaman 30 sene önce 18 basamakla Meriç'e inilirken bu gün basamaksız bir halde su alındığı görülmüştür. Bunlar o kadar dolmuş ki akmaz oluyor. Ve geriye teperek en kıymetli araziye basıyor. Ve bu vaziyet beş on sene devam ederse alacağı şekli düşünmek pek hazindir. Son ay içinde çıkan bir kanunla hükümetimizle Yunan hükümeti arasında bir anlaşma oldu. Bu anlaşmalar gereğince yakında bir temizleme hareketine başlanacaktır. Ve bu suretle birçok arazi kurtarılacaktır. Yine bu istilâlar yüzünden koru ve ormanlardan da eser kalmamıştır. Yalnız Gelibolu ile Keşan arasında çam vardır. İstanbul ile Edirne arasına bir asfalt yol inşa edilerek iki tarafını ağaçlamak plânlarımıza esas olarak girmiştir. Yol şebekesi üzerine harekete geçilmiştir. Devletin siyasetine göre İstanbul'dan Edirne'ye kadar yapılacak asfalt bilâhara hududa kadar devam edecektir. Vilâyetler kendi kudretlerine göre yol faaliyetine devam etmektedirler.

Asayiş durumu: Arkadaşlarımın tasvirlerinden uzak ve bambaşkadır. Burada bir asayiş olgusu yoktur. Adı vakalar küçük mikyasta ve normaldir. Asayiş durumu üzerinde iştilal edecek bir mevzu yoktur. Asayiş düzgündür. Kaçakçılığımız da normal bir haldedir. Tek tük hadiseler beşerî hadiselerdir. Jandarmamız her yerde vazifesini çok muvaffakiyetli bir surette yapmaktadır. Jandarma Genel Komutanı hareketlerinde çok muvaffak oluyor. Jandarmamızın ahlakı yerindedir. Halk hürmetle karşılıyor. Bir iki noktada tecrübesizliği vardır. Fakat her zaman böyle süt liman olmayabilir. Balkanlarla burun buruna bir vaziyetteyiz. Yarın beli-

recek harpler, karşı karşıya gelecek hadiseler akla gelir. Türkiye Cumhuriyeti'nin Avrupa'da biricik parçası olan Trakya da bu bakımdan nazarı çeker. Bu asayıştan toplu bir surette hareket bahse mevzu olabilir. Çapul için buraya hiç bir yerden çete gelmez. Çünkü barınamaz. Burada yatak olamaz. Bulgar-istan'dan ve Yunanistan'dan gelecek de olamaz. Geçen sene bizi telâşa düşüren bir çete hadisesi oldu. Ve derhal zabıta ve ordu kuvvetleri iş başına geldiler. Burada dikkati çeken toplu bir hareket olmasıdır.

İstanbul Vilâyeti'nin o civardaki teşekkülleri de emrime girmiştir. Aynı zamanda Gümrük Muhafaza Komutanı'na yalnız telefonla malûmat verilmesi üzerine derhal Karadeniz ve Akdeniz'e birer motor çıkarmak suretile inzibat ve asayişle alâkadar olmuştur. İnzibat itibarile adî vaka ve soygunculuk mevzuubahs değildir. Bunlarda casusluk olur. Define aramak gibi maksatlarla gelenlere itimat edilmiyerek casusluk damgasını kor ve kendisini kayd altına alırız. Nihayet burada büyük bir demiryolu vardır ki onun köprülerini kurmak, taarruzdan masun bulundurmak için bir istihbarat şebekesi lâzımdır.

Umumî Müfettişlik'teki bu istihbarat teşkilâtı kâfi değildir. Bir az zayıftır. Bunu ayrıca arzedeceğim. Bu teşkilâtı organize etmedikçe umumî müfettişliği bu hadiselerden mesul tutmak güçleşir. Burada Çerkezler, Pomaklar ve Yahudiler vardır. Böyle asayiş mevzuu üzerinde Yahudileri bahsetmek vehle-i ulâda [bir an için] biraz garip gibi gelir ama onlardan bahsetmek lâzımdır. Çerkesler Türkiye'nin Avrupa mıntakasında yoktur. Biga ve Gönen havali-sinde vardır. Mütareke ve millî savaşımızda Çerkeş ve bazı Pomak köylerinin birleşerek bize acı neticeler verdiği malûmdur. Bundan sonra herkes namusile çalışıyor ve onlardan bir zarar görülmüyor. Bu demek değildir ki teyakkuz göstermiyelim. Hayır, daima müteyakkız bulunacağız. Çerkes kesafetine dokunmuş değiliz. Kültür ve içtimâî hareketler ilerledikçe böyle batıl endişeye kapılmı-yacaklarından eminim. Burada Pomaklık mevzuu üzerinde konu-şalım. Pomaklar son asırda Balkanlarda bulunmuş ve Türk kültü-

ründen uzak kalmış olduklarından dil bakımından zaafa uğramışlardır. Pomak köyünde kaldım. Tetkik ettim. Tehlike görmüyorum.

Alâka ve kültür arttıkça bunlarda da büyük bir salâh vardır. Kendiliklerinden Türk dilinden başka lisanla konuşmamak için karar almışlardır. Lehçeleri o kadar düzgündür ki adeta İstanbul lehçesi gibidir. Türkçe öğrenen çocuklar kendi aileleri arasında, evde ve dışarda Türkçe'den başka konuşanları jurnal ederler. Büyük Pomak köylerine mutlaka mektep açıyoruz. Küçüklerine de yavaş yavaş giriyoruz. Mektep ve öğretmen tedariki müşkil olunca yatı pansiyonlarında kendi hayatlarından bir iki derece farkla yaşatmak yolunu tutuyor ve o suretle kültür hareketlerini temine çalışıyoruz.

Bölgemizde Aleviler vardır. Aleviler bütün memlekette bir iki milyonu aşmıştır. Bunlar eski Türkmenlerdir. Bunlardan Türklüğün asalet davasını güdenler de vardır. Bunlara tahtacı, kızılbaş derler. Bunlar öbür köylerimizden daha liberal ve topludurlar. Vaziyetleri şayan-ı endişe değildir. Pomak köyleri en zengin ve inkişafa çok müsait köylerdendir. Bunlar kültür ve terbiye hareketleri ile ıslah edilebilirler. Bizim asayiş durumumuzu böylece arzettikten sonra Yahudilere geçelim:

İki sene önce bir hareket olmuş. Bu Yahudiler İstanbul ve Çanakkale'ye inmişler. Bunların mevcudu Trakya'da 15 - 20 bin, Çanakkale'de de o kadardır. Bunlar sanayii ellerine almışlar, bütün ekonomi şebekesine girmiş ve teşkilâtlanmışlardır. Uzun yıllar bütün bu memleket bünyesini emmiye başlamışlardır. Bütün köylere kadar Hasan ve Hüseyin namı altında girerek ticaret işlerini ellerine almışlardır. Pasafik [barışçı] bir surette yerleşmişlerdir. Bunlara zecrî hareket doğru değildir. Mukabil ekonomik hareket lâzımdır. Büyük harekete geçmek icap eder. Kooperatifleşmek lâzımdır. Geçen sene yanlış kurumlar yüzünden beş altı kredi kooperatifi yanmıştır. Bu sene 57 kooperatif esasî hazırlanmış ve paraları

bankaya yatmıştır. İktisat ve ziraatla mutabakat hasıl olmuş, organizatörler gelmiş. 83 tarım kooperatifi Trakya bölgesini sarmıştır. Bunları gelecek sene yüze çıkarmak için icap eden tedbirler alınmaktadır. Bu teşekkül 3.280 köyü pek iyi sarar ve halkı faizci ve tefecinin elinden kurtarır. Altı sene önce İzmir'de olduğu gibi Ziraat Bankası'nın yardımile Edirne ve Tekirdağ'ında 75 muhasip kursu açılmış ve bunların çoğunu da Bulgarya'dan gelen gençler teşkil etmiştir. Kooperatifleri kurarken tekniğe ve bilgiye dayanmak lâzımdır. Yahudilere birinci darbe de budur.

Ziraat Bankası propaganda şebekesine ehemmiyet vermiştir. Kuşyemi ve buna mümasil mahsulâtı avans vermek suret ile Yahudilerin kapatmasmdan kurtarmak tedbirleri alınmıştır. Yahudiler köylünün elinden mahsulünü yanlış ve kendi men-faatine uygun fiatlar göstermek suretile almakta ve halkı aldatmakla idi. Bu su-i istimalin önüne geçmek için tedbirler alınmış ve İstanbul piyasasından her gün bültenler getirtip ilân etmek suretile hakikî fiyattan halk haberdar edilmektedir. Bu tarz-ı hareketimiz çok iyi neticeler vermiştir.

Bir de ipek meselesi vardır: Bütün kozayı da yine Yahudiler alıyordu. Yapılan teşebbüslerle banka para verdi. Ve bu suretle sönük olan dutçuluğa ehemmiyet verdik. Koyunculara iki defada ikişer yüz bin lira aldık. Sümer Bank yapağıcılık ile alâkadar oldu. Böylece Yahudilerin elindeki işlere siper yaptık. 83 kooperatif üzerinde bağcılık ve saire gibi 12 madde üzerinde İktisat Vekâleti ile mutabık kalınmıştır. Bundan sonra satış kooperatifleri Trakyamıza girdiği zaman devletin bankalarına dayanarak ferahlık olacaktır.

Balkanlarda yaş madde üzüm, yağ, bal ve yumurta dış piyasaya sevk edilirken bizim bir kaç vagon kavun sevkedişimiz dikkati celbederse de bunun da çaresine bakılacaktır. Balkanlar, Amerika ve Hamburg gibi çok para getiren dış piyasaya maddeler sevkeder ve bizden üstün çalışırken geri kalmamız doğru değildir. Ekonomi hareketlerine ehemmiyet vermemiz bundandır.

Hayvancılık hareketini Ziraat Vekâleti ile el ele vererek organize etmiş bulunuyoruz. Hayvancılık hareketi bu gün en büyük adımını atmıştır. Beş senelik program çizilmiştir. Macar “Çeki”nin riyasetinde dört baytar celbedilerek [getirilerek] üç ay etütten sonra Keşan, Biga, Çorlu ve Babaeski’de olmak üzere dört deneme bölgesi ayrıldı. Her bölge 20-25 köyden ibarettir. Baytar ve muavin baytarlardan 38 - 40 arkadaş bu savaşa başlamış ve hayvanları burmuştur. İki yüz elli bin koyuna aşı vermişlerdir. Hayvanlarda ruam, verem ve veba-yı bakari [sığır vebası] yoktur. Şarbon vardır. İyi bir teknikle çalışıyorlar. Haralardan alınan hayvanlarla Köprüce köyünde bir tay ve bir buğa çiftliği açıyoruz. Bulgarya ırkından çok mevcut yoktur. Haralardan alınan buğalann maliyeti 35 liradır. Halbuki Bulgarya’dan bin müşkülâtla yüz ellişer liraya 25 buğa getirdik.

Üçüncü Umumî Müfettiş Tahsin Uzer: Göle ırkından celbediniz.

General Kâzım Dirik: (devamla) Göle ırkı burada olmaz. Pilevne ırkı yaşar. Bu ırk Çifteler, Karacabey ve Bulgarya’dan alınır. Köylümüzün kollektif hareketleri sayesinde Sefat istasyonları açılıyor. Sekiz yerde köylünün ayağına gidiyoruz. Gitmedikçe köylü aşı yaptırmaz. İzmir’de idare-i hususiyelerin yardımile köylü hayvanını kendi getiriyor. Kıbrıs’tan merkep aygırları getirdik. Köylü bu hareketleri çok muvaffakiyetle yapıyor. Bir merkep aygır 140 - 150 liraya geliyor. Bunu bir köylü getiremez. 30-40 köylü birleşip beşer lira verince bir merkep aygır alır. İdare-i hususiye bakımı da temin etti mi mesele lehe değişir. Trakya’da koyun kıvrıcık ırkı en meşhur olduğu halde % 18 nisbetinde karışık bir ırk arz etmektedir. Bunun ıslahı da harekât-ı hayvaniye plânına girmiştir.

Tarım hareketleri daha büyük bir plâna girmiştir. Kamutay [T.B.M.M.]’dan çıkan bir kanunla köy hareketleri plânına girmiştir. Sayın Vekilin ehemmiyet verdikleri bu hale tarım kalkınması,

devlet kalkınması olduğundan bunu tam bir intizam haline koymak için devletin bütün alâkalı makamları harekete geçecektir. Yüksek Başvekilimizin buyurdukları gibi külfeti intizama koymak lâzımdır. Devlet buradaki durumunu ve Avrupa'daki kıt'asını çok muhkem [sağlam] tutabilmek için orduya nisbetle bir göçmen siyaseti takip ediyor. Bu güne kadar gelen göçmenlerin adedi 70 binden 75 bine çıkmıştır. Arazi meselesi mühimdir. Göçmene arazi yetiştirmek ona nüfus başına kâfi miktarda arazi vermek, onların yemelerini, giymelerini, plânlı köylerde oturtulmalarını temin eylemek, hayvan vermek ve arazi sürdürmek büyük toprakları para ile traktörlerle ıslah etmek büyük bir harekettir. Göçmen işi Yüksek Vekâletin emrinde bulunduğu zaman bu hareket başlamış bilâhara Sıhhat Vekâleti'ne devredilmiş ve tahsisatı artırıldığından daha gür bir hareket halini almıştır. Sayın Vekilimizin geçen sene Kamutay'daki beyanatının bir parçasını şükranla hatırlatayım: "Bütün Trakya'da ne bir aç ve ne de bir açık yoktur" buyurmuşlardır. O devirden bu devre kadar daha birçok inkişaf oldu. Bütün Trakya'ya şamil bir sıtma mücadelesi teşkilâtı mevcut olduğundan bu hususta da büyük bir hareket başlamıştır.

Göçmenlere toprak verilmiştir. Kendilerine toprak verilmiş olan bu göçmenlerden bazılarının tapuları olduğu halde mahalli adliyeler göçmen aleyhine karar verince Yüksek Başbakanımız büyük bir hassasiyet göstermişler ve göçmenin arazisi behemahal tapulanacaktır buyurmuşlardır.

Üçüncü Umumî Müfettiş Tahsin Uzer: Adliyeye müracaatla tevzii [dağıtım] feshettiriyorlar [iptal ettiriyorlar].

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Trakya'nın arazi hususiyeti ayrıdır. [12]93'de gelen muhacirlere arazi verilmiş ve tapulanmıştır. Balkan Harbi'nden sonra gelenler de arazi almıştır. Harb-i Umumi [I. Dünya Savaşı]'den sonra mübadele suretile gelenlere de arazi verilmiştir. Bir toprağın 4 tane sahibi çıkıyor. Asıl sahibi göçmendir. Şark'taki arazi vaziyeti iki türlüdür. Büsbütün başkadır. Tedbiri de başka olacaktır.

Üçüncü Umumî Müfettiş Tahsin Uzer: İdare ile adliye bu hususla çarpışmaktadır.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Binaenaleyh muhtelif çareler bulunacaktır. Hak iddia eden kimseye senin hakkın kıymete taallük eder. Onu da Maliye Vekâleti karşılar deriz.

General Kâzım Dirik: (Devamla) Başvekilimiz büyük bir hasasiyetle “göçmeni behemahal tapulandıracağız. Çünkü gel-meye hazırlanan halk üzerinde su-i tesir yapmış olmasın” buyurdular. Bu esas dahilinde iki kanun çıktı. Bunlardan birisi göçmenleri tapulandırmak için basit tahrir [yazım] hareketleridir. Fakat bu tahrirden ne netice alacağımızı bilmiyoruz. Elimizde sağlam hareket şudur: İki milyon dekar arazi vardır. Nüfus başına 10 dönüm itibarile aşağı yukarı iki yüz bin göçmen alınabilir. Koru haline giren araziye ihya pek külfetli olacaktır. Toprak Kanunu çıkarsa bonolarla hallolunacağından derhal o çiflikler tevzi edilecektir.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Sporun para tevziatı [dağıtımı] ve bazı mühim kararları dolayisile oraya gitmek mecburiyetindeyim. Saat dörtte buluşalım. (General Kâzım Dirik’e hitaben “isterseniz devam ediniz” buyurdular).

General Kâzım Dirik: Burada bir imtihan vaziyetinde bulunduğumdan huzurunuz şarttır.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Ben yokken Emniyet İşleri Umum Müdürü Şükrü Sökmensüer asayiş durumu hakkında size izahat versinler.

Saat 11: 30

Üçüncü Umumî Müfettiş Tahsin Uzer’in teklifi ve hey’eti umumiyenin kabulü üzerine reis vekilliği Birinci Umumî Müfettiş Abidin Özmen’e verilmiş bundan sonraki beyanat Abidin Özmen’in reis vekilliği altında cereyan etmiştir.

Emniyet İşleri Umum Müdürü Şükrü Sökmensüer: 48 saat önce Bay Vekil’den telakki ettiğim emir üzerine asayiş cephesinden

memleketin vaziyetini hülâsa edebilirim. Üç sene zarfında memleketimizi alâkadar eden asayiş noktasından memleketi üç bölgeye ayırabilirim:

1- Suriye; Payas'tan itibaren Malatya'dan Fırat'ın Şimal kısmını ihtiva eder ki 1., 3. ve Dördüncü Umumî Müfettişlik mıntakalarını alâkalandıran en mühim parçası bu parçadır. Ehemmiyeti şu cepheden geliyor: Bizi yakın ve uzak bir istikbalde alâkadar eden dört devletin bulunmasıdır. Elimizde kâfi miktarda inzibat kuvvetlerinin bulunmaması bizi fazlaca emniyetli bulunmaya sevkeder. Bizim endişemiz dahilden ziyade hariçten gelen tahrikattan ileri gelir. [1]928 senesinden beri görülen kıpır-damalar dahilden değil hariçten gelmiştir. Şark asayişi böyle olunca tedbirleri daha ziyade hudutlar haricinde bulmak ve gözümüzü hudut haricinde gezdirmek mecburiyetindeyiz. Bu mecburiyet Şark mıntakasında Garb'a nisbetle rengi değişmiş bir vaziyetten ibarettir. Rengi değişen vaziyet ilk dava olarak bir Kürtlük hareketinin mevcudiyetidir. Kürtlük hareketinin idarî cepheden gördüğümüz vaziyeti şunlardır: Şark'ta Ferit Paşa'nın Versay'da ağzına doladığı bir Kürdistan mevcut değildir. Şu halde Rusların Kafkasya'da takip etliği siyaset bu mıntakayı Kürt telakki etmek istemeleri hem tarihî ve hem de millî bir hatadır. Tarihî cepheden; Şark mıntakası akın devirlerinden itibaren birçok gidiş ve gelişlere konak olmuştur. Bu gün burada Kürt denilen kısımlar birçok nam altında toplanmışlardır ki bunlar hakikaten Kürt değillerdir. Zaza asayiş noktasından zararı görülen bir tabakadır. Şeyh Sait isyanından evvel ve sonra bunlar Kiğı üzerinden Dersim, Bingöl dağlarından Muş ovasına gelir ve Garzan'a⁽⁷⁵⁾ kadar gider ve orada dayanır. Palu ve Ergani madeninden Karacadağ'a gelir. Diğer kol da Siverek'ten gelir. Orada dayanır. Hakkâri, Siirt ve o havalide Zaza bulamazsınız. Bu Zazalar Azerbaycan'dan gelmiş Aladağ ve Bingöl'e yerleşmişler-

⁷⁵ Garzan, günümüzde Kurtalan ilçesine bağlı bir yöre olarak Yanarsu adını taşımaktadır.

dir. Hayvancıdırlar. Bu yaylalara geldikten sonra su boylarına doğru akın etmişlerdir. Bunlar kültür itibarile Kürt değil Türktürler. Birinci dava budur.

İkinci dava: Şark'ta bir çok aşiretler vardır. Kürt ismile alâkalı olanlar pek azdır. Tarihin eski devirlerindeki isimlerle karşılaştırsak Asurilerin kendilerine verdiği bir isimdir. Meselâ Yezidiler hiç bir zaman Kürt hitabına maruz kalmamalıdır. İstikbalde yapacağımız büyük kültür hareketlerine ehemmiyet vermek zarurîdir. Kürtler ortaya iki dava atarlar. Birisi tarihî dava. Hindistan'dan İran'a geliyorlar ve oradan dağılıyorlar. Bizim tesbit ettiğimiz dava Sümerler devrinden kalmaz. En büyük merkez-î kesafet Hakkârî'dir. Bir insan kitlesi Acem dilini benimseyerek Beytüşşebap mıntakasından ilk giriş oluyor. Bir kol bu dağları takiben Tutak mıntakasına atılmıştır. İktisadî sebepler altında bu dil Ankara'ya kadar gelmiştir. Zonguldak'ta, İstanbul'da bu dil amele namı altında halen hüküm sürmektedir.

Hakkârî, Midyat, Savur ve Silvan mıntakalarındaki Kürt dilleri tetkik edilirse birbirile münasebeti yoktur ve hiç benzemezler. Silvan'daki Kürtler arasında Arap, Fars ve Asuri dilleri hakimdir. Sason'da bazı aşiretlerde Arapça kelime dörtte üç hakimdir. Fizyonomisi tetkik edilirse mavi göz, levent endam ve fevkalâde güzel bir insan tipindedirler. Bunlar tetkik edilirse kan kaynaşması göze çarpar. O tiplerde bazen hakikaten siyah tipler vardır. Kömür gibi siyah Çingene'ye benzeyen insanlara da rastlanır. Dil itibarile muhtelif mıntakaların muhtelif lehçeleri vardır. Fizyonomi itibarile duygu ve dil itibarile ayrılıklar da görülür. Bunları iktisadî bir nam altında toplamak için iki kısma ayırmak lâzımdır. Birisi zürra kısmı, diğeri de hal-i iptidaide ziraate yakın olmıyan insanlardır.

Ziraate yakın olmıyanlar diğelerlerinden daha zararlıdır. Ziraatta takip zihniyeti hakimdir. Bu gün nam ve şöhretleri söylenenlerin uzun şecereli mazileri yoktur. Meselâ Dicle boyunda 1280 [1864]

tarihinde Cemil Ağa isminde bir adam çıkmış, hilekâr zekâ ve nüfuzile sonra Cemil Paşa⁽⁷⁶⁾ olmuş, 70 köyü zabtetmiş, bu köylerde oturan halk kamilen Cemil Paşa'ya bağlanmış. Çünkü onun karısı, çocuğu, arazisi, hayvanı elhasıl her şeyi Cemil Paşa'ya bağlanarak hükümetle olan münasebatını da Cemil Paşa temin etmiştir.

Milletleri kazanmak için onun diline ve boğazına hakim olmasıdır. Burada her hususta kendisine bağlanan Türkler, Cemil Paşa'nın diline temessül etmişler [eğilim göstermişler] ve binnetice [sonuç olarak] Kürtleşmiye başlamışlardır. Bazı köylerde üç dört kuşak evvel baba ve anasının Türk olduğu anlaşılan Kürtleşmiş insanlar vardır. Mutki ve Sason'da Kürt dilinin bu kadar inkişafının sebebi Osmanlı İmparatorluğu zamanında buraların mütegalip adamların elinde kalmasıdır. Bunlar tarikat ve iktisadî sebeplerden halk üzerinde hakim olmuşlardır. Asıl sebep iktisadîdir. Şark'ın bütün ticarî münasebetini idare eden insanları tetkik ederseniz Sason, Mutki hatta Bingöl mıntakasinda mühim hayvan ticareti yapanlar Bitlis, Siirt ve Diyarbekirli açık göz tüccarlardır. Bu tüccarlar dün General Alpdoğan'ın izah buyurdıkları veçhile halkın ayağına gidip menfaatlarını temin ederler. Köylü kültür cephesinden Türklükle alâkası olmıyan insanlarla temas etmektedir. Bağlandığı ağa başka bir dil kullanır. O ağanın diline temessül eder [özümle]. Burada bir misal arzedeyim: [1]932 Sason Mutki harekâtında Muş vali vekili bulunuyordum. Bana otomatikman bir manga bırakmışlardı. Gercis dağı denilen mıntakaya girdim. Bu mangada 4 Zaza, 4 Kürt, bir de Türk çocuğu vardı. Bu Türk çocuğu benimle çok alâkadar oluyor. Meselâ hayvandan indiğim zaman derhal koşup geliyor ve hayvanımı tutuyordu. Bu çocuk Zaza ve Kürtlerle anlaşamıyordu. Arızalı mıntakada silâhlı bir adam karşıma geldi. Bana "vali paşa" diye hitap etti. Bir asker gibi vaziyet aldı. Muntazam Türkçe konuşuyordu. Türkçeyi orduda ve

⁷⁶ Cemil Paşa 1891-1974 yılları arasında yaşamıştır.

sonra Bitlis'te öğrendiğini söyledi. Bitlis merkezi devletin himayesi olmaksızın Türkçe'yi kendiliklerinden öğrenmişlerdir. Bütün aşiret isimleri Türk isimleridir. İktisadî ve kültür alâkasızlığı yüzünden Şark'ın rengi değişmiştir. Şark'a bizim düşündüğümüz politika Kürde Kürt diye hitap etmemek, onu filân Türklere denince diye ikaz edip o yolda hitap etmek faydalı bir hareket olacaktır. Garp'ta memur tabakasında tehlike yoktur. Şark'taki tahrirat kâtipleri, mal müdürü, nahiye müdürü mahalli halktandır. En büyük tehlike küçük memurlardır. Memur elemanını ele almak lâzımdır.

Üçüncü Umumî Müfettiş Tahsin Uzer: Kürtlük hakkında isterseniz bir münakaşa yapalım.

Birinci Umumî Müfettiş Abidin Özmen: Bay Şükrü izahatını bitirsin.

Emniyet İşleri Umum Müdürü Şükrü Sökmensüer: En büyük tehlike küçük memurlardır demiştin, bunun için bir misal arz edeyim: [1]932 Sason Mutki harekâtının fevkalâde Mahremiyeti vardı. Mutki'ye ani olarak girecektik. Mutki'den Sason'a geldik. Hasta yatıyordum. Bir kadın sizinle görüşmek istiyor dediler. Gelsin dedim. Bir kadın çadıra girdi. "Siz valisiniz, size bir sır söyleyeceğim" dedi. "Sizin verdiğiniz her emir ağaların, çetelerin elindedir. Buranın muhasebe-i hususiye memuru bir hediye mukabilinde sırları ağalara tevdi etmiştir". Nahiye müdürü ve aynı zamanda kaymakam vekili ağalara harekâttan evvel, "siz buradan çekilin ben sizi kurtaracağım" demişti. Bu adam kaymakam vekilidir. Şifre elindedir. Muhasebe-i hususiye memuruna hediye olarak tabanca ve kısrak verilmiş. Bunun üzerine taharriyat [araştırma] yaptık. Tabancayı ve kısrakı bulduk. Bu adam Şeyh Said'in erkânı harpliğini yapmıştır. Koca bir hareketi müşkül vaziyete düşürmüştür. Küçük memurların kısm-ı azamı şu ağanın, bu ağanın adamıdır. Adliye başkâtibi vesair küçük memurlar kamilen bunlardır. Kürd'e Kürt diye hitap eden de yine bu küçük memurlardır. Şark'ı bu feci neticeye isal eden [vardıran] küçük memurlardır.

Şark'ta bittecrübe anlaşılmıştır ki temiz halk kütlesini iyi idare edersek asayiş vukuatı derhal durur.

Müfettişlik umumî mintakalarını asayiş cephesinden ayrı ayrı anlatacağım. Erzurum'da müfettiş-i umumilik teşekkül edinceye kadar büyük bir ızdırap vardı. Kars mintakasından Eleşkirt'e kadar uzanan sahada ev, köy basma, yol kesme hareketleri oluyordu. Hınıs ve Hasankale mintakasında şakavet hadiseleri vardı. Müfettiş-i Umumilik kurulunca oralarda soygunculuk, ev ve köy basma hareketleri bertaraf edildi. Bu mühim çeteler kaldırıldı. Bu mintaka asayiş de Garp mintakası gibi düzeltilecek. Bu mintaka kültürle de takviye edilirse mutlak netice elde edilmiş olur.

Tunceli mintakası: Şükranla arzederim ki asayiş noktasından yüzde doksan dokuz salâh bulmuştur. Bu salâh devletin kendilerine verdiği yüksek salâhiyete ve emr-ü kumandayı deruhte eden zevatın kudretleriyle teessüs etmiştir.

Cenup mintakası: En büyük ve en mühim mintakadır. Buna ehemmiyet verdiren tahrikat cephesinde bir takım muhalif hareketlere ve yuvalara hudut olmasındandır. Siyaset tahayyülüne göre asayiş tebeddül eden [değiştiren] bir mintakadır. Fransız-larla iyi olursak asayiş nisbeten düzgündür. Aramız bozulursa asayiş de derhal bozulur ve vukuat artar.

Burada koloni zabitlerinin oynadığı rol çok mühimdir. Şahsî menfaat mülâhazasile şuradan buradan çete sokarlar, yarı menfaat kendisininindir. Bizimle siyaset tahavvülâtına [değişimine] uygun bir hudut olması itibarile Birinci Umumî Müfettişlik mintakasinda asayiş tahavvülâtı vardır. İkinci ehemmiyeti Cenub'a kaçan insanların hudut üzerinde tekasüf etmiş [yoğunlaşmış] olmasıdır.

Cizre'den itibaren fesat yuvaları tesis eden insanlar sayabiliriz. Biraz Garp'ta Akmezar denilen yerde Hacu denilen bir adam vardır. Bu adam Midyat'ta Yezidi kütlesine riyaset etmiş bir şahıstır. Biraz daha Garb'a gelirse Kamışlı'da "Kürt Kralı" diye kendilerini tevsim eden [adlandıran] Cemil Paşa ailesine tesadüf ederiz. Bir de Bozağa mensuplarını görürüz. Her 25 kilometrede Fransız-

lar tarafından kurulmuş Türkiye'ye suikasta hazır kimseler, yuvalar ve tabir-i mahsus [özel bir deyimle] ile "sebilhane bardağı" gibi dizilmiş Ermeni nesli ve yuvaları vardır. Diğer üçüncü bir ehemmiyeti de Kürtlük politikasının doğduğu ve alâkadar olduğu bir mıntakadır. Bedirhani ailesi ve Cemil Paşa'nın maskat-ı reisi [doğduğu yer] burası olduğundandır.

Diğer bir nokta da tarikat cephesinden buranın en mühim bir mıntaka olmasıdır. İsyân gününden itibaren asayiş durumu sükûn bulmuş, Tecil Kanunu ile tekrar alevlenmiş, muhtelif zamanlarda tepelenmiştir. İyi idari tedbirler alınamadı. Maalesef eski tegallüp kurulmağa başlamıştır. İkinci sebep Diyarbekir ve Silvan muhitidir. Orada Hazro beyleri vardır, kendilerini Kürt prensi addederler. Silvan muhiti Cemil Paşa ailesile akrabadır. Hükümetin siyasetini hazmedemiyorlar. Lice muhitinde de asayişsizlik vardır. Garb'a sürülenler arasından tekrar gelenler vardır. Mamafih her hangi cepheden olursa olsun geçmiş zamanlara göre vaziyet iyidir. Maahaza [bununla beraber] Cenup'taki siyaset değişirse vaziyet de değişir.

Trakya mıntakasında: Şark'ta görülen şekilde bir asayiş işi mevcut değildir. Burada istikbal için bir Pomak kitlesi vardır. Vize mıntakasında bir kaç Çerkes köyü vardır. Bu hududun Şimal'inde Bulgarların bir teşkilâtı olup asayiş cephesinde bugün için değilse de istikbal için yapacakları haller vardır. Hudut üzerinde bazı kimseler elde edebilirlerse demiryolu üzerinde bir teşebbüse girmeleri ihtimali mevcuttur. Enez civarında bir köye gittik. 75 yaşındaki bir Pomakla görüştük 60 seneden beri burada oturduğu halde bir tek kelime Türkçe bilmiyordu. Havsa mıntakasında kafamı keserim dilimi terketmem diyen Pomaklar vardır.

Bu vaziyette bulunanların para, telkin ve saire gibi propagandalarla şeker fabrikasına ve demiryoluna karşı vaziyet almaları memleket için fena olur.

Üçüncü Umumî Müfettiş Tahsin Uzer: Memuriyetlerim tamamen oralarda geçmiştir. Drama, Cumayı Balâ⁽⁷⁷⁾'nın bir kısmı Pomak'tır. 17 sene bu havalide nahiye müdürlüğü, kaymakamlık ve mutasarrıflığım vardır. Pomaklar Bulgar müslümanıdır ve çok sağlam müslümandırlar. Bütün milletlerden ziyade Bulgarlara düşmandırlar. Pomakların bütün ruhu ve arzusu Türkiye'nin kalkınması ve yine Tuna'ya kadar gitmesi temenniyatıdır.

Emniyet İşleri Umum Müdürü Şükrü Sökmensüer: (devamla) Maksadım bütün Pomaklar değildir. İçlerinden bir kaç tanesinin kazanılması ihtimalini ileri sürebilirim. Trakya'da Türkler içinde Bulgar âmaline hizmet edecek her hangi bir adam tasavvur etmem fakat Bulgarlar bunların arasına kötü insanlar sokmuş olabilirler. Bu bir ihtimaldir. Trakya'ya sevk edilmiş Şeyh Said'in kardeşleri vardır. Sıkıntılı bir zamanda bu adamları göz önüne almak lâzımdır. Yoksa Pomaklar için bir diyeceğim yoktur. Vize mıntakasındaki Çerkes köylerinde bu memlekete fenalık gelmesine bendeniz imkân göremiyorum. Burada her hangi bir kötü hareket olamaz. Bunlar refahın Cumhuriyet'ten geldiğini biliyorlar.

Emniyet cephesinde iki hareket bizi düşündürmektedir. Bunlardan birisi Nakşî hareketidir ki durmamıştır. Diğer komünizm hareketi olup gizli çalışmaktadır. Bunun haricinde ezan meselesi sönmüştür. Hocalık hareketlerinden bir şey çıkmaz. Nakşî hareketinde bizi düşünmeğe sevkeden nokta, bu hareketin daha ziyade Kürtler arasında inkişaf bulması. İkinci nokta Cenup'ta mandater hükümetin himaye eylediği bu Nakşî hareketler gittikçe tevessü etmekte [yayılmakta] olup Diyarbekir'e kadar sokulmuş-tur. Bu bizim bildiğimiz Nakşî gibi değildir. Bütün tarikatlerdeki vahdet esasını almıştır. Her hangi bir tarikat adamı buna intisap edebilir. Mahpusları, katilleri himaye eder. Fena adamları iyi adam olarak kabul ve muhafaza eder. Telakkisi budur. Hudut mıntakasında mühimdir. Başları kendilerine yardım eder. Şeyhlerine bilâ kayd-ü

⁷⁷ Günümüzde Bulgaristan sınırlarında kalmıştır.

şart bağlıdır. Birine verilecek vazifeyi bilâ kayd-ü şart ifa eder. Bu hal tıpkı Taşnak teşkilâtında olduğu gibi verilecek en ağır vazifeyi yaparlar, adam öldürürler. Mühim noktalarından birisi de kadınlığı içine almasıdır. Diğer fenalığı da nakşilik hem hudut olan mıntakalarda yuva kurar; geçen sene Ankara, Keskin ve Antalya'da nakşî tezahürler görüldü. Her köşede inkişafına çalışılmaktadır. Kötü ruhlara karşı şimdiden hazır bulunmak lâzımdır.

İkinci mesele: Komünizm hareketleridir. Komünistlik zaman zaman hamle yapar. Zabıta tarafından yakalanır, söner; tekrar başlar. Nereden geldiği henüz tevazzuh etmemiştir [açıklığa kavuşmamıştır]. Bunlar neşriyata muntazaman devam ederler. Neşriyat en ziyade talebe arasında tahriktir. Profesörlerine karşı getirmek ve gençliği ele almaktır. İkincisi devletin yaptığını iş kanunu⁽⁷⁸⁾ ve saireyi zedelemek suretile tahriktir. Üçüncü sebebi; Türkiye'de askerî, iktisadî, kültürel bütün ihtiyaçları temin edeceğiz, sakın başka yere gitmeyin Rusya'nın boyunduruğu altına girin diye propagandalar yapılır. Küçük küçük broşürler neşredilir. Ve gençliği tahrik edici muntazam gazeteler çıkarılır. Bunların şimdilik nüfuz ve hareketleri entellektüel tabakadadır. Onların davası köylere nüfuz etmektir. Fakat henüz köylere girmemiştir. Köylere girince tehlike daha ziyade büyür. İstanbul, İzmir gibi yerlerde bu propaganda devam etmektedir.

Üçüncü ve en mühim noktayı da kısaca arz edeyim: Zaman zaman memlekette suikast haberlerinin çıkmasıdır. Bu haberler iki üç ayda bir gelir. Sefirler, konsoloslar ve muhtelif istihbarat vasıtaları ile haber alınır. Türkiye'nin durumunu yıkmak için düşman devletler bu hareketi takip ederler. Çünkü bu günkü rical-i hükümet [yönetimin ileri gelenleri] mevcut oldukça hükümetin yıkılamıyacağını ve bunları ortadan kaldırdıktan sonra kötü emellerine erişebileceklerini bildikleri için bu tedbire müracaat ederler.

⁷⁸ Burada kastedilen 8 Haziran 1936 tarihinde kabul edilen 3008 sayılı yasadır.

Biz; muhakkak suikast haberleri doğru imiş gibi tedbirler almakta ve bu vakaları çok hassas olarak takip eylemekteyiz. Bunların içinde çok hakikat de vardır. Memlekette bir zabıta kuvveti vardır. İdare, polis ve jandarmanın hedef ve gayesi birdir. Bu üç kurumun el birliği yapabilmesi için Jandarma Genel Komutanlığı ve bizim umum müdürlüğümüz bir talimatname yaptı. Müfettiş-i Umumi-lerin bu talimatnameyi gözden geçirmelerini arzu ederiz.

Üçüncü Umumî Müfettiş Tahsin Uzer: Bu içtimadan Cumhuriyet hükümeti mühim bir istifade ve bir gaye bekliyor. Şark denince bir Kürtlük meselesi üzerinde durmak mecburiyeti vardır. Devlet şefkati, pederane idare bizi bu meselede uzun bir zamanla matlûp [talep edilen] gayeye eriştirecektir. Ben de dahil olduğum halde General Abdullah Alpdoğan bu şefkati temsille ve zamanla takyit etti. Ben 20 sene evvel Van valisi iken devletin vaziyeli hakikaten çok pedarane ve müdebbirane hareketi emrediyordu. Ben Van'da bunu yaptım. Fakat orası Hamidiye teşkilâtının göbeği, tekkelerin merkezi idi. Buna rağmen bu şefkatli idare Kürt üzerinde fena tesir yaptı. Ortaya bir halife Selim⁽⁷⁹⁾ çıktı. Allak bullak oldu. İstanbul limanı ecnebilerle dolu idi. Az kaldı Bitlis zaptediliyordu. O zaman Siirt mutasarrıfı olan Abdülhalik⁽⁸⁰⁾ beni makine başına çağırdı. Sivas'tan Muammer gelsin diyordu. Halbuki iş gün meselesi değildir. Abdülhalik yetişti, Hacı Kâzım'ın son bir hücumu bizim de Mustafa Bey alayını yetiştirmemiz onu kaldırdı. Şefkat, adalet hepsi güzel ama hiç bir sebep yokken halife Selim, Rus Sefarethanesi'ne iltica etti. Bizimle alay eder gibi bir vaziyet aldı. Nihayet seferberlik oldu. Yarım asırlık bir tarihe do-

⁷⁹ Halife Selim olayı ile ilgili kısa bilgi için bkz: Fahri Taş, "Vilâyat-ı Şarkiye Islâhatı ve Genel Müfettiş Nikolas Hoff", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c: XIV, No: 42, Kasım-1998, ss: 923-967.

⁸⁰ Mustafa Abdülhalik Renda 1881'de Yanya'da doğdu. Mülkiye'yi bitirdikten sonra çeşitli kamu görevlerinde çalıştı. Siyasi faaliyetleri nedeniyle Malta'ya sürüldü. Daha sonra Milli Mücadele'ye katıldı. Çeşitli bakanlıklarda bulundu. 1935-1946 arasında Meclis Başkanlığı yaptı. 1957'de öldü.

kunacak olursak bu Kürtlük meselesi devletin bünyesinde daima zaafı icabettirecek harekât yapmıştır. Kürtlük bir harekete şahit oluyor. Atatürk'ün adı, bu inkılâp Kürtlük mefkûresinde bir zelzele yapmıştır. Bilhassa benim mintakamda kocaman bir ordu vardır. Bu orduyu kaldırsak bana idare et deseler ben bu mesuliyeti bir gün dahi üzerime almam. Şark'ı idare, şefkat tutuyor dersek aldanmış oluruz. Kuvvetli bir idare onun başında İsmet İnönü ve Atatürk'ün adıdır ki orada bizi çalıştırıyor. Ordu oradan kalktı mı iş değişir. Kürt üç yüz bindir. Bunlar evet Türktür. Dersim, Eleşkirt Türktür. Hepsi Türk olmakla beraber Kürttür. Atatürk inkılâbının kavradığı bu emniye-i devlet [devlet emniyeti] günbegün inkişaf eder. Yarın hariçî bir vaziyet, bir harp ve her hangi bir tehlike baş gösterince, böyle bir idare altındaki insanların memlekete faidesi mi, zararı mı oluyor; onu münakaşa etmek isterim. Yarım asırlık fiili hareket göstermiştir ki, Kürtlük bize daima fena neticeler vermiştir. Bunun en kuvvetli delili devletin başında olan büyük adamın geçende Şark'ta verdiği cevaptır. Mareşal dedi ki vilâyetlerin bazı suallerine biz cevap vermiyoruz. Vekâletlerden de bu gibi sorgulara cevap alınamıyor. Bizden geçen sualler daima erkân-ı harbiyeye varıyor. Meselâ Kürtleri okutacak mıyız ne dereceye kadar askerlik noktasından ne gibi kültür veriyoruz. Mareşalin seyahatinde bu hususta sorduğum suallere Mareşal hiddete geldi. Elini masaya vurdu. Ve dedi ki “Şark'tan çok şüpheliyim. Her hangi bir muharebe zuhur ederse burada bir ve hatta iki kolorduyu bırakacağım. Bir harp olduğu zaman üçüncü orduyu alırlarsa ilk önce bağıracaklardan biri de benim”. Bu mühim bir ifadedir. Ve Kürtlük meselesi üzerinde tevakkuf ettirecek [durulacak] bir önemdedir.

Küçük memurları değiştirelim. Bu hal onun ruhunda bir tesir yapar mı? Diyoruz ki filân harekâtta filânca kaymakam vekili filân nahiye müdürü ifşaat yapmıştır. Patnos kazasına gittim, kaymakam vekili Süleymaniyeli Kürt bir tahrirat katibidir. Demek oluyor

ki siz Türksünüz, sizden eminiz diyoruz ama bir nahiye müdürü veya kaymakam vekilini Kürt görünce endişeleniyoruz. Niçin endişelenelim, memur olmayınca ilân yapıyoruz. Şeraiti haiz [koşulları uygun] olanı alıyoruz. Yarım asır zarfında buralarda dökülen kanları bunların unuttuğunu zannetmek safdillik olur. Bu dökülen kanları affetmemişlerdir. Bu intikamı ilk fırsatta almak karar ve azmindedirler. Askerî mekteplere Kürt talebe alınmıyor. Birçok işlere almıyoruz. Diğer taraftan da bunlara Türksünüz dersek onlar da aldanmaz, biz de idare etmiş olmayız. Bu büyük içtimada Kürtlük ve Şark üzerinde bir program hazırlayıp bunu elimize alarak gitmeliyiz. Birinci ve Dördüncü Umumî Müfet-tişlikler arasında hiç bir fark yoktur. Biz bunları İslanbul'da tatbik ettiğimiz kanunlarla idareye kalkışırsak çok zaman kaybetmiş oluruz. Demeliyiz ki buralar aynı bir kanunla idareye muhtaçtır. Aşağıda hududu bir takım mikroplar kavrarken orada asayişî temin edecek kuvvete aşk olsun derim. Rumeli ordusu silâh itibarile kuvvetli idi. Fakat, Bulgar, Karadağ, Yunanistan, Sırbistan orada iken nihayet bu kadar azm-i milliye rağmen o güzel kıtayı elimizden kaçırdık. Tedbir ne kadar olursa olsun devlet siyasetile aşağıda gelecek bu istilâ-i melunaneye karşı gelmelidir. İlerde dünya karışır. Ve her hangi bir vaziyet hasıl olursa bunun mesuliyet-i tarihiyesine uğrayabiliriz. Bu kesafete karşı bir tedbir almak lâzımdır. Kağızman'da % 76, Ağrı'da % 85 Kürt vardır. İskân siyasetile bu kesafeti hafif etmek lâzımdır.

İskân siyaseti: Trakya'daki ecdadımızın kurduğu Tuna siyasetini takip edebiliriz. Bu kesafeti bir parça Garb'a doğru atalım. Fakat muhacir unsuru siyasetini, biraz da Şark'a doğru atalım vaziyeti bu türlü münakaşa ettiğimiz zaman devlet bu iskân siyasetinin daha ziyade ne tarafa doğru olması lâzım geldiğini takdir etsin. Hiç olmazsa su membalarına muhacir yerleştirelim. Van gölü etrafı çok müsaittir. Gölün etrafını Türk yaptığımız zaman Şark'ı da Cenub'u da tutar. Şark'ın müstesna kanunlarla, iskânla, kuvvetli siyasetle idare edilmesi lâzımdır.

Emniyet İşleri Umum Müdürü Şükrü Sökmensüer: Şark'ta Türk renginden başka bir renk yoktur. Bir dil davası vardır. Bunun için de iki şey vardır. Birisi imha siyasetidir. Her hangi bir tehlike karşısında devlet kuvvetlerini döker imha eder. Bu gün böyle bir dava mevzu-u bahs değildir. Ve ihtiyaç da yoktur. İstikbalde belki böyle bir şey mevzu-u bahs olabilir. Devlet bu gün kültürel ve iktisadî telkinlerle bunu yaparız diyor. Bir buçuk milyon olan bölgeyi bu suretle idare eder. İdarî tedbirlerin başında telkinî tedbirler gelir. Diyarbakir'de Belediye Reisi Şeref vardır. Halen "bana Kürt diye mi hitap ediyorsunuz, ben halis Türk'üm" diyor. Bir insanın yüzüne Kürt, Türk demek doğru değildir. Bu izzet-i nefis meselesidir. Biz burada telkini vasıtalarla müracaat ederken ona Türksün diyeceğiz ve yahut onu hakikî ismile anacağız, mühim bir kitleyi telkin altına almak mecburiyetindeyiz.

İkinci mühim nokta iskân tedbirleridir: Her şeyden evvel vilâyet merkezlerinin kültürüne hakim olmak lâzımdır. Garzan'da, Sason'da bir Türklük siyaseti vücuda getirirsek ilk nokta-i istinatları kurmuş oluruz. Ele geçirilecek muhacirler için iki siyaset takip ederiz; birisi köy siyaseti, diğeri de kasaba siyasetidir. Ana memurin kütlesi Türk olduğundan buralarda mahalle vücuda getirerek Siirt halkının karnını ben doyurursam yarım asır sonra benim dilime temessül edecektir[dönecektir]. Netekim kültürünü böyle kaybetmiştir. Şark'ta vilâyet ve kaza merkezlerinin tamamen Türkleştiği dakikadan itibaren tamamen hakimiz. Vaktile gelen muhacirler gibi.

Dördüncü Umumî Müfettiş Korgeneral Abdullah Alpdoğan: Bu günkü izahat arasında muhterem Tahsin Uzer'in izahatı benim izahatım arasında bazı tenakuslar [çelişkiler] vardır. Tedbirleri kanuna bağlayalım buyurmuşlar. Ve münakaşa edilme-sini istemişlerdir. Çok çalışmak lâzım geldiğini ve çalışmamızdan biri de bura halkına sen Türksün diyeceğiz ve kendilerine Türklüğü telkin edeceğiz. Bu hususla bir iki şey söyleyeyim: Atatürk'ün en yü-

ce eseri Teşkilât-ı Esasiye Kanunu [Anayasa]’-dur. Bu kanunda “Türkiye’de oturanlar Türktür” denmiştir. Kanun cephesinden mahzuru var mıdır? Dahiliye Vekâleti’nin ve matbuatın gösterdiği manzara İstanbul’da ekalliyet [azınlık] mekteplerini ve cemiyetlerini kapatmak ve Türk mekteplerine gençlerini istemektir. Biz dinleri ayrı olanları bu mektebe sokarak bunları Türkleştirmek isteriz. İstanbul’dan Viyana’ya kadar gittik ve muhtelif ırkı çiğnedik. Şecaat [yiğitlik] ve cesametli [büyüklük] devirlerimizde sesimizi çıkarmadığımız bu ırk bize karşı gelmiştir. Eğer o zaman bu ırka sen Türk olacaksın dense idi bu hal olmazdı. Bu gün başımızda bir Kürt meselesi vardır. “Sen Kürtsün seni öldüreceğim diye mi, yoksa sen Türksün gel bana yaklaş” mı diyeceğiz. Kanaatim onu Türklüğe bağlamaktır. Sen Türksün, işte tarih; sen Türksün işte Teşkilât-ı Esasiye Kanunu; sen Türksün sana yapacağım şu işlerdir. Meselenin hakikatine gelince bunlar Kürt müdür, Türk müdür? Van gölü Fırat’ın Cenup ve Şimal’indeki dağları ve İskenderun’a kadar uzanan sahada yayılmış bir Zaza ırkı vardır. Zaza ırkı nedir? Sasanî hükümetinin bakıyesidir. Bence değildir. Bunun delil ve sebebi bütün medeniyetin kurulduğu Orta Asya’da Kaskaşa ve Toma namında iki büyük ırk vardır. Kaskaşa iki üç sene evvel kurulan dil kurultayına Rusya’dan gelen âlim, Türk lehçelerini dokuza ayırmaktadır. Bir tanesini Karakaş lehçesine ayırmaktadır. Kaskaşların imha ettiğini bu kitapta yazar. Bu Kaskaşlar kimlerdir, bunlar oraya nasıl geldi? Orta Asya’da ilk beşer ıztırap çektiği zaman Garb’a doğru muhaceret vuku buldu. Hicret edilen mahal Oral dağlarile Kafkas dağlarıdır. Orta Asya’daki Kaskaşlar evvelâ Kafkasya’yı tuttular. Kafkas dağının ardındaki köyün adı da (...) bu dağlara hakim olmuştur. Taman adasına, Azak denizine girmişlerdir. İkinci kafil vurdugu vakitte bir kısmı Şimal’e, bir kısmı da Cenub’a kaçmıştır. Lüleburgaz, Keçiburgaz, Kumburgaz, Karadeniz’in Şimal’indeki Keçiburgaz köyü, buradan Lüleburgaz’a dahil olur. Bu taraftan gelen muhaceret Kızılırmak’a dayanır. Tarih Encümeni’nin Türklerin muhaceret safhası bu yolda başlar.

'Tomanlar da bunlarla beraber gelmişler ve yürümüşlerdir. 'Tomaliçe adını koymuşlardır. İnebolu, Sinop civarına kadar intikal etmiştir. Kafkas cihetinden gelen Kaskaşlar bu taraftan hareket etmiştir. Nazımiye'den geçerken geçtiğimiz köyün adı Çalkas'tır. Ben köyün etrafına baktım. Buna Kaskayalıkları demek manasını aldım. 60, 70 kilometre Şimal'ine geldikten sonra haritaya baktım. O köyün adı Gazeliler büyük bir yaylanın adıdır. Kazık köyüle arasında büyük bir dağ vardır. Köylüye sordum. "Oranın adı Kas dağıdır" dediler. Köylülere "hangi kabile ve ırkdansmız" diye sordum. "Bize Kas kabilesi derler" dediler. Dersim'den Genç'e ve Şerafettin dağlarına kadar devam eden arazi-deki köylerin "kas" olduklarını ifade ettiler. Rus aliminin Dil Kurultayı'nda bahsettiği lehçeyi ifade eden milâddan 2.500-3.000 sene evvel bu havalide meskûn olan halkın lehçesidir. Dersim'in en azılı aşireti Dome, Tornan, Ovacık'ın aşiretlerinden Toma, Erzincan'ın en mühim aşiretlerinden birisi de Tomen'dir. Bu Taman ve Tomenler ilk defa Kafkasta gelmiş insanlardır ki bunların Türk olduklarına şüphe yoktur. Kanı temiz ve kanı benden olan bir kimseye karşı sen Kürtsün diyemem. Bu itibarla bu ırka bendensin gel demek hariçten gelecek tahrikâta bir müdafaa hattı tesis etmek doğru olur.

Birinci Umumî Müfettiş Abidin Özmen: Bu iş münakaşa edilecek ve konuşulacaktır. Emniyet İşleri Umum Müdürü Şükrü Sökmensüer bu akşam gideceklerinden arada bir su-i tefekkür [yanlış anlaşılma] olmamak için arz edeyim. Siyah penbe manasını göstermiş olmamak üzere daha ziyade penbeliği gösteren raporum vardır. Gerek Tahsin Uzer'in izahatı ve gerek benim izahatımı "siz Kürtsünüz, sizi keseceğiz" manasına almamalı.

Şark'a ilk gittiğim zaman bir tamim yaptım. "Hiç kimseye siz Kürtsünüz diye hitap etmiyeceksiniz" dedim ve bu tamimimi Dahiliye Vekâleti çok musib [isabetli] gördü. Yalnız Şükrü Sökmensüer ve General Abdullah Alpdoğan'ın dedikleri gibi hal-

ka “siz Türksünüz” diye söylemek yegâne çare olmaz. Şükrü Sökmensüer’in izahı veçhile bunun iki yolu vardır: Biri imha, diğeri temsil. İmhaya hacet yok. Temsile gideceğiz. Giderken de oraya temsil için Türk getirmek ve yerleştirmek değil temsil için yapılacak kültürel çarelerin başında eskiden Türk olduklarını anlatıp izah etmektir. Hatta ben bunun Kürt meselesi diye mevzu-u bahs edilmesini istemem. Bu kelimeyi kaldıralım. Başka bir millette atfedilemez. Gazetenin birisinde Kürtlük meselesi diye bir yazı gördüm. Dahiliye Vekâleti’ne şikâyet ettim. Bunlar mutlak Türktür. Şükrü Sökmensüer’in izahı veçhile Hakkâri vilâyetinden çıkmamış Kürt biz Ahlat tarafından gelmiş Kilâvilerdeniz diyor. Kilâvi, Kürdün eniştesi oluyor. Arzetmek istediğim şudur ki Kürt nereden gelirse gelsin Zaza kelimesi Kürtten ayrı değildir. Zaza Kürdü içine almıştır. Kürt bir isim değil bir vasıftır. Kürttür diye söylemiyelim. Su-i tefekkür [fena] olacak kara günleri, penbe günleri gösterecek bir vaziyet yoktur. Temsil işinde siz Kürt değil Türksünüz diye yapılacak bir telkindir. Siz Türksünüz derken falan aşiret ve falan aşiret demeyi de kabul etmem Siz Bitlis’in Alishan köyündensiniz demeyi muvafık bulurum. Bununla beraber fiilî vaziyete göre birçok kanunlar teklif edeceğiz. Netekın dört beş şey için tekliflerim var. Nelerimiz varsa onları tetkik edip teklif edeceğiz. Beyler evvelce Kürt iken sonradan Kürdün sözünü almış değildir. Beylerin hepsi Türktür. Beyler bu halkın üzerinde zeamet, timar, kumandanlık ve sair suretlerle tesir yapmışlardır.

Kumandanla birlikte gitmiş olduğum Başkale’nin bir köyünde gördüm. Cambulat bey diyorlar. Vaktile gelmiş. Orayı tutmuş. Cambulat isminde birisine bey demişler. Kültürel merkezler yapmak lâzımdır. Nur neşretmek iktisadî, içtimaî ne gibi tesirler yapılmak lazımsa bunları raporumda da izah ettim. Bitlis dardır. Kültürel merkezdir ama tabiat ne kadar yardım ederse etsin ona o kadar daha tesirler yapmak lâzımdır. Biz daha ziyade kültürel noktaya ehemmiyet vererek takviye edeceğiz. Memur işi de çok mühim meseledir. Yerli memurların zararı olmakla beraber büyük

memurların birçoğu dahi memleketin yüksek menfaatini kavramamıştır. Birçok kaymakam ve valilerimiz böyledir. Memur; üzerinde duracağımız ehemmiyetli bir meseledir. Harekette mahremiyet Şükrü Sökmensüer'in tesadüf ettiği vaziyete biz de tesadüf ettik. Bölgenin Kürtleri arasında müthiş istihbarat kuvveti vardır.

Üçüncü Umumî Müfettiş Tahsin Uzer: Kime karşı?

Birinci Umumî Müfettiş Abidin Özmen: Hükümet kuvvetlerine karşı. Sason hareketlerinden bir kaç gün evvel traş olan iki kişi traş olmahtalarken vaziyeti duyuyorlar. Kürtlük kelimesi izafe edilmeyip iyi bir idare yolu tutmak lâzımdır. Tabii orada çift ve çubuğu ile çalışan insanlar vardır. Nakşilerin Diyarbekir'e kadar sokulduğunu bilmiyorum. Zaten bütün dert Türk temsil hareketimizin zafıdır. Nasıl ki ta Viyana'ya kadar gittiğimiz halde temsil hareketini yapamadık.

Üçüncü Umumî Müfettiş Tahsin Uzer: Bulgarlar da Macarlar da Türktür. Ahmet Mehmed'i öldürdüğü zaman hapishaneye girmekle iktifa etmiyor. Mehmed'in ailesi Ahmed'e kıyamete kadar husumet besliyor. Demek istiyorum ki intikam hissi kültürel hareketle ortadan kalkacak değildir.

Birinci Umumî Müfettiş Abidin Özmen: Celse hitam bulmuştur.

9/12/[1]936 /Saat 13:40

V

UMUMÎ MÜFETTİŞLER KONFERANSI'NIN 9/12/936 ÇARŞAMBA GÜNÜ İKİNCİ TOPLANTISINA MAHSUS ZABITNAME SAAT: 16:45

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'nın Başkanlığında;

1- Birinci Umumî Müfettiş Abidin Özmen,

2- İkinci Umumî Müfettiş General Kâzım Dirik,

3- Üçüncü Umumî Müfettiş Tahsin Uzer,

4- Dördüncü Umumî Müfettiş Korgeneral Abdullah Alpdoğan,

5- Jandarma Genel Komutanı Korgeneral Naci Tınaz,

6- Gümrük Muhafaza Umum Komutanı Tümgeneral Seyfi Düzgören,

Samiin sıfatile de müsteşar Sabri Çıtak⁽⁸¹⁾, Mahalli İdareler Umum Müdürü Faik, Nüfus İşleri Umum Müdürü Muhtar, Matbuat Umum Müdürü Vedat Nedim⁽⁸²⁾, İzmir valisi Fazlı Güleç ve Yozgat valisi Yahya Sezai bulunmuşlardır.

⁸¹ 1880'de Şummu'da doğdu. Mülkiye'yi bitirdi. Çeşitli kamu görevlerinde çalıştı. İçişleri Bakanlığı müsteşarlığı görevini üstlendi. Valilik yaptı. 1955'te öldü. Hakkında geniş bilgi için bkz: Ali Çankaya; *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, c: III, Ankara/1968-1969, ss: 999-1000.

⁸² Vedat Nedim [Tör], 1897'de doğdu. Almanya'da eğitim gördü. Türkiye Komünist Partisi'nin yöneticileri arasında yer aldı. 1927'de Parti'nin bütün belgelerini polise verdi. Daha sonra *Kadro* dergisi kurucuları arasında yer aldı. Matbuat

İkinci Umumî Müfettiş General Kâzım Dirik: (Sabah celse-sindeki beyanatına devamla) Ziraî asayiş memleketin her tarafında muhtelif derecede acı tesirler bırakmaktadır. Tarlasını hazırlayan bir köylünün duyduğu acı telâfi edilemiyor. Yüksek vekâletin bununla meşgul olduğunu anladık. Biz de bir şey hazırladık.

Trakya'nın bir sıkıntısı da susuzluktur. Suyu var fakat bize düşmandır. Sebebi; büyük nehirlerin tahribatı dolayısıyla bize vefa edememesidir. Birçok istilâlar köy su menbalarını bakımsız bıraktığı için birçok yerlerde bu menbalar azalmıştır. Bu su azlığı dolayısıyla keyfiyeti Ziraat, Nafia ve Dahiliye vekâletlerinin nazarına arzettim. Vekâletler hassasiyetle üzerinde durdular. Devlet işi olduğu için geçen haftaki ziyaretimde Başbakan'a da arzettim. Umumî müfettişlerin selâhiyeti mevzu-u bahs olduğu sırada da bizim Trakya'mızda arteziyen kuyular ile meşgul olmak icap eder ve birçok yerlerde bu tesisatla meşgul olmamız lâzımdır. Alpullu, Uzunköprü ve İğneada'da daha geniş bir surette arteziyenle vaziyeti ıslah edeceğiz. Elverir ki devlet elini koysun. Köy kalkınmasından bahsederken bütün bunların siklet merkezi hususî idarelerin bütçeleridir. Bu; bihakkın bütçeye sıkıntı mevzuu olmuştur. Kültür hareketleri bütçenin % 40'ından 65'ine kadar yediği vakidir. Ziraat, baylar, nafia ve hele nafia şebekesi haklı olarak memleketin en büyük endişesine cevap vereceği için ağır basıyor. Hususî bütçelerden sarfedilen paralar lâyük-ı veçhile neticesini veremiyor. Trakya yol şebekesine Nafia Vekâleti el atmasaydı büyük yol yapılamazdı. Sıkışınca Nafia Vekâleti'ne müracaat ediyoruz. Nafia Vekâleti'nin verdiği işler müsbet oluyor. Nafia Vekâleti'nin mes'uliyetine bünyenin bel kemiğini tutan büyük yollar verilirse diğer küçük yollar da vilâyetlerin istitaatı [gücü] dahilinde yapılır. Nafia Vekâleti bunu yapmak için vilâyetler bütçelerinden bir yüzde alacaktır. Yol sıkıntımız her yerde büyüktür. Yarın Balkanlarda bir

hadise olur ve bu hadise Teşrinievvel [Ekim]-Şubat aylarına tesadüf ederse endişeli olur. Traktörler, büyük bataryalar, tanklar için yol lâzımdır. Bu itibarla Trakya'da yol mes'elesini ileri almak lâzım gelir.

Kültür hareketi bazı vilâyetlerde genişlemiştir. Bazı yerlerde daha geridir. Derecelere ayırmak üzere kültür alanında hareket muhakkaktır. Bazı yerlerde yeni mektep yaptıramıyoruz. Okur, yazar % 35-40'ı bulmaz. Mektep hareketi olmayınca tabiatile köy kalkınmasına daha çok hız vermek lâzımdır. Bölge köy yatılarını kültürden mahrum olan yerlerde teksir etmek lâzımdır. Bu köy kalkınmasında Maarif Vekâleti acı bir istatistik karşısında kaldı. 34.000 mektepte öğretmen yoktur. Bir hamle olmak üzere ordu-nun mümtaz çavuşlarından bir unsuru ele aldı. Çavuş öğretmenleri yetiştirmeye başladı. Bunun için de Eskişehir'de bir öğretmen kursu açtı. Bu çavuşlar tecrübeden sonra köylerin heyet-i umumiyesine vefa edemiyecektir. Bu hareketten daha önce Macaristan ve Yugoslavya'da olduğu ve Yüksek Vekâlet-lerine takdim ettiğim raporda da arzylediğim gibi köyün muhtarı yanında bir tarım ustabaşı bulundurmaktır. Toprak, tohum, makine işlerini, nebatatı mahveden haşerelerle mücadeleyi öğreten, köy bünyelerine bunları vermek ve köy kalkınmasına böylece başlamak iyi bir sonunca doğru yürümek icap eder. Bu meyanda Başvekilimizin alâkalandığı köy kalkınma bankasını teklif ettim. Bu teklifim Dahiliye Vekâleti'nde de yer buldu. 1.280 köyümüzün 950'sinde köylünün kendi emekleriyle ziraat yapıyor ve mahsulü bankaya yatırıyor. Bu para bir de köy bütçelerinin % 5 sermayesi elde tutularak köy kalkınma bankası vücuda getirilir. Belediyeler Bankası gibi köylerin su, köprü, kuyu gibi ihtiyaçlarına ve köylerin kalkınmasına yarar. Bunlar Ziraat Bankası'nın kendi şubelerinde köylerin hesab-ı carisine alınacak ve altı müşavirin murakabesinde bulunacaktır. Müdür ve âza gibi masraflı teşkilât olmayacaktır. Hesap ettik bunun yıllık 80.000 liradan aşağı değildir. Beş senede dört yüz

bin lira köyleri ihya eder. Anladığıma göre Cumhuriyet idaresinin daha şumullü bir idaresi olur. Bu günün büyük bir ihtiyacıdır. Demin sayın arkadaşımız Tahsin Uzer bendenizi dinledikten sonra şöyle bir mütaleada bulundular: Memleketin iskân siyaseti daha dikkatli takip edilmeli. Her bölgeden ne beklenirse ona göre teksif edilmelidir. Büyüklerimiz Trakya iskân siyasetine karşı buyurdular ki cephenin en yakını Trakya'dır. Bir harp karşısında orada bir milyon iki yüz bin nüfus olmalı ki o nüfus bir milyon beş yüz bine çıksın. Bir buçuk milyonluk bir kitle toplanırsa orada bir ordu toplanır ve beslenebilir. O vakte kadar ordunun diğer kısımları da yetiştirilir. Siyasanın çekirdeği budur. Kalkınma davası üzerinde memleketin hassasiyeti gittikçe artıyor. Bu noktada idare bakımından bir bilgi eksikliği tebarüz ediyor. Valilerin, kaymakamların, nahiye müdürlerinin, ziraat müdürlerinin, baytarların, muhtarların ünite metodu henüz tebarüz etmemiştir. Bu tevhid-i mesai usulü çok iyi bir usuldür. 60 vali vardır. Usul tarzı ayrı ayrıdır. Nasıl ki ordumuz Yüksek Kumanda Kursu'nda yeni kumanda heyeti alıştırıyor, o tarzda hükümet merkezinde açılmak ve üçer ay devam etmek suretile vali ve kaymakam yetiştirmek ve vilâyetlerde de nahiye müdürü kursu açmak lâzımdır. Muhtarlardan önce nahiye müdürlerinin kursu daha mühimdir. Nahiye müdür ve muhtarlarına valinin gözü önünde kursu açtırmalı, bu kurs hareketi ileri gitmeli ve köylerde gençlerden marangoz, demirci ve sair sanatkârlar da yetiştirmelidir. Macaristan ve Bulgaristan'ın yapmakta olduğu kurs hareketlerin-den ilham alıyorum. Ziraat Vekâleti'nden müsaade aldım. Bulgaristan'a iktisat müşavirini gönderiyorum. Bununla tevhid-i usul sistemi taammüm etmiş [genelleşmiş] olur. Bunu Yüksek Şeflerimizin takdirlerine arz ederim. İktisat ve Ziraat vekâletlerinin daha feyizli ve gür olan vilâyetlerde kooperatif hareketleri ileri gitmektedir. Bazı vilâyetlerde bu teşekkülün adı dahi anılmamıştır. En küçük köylerde dahi tefecilerin tahribatı ağırdır. En küçük satıcı parasız para kazanıyor. Mevsiminde yünle, mevsiminde ayniyatla ödenmek üzere para veren

çoktur. Köylü 50 yumurta veriyor. Onunla bir patik bile alamıyor. Kanunlarla önlemek istediğimiz tefecilik yaşıyor. Halkı sülük gibi emiyor. Ekonomi Bakanlığı'nın çıkarttığı kanunlar sayesinde büyük tefeciler kalmamıştır. Fakat küçükler köylüyü mahvediyor. Bu da konuşul-acak nokta.

Devlet merkezini her ziyaretimde iş takip ederim. Devlet merkezi o kadar mahmuldür [yüklüdür] ki muhabere ederken bir çok yerlerde muhaberatımız takılır durur. Te'kit edilir [tekrar yazılır], bu ise bizim hürmet duygularımıza uygun düşmez. Müfettiş-i umumîlerin merkezde bir kişiden mürekkep birer takip bürosu olsun, o suretle işleri takip edilsin daha kolaylıkla emellerimiz tahakkuk eder. Maruzatım bundan ibarettir.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Bu suretle arkadaşların esaslı olarak söyledikleri şey doğrudan doğruya Dahiliye Vekâleti'nce yapılması icap eden şeylerdir. Asayiş ve kaçakçılık mevzuuna geçelim. Programa riayet edelim. General Seyfi kaçakçılık hakkında izahat versinler.

General Seyfi Düzgören: [1]932 senesinden itibaren inhisar ve gümrük kaçakçılığı vakalarını tesbit ettim. Bunu harita üzerinde arzedeceğim. Kaçak faaliyeti en çok Cenub'tadır.

Gaziantep vilâyetinde gümrük kaçağı: [1]932'de 75.000, [1]933'de 130.000, [1]934'de 62.000, [1]935'de 52.000, [1]936'da 24.000 kilo. İnhisar kaçağı; [1]932'de 33.000, [1]933'de 22.000, [1]934'de 11.000, [1]935'de 2.500, [1]936'da 460 kilodur. Dört sene zarfında 5.744 gümrük kaçakçısı, 2.820 inhisar kaçakçısı mahkemeye verilmiştir.

Urfa vilâyetinde: Gümrük kaçağı; [1]932'de 108.000, [1]933'de 78.000, [1]934'de 64.000, [1]935'de 56.000, [1]936'da 16.000 kilo. İnhisar kaçağı; [1]932'de 137.000, [1]933'de 93.000, [1]934'de 52.000, [1]935'de 13.000,

[1]936'da 13.000 [kilo]dur. Yakalanan gümrük kaçağı 4.122, inhisar 1.745'dir.

Mardin vilâyetinde: Gümrük kaçağı; [1]932'de 37.000, [1]933'de 47.000, [1]934'de 32.000, [1]935'de 38.000, [1]936'da yalnız on aylık 10.750 kilodur. İnhisar kaçağı da bu vaziyettedir. [1]933'de ziyade idi. [1]934'de azalmıştı. Mardin vilâyetinde yakalanan 2.038 gümrük, 915 inhisar kaçakçısıdır. Bu vilâyetlerden Şimal vilâyetlerine giden gümrük ve inhisar kaçakçılığı vardır.

Maraş vilâyetinde: 935 gümrük, 1.056 da inhisar kaçakçısı yakalanmıştır.

Malatya'da 1.200 gümrük, 2.046 inhisar kaçakçısı yakalanmıştır.

Elâziz vilâyetinde gümrük kaçağı [1]932'de 2.200, [1]933'de 670, [1]934'de 478, [1]935'de 1.400, [1]936'da 836 kilodur. İnhisar kaçağı [1]932'de 18.000, [1]933'de de 1.600 kilodur. 200 gümrük, 400 inhisar kaçakçısı yakalanmıştır.

Diyarbakir'de yakalanan gümrük kaçağı [1]932'de 3.224, [1]933'de 2.300, [1]934'de 6.300, [1]935'de 9.300, [1]936'da 1.087 kilodur. İnhisar kaçağı gittikçe düşmüş [1]936'da (10 aylık) 72 kiloya kadar inmiştir. Diyarbakir'de 500 gümrük, 380 inhisar kaçakçısı yakalanmıştır.

Yozgat, Sivas, Erzurum ve Erzincan'da yalnız inhisar kaçağı vardır. En çok kaçak tütündür. İçki ve cigara kâğıdı azdır. Kâat [sigara kâğıdı] tütünden azdır.

Şark hududunda Irak, İran ve Rus hududlarında kaçakçılığın seyri:

Siirt'te: [1]932'de 887, [1]933'de 1.200, [1]934'de 1.864, [1]935'de 24.000, [1]936'da 4.900 (on aylık) kilo gümrük kaçakçılığı vardır. İnhisar kaçakçılığı büyük bir miktar tutmuyor. Tuz kaçakçılığı oluyor. 415 gümrük ve 362 inhisar kaçakçılığı yakalanmıştır.

Van'da gümrük kaçakçılığı Siirt'e nazaran azdır. Van, Siirt ve Hakkâri'de kuvvet azlığı ve hudut kıtaatının geride bulunması sebeble buralarda henüz kaçak mücadeleleri kuvvetli bir şekil alamamıştır. [Doğu] Bayazıt'te pek azdır. Dört senenin kaçak miktarı 4.000 kilonun içindedir. İnhisar pek azdır. 86 gümrük, 14 inhisar kaçakçısı yakalanmıştır.

Kars'ta gümrük kaçakçılığı yoktur. Altı gümrük kaçakçısı yakalanmıştır. Bu da yolcu yanında bulunmuştur.

Artvin'de dört sene içinde 84 gümrük ve 600 inhisar kaçakçısı yakalanmıştır.

Rize'de pek az inhisar kaçağı vardır.

Trabzon'da dört senede 1.803 kaçakçı yakalanmıştır. [1]932'de 2,600 kilo tütün ve pek az da cigara kâğıdı yakalanmıştır. [1]936'nın on ayında 3.000 kilo tütün yakalanmıştır.

Giresun ve Ordu'da oldukça büyük ve Maraş'a yakın inhisar kaçakçılığı vardır. Ordu'da 327, Giresun'da 343 kaçakçı yakalanmıştır.

Tokat vilâyetinde 4 senede 3.284 kaçakçı yakalanmıştır. Bu da inhisar kaçakçısıdır. [1]936'nın on ayında 3.600 kilodur. [1]933'de 11.700 kilo, [1]934'de 10.000'e ve yeni senede üçte bir düşüyor.

Samsun'da gümrük kaçakçısı olarak 28 kişi yakalanmıştır. 1.280 de inhisar kaçakçısı yakalanmıştır. İlk sene kaçak miktarı 5.580 kilo iken [1]936'da 1.300 kiloya hatta [1]934'de 400-500 kiloya düşmüştür.

Sinop'ta 502 gümrük ve on inhisar kaçakçısı yakalanmıştır.

Seyhan vilâyetinde 486 gümrük kaçakçısı, 1.815 inhisar kaçakçısı yakalanmıştır. Bunlar İskenderun, Payas hududundan ve onun Şark'ından aşarak Seyhan köylerine gelenlerdir.

İçel vilâyetinde 203 gümrük, 790 inhisar kaçakçısı yakalanmıştır. [1]933 de gümrük kaçağı biraz görünürse de ondan sonra cüz'idir. Bu da evvelce sokulan perakendenin satılmasıdır.

Konya vilâyetinde gümrük kaçağı diye bir şey yoktur. Yalnız Kilis ve Antep'ten gelen bazı ipekli mallar yakalanmış, İstanbul'da muhakemeleri oluyor. Bu vilâyette inhisar kaçakçısı olarak dört senede 1.285 kişi yakalanmıştır.

Antalya'da 4 senede 400 inhisar, 121 gümrük kaçakçısı yakalanmıştır.

İsparta'da yalnız inhisar kaçakçılığı vardır.

Muğla'da [1]932'de gümrük kaçakçılığı 685, [1]934'de 174 kilodur. [1]935 ve [1]936'da gümrük kaçağı yoktur. İnhisar kaçağı [1]932'de 1.113 kilo iken [1]933'de 2.991, [1]934'de 1.200'e düşüyor. [1]936'nın on ayında 1.311'dir. Mecmu kaçakçı 440 gümrük ve 1.472 inhisar kaçakçısıdır.

Aydın'da gümrük kaçağı yoktur. 479 inhisar kaçakçısı yakalanmıştır.

Denizli'de gümrük kaçakçısı yoktur. [1]933'de biraz olmuşsa da ondan sonra olmamıştır. 300 gümrük ve 1.800 inhisar kaçakçısı yakalanmıştır.

İzmir'de gümrük [1]932'de 371, [1]933'de 68, [1]934'de 22, [1]935'de 4, [1]936'da yoktur. 4 sene 10 ayda 465 gümrük ve 4.200 inhisar kaçakçısı yakalanmıştır. İnhisar kaçakçılığında her sene 1.100 kişi yakalanmış demektir.

Balıkesir'de yalnız inhisar kaçakçılığından 4 senede 2.226 kişi yakalanmıştır.

Çanakkale'de 626 inhisar kaçakçısı yakalanmıştır.

Edirne'e 150 gümrük, 1.172 inhisar kaçakçısı yakalanmıştır. Edirne'de seneler arasında az olmakla beraber bir düşüklük yoktur.

Tekirdağ'ında 476 kaçakçı yakalanmıştır. Edirne'de konyak, mendil gibi ufak tefek şeyler yakalanmıştır.

Kırklareli'nde dört buçuk senede 82 gümrük, 127 inhisar kaçakçısı yakalanmıştır.

İstanbulda 4,5 senede 66 gümrük, 1.168 inhisar kaçakçısı yakalanmıştır. Yakalanan eşya çakmak taşı, çakmak, ispirto ve gazdan ibarettir.

Kocaeli'nde dört buçuk senede 1.986 inhisar kaçakçısı yakalanmıştır.

Eskişehir'de yalnız inhisar kaçakçılığı vardır.

Bolu'da dört buçuk senede 129 inhisar kaçakçısı yakalanmıştır.

Ankara'da 824 inhisar, 5 gümrük kaçakçısı yakalanmıştır.

Çorum'da gümrük kaçakçısı yoktur. 618 inhisar kaçakçısı yakalanmıştır.

Bütün gümrük ve inhisar kaçakçılığı: 4 sene on aydaki umumî kaçakçılığını topluyorum:

12.433	Kaçak canlı nakil vasıtası
53.655.000	Defter cigara kağıdı
119.500	Kutu kibrit
11.000	Çakmak
700.000	Çakmak taşı
5.200	Deste oyun kağıdı
112.000	Kilo muhtelif içki
1.466	Silah (çoğu tüfektir). Bu tüfekler kaçakçıların elindedir. Hariçten gelmiyor. Bizim tüfeklerdir.
33.000	Tüfek mermisi
50.600	Kilo ipekli kumaş
46.000	Kilo yünlü kumaş
340.000	Kilo pamuklu kumaş
15.500	Haki renkte eski elbise

365.800	Kilo tuz (Halen Cenup vilayetlerinde ve Şark'ta devam ediyor).
168.000	Kilo şeker (Maraş ve Malatya'da pek azdır. Cenup kısmına aittir).
30.000	Kilo gaz
580.000	Kilo tütün
9.132	Uyuşturucu maddeler (ayrıca istatistiği vardır. Ne kadar esrar, morfin ve afyon olduğu hakkında).
156.000	Altın döviz (232.000 Türk Lirası kıymetinde).
87.000	Dört sene on ayda yakalanan kaçakçı
207	Dört sene on ayda öldürülen kaçakçı. Dokuz kişi de muhafız alayından ölmüştür. Kaçakçının dörtte üç buçuğu Türktür. Yaralanan 130 kişidir. Sonradan mahkûm olmuşlardır.

Uyuşturucu maddelerin ekserisi İstanbul, Bursa ve kısmen Elâziz, Maraş, Malatya ve Antep'tedir. Vilâyet üzerine ayrı ayrı krokisi yapılmıştır.

Bu harita üzerinde arzettiğim dört senelik kaçakçılık memleket dahilinde en ziyade gümrük kaçakçılığı seyrini gösterir. Cizre'den itibaren Pasa'ya kadar hudut üzerinde muhtelif kaçak depoları vardır. Harita üzerinde bunlara ayrı renkler vererek gösterdik. Bu kaçak depolardan alınan malların sürüm sahası nereye kadar uzuyor. Ve nereden sonra memleket dahiline hangi hudutları aşarak taşıyor. Harita üzerinde bellidir. Burada Kamışlı kaçak deposu oldukça büyüktür. Buradan Midyat üzerine Mardin, Siirt, Beşiri üzerinden Silvan'a iltihak ediyor. Diğer menbalar da vardır. Mese-lâ Zaho ve Alvar'dan alınan mallar Pervari ovasından Van'a, Siirt üzerinden Bingöl'e ve Erzurum'a akıyor. Garzan, Silvan ve Diyarbekir'e kadar gidiyor. Dresenin deposu kısmen Mardin'e ve Diyarbekir'e akıyor. Telhamut'taki⁽⁸³⁾ kaçak deposu geniş bir mıntakayı besleyen bir depodur. Diyarbekir, Derik, Viranşehir, Siverek ve oradan Fırat'ın geçitlerinden aşarak Elâziz, Osmaniye, Çermik, Pütürge ve Kâhta üzerine geliyor. Ağapınar deposu Ur-

⁸³ Şanlıurfa'ya bağlı Akça Kale yakınlarındadır.

fa'ya, Akça Kale'deki depo Adıyaman, Hilvan, Kâhta ve Pütürge'ye akıyor. Arap Pınar'ın Garb'inde Cerablus kısmen Malatya ve en ziyadesi Elbistan, Göksun, Pazarcık, Çak deposu Gazi Antep sonra Belveran'dan Elbistan'a yine Azer deposu Maraş ve Malatya'dan geçerek Maraş mıntakasını besler. Karataş'ın Meydan-ı Ekbez, Bağcı, Fevzipaşa, Pınarbaşı ve Feke üzerinden Kayseri'ye akıyor. Payas mıntakasından Osmaniye, Ceyhan, Develi'den Kayseri'ye geliyor. Harita üzerindeki kırmızılar en ziyade inhisar kaçakçılığının cigara kâğıdıdır.

16 ihtisas mahkemesi, 1918 sayılı kanunla kurulmuş 3 de askerî ihtisas mahkemesi vardır. 16 ihtisas mahkemesi bu sene kaldırıldı. Maksad-ı teşekkül bitmiş oldu. Yalnız İstanbul'daki iki ihtisas mahkemesinden birisi kaldı. Diyarbekir'de de bir mahkeme vardır.

Askerî mahkemelerin faaliyeti:

Gaziantep Mahkemesine: [1]932'de 1.200, [1]933'de 885, [1]934'de 810, [1]935'de 670, [1]936'da 361 kaçakçı verilmiştir.

Dört sene zarfında Gaziantep vilâyetinde 8.280 kaçakçı mahkemeye verilmiş bunlardan 3.400 kişi mahkûm olmuş 2.000 kişi beraat etmiştir. Arada kalan fark komisyon-u mahsuslara verilenlerdir. 20 liradan aşağı olanlara komisyon-u mahsusları bakarlar.

Mardin Askerî Mahkemesi'ne 2.300 kaçakçı verilmiştir. Bu kaçakçılığın seyri kısaca söylenirse Cenup vilâyetlerinde ötedenberi Halep üzerinden mamul mallar alınır. Haleb'e toprak mahsulü verilir. Tüccar malı alınır. 3 Şimal vilâyetinde hudut çevrilmeden evvel geri pazarlarına bağlı idi. Hudud çevrildikten sonra Cenup tüccarları bir rüddet Mersin'i kullanmak istediler. Orada nakliye ve tahmil [yükleme] pahalı olduğu için İstanbul üzerinden almağa başladılar. Nakliye sigorta aktarma parası fazlaştı. Kontenjan usulü de kaçakçılığı arttırmıştır. Malını getiremeyen tüccarlar kaçak yolu ile mal getirmeğe başladılar. Evvelce kontenjan yoktu. [1]932 de başladı. Kontenjan ihtiyaca kâfi gelemedi.

Kaçakçılığı doğuran sebeplerden birisi de yakalanan kaçak malların Cenup pazarlarında satılmasıdır. Bu satış o hale gelmiştir ki meselâ: Urfa'da bir kaçakçı sermayecisi Halep'ten ipekli kumaş ısmarlıyor. Hamo'ya ve saireye ikişer gümüş çeyrek vererek gönderiyor. Mal yakalanıyor. Bundan memnundur. Çünkü bu mal satılacaktır. Mahkeme hüküm veriyor. Hamo'yu çağırıyor. 27.000 lira nakdî cezaya ve 16 ay hapse mahkûm olduğunu tebliğ ediyor. Hamo'da bu kadar para yoktur. Hapisten çıktıktan sonra tahsildar arkasından koşuyor. Mal satılıyor. 1918 sayılı kanun acele yapılmıştır. Mal satılırken kaçakçılar bu kanunun bazı maddelerinden istifade ediyor. Satılacak mal kanunda kıymeti pek azdır. Gümrük resminden hangisi azsa satışa ona göre çıkartılıyor. Malın sif [cif] kıymeti 70 kuruş gümrük resmi 500 kuruştur. Kaçakçı başı 71 diyor Halep kumaşlarını alıyor. Gümrük resmi alınmıyarak o mallar satılıyor. Memlekete kaçak girmesine biz vasıta oluyoruz demektir. Bunun için zarar eden yoktur.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Bizim raporumuzda bunların imhasını istedik.

General Seyfi Düzgören: Evvelce iki kişi kaçakçı iken bu defa on kişi gidiyor. Vatandaşa zatî ihtiyacı için bilerek kaçak malı al demiştir. Bir kaçakçı sermayedar on kişi topluyor, 200 liralık mal alıyor, yakalanırsa benimki şu kadar diyor. Mahkemeye gitmiyor, komisyonlara gidiyor. Bunun için aşağı inen kaçakçılar bu maddeden istifade ediyor. Bu kanunun maksadı kaçak malı bilerek istimali men ediyor.

Cenup'taki geçiş yakalandığı zaman "kayın valideme hırkalık mal aldım, amcamın kızının ihtiyacı için aldım" diyor. Ailesinin ihtiyacı arasında gidiyor. Kanun'un 7 ve 8'inci maddelerinin tadili için taktir vereceğiz. Gümrük resminin üzerine ekliyerek satışa çıkarmak usulü vardır. Alan olmazsa bunları devlet müessese-lerine Kızılay'a, Çocuk Kurumu'na vermek pazarda satılmamasını temin etmek, daha olmazsa imha etmektir.

Diğer bir maddesi de ikramiye vaziyetidir. Bir kaçakçıyı yakalayan, haber veren peşin ikramiye alacaktır. Gümrük idarelerinin satışa çıkardığı malın % 25, % 30'u verilir. Gümrük memurları bunları satamayız diye gayet az kıymet korlar. Yakalanan şekerin sif [cif] kıymeti 17 kuruştur. Yakalanan kimse ahabları ise kıymeti yüksek kor. Aralarında muaraza varsa az kor. Efradın [erlerin] % 90'ı ikinci ikramiye alamadan terhis ediliyor. Mahkeme uzun sürer. İkinci ikramiyesi emanete kalır. Onun için bu kanunda da peşin ve ikinci ikramiye usulünü kaldırıp bir ikramiye ve sif satış rayiç üzerinden ikramiye kabul etmek lâzımdır. Kanunun o maddesindeki zayıflık yüzünden vatandaşın ahlâkını bozacak şekil verdirilmiştir.

Bir yolcu gümrük salonuna geliyor. Muayene memuru soruyor: "Resme tabi eşyanız var mıdır?" diyor. "Hayır yoktur" diyor. Arıyor, bavulun içinde ipekli bir şey buluyor ve müsadere ediyor. Diğer bir yolcu beline ve baldırına sarıyor, muayene memuru arıyor, ipekli şeyler çıkarıyor, malı alıyor. Kasdî olanlar vardır. Yapılan kasıt ile ceza arasında nisbet yoktur. Sebebler arasında bunlar da vardır. Bunları da teklif edeceğiz. Sonra kaçakçıları Fransızların ve Ermenilerin himaye vaziyetidir ki bu çok uzun bir fasıldır. Kısaca arzedeyim. Fransızlar kaçakçıları himaye ediyorlar. Fransızlar bizden giden kaçakçıları hep iktisadî devirme Ermenileri besliyerek şişirip bizim halkı Ermeni pazarlarına diz çöktürmek için her türlü himaye ve yardımı yapıyorlar. Doğrudan doğruya memleket içine giren propaganda ve casusluk bu kaçakçılar vasıtasile idare ediliyor. Bunlara ajanlık yaptırıyor-lar. Fransızların direktifi dahilinde hareket etmiyen kaçakçıya mal vermiyorlar. Bunun için Cenup hududundan gelen kaçakçıların hemen ekserisi Fransız amaline [emellerine] çalışmak mec-buriyetindedir. Bu halkın millî duygularının zayıflığı da kaçak seyrini kolaylaştırır. Bu 4 senelik tecrübe gösteriyor ki pamuklu üzerine mücadele şiddetleniyor. Yünlü ve ipekli azalmıştır. Pamuklu her sene aynı miktar-

dadır. Biz bunu 7, 8 ve 10 misli ile zarp edersek yakalananlar ancak onda biridir. Pamuklu üzerinde halk tehlikeyi göze alıyor. Yaralanıyor. O yolda ısrar ediyor. Aynı seneler aynı mevsimlerde pamuklu beze karşı meyil çoktur. Önünü alamadık. Gördük ki halkın ihtiyacını iktisadî tedbirlerle temin etme yolundaki tedbirlerimiz zayıftır. Halkın ayağına mal götürme, ucuz satma basit olan bu iki tedbir birçok teşkilâtı icap ettiriyor. Nakliyatın ucuzlatılması bahsi de birçok masrafları icap ettiriyor. Sümerbank'ın Cenup vilâyetlerinde depolar açması iktiza eder. İktisat Vekâleti'ne maruzatta bulundum. Memurlar gönderdiler. Komisyon yapıldı. Karar verildi. Kuvvet, şiddet ve tabii iktisat kanunları te'sirini gösteremeyecektir. Cenup hududunda zayıf olan kuvvetlerin yüzündendir. Halk kelleyi koltuğuna alıyor, çocuğuna pamuklu don alıyor, buna çok ihtiyacı vardır. Kayseri'de birçok stok mal var. Bu ihtiyaca kâfidir. Ama Kayseri'dedir. Cizre'de, Mar-din'de değildir. Yerli malımızı buralarda satacak teşekkül yoktur. Buradaki komisyon Yüksek Başvekâlete arzedilmek üzere hazırladığı kararda yerli malı halkın ayağına götürelim. Bazı vergileri azaltalım. Buna karşı itiraz edildi. Bunları Cenub'a nakledeceğiz. Biraz kontenjan, fazla resimlerin azaltılması mahzuru ileri sürüldü. Satılacak ucuz mallar kaçakçılığı önleyecektir. Bu mevzu ayrıca düşünülür. Bundan zararımız nedir? Sümerbank ve İktisat Vekâleti diyecektir ki iki milyon zararımız vardır. Hükümet bunu göze aldığı takdirde ufak bir fedakârlık bir iki sene ucuz verme Cenup'taki Ermeni depolarını yıkacaktır.

Cenup'ta muhafaza teşkilâtımız: Urfa Gümrük Muhafaza Alayı üç taburdur. 700 kilometrelik bir hududu tutuyor. Payas'tan Cenub'a kadar 143 karakolu vardır. Karakollarda 3, 4, 6 kişi vardır. Karakolların arası 5 kilometreden 10-15 kilometre aralık vardır. Telefonları vardır.

Mersin 700 kilometrelik bir sahayı tutar. Burada adam başına 10 kilometre düşer. Karakolları 30 kilometrelik aralıkladır.

İzmir alayı iki taburludur. Vazife mıntakalarının büyüklüğü 2.340 kilometre olup 186 karakolu vardır. 12 kilometreyi bir kişi tutar.

Şark'ta Van 575 kilometredir. 23 karakolu vardır. 25 kilometreyi bir karakol idare eder.

Irak hududunda Trabzon taburu 450 kilometredir. 68 karakolu vardır. Adam başına iki buçuk kilometre düşer.

Kars Muhafaza Müdürlüğü 575 kilometredir. Adam başına 5,5 kilometre düşer. 41 karakolu vardır.

Diğer devletlerin bu muhafaza kuvvetleri Lehistan'da 170 metreye bir kişi, İtalya'da 130, Fransa'da 120'dir. Bu memleketlerin menabii [kaynakları] bol ve inkişaf etmiştir. Hariçten gelen kaçak olmadığı halde daha kuvvetlidir. Bizde bir kişiye dört kilometre ve onlarda 120 metredir. Kilometre itibarile sahil ve kara hududlarımız 8.400 kilometreyi 3.093 kişi ile tutuyoruz.

Cenup kaçakçılığının ne şekilde yapıldığı: İlk sene hilelerini, kaçak konaklarını bilemiyorduk. Uzun tecrübelerle her bir kafilenin Adıyaman ve Malatya'ya hangi yerleri takiben gittiklerini ve dönüşlerini tamamen tesbit ettik. Dört senelik arama ile ve fiilen yapılmış hadiseler ve vak'alarla tesbit edilmiş istikametlerdir. Kaçakçılar hileleri ve yolları anlaşıldıktan sonra hile ve yollarını değiştirmişlerdir. Evvelce dağınık olan elebaşı asıl sermayedardan para alıyor. Veya mektup alıyor. Bunlar dağılırlar. On kişi birer ikişer inerler, geceleri karanlık havada karşıya geçerler. Hayvanlarını köylerde bırakırlar. Bir kısmı Halep'e gider. Ve siparişini fatura üzerine yapar. Diğer kısımları depolardan alırlar. Mal alırken silâhını Ermeni muhafaza eder. Ermeni değilse Fransız istihbarat zabitleri muhafaza eder. Mal aldıktan sonra ajanları bizim karakolları tarassut eder [gözetler]. Malatya kafiləsi gelmişse Adıyaman kafiləsi derler. Karakollarımızı şaşırtırlar. Dört beş gün karakolları tetkikten sonra kamyonlarla kaçak depolarının sağına veya soluna sevkederler. Bir tanesi geçerse onun kârı ile diğerlerinin zararını

telâfi ederler. Evvelâ pusuyu tetkik ederler. Sonra önde boş bir deve ile iki silâhlı, 700 metre kadar arkada iki hayvan iki silâhlı girerler. Çarpışmada öncü olan iki kişi bizim-kileri oyalar. Diğerleri kaçarlar. Müsademeler hudut civarında yapılırsa Cenub'a kaçarlar. İçeri sokmak, sonra avlamak lâzım ama bu da kuvvetle olur. Pusularımızı kuvvetlendirmek, tenvir [aydınlatma] fişekleri kullanmak -Almanya'dan alındı tecrübe ediliyor-. Onlardan istifade edeceğiz. Askerimiz yayadır. Atlı kaçakçıyı yakalamanın imkânı yoktur. Atlı teşkilât bu sene başladı. Teşkilâtın dörtte üçünü atlı yapmak, birini gözcü olarak öne bırakmak istiyoruz. Her bölüğe bir süvari takımı yapacağım. Bir hamlede takımları 47'ye çıkaramayacağız. İki sene sonra kabildir. Sonra nakil vasıtamız her bölükte bir takip kamyonu bölük merkezinde durur. Kaçak vakası haber verilince bu kamyonla kaçak mahalline gidilir. Arızalı yerlerde işlemez. İstifade pek azdır. İstiyoruz ki keşif tankı olsun, içine altı kişi alır. Makinalı tüfek ve telsizi vardır. Müsait tertibatı vardır. Yolsuz arazide saatte 13-15 kilometre yapar. Kaçakçılar hayvanlıdır. Yükleri de 40 kilodur. Sıkıştıkları zaman kaçabilirler. Bu tanklardan istifade edebileceğiz. Tanesi 16-17.000 liradır. Bunların tamirini yapacak atelyeler, benzin depoları yapmak lâzımdır. Biz bundan ziyade atlı kuvvetlere ehemmiyet veriyoruz. Bakiyesini yarın arzederim.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Jandarma, polis ve idare amirleri hakkında malûmat ve yapacakları tedbirler hakkında mütalea verirseniz memnun olurum. Celseyi kapatıyorum.

9/12/936

Saat: 18:40

VI

10/12/[1]936 Perşembe

Saat: 10:30

Dahiliye Vekili Şükrü Kayan'ın başkanlığı altında;

1- Birinci Umumî Müfettiş Abidin Özmen,

2- İkinci Umumî Müfettiş General Kâzım Dirik,

3- Üçüncü Umumi Müfettiş Tahsin Uzer,

4- Dördüncü Umumî Müfettiş Korgeneral Abdullah Alpdoğan,

5- Jandarma Genel Komutanı Korgeneral Naci Tınaz,

6- Gümrük U. Muhafaza Komutanı Tümgeneral Seyfi Düzgören içtimada bulunmuşlardır.

Tümgeneral Seyfi Düzgören: Cenup'taki kuvvetimiz üç taburlu bir alaydır. 9 bölüktür, kadrosu 3.511 kişidir. Ön hatta 900 kişi kullanıyoruz. Geride acemiler, seyisler, emirberler, muhabere ve sıhhiye erleri vardır. 9 bölükle tutulan bu hudut önce hudut kıtaatının 24 bölüğe tutuluyordu. Mevcutları fazla idi. Hafif makinalı tüfenkleri vardı. Subayları muvazzaftı. Bunlar yalnız hududun emniyetile meşgul idi. Şimdiki zayıf kıtaatımız hem hududu kapatıyor ve hem de kaçakçılık işleriyle meşguldür. Bu zayıf teşkilâtı şöyle kuvvetlendirmeğe çalışıyoruz. Takım komutanlarının bineği yoktur. Bunlara karakolları sıkı ve çabuk teftiş edebilmeleri için birer binek verdik. Bölük komutanlarının mıntakası 120 kilometredir. Maiyetlerine hakim olması ve vakaları iyi tesbit edebilmesi için birer motosiklet veriyoruz. Her bölüğe birer takip kamyonu

aldık. Üç senedir istifade ediyoruz. Bu kamyonlar yolsuz arazide hadise mahalline vaktinde yetişmek kudretini gösteremiyorlar. 4 sene evvel telefon hatları yoktu. 4 sene zarfında 1.526 kilometre telefon hattı tesis ettik. Maksadımız karakolları, takımları telefonla birbirine bağlamaktır. Çünkü takım komutanı telefonla karakollarına emir verir ve bu suretle daha ziyade sürat temin edilmiş olur. Bunu önümüzdeki senede ikmal edeceğiz. Bir çok geniş aralıklar vardır. Şimdi bu aralıktan ışıldaklarla muhabereyi temin ediyoruz. Işıldaklar gündüz 10, geceleri 20 kilometre ile görüşür. Sonra tenvir fişengi çok kullanıyoruz. Pusuda ve müsademedede rüzgârlı havada tenvir fişengi bazen bizim, bazan da kaçakçılar aleyhine oluyor. Er kullanamazsa bizim aleyhimizedir. Rüzgâr aksi istikamette eserse yine aleyhimize oluyor. Bunun için sakın havalarda kullanıyoruz. Ve bu suretle çok faydasını görüyoruz.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Zulmet-i leyl [gecenin karanlığı] de öyledir.

General Seyfi Düzgören: Buradaki bizim istediğimiz kemiyet Fırat'ın Şark ve Garb'ında birer alayla bir tugay teşkilâtı yapmaktır. Subay noksanı ve bütçe müsaadesizliği buna bir kaç sene sonra imkân verebilecektir. Keyfiyet bütün takım komutanlarımız ihtiyat subaylarıdır. Bunları ilân ediyoruz. Talip çıkıyorlar. Bir kısmını emniyet müdürlüklerinden, staj gördükleri alay ve fırkalardan, nihayet M[illi] Müdafaa'dan sorarak alıyoruz. Bir kısmı çöl ortasına düşünce meşakkat ve mahrumiyet içinde sarsılıyor. Oralarda senelerce vazife görmüş iriyarı muhafaza memurlarının tesirleri altında kalıyorlar. Karakteri zayıf olanları çıkarıyoruz. Şimdiye kadar yarısını değiştirdik. Diğer yarısını kullanıyoruz. Bunların istikbali yoktur, kabiliyeti olanları orduya gönderiyoruz. Muvaffakiyet gösterirlerse asteğmen, teğmen ve nihayet yüzbaşı oluyorlar. İstikballeri olmadığı için meyusturlar. Su-i istimal yoluna sapıyorlar. Sapma hareketleri görülünce derhal çıkarıyoruz. Hudut üzerinde böyle al ve çıkar vaziyetinden zarar görüyoruz. Bir subay ancak 6, 7 ay sonra vaziyeti öğrenecek kaçakçıları, tertibatı ve alınması ge-

reken tedbirleri kavrıyacağı sırada çıkarıyoruz. Yerine acemisi geliyor. Hudut üzerindeki zabt-ı raptı ordu kıtalarından daha kuvvetli olarak tesis etmek mecburiyetindeyiz. Ordudaki subayı ihtar, tevbih [uyarı] ve askerî mahkemelere sevk etmek suretile yola getirmek mümkün-dür. Fakat ordunun, milletin haysiyetile, emniyetile mükellef tuttuğumuz subayları kanunlarla yola getirmek olmaz. Ufak hareketlerini görünce çıkarırız. Bunları Harbiye'de yetiştirmek, orduda staj yaptırmak ve bizim teşkilâtımızın içine alıp ordu subayı gibi kaynatmak, istikbal açmak daha muvafık ve faideli olur. Ondan sonra bu subay vazifeyi kavrar ve çalışır. Bunun için uğraştık. Lise tahsilini bitirenleri kendi hesabımıza Harbiye'de okutmak üzere ilân yaptık. Nihayet lise mezunu olarak bir kişi subaylığa talip çıktı.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Niçin bir talip zuhur etti?

General Seyfi Düzgören: Sebebi istikbal yoktur. Genelkurmay'a rica ettik bize Harbiye'de hiç olmazsa 10 tane ayırınız dedik. Ordu ihtiyacı için yetiştiriyoruz ayıramam, vermem dedi. Gümrük Kanunu'nda meslekten subay yetiştinciye kadar ordu bize bölük ve tabur komutanları verecektir. Üç sene çalışacaklardı. Ordunun da ihtiyacı dolayısıyla verilmiş subayların yarısından fazlası üç sene oturamamıştır. Bir çoğu 8 ay, bir buçuk ve iki sene sonra alındı. Yerlerine vermek gecikti. Son senede size yüzbaşı bulacak vaziyette değil dediler, mecburen yedek emekli yüzbaşılardan bölük komutanı yaptık. Hudut üzerindeki bölük komutanları emekli yüzbaşılardır. Bunların da istikbali yoktur. Bu bölük ve takım komutanlarının istikbalini temin için yeni bir teşkilât kanunu yaptık. Meclis'e sunacağız. Bu kanunda bunlara biraz refah ve istikbal maddeleri vardır. Buradaki subayların ordu subaylarından çalışma farkı vardır. İstiyoruz ki orduda bir asteğmen 60 lira alırsa, buradaki subaya yarım veya rubu [dörtte biri] fazla verelim. Bunların hepsi seferber halindedir. Yağmurda çamurda geceleri karakolları teftiş etmek, pusu kurmakla mükelleftir. Vazifeden dön-

dükleri zaman oturacakları yerler de acınacak vaziyettedir. Ordu subayları talimden dönünce istirahat eder, müsait yeri vardır. Bunlarda bu hal de yoktur.

İşkân vaziyeti: Altı sene evvel yapılmış karakollardır. Müteahhit fena yapmıştır. Çatısı uçmuştur. Tamire muhtaçtır. Fakat bu karakollar davalı olduğu için yaptıramıyoruz. Bunun için 200.000 lira para sarfedilmiş. Maksada vefa etmemiştir. Yağmurda akar. Zeminleri topraktır. Cenup toprakları pire yatağıdır. Subaylar, erler pireden uyuyamazlar. İstiyoruz ki kuvvetimiz, teçhizatımız az olsun fakat çalıştırdığımız adamlara benlik ve refah verelim. Bir karakolu taştan yapmak için en aşağı 7.000 lira lâzım. 143 karakol dokuz yüz bin lira tutar. Bunlar için para verseler bile müteahhit olmadığından hepsini birden yapamayız. Her sene parça parça 15, 20 tane yapsak beş sene sonra ikmal ederiz. Subaylarımız da aynı vaziyettedir. Ailesini karargâhın bir yerinde iskân edemez. Kürt, Arap köylerinde barındırmak mecburiyetin-dedirler. Bu köyler pislik içindedir. Sonra seyyar kantin yapmak istiyoruz. Evvelce demiryolu memurlarından ucuz yerlerden yiyecek, giyecek ve sair malzeme alınırdı. Müteahhit nakliyat parası almazdı. Bundan bizimkiler de istifade ettiler. Su-i istimalle müsait olduğu için bu da kapandı. Bir subay çocuğuna patik alacaktır. Aciz içindedir. Önümüzdeki sene bunu bize temin etmelerini Nafia'dan rica edeceğiz.

Sihhî vaziyet: Bunu en ziyade Cenup'ta teksif ediyorum. Doktor bulamıyoruz. Doktor tahsisatı olarak koyduğumuz ücret 125 liradır. Her tabura bir doktor bulamadık. Askeri doktor vermediler. İki sivil bir asker verelim dedik. Şimdi bir askerî doktor verdiler. Bir hasta olunca karşıdan Ermeni, Taşnak doktoru çağrılıyor ve ona tedavi ettiriliyor. Bu sene doktor ücretini biraz fazlaştıracğız.

Diğer devlet kuvvetleriyle ve idare memurlarile temasımız ve isteklerimiz: Hudut nizamnamesinde, hudut kıtaatı hudut üzerinde bulunmıyacaktır. Bize destek olacaklardır. Çekildikleri mevkiiler bize destek olacak vaziyette değildir. Bizim ulaştığımız ufak tefek

kaçakçı vakası hududun beş-on beş kilometresi içinde çalkanır. Hudut kıtaatı 50-60 kilometre geridedir. Ancak büyük vakalarda yardım edebilirler. Ufak tefek hadiselerde yardım edemezler. Bu hadiselerden biz yıpranıyoruz. Kaçakçılar gizli istikamet ve geçitlerden geçerler. Toplu kıtaat oraya yetişinceye kadar kaçakçı kaçır. Genel Kurmay'a hudut konusunun değiştirilmesini teklif ettik. Kabul ederler ve bize yardım yaparlarsa faydası olur. Bizim taburlarımız üç bölüklü, hudut taburları dört bölüklüdür. Üç bölüğünü hududa yayar, bir bölüğünü de elinde tutar. Değiştirdiği bölüğü talim ve terbiye eder. Ve dinlendirir. Bu suretle inzibatta hakim olur. Karşı taraf münavebe [sıra ile] ile bölüklerini altı ayda bir değiştirir. Biz de ise kuvvet azdır. Biz bölükleri hep yayarız. Sıtmalı yerlerde bir eri mütemadiyen iki buçuk sene tutmak, değiştirmemek sıhhî vaziyetle beraber halkla yüz göz olmasını icab eder. Bu yönden talim ve terbiye noksanlığı da ehemmiyetlidir. Bir az geri alırsak istifade ederiz. Teşkilât kanunumuza bunları koyduk, bölükleri dört takım, taburları dört bölük olarak gösterdik. Yapılan istirham [talep] genelkurmay teşkilâtını bozacağı için ayrıca kendi bütçemizle yapmamızı emir ettiler. Biz ayrıca bölük de yapsak yine ihtiyat subaylarına muhtaç olacağız.

Jandarma ve polislerle yaptığımız vazife birliğinde dile alınacak hiç bir şikâyetimiz yoktur. Vaziyetleri müsait oldukça bize yardım etmişlerdir. Bu ciheti minnetle arzederim. Jandarma ile çalışma birliğimizin daha kuvvetli olması için telefon irtibatını temin lâzımdır. Buna kuvvet ve kudretimiz yetişmiyor. Hudut kıtaatı ile telefon irtibatı yoktur. Bu temin edilirse destek daha iyi müsmir [verimli] olur. Nizamnamede hudut kıtaatı ile telefon irtibatının bulunması lâzım ise de henüz yapılmamıştır.

Vilâyetlerle vazife birliğimiz: Muhafaza teşkilâtı, nizamname mucibince vilâyetlerin icra vasıtasıdır. Valiler bu teşkilât komutanlarına emir verirler. Takibin şeklini komutanlara bırakırlar. Takip ve tertiplerdeki noksanları kendileri düzeltmezler. Gümrük ve

İnhisarlar Vekâleti [Gümrük ve Tekel Bakanlığı]'ne teklif ederler. Tetkik edilir. Arzuları muhik [haklı] ise yapılır. Musip [isabetli] değilse sebebi anlatılır. Valilere büyük mesuliyet yüklenmiştir. Her kazada ne kadar mal sarfedilir. Geyim ihtiyacı nedir? Ne kadar kaçak mal geliyor? Bunlarla uğraşacak teşkilât yoktur. Geçen sene belli başlı vilâyetlere birer istihbarat amiri ve bir iki de muhafaza memuru verdik. Vilâyetlerde bir büro lâzımdır. Bu yapılan istihbarat işlerinden valiler memnundurlar. Hududun muhafaza ve emniyetine karşı alınan tedbirler musip neticeler vermiştir. Bizim vilâyetlerle olan münasebatımıza dair olan nizamname sarih değildir. Bir arama şekli vardır. Buna valilerin bir kısmı yanaşmıyor. Köylerin bir çoğu yataktır. Arasına şüpheli olan yerleri jandarmadan ve bizden kuvvet alarak arattırırlarsa kaçak maddeler bulunacağı gibi şüpheli adamların da bu hudut üzerinde barındıklarına şahit olacağız. Bunlar olmasa bile “bir baskına uğrayacağız. Yataklık yapmıyalım, bundan vazgeçelim” diyeceklerdir. Bu ürküntü de kâfidir. [1]933 ve [1]934’de bazı vilâyetlerde yapılmış ve iyi netice alınmıştır. İstirhamımız Cenup vilâyetlerinde şüpheli köyleri ayda veya iki ayda bir toplu bir arama yapmak faydalı olur.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Valiler nizamnamede sarahat mı yok diyorlar?

General Seyfi Düzgören: En büyük âmirin takdirine bırakmıştır. Muhbirin ihbarına bırakmamıştır. Şüpheli köyleri aramak takdiri valilerin selâhiyeti dahilindedir.

General Abdullah Alpdoğan: İhbara hacet yoktur.

Birinci Umumî Müfettiş Abidin Özmen: Her âmir ihbar yapılmak şartile arama yaptırabilir. Komutanın maksadı o değildir. İhbara lüzum olmadan arama yaptırmaktır.

Üçüncü Umumî Müfettiş Tahsin Uzer: Tedabirî maniadır.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Niçin bunu yapmıyorlar? Valiler bunda ne mahzur görüyorlar?

Birinci Umumî Müfettiş Abidin Özmen: Şekil istiyorlar. Hudut vilâyetlerde kaçak eşya geldi diye ihbar yapılması lâzımdır.

General Kâzım Dirik: Faydalıdır.

Birinci Umumî Müfettiş Abidin Özmen: İhbar üzerine takdir bana aittir diyor. İhbar olursa mutlaka arayacak değildir.

Üçüncü Umumî Müfettiş Tahsin Uzer: Kaçakçılık olduğu da-ima bellidir. Vali takdir eder. Su-i istimal edilmiyerek yapılması muvafıktır.

General Seyfî Düzgören: Teşkilâtımıza emir verdik. Hudut üzerinde hangi köylerden şüpheleniyorsanız yazınız dedik. Bazı köyler vardır. Bunlar tescil edilmiştir. Ayda, iki ayda bir haber veriniz. Vilâyetlere arama teklifi yapınız dedik. Bizim teşkilâtımız memleket dahilindeki kaçakçılığı takiple mükellef değildir. Biz harîçten gelen kaçakçılığı menetmeye uğraşırız. Bu uğraşma kendi kuvvetimizle değil vilâyetlerle temas etmekle yaparız. Meselâ Tokat'a kadar kaçak sigara kâğıdının nereden gelmiş ve geçmiş olduğunu anlamak ve teşkilâtımızın zaafını, ihmali anlıyarak onları tecziye ve takviye yoluna gitmektir. Vilâyetler her ay kaçak seyrini verirler. Üç ayda bir de uzun raporla teklif yaparlar. Bunların bir kısmı görülür ve bir kısmı da inhisar kaçakçılığına aittir. Bize taallûk edenleri yaparız. İnhisara taallûk edenleri de Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti'ne yazarız. Valinin cevabı doğru ise vekâlet kanalı ile valiye yazarız. İnhisar kaçakçılığında idarî tedbirlerin de âmil olduğunu görüyoruz.

Malatya'da tütün kaçakçılığı vardır. Bu kaçakçılık gümrük kaçakçılığını doğurur. Bu kaçakçılar cüret alıyor. Viranşehir'de sattığı kaçak tütünle kaçak eşya alıp geliyor. Bir ekisper [uzman] bu sene 45 kuruş kıymet takdir eder. Gelecek sene diğeri 15 kuruş veriyor. Halkta emniyet olmuyor. Ekisperlerden kıymeti az takdir edenler idarece makbul addediliyor. Bunu halk da biliyor. Bu defa İnhisar Umum Müdürü bir teftiş seyahati yaptı. Bu seyahatta Ma-

latya ve bilhassa Trabzon'da bunu tesbit ettiler. Fazla fiatla halktan tütün almıya karar verdiler. Bu karar Malatya'da gümrük kaçakçılığını kıracaktır. İnhisarı takip ediyorum. Hudut vilâyet-lerde ayrıca nizamnamesine göre bir kaçak komisyonu ve bir hudut komisyonu vardır. Nizamnameleri ayrıdır. Hududun emniyetine ait direktifleri büro halinde tesbit ederler. Bu büro daha ziyade kuvvetlenirse istifade edilir. Cenup hududundaki teşkilâtta su-i istimal yoktur diyemeyiz. Er, subay ve memurlardan bu işe kapılmış olanlar bulunabilir. Dört sene içinde er, subay ve memurlardan vazifeyi ihmal ve vazifeyi su-i istimal cürümlerinden tecziye ettiklerimiz vardır. Bununla beraber Cenup vilâyetlerinde kaçakçılıkla geçinen sermayedarlar da darbe yemiştir. Bunların da propagandası olduğunu kabul etmek lâzımdır. Propagandaya kıymet vermek için idare âmirinin sonuna kadar araması, bulması ve vakaları hakikatla neticelendirmesi lâzımdır. Kıtada bir su-i istimal söyleniyor. Kıta komutanı dirayetli ise bulup cezalandırıyor. Bazan da üstüne oturuyor. Sayın Abidin Özmen'in teklifle müşterek tahkik usulünü kabul ettik. Su-i istimalin kökünü birden kıracağız. Bunun için bir talimat yapıldı. Emniyetle görüşüyoruz. Kim şikâyet ediyorsa kaymakam oranın tabur komulanile birleşip mahallinde suç tespit edecek, bu şikâyetleri tahkik etmek için Birinci Umumî Müfettişlik emrinde bir kaçak mücadele komisyonu koydu. Bir albay idaresindedir. Lüzum gösterildikçe gidip bakacaklar. Su-i istimali böylece kurutmak emelindeyim. Arzettiğim gibi oraya tayin edilen er ve memurlardan çok yüksek duygu beklemem. Biz onları daima kontrole tabi tutalım. Çalıştığının karşılığını da verelim. Düunki maruzatım gibi ikramiyeyi veremiyoruz. Su-i telkin yapılıyor. Bu memleket için çok endişeli bir şeydir. Bunun ıslahını teklif edeceğiz. Mardin'de bir seyyar jandarma taburu vardır. Bir vaka karşısında validen değil, askerî komutandan emir alır. Mardin'in kaçak yolları Şimal-i Garbi [Kuzey Batı]'de Mazı dağları bir de Şark'ında belli başlı boğazları vardır. Biz istiyoruz ki bu jandarma taburu asayişsizliği doğuran kaçakçılık vakasını önlesin. Taburun

bir bölümü Mazi dağının Şimal'ine alınsın. Midyat Cenub'unda da bir bölük bulundursun. Bu suretle vakaya daha çabuk yetişmiş olur. Bunu Genel Kurmay'a teklif edeceğiz. Bu tabur Mardin'de oturur. Biz didişiriz. Bu geçitlerde bir bölük olursa kaçakçılık âfeti % 70 durur.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Tabur her zaman orada değildir.

General Seyfi Düzgören: Sason hadisesi dolayısıyla gitti ve geldi.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Jandarmalara her zaman emniyet edilemez. Başka bir vazife almış olabilir. Hudut taburları ve garnizonlar gibi bunlardan istifade edilemez.

General Seyfi Düzgören: Daima değil böyle bir işte faydalı olur. Hudut, muhafaza ve emniyeti kaçakçılıktan ayrı bir safhadır. Hudut rejimindeki ihtilâfî emniyet hazırlamıştır. Bizim teşkilâtımız yalnız Cenup hududunda muhafaza ve emniyetle mükelleftir.

Cenup hududunun muhafaza ve emniyeti, gördüğümüz şekiller, ihtiyaçlarımız ve hudut kapıları: Hudut binaları iyi değildir. Her yerde aynı şekildedir. Hududun kapı binasında polis, gümrük için odalar bulunmak, kıta için de ayrı yer bulunmak hepsi bir bina içinde çalışmak icab eder. Bazı yerlerde polisin ayrı yeri yoktur. Sıhhiye memuru yoktur. Polis kapının 400-500 metre gerisindedir. Bu defa bir plân yapılmış, kolordulara vermişler. Mütalea [görüş] soruyorlar. Alâkadar vekâletlerin bütçelerinden ayrı para alarak nafiaca yaptırılmasına karar verilecektir. Kapılar için ayrı bir talimat yoktur. İran, Rus ve Suriye kapılarında vazifeler ayrı ayrıdır. Orada baş kimdir? Hudut nizamnamesinde sarahat [açıklık] yoktur. Orada kapı komutanı kimdir? Selâhiyeti nedir? Bunlar hakkında malûmat yoktur. Belli de değildir. Bazı yerlerde onbaşı pasaporta bakar. Polis durur. Bazı yerlerde hudut bölük komutanı vize eder. Sonra polis imza eder. Bu karışıklığı bir talimatname

halledecektir. Ana hatlarını hazırladık. Dahiliye Vekâleti'ne ve Genel Kurmay'a takdim edeceğiz.

Hudut kapılarında bazı işaretler: Rusya hududunda bir plâka yapmışlardır. Bir buğday başağı, ortasında ay yıldız hepsinde bu vardır. Cenup'ta böyle bir işaret yoktur. Kilis kapısında Fransızlar Arapça (Suriye'ye gider) diye yazmışlardır. Halbuki bizim tarafa kendi lisanımızca yazmamız lâzımdır. Kaymakamla beraber gidip gördük, değiştireceklerdi. İşaretler tevhit edilmemiştir.

Hudut mülakatlarında vali ve kaymakamlar hudut nizamname-sinin bir maddesini yanlış tefsir etmişlerdir. Görüşüşlerde hudut ve muhafaza subaylarından birisi bulunacaktır. Müşavire ihtiya-cım yoktur diye bu subayları almıyor. Karşıdaki Ermeniler tercü-manlık yapıyorlar. Ermenilerin lâkırdı sadakati şüphelidir. Evvelce vilâyet maiyet memurları vardı. Hiç olmazsa lisan bilen maiyet memurlarından konursa mühim mesailde kaymakamlara, valilere refakat eder. Vaziyet daha salim [sağlıklı] şekilde idare edilir. Son teftişimde Rus hududunda üç mühim vaziyet gördüm:

1- Iğdır'da bir takım komutanı, muhafaza memuru, jandarma ve polis vardır. Tüccar mal almıya giderken hepsi birden gidiyor. Subaya sordum. Ne yapıyorsunuz dedim. Orada oturuyoruz. Se-nin burada vazifen var dedim. Bu vaziyet iki üç saat devam eder. Vazifen kalır dedim. Görüşmek için propaganda yapıyorlar. Rus kapı karakollarında radyolar, kadınlar, resimli gazeteler vardır. Tüccar mümessilleri ve tercümanlar Ermeni'dir. Subay gitmiştir. Belki de kapılabilir. Orada saatlarca oturmasını tehlikeli gördüm. Genel Kurmay'a arzedeceğim. Lazımsa muhafaza memuru ve po-lis beraber gider birlikte bakarlar.

2- Kars'taki ticaret birliği: Rus hudut kapılarını kapadılar. Kızılçakçak [Akyaka]'tan başka yerlerden mal alıp vermiyorlar. Diğer kapılar sızlanıyorlar. Bazı kapılardan gaz yağı, manifatura alamıyorlar. Bu hal Şark hududunda kaçakçılığı yeniden doğur-acaktır ve karşı tarafın siyasî propagandasını canlandıracaktır.

Rusların hedefi huduttakileri zebun [aciz] vaziyette bırakmaktır. Hudutta bütün halkı ucuz geçindirme plânını tatbik ediyor. Halbuki hudut mintakasının bir az gerisinde her şey pahalıdır. Maradit⁽⁸⁴⁾ ve Sart kapılarındaki vaziyette bilhassa Sart ahalisini hudut arazisini işletmekten menetmişlerdir. Onların kapı teşkilâtı vardır. Araziyi işletirler. Bizimkiler gidince biz oraya çay ekeceğiz diyorlar. Bizim tapulu arazimiz ise onların da bizdeki arazisi tapulu ise müteakıl bir şey yapmak lâzımdır. Karşıda büyücek bir hastahane yapmışlardır. Bizim hastalarımızı kabul ediyorlar. Ben orada iken bir kadın taştan düşmüş. Rus hastahanesine getirdiler. Ameliyat oldu. Hudut üzerinde bizim doktorlarımızın da bulunması çok elzemdir. Bir de Gürcü mektebi açmışlardır. Gürcü lisanını takviye ediyorlar. Bizim pasaportları taklit ederek Gürcüler hududu geçiyorlar. Yakalanmışlardır. Tüccarî mübadele vaziyeti Şark'ta iyi bir esasa bağlanamazsa duran kaçakçılık yeniden baş gösterecektir. İktisat Vekâleti ile temas ettik. Her altı ayda bir değişen mübadele tarzını değiştirip yeni esasa bağliyacıklarını söylediler. Maruzatım bu kadardır.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Bize bir çok önemli malûmat verdiniz. Dertlerinizi döktünüz. Müfettiş-i umumiler içtimainın müteakip müzakerelerinde derhal çarelerini bulmaya çalışalım.

Üçüncü Umumî Müfettiş Tahsin Uzer: Tütün kaçakçılığı üzerinde tebşiratta [açıklamalarda] bulundular. İyi bir karar vermişler. Fazla fiatla tütün alınırsa iyi olur. Trabzon'da Bab-ı Ali'nin valisi olmaktan ziyade Hüsnü Bey'in adamı olmak daha iyidir. 500 lira kadar maaş alan vardır. Kaçakçılık halkın ahlak ve adatı üzerinde müessirdir. Kaçakçılık tütünün idrakinden evvel başlar. Geçen sene bir teklif yaptım. Avans verirsiniz bu iş hallolur dedim. Avans verdiler. Kaçakçılık azaldı. Ekisperlerin çoğu çocuktur. An-

⁸⁴ Artvin'e bağli olan bu yerleşim yeri günümüzde Muratlı köyü adını taşımaktadır.

lamazlar. Mithat bendenize dedi ki “Trabzon tütünlerinin mahreci yoktur”. Aldırmayınız. Böyle bir şey varsa kaçakçılık çoğalcak.

Dördüncü Umumî Müfettiş General Abdullah Alpdoğan: Der-sim’e kaçak tütün Trabzon’dan geliyor. İstanbul’dan tüfek alıyorlar. Hem tütünleri ve hem de tüfekleri satıp gidiyorlar. Tütünlerin fazla fiatla alınması için inhisar müdürüne ricada bulundum. Geçen sene Haziran’da tütün ektirildi. Çok iyi oldu.

General Seyfi Düzgören: Sigara kâğıdı kaçakçılığı tütünlerde kâğıdın az bulunmasındandır. Kadınlar ince sigara içtikleri için en çok sigara kâğıdını onlar alır. İnhisar’a teklif ettik. Ya sigara kâğıtlarını fazla koyalım veyahut defter halinde satalım dedik. Bunu tecrübe etmek lâzımdır. Sigara kâğıdı kaçak tütünü çoğaltır diyorlar. Sigara kâğıdı gümrük kaçakçılığını doğuruyor. Kaçakçı evvelâ devlet kuvvetine karşı koyuyor. Sonra eşkiya oluyor. Sigara kâğıdını fazla koymak uygundur.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Bu meseleyi tetkik ettiğimiz zaman inhisardan rica ederiz. İnhisar müdürleri de gelsin bulunsunlar. Gereken tedbirleri alarak belki önüne geçeriz.

Üçüncü Umumî Müfettiş Tahsin Uzer: İnhisarda kilosu 375 kuruştan aşağı tütün yoktur. Maliyeti 50 kuruştur. Masrafile beraber 100 kuruşa mal oluyor. İnhisar elliye alacağına altmışa alsın.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Seksen milyon Avusturya, altmış milyon Macaristan alıyor. İstanbul’dan on defa fazladır.

Birinci Umumî Müfettiş Abidin Özmen: Bu güne kadar umumî nokta-i nazardan görüştük. Programda ne temenni edilecekse onları görüşelim.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Eski tertibimize geçelim. Jandarmayı, polisi dinleyelim. Sonra tali tedbirlere gireriz. Komutan Rus kapılarından ve arazi davasından bahsettiler. Sart meselesi vardır. Tekrar gözden geçirelim. Memleketin hudutları muhtelif safhalar geçirmiştir. İmparatorlukta hudutlar doğrudan doğruya Harbiye

Nezareti ve muvazzaf ordu ve kolordularla idare olunurdu. Balkan ve umumî harbe [I. Dünya Savaşı'na] kadar böyle idi. Umumî harpten sonra millî hükümet teşekkül edince askerî kıtaların elinde idi. 1924 ve 1925 tarihlerinde bay Ferit⁽⁸⁵⁾ vekil iken bir takım münazaalar [tartışmalar] çıktı. Evvelâ jandarma pasaport meselesi, asayiş meselesi, valilerin şikâyeti, hariciyenin şikâyeti, kaçakçılığın başka şekil alması. Hududun emniyeti Dahiliye Vekâleti'ne verildi. Hudut kıtaları Erkân-ı Harbiye'nin emrinde kaldı. 1929'da idarenin başka bir elde, kumandanın başka bir elde bulunması karışıklığı mucip oldu. Doğrudan doğruya bunun jandarmaya verilmesi tensip edildi. Sivil idaresine geçmesine Erkân-ı Harbiye müsaade etmedi. Yeniden 9-10 taburluk jandarma teşkili için teçhizat ve subay yoktu. Emir ve kumanda Erkân-ı Harbiye'de kaldı. Vaziyet böyle iken kaçakçılık davası meydana çıktı. Muhafaza kıtaatı teşekkül etti. Fakat ne jandarma ve ne de hudut muhafaza kıtaatı icap eden şekle sahip olamadı. Ordunun yeni yeni ihtiyaçları yardımdan menetti. Meselâ yarın bir fırka vazife aldığı zaman kendi mevcuduna kâfi gelemeyecek derecede subaysızdır. Ehemmiyeti tali olan diğer meselelerde başka çareler aramak icap etti. Subay yetiştirmek çaresi o da ihtiyat subaylarından almak veya mektep açılması; her ikisi de beklenen neticeyi vermedi. Şerait-i hususiyeye tabidir [Özel koşullara bağlıdır]. Jandarma ile ordu subayları arasındaki fark büyüktür. Ordu subayı topludur ve talim terbiye ile meşguldür. Jandarma ve muhafaza subayları dağınıktır. Dağ başlarındadır. Hazarî [barış] zamanlarda da sefer halindedir. Karşısındakiler düşmandır. Kendi kardeşleridir. Derli ve topluluk-

⁸⁵ Burada bir karışıklık sözkonusudur. Ahmet Ferit [Tek] 1920-1921 yıllarında Maliye Bakanlığı görevini yürütmüştür. Bu görevi 1921-1922'de Hasan Hüsnü [Saka], 1922-1924'te Hasan Fehmi Bey, 1924-1925'te Mustafa Abdülhalik [Renda] yürütmüştür. Konu ile ilgili geniş bilgi için bkz: M. Zeki Pakalın; *Maliye Teşkilâtı Tarihi (1442-1930)*, c: IV, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu yay., Ankara-1978

tan ve kontrolden mahrumdur. Bir takım tahrikâta tabidir. Her şey hatıra gelebilir. Bir çok fırsatlar vardır, zaaf oldu mu para, zevk ve keyf için kolaylıkla kullanılabilir. Böyle vaziyetlerde beşerî zaaf-lara düşmesi ihtimali vardır. Hariçten alınan subayların iyi yetiş-mediğini 10 senelik tecrübemizle anladık. Mektep açalım. Senede iki yüz zabıt yetiştirmek yarı Mekteb-i Harbiye demektir. On mil-yon liraya mal olur. Bunlara hocaları nereden bulalım. O halde mutavassıt olarak Erkân-ı Harbiye'den tahsisatlarını temin ede-lim. Bir miktar jandarma subayı yetiştirelim. Atış mekteplerinden getirelim. Sivil hizmetleri de okutmak lâzımdır. Bizim noksanla-rımızı dolduruncaya kadar hayli müşkilât çekeceğiz. İkinci müşkilât jandarmanın ve muhafazanın ikamet meselesidir. Başka memleketlerde zabitanın her hangi bir karakolda rütbesine göre efrad-ı ailesile birlikte oturacak yeri vardır. Bizim karakollar vazi-yeti birbirine uymıyan bir takım damlardan ibarettir. Hiç bir yer-de iyi karakolumuz yoktur. Halbuki devletler kurulur kurulmaz bunu yapmışlardır. Rusların karakolları gayet güzeldir. İran ve Irak da bunları yapmışlardır. Bir muhasarada içinde her türlü ihti-yacını temin edecek tertibatı haizdir. Yoldan geçen yolcuları da kabul edecek vaziyettedir. Rusların yol bekçi kulübeleri de böyle-dir. Oralarda gezerken insan bir sıkıntı ve hicap duyar. Seyaha-timde ikram edilen kahveleri içemedim ve evlerine girmekten ihti-raz ettim [çekindim]. Çocukları okşayıp geçtim. Bu teessürüm-den ileri geliyordu. Başvekil bunların hepsini biliyor ve görmüş-tür. Bunu beş on senelik bir programla yapmak emrini bana ver-miştii. Mevcut karakollar saz varsa sazla, yoksa derme çatma şey-lerle kapatılmıştır. Orada subayla eri tefrik etmek güçtür. Halbuki Cenup'ta daha iyi şerait vardır. Fransız zabiti bize gelmez. Bizimki oraya gider. Gümrük ve inhisarın rnenabii [kaynakları] vardır. Jandarma ve polis gibi değildir. Vekâleti para kazanıyor. Yüzdesini ayırıp bir yuva yapabilir. İnhisar Vekâleti'nden isteyeceğiz. Vekil-ler huzurunda da arzederim. Karakollarımızın altı yedi bin olması lâzımdır. Halbuki üç bin karakol vardır. İhtiyaçla yarı yarıyadır.

Mevcut olan karakolların hiç birisi karakol denecek vaziyetle değildir. Yalnız Ankara civarında evvelce yapılmış bir kaç karakol vardır. Karakolların bir çok teferruatı ve müstemilâtı olması lâzımdır. Bu karakollar için beş milyon lira lâzımdır. Bunu birden tedarik etmek güçtür. On senede bulunabilir. Ve her sene beş yüz bin lira sarf edilmek suretile on senede ikmal edilir. Toplanmamızın bin bir iyiliklerinden biri de dertlerin radikal ve rasyonel olarak büyük makamlara arzedilmesidir. Senelerden beri düşündüğümüz şeyleri ortaya koyuyoruz. Maksudımız evvelâ dertleri kor, ondan sonra yüksek makamlara arzederiz. Hudut teşkilâtı Dahiliye, Hariciye, Genel Kurmay elinde idi. Bir türlü anlaşılmıyorduk. Başımıza Ruslarla bir hudut davası geldi. Bunun üzerine Başvekâlet yüksek görüşleriyle bunu Dahiliye Vekâleti eline alsın dediler. Bir hudut komisyonu vardır. Bizim hududumuz Şark ve Garp'ta diğer memleketlerde yaşıyan insanların birer yaylası idi. Bundan Maliye de memnundu. Sayım parası verirlerdi. Edirne bir Bulgar, Yunan otlağı idi. Dönüm başına bir meci diye verirlerdi. Hakkârî'de Nasturiler de böyle idi. Karakaçanlara kapadık. Yunanlılar Garbî ve Şarkî Trakya'da çiftlik istediler. Veremeyiz dedik. Fena memurların geçirdikleri vakidir. Ben muttali oldukça onları tecziye ederim. Hudut komisyonu bundan çıktı. Garp hududu İtalya, Fransa hududundan farklı değildir. Rus hududu da aşağı yukarı böyledir. Bizde tasarruf rejimi vardır. Bir de bizim tarafımızda anlaşılamıyan bir şey vardır. Hudut üzerine gelen Kürt, Türk, Hemşinli akın yaparak koyunlarını getirirler. Orada bir karışıklık vardır. Hudut üzerinde gelene gidene kim bakacaktır. Kaymakam mı? Yahut subay mı? Sivil memurlar idare ederler. Subay karışmaz. Askerin karşı ile temas etmesi doğru değildir. Bin koyun, 100 inek çalınmıştır. Bunlar eldedir. Rus malıdır. Veremeyiz. İstihkak davası açtırırız. Mahkemede bu dava devam ederken mal yedd-i emine teslim olunur. Ve yedd-i emin de bu miktar erir. Bu hal Rus dostluğu ile kabil-i telif [bağdaşır] değildir. Birinci vazifemiz her

şeyde dürüst olmak. Ondan sonra hakkımızı aramak ve kaçamak yollarile komşularımızı rencide etmemektir. Ruslarla yeni yapacağımız anlaşmalarda bunu da halledeceğiz. Ağrı meselesinin hallinden ve İranlılarla münasebatımızın düzgünlüğünden ve Şah'ın gelip Atatürk'le görüşmesinden iyi neticeler hasıl olmuştur.

Irak hududunda: Ne olur bilmiyoruz. Sebebi de orada oturacak yerimiz olmadığındandır. Bizim hakimiyetimiz Katil deresinin⁽⁸⁶⁾ Şark'ından sonra başlar. Kürt davasında güzel hareket ettiler. Nuri Sait, Nasturi ve Garzan hareketini yaptılar. Ve temizlediler. Hududun açık kalan kısmı bizdedir. Bekir Sıtkı Kürtlük davasındadır. Esasen bunlar Kürttür. Nuri Sait, Yasin, Tahar ve diğerleri Osmanlı ordusuna ihanet ederek propaganda yapmışlardır. Arap camiası Bekir Sıtkı'yı Kürtçülükle ittiham etmektedir. Maksatları Kürtçülük yapmaktır. İngilizlerin buna yardım etmek istedikleri vakidir. Arap hükümetinin sefirimize olan beyanatında biz Iraklıyız, Kürtlükle alâkamız yoktur. Biz Türkiye'de diğer dostlarımızla olan eski dostluğumuzu idame ettireceğiz. Cenup'taki açıklık bizden geliyor. Bu hususta bir rapor verdik. Neşredildi mi bilmiyorum. Van gölünden gidip bakır madenlerine hakim olmak Kürtleri, Ermenileri birleştirmek hulâsa orada bir Cebel-i Lübnan davası vardır. Cenup hududu görüşüldüğünde bunlar unutulmamalı. Fransızların koloni zabitleri ahlâkı bozuk zabitlerdir. İltimasla giden zabitlerdir. Her koyundan bir lira alsalar bin koyundan bin lira gibi büyük bir yekûn teşkil eder. Devletlerin şıarı birbirlerinin kusurlarını yüzlerine çarpmazlar. Generalin bu kaçakçılık davası memleketin bünyesine ait mühim bir mesele olduğu için üzerinde durmak lâzımdır. Davanın Vekiller Hey'eti'nde görüşülmesini Başvekil'-den rica edeceğim. Zannederim bu müsaadeyi lütfederler.

⁸⁶ Zap Deresi

(Bay Vekil izahatına burada nihayet verdiler. Bütün hudut vaziyetleri hakkında Emniyet Yedinci Şube Müdürü Halil Sunar izahat vermiye başladılar).

Emniyet Ş. 7. Müdürü Halil Sunar: 1934 senesi Haziran'ından bu güne kadar sınırlarımızda tahaddüs etmiş [meydana gelmiş] iki buçuk senelik hadise ve vakayı ile umumî istekleri sırasile arz ediyorum:

Sınırlarımızda, sınır ve emniyet asayişi üzerinde kötü tesirler bırakacak olan hadise ve vakalar en çok Cenup sınırlarımızda cereyan etmektedir. Yukarıda arzettiğim müddet zarfında Seyhan vilâyeti mıntakasinda Şimal'den Cenub'a hiç bir tecavüz hadisesi kaydedilmemiştir. Cenup'tan Şimal'e bir tecavüz vuku bulmuştur. Cenup mıntakasinda Şimal'den Cenub'a hiç bir tecavüz vuku bulmadığı halde Cenup'tan yedi tecavüz vakası kaydedilmiştir.

Urfa mıntakasmda Şimal'den Cenub'a 11 ve Cenup'tan Şimal'e 72 tecavüz vuku bulmuştur.

Mardin mıntakasinda ise Şimal'den Cenub'a 7, Cenup'tan Şimal'e 44 tecavüz olduğu tesbit olunmuştur. Esasen tecavüz vakaları en çok bu iki vilâyet mıntakasinda cereyan etmektedir. Diplomasî sahada vuku bulan müteaddit teşebbüslerimize rağmen Suriye mandater makamâtı bu yolda mani tedabir [tedbirler] ittihaz etmemiş [almamış] ve bilâkis mütecavizlere suhulet göstermiş bulunmaktadır. Arzulunan tecavüzler dolayisile Fransızların bizden istediği mağsup [gasbedilmiş] hayvan miktarı 479 ve bizim onlardan istediğimiz 6.514 olarak tesbit edilmiştir.

[1]926 itilâfnamesinin mevki-i tatbikata vazından [uygulamaya başlamasından] bu güne kadar bizim Suriye mandater makamâtından istediğimiz suçlu miktarı 545'dir. Bunlardan 64'ü teslim edilmiştir. 19'u Fransız tabiiyetinde olduğundan, 2 kişi kaçakçı ve siyasî suçlu bulunduğundan verilmemiştir. 84 kişi hu-

dutlarımız içinde yakalanmıştır. 57'si hakkında aranılan yerde bulunamadığı cevabı alınmıştır.

4 kişinin Türkiye'de ve 10 kişinin de Suriye'de öldüğü tesbit olunmuştur.

305 kişi hakkındaki muhaberede elyevm [halen] intaç edilememiştir [sonuçlandırılmamıştır]. Fransızların bizden istediği 434 suçludur. Bunlardan 59 kişi teslim edilmiş ve bir kişi Suriye'de ölmüştür. 162'sinin memleketlerinde olduğu tahakkuk ve tesbit edilip kendilerine bildirilmiştir. 124'ünün vatandaşımız olduğu berkitilerek kendilerine malûmat verilmiş ve 88 kişi hakkındaki muhaberede henüz intaç edilememiştir.

Bu mukayeseli hesabın tetkikinden de anlaşılacağı veçhile Fransızlarla aramızda münakit itilâfname hükümlerine bu sahada da Fransızlardan daha fazla riayetkâr bulunduğumuz görülmektedir. Bunlardan başka Cenup sınırimız halkının vaziyetleriyle alâkadar pasaport, pasavan ve aşar meselesi vardır.

Pasaport işi: Güney sınırimız halkından bilhassa Kilis ve Antepliler Suriye mandater devleti toprakları içinde kalan arazilerini işletmek üzere hudut mıntakasından itibaren 30 kilometreye kadar pasavanla gidip gelmek için müracaatta bulunmuşlardır. Bu isteğin kabulünü Birinci Umumî Müfettişlik hudut emniyet ve asayiş bakımından mahzurlu gördüğü gibi pasaport kanunu hükümlerine de aykırı olduğu anlaşılmıştır. Halk bu yoldaki müracaatlarını Büyük Millet Meclisi Arzuhal [Dilekçe] Encümeni'ne istida ile arzemişler ve bunun üzerine tetkikat yapılmış ve yine umumî müfettişlik keyfiyetin kabulünü mahzurlu görmüş ve bazı vilâyetler ise muvafık mütalea dermeyeran etmiştir. Bunun üzerine Cenup'ta bu kabil halkımızın ne kadar arazisi bulunduğunun tesbitine lüzum görülmüş ve bittetkik 567 kişinin 30 kilometre dahilinde toprakları olduğu anlaşılmıştır. Mesele bu şekilde hazırlanmış bulunmaktadır.

Pasavan İş: Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti Cenup sınırlarımızda hudut rejiminden istifade eden halkın ellerindeki pasavanlara dayanarak sürekli suretle geliş ve gidişlerini kaçakçılık bakımından mahzurlu görmüş ve bazı tekayyüdat yapılmasını istemiştir. Yapılan tahkikat neticesinde ilgililere ve amelelerine fotoğraflı pasavan verilmemesinde ve bilhassa hakk-ı karara istinat eden arazi aidiyetinin tayininde bir çok müşküllerle karşılaşacağı anlaşıldığından şimdilik bu tekayyüdatın tatbik edilmesi mahzurlu görülmüştür ve binnetice isteğin normal bir vaziyette halledilebilmesi için karşılıklı olarak toprak tasfiyesinin çok muvafık olacağı düşünülmüş ve keyfiyet Başvekâlet'le ilgili örünlere arz edilmiştir.

Aşar Meselesi: 1921 tarihli Ankara İtilâfnamesi'nin 13'üncü maddesi mucibince Suriye mandater makamâtı luidut rejiminden istifade eden vatandaşlarımızdan hiç bir veçhile vergi almayacaklardı. 1933 yılında bu vergi meselesi halledilmiş ve halkımız sıkıştırılmıştır. Keyfiyet Türkiye-Suriye daimî hudut komisyonu dördüncü Adana toplantısında mevzu-u bahs olmuş ve komisyonca bir çare-i hal bulunamadığından dolayı işin halli istatukonun muhafazası kaydile hükümetlere bırakılmıştır. Bu mesele beşinci Şam toplantısında da mevzu-u bahs olmuş ve yine istatukonun muhafazası kaydile işin 6 ay zarfında halli hükümetlere bırakılmıştır. Mesele 6 ay zarfında halledilemediğinden mandater örünler vatandaşlarımızı 3 senelik aşar vergisini birden almak için sıkıştırmağa başlamışlardır. Bu yüzden vaziyet diplomasî sahaya intikal etmiş ve en nihayet 1935 senesi Haziran gayesine [sonuna] kadar olan vergi affedilmiş ve 1936 senesindeki istifa edilmiş bulunmaktadır. Hariciye Vekâleti'nin alâkadar makamlarile yaptığımız temaslar neticesinde 1921 tarihli itilâfnamenin 13'üncü maddesine tevfiikan bu yolda hak kazanacağımız ve icabederse Lâhi [Lahey] hakem mahkemesine müracaat edeceğimiz öğrenilmiştir.

Irak Hududu: Diğer hududlara nazaran bu sınırdaki vaziyet normal denebilecek şekildedir. Yukarıda arzettiğim müddet zarfında Şimal'den Cenub'a bir ve Cenup'tan Şimal'e 16 tecavüz vakası kaydedilmiştir. Onların bizden dört ve bizim onlardan 79 mağsup hayvan istediğimiz tesbit olunmuştur. Bu sınırdaki arza değer başka bir hadise yoktur. Bir kaç seneden beri hal-i faaliyette bulunan Halil Hoşabı çetesi geçen yıl içinde ve yapılan müşterek takibat neticesinde tamamem imha edilmiştir.

İran Sınır Mintakası: Son iki buçuk sene zarfında İranlılardan bize 36 ve bizden İran'a 7 tecavüz vakası kaydedilmiştir. Bizim İranlılardan istediğimiz mağsubat [gasp edilmiş] miktarı 272 ve onların bizden istediği 109 olarak tesbit olunmuştur. İranlılar son zamanlarda askerlerimizin hudutlarını tecavüz ettiklerinden bahisle şikâyetlerde bulunmuşlardır. Yapılan tahkikat neticesinde hiç bir askerimizin sınırı tecavüz etmediği ve vaki iddianın İran topraklarından geçenleri kovmak için yapılan hareketlerden münbais olduğu [doğduğu] anlaşılmıştır. Ve keyfiyet ilgili örneklerle arz edilmiştir.

Bu üç hudut mintakasında Birinci Umumî Müfettişlik'in yapılmasını istediği işler: Birinci Umumî Müfettişlik Cenup sınırında münakit itilâfname hükümlerine tevfiқан karşı taraf hudut makamatile temas edecek hudut âmirlerimize verilen harcırahın azlığından ve muntazaman havale gönderilmediğinden bahisle bu işin yoluna konmasını istemiştir. Ve bilhassa içtima-larda bizzarur [ister istemez] yapılması lâzımgelen ziyafet masraflarını karşılayacak para istemektedir. Bu mesele halen tahsisatsızlık yüzünden arzuya uygun bir şekilde halledilememiştir. Umumî Müfettişlik Cenup sınırlarımızdaki halkın pasaportsuz ve usulsüz geliş ve gidişlerini önlemek için Pasaport Kanunu'na daha şiddetli cezaî müeyyideler konmasını istemiştir. Keyfiyet yeni kanunda nazar-ı itibara alınmıştır. Yine Birinci Umumî Müfettişlik Cenub'a kaçıp halen orada bulunan ve bilhassa memleket aleyhinde çalışan eşhasın tesbit olunup hemen vatandaşlıktan iskat olunmalarını ve şayi-

alı mallarını tesbit edip satılmalarını işlemiştir. Iskat muamelesi gereği veçhile takip ve tatbik olunmakta ise de teklif olunan mallar meselesi üzerinde esaslı bir iş yapılamamıştır.

Sovyet Hududu: Bu hudut mıntakasında belli başlı arza değer bir mesele olmuştur. O da geçen yıl içinde iki Rus askerinin vatandaşlarımız tarafından katledildiğinin iddia olunmasıdır. Uzun müddet yapılan tahkikat neticesinde iddianın gayrı varit olduğu ve bu askerlerin kendi topraklarında kurulan pusuya düşürülüp öldürüldüğü tesbit edilmiştir. Arzulunan iki buçuk sene zarfında Sovyetlerden bize 7 ve bizden onlara 14 tecavüz vakası kaydedilmiştir. Bizden vukubulan fazla tecavüzlerin evvelce memleketimize iltica edip ailesi efradı Sovyet topraklarında kalanlar tarafından yapıldığı ve maksatlarının ailelerini getir-mekten ibaret olduğu öğrenilmiştir. Bu uğurda hazırlanan cetvel Başvekâlet'e sunulacaktır. Bu sınırdaki arza değer kapılar vaziyetile toprak mübadelesi işi vardır. Toprak mübadelesi işi ehemmiyetle tahkik ve tetkik olundu. Bizim Sovyet içerlerinde ve Posof, Şavşat, Borçka ve Hopa bölgelerine ait 190.044 dönüm miktarında ve 303.430 lira kıymetinde toprağımız olduğu ve Sovyetlerin de aynı bölgeler mıntakasında 6.544 dönüm miktarında ve 24.653 lira kıymetinde toprakları bulunduğu tesbit edilip ve arazinin mevzuatımıza uygun bir şekilde tasfiyesi alâkadar rnakamata arzedildi. Bu sınırdaki tahaddüs eden vakayinin tetkik ve hallinden bahseden 1928 mukavelenamesinin müddeti bittiğinden bu mesele hakkında Sovyetlerin verdiği projeye mukabil hudut işleri yüksek heyetince bir proje hazırlanmış ve Sovvet makamına tevdi olunmuştur. Proje metni heyet-i umumiyesi itibarile mevzuatımıza uygun ve diğer sınırlarda tatbik olunan usullerin aynıdır. Sınır makamları bizim tarafta kaymakamlar, Sovyet tarafından hudut komiserleridir. En mühim fark bu sınırdaki kaymakamlara tazminat hakkı verilmesi meselesidir. Yani hudut mıntakasındaki tahaddüs edecek vekayiden mütevellit olup 100 liraya kadar tazminatı mucip olan hususat diploma-

siye intikal etmeden sınır makamları tarafından hal ve tesviye olunacaktır.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Bu mesele Başvekâlet'tedir. Kapılar meselesini izah ediniz.

Emniyet Yedinci Şube Müdürü Halil Sunar: Sınır bölgelerimizde 36 kapı vardır. Bunlarda 11 de memur bulunmaktadır. Diğerlerinde de 1991 sayılı nizamnamenin 20'nci maddesine tevfikân gerek bizim ve gerekse ilgili vekâletlerin memurlarının bulunması icap eder. Bulunmama keyfiyeti memurların iş görmelelerine ve istirahat etmelerine elverişli bina bulunmamasından ileri gelmektedir. Son yapılan tetkikat neticesinde Üçüncü Umumî Müfettişlik Doğu sınırımızdaki kapı vaziyetlerinin pek fena olduğundan bahsetmiş ve bilhassa birinci derecede ehemmiyeti haiz olan Tihnis⁽⁸⁷⁾, Kenarbel⁽⁸⁸⁾, Badele⁽⁸⁹⁾, Maradit, Markara⁽⁹⁰⁾ kapılarında bu günkü ihtiyaçları karşılayacak vaziyette bina ve revir bulundurulmasından bahsetmiştir. Esasen meselenin 1991 sayılı nizamnamenin tatbikile alâkadar olduğu ve bu kapılarda bina yapılmamasının Nafia Vekâleti'ni ilgilendirdiği anlaşıldığından keyfiyet bu makama bertafsil arzedilmiştir.

Birinci Umumî Müfettiş Abidin Özmen: Kapılarda bulunan memurların adedi muhteliftir. Jandarmanın, nahiyenin, polisin, gümrük ve muhafazanın bulunduğu kapılar vardır. Her kapıya jandarma, nahiye ve saire için ayrı ayrı bina yapmak lâzımdır.

Emniyet Yedinci Şube Müdürü Halil Sunar: Yunan ve Bulgar sınırlarında kayda değer tecavüz hadiseleri yoktur. Son zamanlar-

⁸⁷ Kars'ın Akyaka ilçesine bağlı bir köy. Günümüzde Tiknis adını taşımaktadır. Türkiye-Ermenistan arasında geçişi sağlayan bu kapı halen kapalıdır.

⁸⁸ Kenarbel, günümüzde Kars'ın Çıldır ilçesine bağlı bir köy olup Türkiye-Gürcistan sınırındaki Aktaş gölü yakınlarındadır.

⁸⁹ Türkiye-Gürcistan sınırında bulunan Badele köyünün günümüzdeki adı Türkgözü'dür.

⁹⁰ Türkiye-Ermenistan sınırında yer alan Alica sınır kapısının Ermenistan tarafında kalan köy.

da iki Bulgar askerinin sınırimıza geçmesi vuku bulmuştur. Bunlardan biri öldürülmüş diğeri yakalanmıştır. Müsterek tanzim olunan zabıt neticesinde suçun Bulgarlarda olduğu anlaşıl原因 olarak mesele kapatılmıştır.

Trakya Umumî Müfettişliği: Bulgar hududuna tesadüf eden Demirköy, İğneada, Midye mıntakalarındaki hudut kuvvetlerinin azlığından bahisle Midye'deki jandarma kuvvetinin yarı nisbetinde süvari olmasını istemiş ve aynı zamanda huduttaki Bulgar halkının silâhlı ve icabında silâhlanması için de teşkilâta malik olduğunu beyan edip bu mıntakadaki bir çok istilâlar geçirmiş halkımızın maneviyatını takviye için tedbirler alınmasını istemiş-tir.

Kadro darlığı dolayısıyla süvari jandarma teşkilâtı yapılmasına vekâletçe imkân bulunmamış, diğer hususat da ilgili makamata arz edilmiştir. Maruzatım bundan ibarettir.

İkinci Umumî Müfettiş Kâzım Dirik: Hudutlar hakkındaki izahatınıza teşekkürler ederim. Bu hususta sırası gelince ben de maruzatta bulunacağım.

(Emniyet Yedinci Şube Müdürü Halil Sunar'ın izahatı bittikten sonra Bay Vekil Genel Kurmay'dan gelen Kurmay Yüzbaşı Hikmet Kadri'ye hitaben "siz de kıtaatın konusu hakkın-da izahat veriniz" dediler. Kurmay Yüzbaşı Hikmet Kadri, izahata başlamadan evvel bu konu vaziyetinin fevkalâde mahremiyetine binaen zapta geçirilmemesini Bay Vekil'den rica etmişler ve Bay Vekil de zapta geçirilmemesini emir buyurmuşlardır).

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Kurmay Yüzbaşı Hikmet Kadri'nin izahatını dinledik bu günkü içtimaa son veriyorum, yarın da jandarma vaziyetini görüşelim.

10/12/936 Perşembe

Saat: 13:20

GÜMRÜK MUHAFAZA U. K. GENERAL SEYFİ DÜZGÖREN'İN RAPORU ÖRNEĞİ

1- Gümrük Muhafaza Genel Komutanı General Seyfi Düzgören'in:

A- Kaçakçılığa,

B- Kaçakçılığın hududlardan giriş ve dağılışı istikametlerine,

C- Kaçakçılığı doğuran sebeblere,

D- Kaçakçılığın yok edilmesi için alınmasını lüzumlu gördüğü tedbirlere (kuvvet ve idarî tedbirler) dair verdiği malûmat ile mütalea ve teklifleri kısaca şunlar olmuştur:

2- Kaçakçılık: Gümrük muhafaza teşkilâtının askerî bir komutan emir ve idaresine bırakıldığı 1932 yılından itibaren 1936 yılının dokuz aylık zamanı içimle (dört yıl ve dokuz ay) gümrük muhafaza ve zabıta kuvvetleri tarafından sınır ve kıyılarda ve iç vilâyetlerde yakalanan, öldürülen kaçakçılar ve ele geçirilen kaçak mallarla, kaçak nakil ve müdafaa vasıtalarının miktarları bir harita üzerine (bir numaralı) grafikte (her vilâyetin gümrük ve inhisar kaçak vakaları ayrı ayrı ve senelere göre ayrılmış olarak) işaretlenerek izah edilmiş ve geçen bu beş yıl içinde hudut ve sahillerde yakalanmış kaçakçı ve kaçak mal miktarı (gümrük, inhisar, altın döviz, uyuşturucu maddeler) ile Cenup hudut vilâyetlerinde teşekkül eden üç askerî ihtisas mahkemesinin çalışma hasılatları ayrıca tertip edilmiş cetvellerde top yekûn okunmuştur (2, 3 numaralı cetveller). Gerek harita üzerinde ve gerek cetvellerde gösterilen ve okunan bu kaçak vakaları tefrik edilince:

Kaçakla mücadelenin en çok Cenup hudutlarımızda ve en çok kaçakçılığın pamuklu bez üzerinde yapıldığını ve yakalanan gümrük, uyuşturucu, döviz, kaçak mallardan dörtte üçünün gümrük muhafaza ve istihbarat teşkilâtı tarafından yakalanmakta olduğunu ve içeriye sızan kaçak malların Mardin, Urfa, Gaziantep vilâyetleriyle bunların Şimalinde bulunan Diyarbekir, Elâziz, Malatya, Maraş vilâyetlerinde ve pek az bir kısmının da daha iç vilâyetlerde yakalandığını ve 1933 yılından sonra Karadeniz, Ege ve Cenup deniz kıyılarımızda gümrük ve inhisar kaçakçılığının yok denecek derecede azaldığını ve bütün vilâyetlerden alınan raporlarda gümrük kaçakçılığının % 60-70 azaldığını göstermiştir. Rus hududunda kaçakçılık hemen yok gibidir. Bu neticeye; Sovyet hükümetinin kendi hududunu kuvvetli tutması ve kaçakçılık yapanlara karşı tatbik ettiği idam cezası ve bu hududun ordumuz kuvvetleri tarafından da sıkı tutulması yardım etmektedir. İran ve Irak hudutlarına bitişik vilâyetlerimizde seyrek olarak kaçak yakalama vak'aları oluyorsa da bu vak'aların azlığı bu hudutlardan kaçak malın az girmiş olduğunu kabul ettiremeyecektir. Zira bu hudutlarda gümrük muhafaza kuvvetleri pek azdır, pek dağınıktır. Arazi pek çetin ve arızalıdır. Bu iki hududun muhafaza ve emniyetine bakan hudut karakol ve kıt'alarından bir kısmı iskân ve kolay işe zaruretleriyle son baharda gerilere, kışlık garnizonlarına çekilmektedir. Bu hudut vilâyetlerinde ticarî hayat durgundur. Halkın her çeşit ihtiyacını vaktinde ve ucuz temin edecek mağaza ve ticarethaneler pek azdır.

Bulgar ve Yunan hudutlarında ve bitişik vilâyetlerinde kaçakçılık vak'alan nadir olur haldedir.

3- Kaçakçılığın hudutlardan girişi ve içeriye yayılış yerleri ve istikametleri: Gümrük Muhafaza Genel Komutanı dört senede geçen vak'alara ve denemelere dayanarak hazırladığı bir harita üzerinde bu vaziyeti kısaca anlatmıştır.

Kaçığın en çok işlediği mıntakalarda:

A- Irak hududundan (İmadiye) ve şark mıntakasından giren kaçaklar Çal'ın Şarkile Garbinde Göyan⁽⁹¹⁾ mıntakasından Hakkâ-ri ve Beytüşşebap istikametlerine; Zehu [Zaho] mıntaka-sından işleyenler yine Göyan üzerinden Beytüşşebap - Çatak - Van istikametlerine yayılmaktadır.

B- Suriye hududunda Andıvar'dan giren kaçaklar Silopi, Bespin⁽⁹²⁾ ve Cizre üzerinden bir kol ile Pervari - Van ve diğer kol ile Siirt - Bitlis - Muş - Silvan - Diyarbekir ve daha Şimal mıntakalarına sızılmaktadır. Nusaybin karşısında Kamışlı'dan kaçak mal alanlar bir kol ile Midyat üzerinden Siirt - Beşiri istikametlerine ve diğer kol ile Savur - Mardin istikametlerine;

Amude'den çıkan kaçaklar, bir koldan Bismil üzerinden Savur ve Şimaline, diğer koldan Mardin ve Diyarbekir istikametlerine, Suriye/Derbeseiye'den alınan mallar Mardin - Kızıltepe - Derik üzerinden Diyarbekir istikametine;

Suriye (Telhamut)'tan alınan mallar, bir kaç koldan Diyarbekir ve Siverek havalisine ve daha yukarda Osmaniye - Çapakçur - Elâzız mıntakalarına;

Suriye (Akçakale)'nin kaçak malları; Harran kazasile Urfa istikametlerine, Şimalinde Hilvan - Siverek - Kâhta - Pötürge istikametlerine, Suriye (Arappınarı) kaçakları; bir kol ile Urfa istikametine ve diğer kol ile Suruç üzerinden Yaylak - Kâhta - Adıyaman istikametlerine;

Suriye (Cerablus) deposundan alınan mallar; bir kol ile Fırat'ın Kızılın geçidinden (Besni) yolu ile Malatya, diğer bir kol ile (Nizip) ve garbinden (Pazarcık)'a ve oradan Elbistan istikametine ve üçüncü bir kolla Nizip garbinden Gaziantep havalisine;

⁹¹ Günümüzde Uludere adını taşımaktadır.

⁹² Silopi yakınlarında bir köy.

(Azez) deposundan alınan mallar; bir kol ile Kilis kazasına ve şarkından Gaziantep'e ve buradan Maraş üzerine ve diğer bir kol ile Kilis garbinden yine Maraş istikametine;

(Meydan-ı ekbez) deposunun malları İslahiye'ye ve şarkından Maraş üzerine ve Göksun yolu ile Pınarbaşı - Şarkışla üzerinden Sivas'a ve Göksun ile garbinden Kayseri istikametlerine;

(Kırıkhan) ve İskenderun depolarından alınan mallar da Hassa garbindaki dağlık mıntakadan dağ yollarile Osmaniye istikametine ve Dört Yol'un şarkından kısmen (Osmaniye) ve kısmen Ceyhan mıntakalarından bir kol ile Kayseri ve diğer kol ile Adana havalisine yayılmakta olduğu ve İran hududunda ise en ziyade İran'ın (Kotor) ve cenubu havalisinden giren kaçak malların Gevar⁽⁹³⁾ üzerinden Hakkâri mıntakasına ve (Hoşap) üzerinden Van'a sokulmakta olduğu görülmüştür.

Tesbit edebildiğimiz bu kaçak yolları; hudutlardan nasılsa sıyrılan kaçakçıların memleket içine daha yayılmalarına vakit bırakmadan gerilerde belli başlı dağ ve nehir geçitlerinden hangilerinin tutulması ile önlenebileceklerini geri kuvvetlere belli etmesi itibarile valiler ve jandarma komutanları için pek faydalı bir bilgi olacaktır.

4- Kaçakçılığı doğuran sebeplerin kısaca başlıcaları;

A) (Hudut vaziyeti ve Fransızların yardımı) Kaçakçılığın en çok yayıldığı 750 kilometre uzunluğunda Payas'tan Hızılısuyu⁽⁹⁴⁾'na kadar uzanan cenup hudutlarımızın dörtte üçünün hemen maniasız denecek derecede düz ve her yerinden geçilebilir vaziyette olması,

B) Arazilerini işletmek üzere karşılıklı halkın yanlarına istedikleri kadar ameleyi alarak pasavanla her zaman hududu geçmelerine müsaade edilmiş olması,

⁹³ Günümüzde Yüksekova adını taşımaktadır.

⁹⁴ Hızılısu, Şırnak yakınlarındadır.

C) Hududu teşkil eden demiryol istasyonlarından karşılıkla iki taraf halkının istifade hakları ve istasyonlarda yolcu seyirci birçok halkın sarmadolaş karışıklığı,

D) Her iki tarafta hududa yakın halkın akrabalık ve ötedenberi dostça geçinme vaziyetleriyle bizim taraf hudut halkından bir çoğunun yurtseverlik duygularının azlığı,

E) Fransa hükûmetinin hudut kuvvetleri ve bunlara kumanda eden Fransız istihbarat teşkilatının (bize karşı ekonomik, politik hedeflerini kaçakçılıkla ve kaçak yollarile elde etmek maksadile) kaçakçıları her suretle himaye ve teşvik etmeleri,

F) Yine Fransızların aynı maksatlara varmak için cenup vilayetlerimizden kaçan Ermenileri bütün hududumuzun yakın karşısına boydan boya yerleştirerek bu Ermenilere kaçak depo ve mağazalar açtırmakta gösterdiği her türlü yardımlar ve bu depolardan tedarik edilen kaçak malların karakollarımızın geniş aralıklı mıntakaları karşısına kendi kamyonlarıyla taşıtma ve karakollarımızın devriyelerini ve pusu yerlerini gözetleme ve anlama hususunda kendi hudut kuvvetlerini kullanacak kadar gösterdikleri kolaylıklar ve kendilerine askerî ve siyasî iyi haber getiren kaçakçılarımıza para almadan kaçak mal verdirmek için yaptıkları düzenler,

G) Cenup demiryollarına bizim halkla karışık binen Suriyeli halkın transit yolcu kabul edilerek üzerlerinin ve eşyalarının aranılmaması,

H) Suriye üzerinde ticari mallara kontenjan verilmediğinden ve cenup gümrüklerinde az miktarda verilen kontenjanlı mallardan bir çoğunun İstanbul'dan nakliye ve sigorta masraflarile pek pahalıya mal olarak getirilmiş olması,

İ) Cenup ve Şark vilayetlerimizde yerli mallarımızı (hele pamuklu bez ve giyecek erkek elbisesi) satacak mağaza ve depoların henüz açılmaması ve yerli malları bu havaliye getirip satmak teşebbüsünün İstanbul, İzmir, Mersin tüccarları gibi tutumlu, te-

şekküllü ve sermayeleri kuvvetli olmıyan cenup ve Şark tüccarlarımızdan beklenilmesi,

J) Yerli fabrikalarımızda yapılan kumaşlara verilecek renk ve desenlerin bura halkının asırlardan beri alıştığı renk ve şekillerden bambaşka olması (Ermeniler bize mal sürme sanatını pek iyi kullanıyorlar. Her vilayet halkının kadın ve erkeklerinin sevdiği renk ve desenlere göre kaçak mal sipariş ederler),

K) Cenup ve şark mıntakalarındaki malların nisbet kabul etmez derecede Ermeni kaçak depolarında pek ucuza satılması (İspirtolu içkilerle, şeker ve tuz fiyatlarında yapılan indirmeler bu maddelerin kaçakçılığını yok edecek dereceye indirmiştir),

L) Cenup vilâyetleri halkın dörtte üçünün (ve hele aşiretler) don, entariyi dışarlık kisve olarak kullandıklarından çok pamuklu bez kullanma ihtiyaçları,

M) 1918 sayılı kaçak kanunundaki bazı maddelerin perakende kaçakçılığa yol açması, altı aydan başlayan hapis cezalarının, kendisini kış müddetince barındırıp yedirecek bir çatı arayan fakir ve kopuk takımı kaçakçıları ürkütmemesi,

N) Gümrüklere teslim edilen kaçak malların, kaçakçılığa sahne olan mıntakalarda gümrük resmi eklenmeden pek az kıymet üzerinden satışa çıkarılması, bu kaçak malları satın alan kaçakçıların, ellerine geçirdikleri satış vesikalarını maske yaparak getirdikleri kaçak malları korkusuz satışa çıkarmaları,

O) Hem hududun muhafaza ve emniyetini ve hem de kaçakçılığın men'ini üzerine alan gümrük muhafaza kuvvetlerinin azlığından kaçakçıların cür'et almaları,

P) Huduttan ayrılan kaçakçıların günlerce içeri mıntakalara serbestçe girişlerine mani olacak kuvvetlere çatmamaları,

R) Kaçakçılıkla dile düşenlerin; günlerce, haftalarca köylerinden atı ve silahı ile ayrılıp cenup Suriye topraklarına sıvıştıkları halde bunları vaktinde zabıta kuvvetlerine bildirmeyen köy ihtiyar hey'etlerinin sorguya, muhakemeye çekilmemeleri,

S) Hudut yakınlarında ve içerde kaçakçılara kılavuzluk, yataklık ettiğinden şüphe edilen köylerin ara sıra baskın tarzında aramaya tabi tutulması suretile kaçak mal alımını tehlikeli vaziyete sokmak, hudut yakınlarındaki köylerde şüpheli adamların barınıp barınmadıklarını anlamak gibi hem kaçakçıları sindirecek ve hem de muzır kimselerin toprağımızda barınmalarına karşı koyacak bu faydalı tedbirleri almakta bazı idare âmirlerinin çekingen bulunması kaçakçılığı; yalnız hazineye zarar vermesi gibi maddî tesirlerinden başka; kaçak yoluna girenlerde yurtseverlik duygularının, fazla kazanç hırsı altında eriyip çürümesi ve kaçak mal almak için toprağına girdiği hükûmetin bize fena, her türlü arzularını yerine getirmeye âlet olmaları, hükûmetimizin kanunlarına ve kuvvetlerine kaçak yollarında silahla karşı koyma cür'etlerinin gelişmesi göz önüne getirilince yurdumuz içinde devlet ciğerini ve halkımızın ahlâkî bünyesini kemirerek çürütmiye çalışan kaçakçıları bir katilden, bir hırsızdan çok daha tehlikeli asayiş ve emniyet düşmanı olarak tanımak lâzım olunca kaçakçılığı kökünden kurutmak için bunu doğuran ve büyüten sebeplerden mümkün olanlarını kaldırmak veya bu sebepleri azaltmak hususunda düşünülen tedbirler şöylece arz olunur:

A) Maddenin (B) fıkrası için: Neye mal olursa olsun karşılıklı toprak tasfiyesine bir an evvel karar verip halkımızı karşının arzularına ve pazarlarına diz çöktürmekten kurtarmalı ve bu tasfiye yapıncaya kadar pasavanla gidiş geliş emin ve doğru bir usule bağlayan bir talimat yapmalıyız.

B) Maddenin (C) fıkrası için: Bizim ve karşının hakkını birbirine karıştırmadan trenlere bindirecek surette istasyonlarda tertibat almalıyız.

C) Maddenin (D) fıkrasına karşı: Suriye demiryol şirketini, her iki tarafın yolcularını kapalı ayrı vagonlarda taşıtmaya icbar etmek ve olmadığı takdirde kendi toprağımızdan geçen kendi yolcularına transit yolcu hakkını vermemek.

D) Maddenin (E) fıkrasına karşı: Suriye hükûmetile aramızda uzun zamandır bir gümrük ve ticaret mukavelemiz yoktur. Mal satışında bizim kârlı olduğumuz söyleniyorsa da giren ve onda biri yakalanan kaçak mallardan dolayı hangi tarafın kârlı olacağı düşünülmünce Suriye ile ticarî bir mukavele akdedilmesi ve Suriye'den bize ihtiyacımıza göre kontenjan verilmesi faydalı bir tedbir olacaktır.

E) Cenup vilâyetleri halkımızı Suriye pazarlarından kurtarmak için bu mıntakalara taşıyacak mallardan az nakliye ücreti almak.

F) Yerli fabrika mallarımızın maliyetini azaltmak suretile bu mıntakalara ucuz yerli mallar göndermek ve bu mallar için belli başlı yerlerde Sümerbank tarafından mağaza ve depolar açmak.

G) Bura halkının erkeklerine patiska don, gömlek ve şapka yerine (puşi) denilen ipekli başörtülerini kullandırmamak için kanunî tedbirler almak ve bir taraftan Sümerbank fabrikalarında bura iklimine uygun gelecek ucuz elbise yaptırılıp buralarda sattırmaıya koyulmak.

H) Ermeni kaçak depolarında pek ucuza satılan mallara rekabet edecek surette halkımıza mal satma imkânı bulunamazsa bile kaçakçılara külfet ve tehlike mukabili elde edilecek kârı pek azaltacak bir şekilde mallarımıza fiyat verme yolunu bulmak.

I) Uyuşturucu madde işinden suçlu olanların ihtisas mahkemelerince muhakeme edilmesi için bir kanun çıkarılmışsa da kabul edilen cezaların hafifliği, bu davalarda müdahil bir makam gösterilmemesi bu suçluları yakalayan ve haber verenlere ikramiye verecek makamın taayyün etmemiş [ortaya çıkmamış] olması bunlar hakkındaki hükümleri gevşetmiş ve kaçakçılara cür'et vermiştir. Kanunun şiddetlendirilmesi ve kanunda noksan görülen maddelerin düzeltilmesi için Sıhhat Vekilliği'nin Başvekilliğe sunduğu teklif üzerine Sıhhat, Adliye vekilliklerinden ve Gümrük Muhafaza Genel Komutanlığı'ndan intihap edilen [seçilen] azalardan mürekkep bir komisyon bu işle uğraşmaktadır. Komisyon

kararının kanunî lâyiha şekline sokularak Büyük Millet Meclisi'nden çıkarılmasında pek lüzum görülmektedir.

J) 1918 sayılı Kaçak Kanunu'ndaki noksanların düzeltilerek bu devrede Büyük Millet Meclisi'ne arz edilmesi işile Gümrük ve İn-hisarlar Vekilliği uğraşmaktadır.

K) Kaçakçılığı doğuran sebeplerden İktisat Vekâleti'ni ilgilendiren tedbirleri görüşmek ve bir karara bağlamak için İktisat, Gümrük, Maliye vekâletlerinden ve Gümrük Muhafaza Genel Komutanlığı'ndan intihap edilen memurlardan bir komisyon yapılmışsa da henüz kat'i bir karara varılamamıştır. Karar için ilgili vekâletlerce yapılmakta olan tetkiklerin bir an evvel yapılması ve bu işin bir an evvel bitirilmesi.

Gümrük muhafaza kuvvetlerinin azlığı: Cenupta Payas'tan Hızıl suyuna kadar 750 kilometre uzunluğundaki hudut, beheri üç bölüklü üç taburdan ibaret bir alayla tutulmaktadır. Askerileştirilmiş 200 muhafaza memuru da bu alay kadrosu içindedir. Alayın er ve memur bütün kuvveti 1.710 kişi olup bu kuvvetten ancak 1.100 kişi ön hatta 143 karakola dağılarak bu hududu muhafaza ve kaçakçılığı men ile uğraşılıyor. Geri kalan kuvvetten 393 acemi er daimî olarak alay merkezi olan Urfa'da talim ve terbiye edilmekte, 217 erden bir kısmı alayın telefon, pırıldak, muhabere işlerinde, bir kısmı alay iaşesi için mekkâri hayvanlarını kullanmakta, subayların zatî [kişisel] ve mirî [devlete ait] binek hayvanlarıyla karar-gâhların idare ve inzibat işlerine bakmaktadır.

Evvelce bu hudut yalnız hududun muhafaza ve emniyeti vazifesile ordunun dolgun mevcutlu ve muvazzaf subay kadrolu 22 hudut bölümü ile tutuluyordu. Bölük ve taburların dolgun mevcutlu seri ateşli hafif ve ağır makineli tüfenkleri de vardı.

Bu her iki teşekkül kemiyet ve keyfiyet cihetinden mukayese edilirse: Gümrük muhafaza bölük adedi, önce bu hududu tutan hudut kıt'alarından 15 bölük azdır. Hudut kıt'alarının 24 bölü-

günde bir çok hafif ve ağır makineli tüfek bulunmasına karşı muhafaza alayının dokuz bölüğünde 36 Fransız makineli tüfengi bulunuyor ki bu tüfenkler işlemek kudretsizliğinden ordunun geri hizmetlerinde kullanılmak için ayrılmış tüfeklerdir. Hudut kıt'alarındaki subayların hepsi muvazzaf ve çalıştıkça mesleklerinde daima terakki edeceklerine inançlı, umutlu ve inzibat duygularile perçinli subaylardır. Muhafaza alayının bütün takım komutanları hep ihtiyat subayı, dışarda başka iş bulamamış, geçinmek kudreti kısır, zaten az olan askerlik tahsili ve askerlik inzibatı zamanla gevşemiş, maiyetine vazife aşkile meslek inzibatını aşılamağa bilgisiz ve ihtiyat subayı kanunu çerçevesi içinde nihayet bir adımlık (yüzbaşı) terakkiye boyun eğmiş kimselerdir. İhtiyacından dolayı orduca verilemediği için bölük komutanlarının bir kısmı da ihtiyat subaylarıdır. Bu ihtiyat subaylar staj yaptığı kıt'a komutanlarından tezkiye ve hususî halleri bulundukları mıntakanın emniyet müdürlüklerinden ayrıca tahkik edildikten sonra M[illi] M[üdafaa] Vekâleti'nin tasvibinden geçirilerek teşkilâtımıza alınıyorlarsa da çöl ortasında her çeşit mahrumiyetler içinde kalarak pek geniş aralıkla dağılmış kuvvetleri ordu kıt'alarından daha çok sıkı zabıt ve rabıt [disiplin] kayıtları altında sevk ve idare etmek zorluğu karşısında bocalayan ve vazifelerinde zayıf karakter gösterenlerin değiştirilmelerine zaruret görülmekte ve ara sıra yapılan bu kumanda değişiklikleri ise kıt'aların iyi sevk ve idaresini ve inzibat bağlarını gevşetmeğe sebep olmaktadır. İçlerinde iyi seciyeli çıkanların ise terakki ümitsizliği içinde vazifelerine istenilen sevk ve hevesle sarılmadıklarını görmekteyiz.

Cenup hududunda bu kuvvet azlığından karşılaştığımız vazife zorlukları kısaca şunlardır:

A) 7, 8 kişiyi geçmiyen karakol kuvvetleri hastalık ve sair sebeplerle 5, 6 kişiye düşüyor. En az beş kilometreden başlayarak 20 kilometreye kadar genişliyen karakol mıntakalarında bu kadarcık az bir kuvvet kaybolup eriyor. Zayıf kuvvetlerle yapılan pusu ve devriyeler azılı kaçakçıları şımartıyor, cür'etlerini artırıyor. Bütün

kaçakçılar hududu geceleri aştıklarından müsademeler gece karanlığında yapılmaktadır. Bir kısım kuvvetle kaçakçıları ateşle mihlamak ve diğer bir kuvvetle yüklü hayvanlarını ve silâhsız kaçakçıları kuşatıp ele geçirmek bu az pusu kuvvetile mümkün olamıyor.

B) Tabur veya bölükler emrinde ihtiyat bir kuvvet olmadığından geceli gündüzlü seferber halde çalışmakla yıprayan ön hattaki bu zayıf kuvveti ara sıra geri merkezlere çekip dinlendirme, talim ve terbiye ve inzibatlarını kuvvetlendirme tedbirleri yapılamıyor.

C) Kuvvet azlığından tek bir hat üzerinde müdafaa zaruretinde kalıyoruz ki bu vaziyet gerek kaçakçıları ve gerekse mütecaviz gazvecileri [saldırganları] pek sevindiriyor. Ön hattan bir defa sıyrılmınca gerilerde başka bir kuvvetle karşılaşma korkuları kalmadığından geniş aralıklı ve zaif kuvvetli karakollarımız arasından geçme zamanını ve sıkışacaklarını anlayınca çarpışma yerlerini tayin ve intihap hususundaki inisiyatif kaçakçılarda kalıyor. Kaçakçılardan bu inisiyatifi almak ve ön hattan sıyrılmamanın kâfi olamayacağı korkusunu kaçakçılara verdirip sindirmek ve gerilerde önleyip yakalayabilmek için muhafaza karakollarımız-ın hiç olmazsa iki hat üzerine yerleşmeleri ve ikinci hatla çalışacak kuvvetlerin mutlak olarak atlı bulunmaları pek lâzımdır.

Bu sene bütçemizde yapılan tasarrufla ve bazı ihtiyaçlarımızı kısmak suretile kadromuza koyabildiğimiz dokuz süvari takımını; aralıkları geniş ve kaçak sızıntısına müsait görülen karakollarımızın gerilerinde ikinci hatta çalıştırarak bu zaafımızı bir az giderme yolundayız.

Cenup hududunda muhabere, müsademe ve takip vasıtaları ile iskân ve iâşe vaziyetimiz ve bunların takviye ve ikmalı:

A) Muhabere vaziyetimiz: Cenupta gümrük muhafaza alayımız vazifeyi aldığı zaman bütün bu hudut boyunda hiç bir telefon hattı yoktu. Dört sene içinde büyük müşkülâtla 1.226 kilometrelik telefon hattı kuruldu. İsveç'ten ordu tipi telefon makineleri getire-

rek hattın işlemesi temin edildi Henüz telefonu uzatılamıyan bazı karakolların muhabereleleri pırıldak (helyosta) aletlerle yapılmaktadır. Muhaberede ikmal edilecek şu ihtiyaçlarımız vardır:

Tabur, bölük ve takım komutanları ve bir çok karakollar telefonla bağlanmışsa da bazı takımlarımız; karakollarını bir kısmile henüz bağlayamamıştır. Tabur ve bölük komutanları ara santralardan yol almak suretile görüşmiye mecbur olduklarından muhabere istenilen çabuklukta yapılamıyor. Kısa mevceli [dalgalı] telsiz telefon makinaları almıya bütçemiz müsait olursa tabur ve bölük komutanlarının doğrudan birbirleriyle arızasız ve çabuk görüşmeleri temin edilmiş olacaktır.

B) Müsademe vasıtalarımız: Yalnız tüfektir. Kaçakçılardan daha baskın, daha tesirli silâhımız olmalıdır. Ordunun kullandığı seri ateşli, arıza vermiyen hafif makinalı tüfeklerle, tüfekte atılır bombalara pek ihtiyacımız vardır. Kaçakçılar zayıf kuvvette buldukları pusularımızı fazla tüfek ateşile oyalıyarak geçecek bu zaman içinde, yüklü hayvanlarını müsademe mıntakasından uzaklaştırıp kaçırma tabiyesini kullanmaktadırlar. Elimizdeki el bombalarından hiç istifade edilemiyor. Kaçakçılar silâhımızın müessir mesafelerine girmekten çekiniyorlar. Bazan pusularımıza 100-200 metre yaklaştıkları oluyor. Bu vaziyetlerde tüfekte atılır bombalarımız olsa kaçakçılara pek müessir bir intiba [izlenim] vermiş olacağız.

Hep gece yapılan müsademelerde, kaçakçıların kuvvetlerini, gizlendikleri yerleri ve yüklü hayvanlarının sayısı ile saklandıkları yerleri anlıyarak ona göre eldeki kuvvetimizi iyi kullanmak için 800-1.000 metre mesafeyi aydınlatan portatif ışıldakların pek faydası olacaktır.

Bu noksanı tenvir fişeklerle gidermiye uğraşıyorsak da pusulara doğru esen rüzgarlı havalarda bu fişekler pusularımızı kaçakçılara gösterdiğinden, kullanılamıyor. Bu fişeklerin aydınlatma muhiti dar ve zamanı kısa olduğundan iyi tesir veremiyor.

C) Takip vasıtamız: Her bölükle bir takip kamyonumuz vardır. Bunları; pusularımızın kuvvetli kaçakçılarla çarpışmalarında yardım etmek veya çarpışmadan kurtulup kaçanları bastırmak için kullanmaktayız. Yolların ve havaların müsait olduğu mıntakalarda bu kamyonlardan fayda görmekteyiz. Ancak yolsuz, yağışlı, bataklı ve dik yerlerde bunlardan istifade edilemiyor. Bu kamyonlarla beraber elimizde icabında (Şenil)'lerini indirerek kullanılan ve içinde hafif makinalı tüfeği ve telsiz aleti bulunan küçük zırhlı kamyonetler olsa kaçakçıların sindirilmesine ve dağılmadan ele geçirilmelerine pek faydaları dokunacaktır. Her mevsimde ve her arazide işliyen böyle zırhlı kamyonetler, gerilerde gündüz ve gece devriye yaparlar, rastlayacakları kaçakçıları makinalı tüfekleriyle ve kamyonette bulunacak altı erin silâhlarla tesbit ederler ve bir taraftan telsizleriyle bölük ve takım merkez-lerinden müsademe yerine kuvvet çekerler veya devriye yaparken görecekları kaçakçı izleri üzerinde süratle yürüyerek kaçakçıları durdurmağa yardım ederler.

D) İskân Vaziyetimiz: En düşkün vaziyetimiz budur. Teşkilâtın önce, Gümrük Umum Müdürlüğü'nce bir müteahhide verilerek yaptırılmış 60 karakol şarta aykırı yapıldığı için bir çoğu içinde oturulmaz tehlikeli vaziyet almıştır. Müteahhit mahkemeye verildiğinden tamir tahsisatımızla da bu karakolların tamirini yapmaya kanun müsait değil. Bir çok karakollarımız pis ve bulaşık, Kürt ve Arap köylerinde kira ile tutulmuş havasız, izbe köy odalarında veya bez çadırlar altında barınmaktadır. Bu vaziyet karakolların vazifelerine de fena tesir ediyor. Hududa yakın olan bu köylerin bir çoğu kaçakçılara yataklık ve klavuzluk yaptıklarından devriye ve pusu zamanlarını ve yerlerini gizliden kaçakçılara işaretlemlerle haber vermektedirler ve telefonla yapılan vazife muhaberelemlerini dinlemektedirler. Gece gündüz her türlü havada durup dinlenmeden devriye, pusu vazifeleriyle seferber olarak çalışan bu kimselere vazifeden dönüşlerinde bir kaç saatlik nefes alma ve

uyuma zamanlarını iyi bir çatı altında geçireme-meleri azabından pek acı duymaktayız. Muhafaza memurlarile bütün subay aileleri dahi hudut yakınındaki köylerin bu izbe odalarında barınmağa uğraşıyorlar. Her şeyden önce; (noksan olan kuvvetlerimizin ve vasıtalarımızın ikmalinden dahi önce) kâfi tahsisat verilerek iki senede bitirilmek üzere karakol binalarımızı içinde rahatlıkla nefes alınabilir; yatılabilir ve her hangi bir baskına karşı kendi kuvvetile uzun zaman korunabilir şekilde sıhhi şartları taşıyan bir vaziyete sokmalıyız ve subaylarımızın ailelerini Kürt ve Arap köy odalarından kurtararak kendi vazife merkez-lerine bitişik yaptıracığımız miri çatılar altına almalıyız.

E) İaşe Vaziyetimiz: 143 karakolun erlerine kazandan sıcak yemek yediriyoruz. Yiyecek ve yakacak ihtiyaçların, tabur tabur müteahhitlere verilmesi, müteahhitlerin bunları bölük merkez-lerine getirmeleri ve bölük merkezlerinden takımlara ve karakollara kadar kendi mekkâelerimizle parça parça dağıtılması ve verilen bu şeylerin istenildiği gibi pişirilmiş, israf edilmeden yedirilmiş olmasını kontrol ve temin etmek işleri alay subaylarını diğer esaslı vazifeleri arasında fazla yormaktadır. Fakat bir senelik tecrübemizle bu vaziyete katlanmanın zarurî olacağını anladık. Erlere yiyecek istihkakı karşılığını, elden para vermek suretile temin yolu, yiyecek bulma vesilesile erlerin vazifeden ayrılarak geri köylere dağılmalarına veya karınlarını köylü sırtından parasız doyurmalarına meydan vereceği için tehlikeli bulduk.

Hudut boyundaki subay ve memurlarımızla aileleri yiyecek ve giyecek ihtiyaçlarını pek pahalıya almalarından ve istediklerini bulamadıklarından sıkıntı çekiyorlar. Bir vakitler Devlet Demir-yolu İdaresi'nin Halep demiryolu idaresile de anlaşma neticesi bir müteahhide parasız bir vagon verilirdi. Müteahhit, demiryolu üzerinde çalışan demiryolu memurlarının her türlü ihtiyaçlarını ucuz yerlerden satın alarak bu memurlara parası bir ay sonra verilmek üzere satardı. Nedense kaldırılan bu faydalı yolun tekrar açılması ve demiryolu memurlarile beraber hudut üzerinde vazife alan

gümrük subay ve memurlarının da bu kolaylıktan istifade ettirilmeleri temin olunursa kaçak mal ile ihtiyaç gidermenin zarar ve vazifeye tesiri hakkında yaptığımız ihtar ve tembihler daha müessir bir manâ alacaktır.

Diğer mıntakalardaki muhafaza kuvvetlerimiz:

İzmir Gümrük Muhafaza Alayı: Mıntakası, Kumkale'den Finike'ye kadardır. Kuvveti zayıf kadrolu iki taburdan mürekkep olup mevcudu 622'dir. Bu mevcut 186 karakola dağılarak 2.340 kilometre uzunluğunluğundaki kıyıların emniyet ve muhafazasile beraber kaçakçılığın meni vazifelerini görmektedir. Emrinde 22 takip motoru bulunuyor. Hemen bütün kıyıları pek girintili olup dik yamaçlı tepelerle çevrilmiş ve karşısında her çeşit kaçak işlerle uğraşan Yunan ve İtalyan adalı Rumları bulunan bu mıntakada istenilen emniyeti başaraabilmek için bu alayı hiç olmazsa dolgun mevcutlu üç tabura çıkarmak ve emrine bu denizlere dayanacak kudretle ve yolları hızlı daha on beş motor verilmek icabeder.

Trabzon Gümrük Muhafaza Taburu: Çekirdeği Rize'de bulunan sahil jandarma bölüğü ile kurulmuştur. Bu taburun deniz mıntakası, Rus hududunda Sarp mevkiden Fatsa'ya kadar 450 kilometre uzunluğundadır. Taburun mevcudu 40 er ve 128 muhafaza memurundan ibaret olup bir kişiye 2,5 kilometre düşmektedir. Tabur emrinde küçük çapta yalnız iki motor vardır. Bu geniş kıyılarımızı Rusya'nın kaçak mallarına ve propaganda-larına kapamak için bu taburu şimdilik dolgun mevcutta üç bölüklü yapmak ve emrine daha yedi motor vermek iktiza eder.

Kars Gümrük Muhafaza Müdürlüğü: Mıntakası Tendürek dağından Şavşat'a kadar 575 kilometre uzunluğunda 66 karakola dağılmış 103 mevcutlu olup henüz askerleşmemiştir. Bir memur 5,5 kilometreyi gözetlemektedir.

Van Gümrük Muhafaza Müdürlüğü: Mıntakası Hızıl suyundan Tendürek dağına kadar 575 kilometre uzunluğunda 25 karakola

dağılmış 163 mevcutlu olup henüz askerleşmemiştir. Bir memur 5,5 kilometreyi gözetlemektedir.

Mersin Gümrük Muhafaza Müdürlüğü: Mıntakası Finike'den Dört Yol şimaline kadar 700 kilometre uzunluğunda 20 karakola dağılmış 70 mevcutlu olup henüz askerleşmemiştir. Bir memur 10 kilometreyi gözlemektedir. Emrinde iki motor vardır.

İstanbul Gümrük Muhafaza Baş Müdürlüğü: Mıntakası Karadeniz'in Amasra'dan İğneada'ya kadar kıyılarını, İstanbul, Çanak-kale boğazları ile Marmara denizi ve Muarız körfezi⁽⁹⁵⁾ kıyılarını ve karada Yunan, Bulgar hudutlarını tutmaktadır. Mevcudu 730 kadar olup 244 karakola dağılmıştır. Memur başına 2,5 kilometrelik tarassut [gözetleme] mıntakası düşmektedir. Bu mıntakanın kıyıların (...) motorla tutuluyor.

Samsun Gümrük Muhafaza Müdürlüğü: Mıntakası Karadeniz'de Fatsa'dan Amasra'ya kadar 650 kilometredir. Mevcudu 109 olup 40 karakola dağılmıştır. Emrinde hiç bir motor yoktur. Memur başına 6 kilometrelik tarassut mıntakası düşmektedir.

Deniz takip teşkilâtımız (...) tarihli ve (...) sayılı kanun ile askerleştirilmiştir. Şimdilik yalnız (...) parçadan ibaret açık deniz motorlarının ve bu teşkilâtın fen heyetleriyle atelyesine Milli Müdafaa Vekâleti'nce deniz subayları ve erleri verilmiştir.

Henüz askerleştirilmeyen İstanbul - Mersin - Van - Kars - Samsun gümrük muhafaza müdürlüklerinin yukarda arzedilen kuvvetleri, kendilerine verilen bu geniş mıntakalarda vazifelerini pek güçlkle yapabilmektedir. Sanayii ilerlemiş ve halkının her türlü ihtiyaçları yerli fabrikalarınca temin edilmekte bulunmuş olan Avrupa devletlerinin hudutlarındaki gümrük muhafaza memurları veya erleri bizim gibi kilometreler değil, metreler üzerinde vazife görmektedirler. Müstehlik [tüketici] bir teşkilât olmayıp devlet gelirini muhafaza ve bu geliri çoğaltma uğrunda çalışan bir

⁹⁵ Günümüzde Saroz Körfezi olarak bilinmektedir.

teşkilât olması itibari gümrük muhafaza teşkilâtımızın da her suretle kuvvetlendirilmesi ve bu meslekte çalışanlara terakki ümitleri verilmesi pek yerinde bir karar olacaktır.

Bu teşkilâtta subayları mesleğe bağlamak ve doğru yollarda çalışma gayretlerini arttırıp temin etmek en başta gelen bir düşüncemiz olmuştur. Muhafaza subayları seferber halde vazifelerini görmektedirler. Hele cenup hudutlarında gün geçmez ki kaçakçılarla müsademe [çatışma] yapılmış olmasın. Kaçakçıların çok âra [çekici] vaitlerine ve intikam hislerine dayanacak ve ürkmiyecek derecede subaylarımızı feragatli ve çetin yürekli yapmak hususunda yapılagelmekte olan ruhî terbiyelerini biraz da maddî yoldan beslemek zaruretindeyiz. Bu müşkülât ve bu vaziyetten dolayı muhafaza erlerini iyi çalıştırmak için ordu erlerinden çok fazla maaş vermiye pek doğru olarak katlanan hükümetimizin subaylarımız için de aynı isabetli kararı vereceğine pek mutmain [inanmış] bulunuyoruz.

Muhafaza memurlarına gelince: Devlet gelirini koruma yolunda büyük selâhiyetler taşıyan ve her türlü zahmet ve yoksuzluk içinde vazife gören bu memurların geçinme vaziyetleri ve terakki limitleri pek kınkırtır. 65 yaşına kadar bu meslekte sadakatle çalışmasına karşı alacağı en yüksek maaş (...) liradır. Gerek subaylarımızın ve gerekse memurlarımızın geçinme vaziyetlerini orta bir hale koyabilmek ve bunları istikbal endişesinden kurtarabilmek emelile hazırladığımız teşkilât kanununun kabul edileceğinden çok ümitli bulunuyoruz.

Gümrük muhafaza teşkilâtının vilâyetlerle ve zabıta komutan ve âmirleriyle birlik çalışma vaziyetleri: (...) tarihinde yapılan (...) sayılı nizamname birlik çalışmaya iyi düzen vermiş olup vazifeler bu yolda ahenkli yürütülmektedir. Mıntakalarında bulunduğum umumî müfettişlerin, kaçakçılık bahsinde, idare âmirleriyle zabıta kuvvetlerini tahrik ve tembih için aldıkları kuvvetli ve devamlı tedbirlerin faydalı verimlerini burada şükranla arzederim.

(...) sayılı bu nizamname valilerin kaçakçılığa karşı ne suretle hareket edeceklerini ve ne yolda çalışacaklarını etrafı tesbit etmiş ve bu yoldaki selâhiyet ve mes'uliyetlerini tebarüz ettirmiş [belirtmiş] olduğundan vilâyet merkez kadrolarında (kaçak şubesi) adı ile bir şube kabul edilmesini ve kaçak işlerinin bu şubelerde temerküz ettirilerek valilerin kaçak işleri teferruatı arasında ezilmeyip yüksekten görüş ve tedbir alış vaziyetine sokulmalarını temin edeceğinden faydalı olacaktır. Bu ihtiyacı karşılamak üzere nizamnameye bir madde konularak gümrük muhafaza istihbaratından bir memurla emniyet müdür ve jandarma komutanlarından verilecek memurlardan mürekkep [oluşan] birer kaçak komisyonu teşkil edilmiş ise de bu komisyondaki memurlar diğer vazifeleri arasında bu iş üzerine lâıykile düşmüş ve işleri istenildiği gibi çevirmeye koyulmuş olamayacaklardır.

Askerleşen muhafaza teşkilâtımızın hududun muhafaza ve emniyetine ait vazifeleri: Askerleşen mıntakalarda hudut kıtaları; kuvvetimizin önlüyemeyeceği hudut vakalarında teşkilâtımıza destek olmak ve aramızdan sızan kaçakçıları önlemek vazifesile yalnız hudut kapılarında birer küçük kıta bırakarak geri mıntakalara çekilmişlerdir. Şimdiye kadar hudut kıtalarının teşkilâtımıza desteklik etmek üzere hududa çağirtmalarını iktiza ettirecek vakalar pek ender olmuştur.

Hudut kıtalarının içeriye sızan kaçakçıları önlemelerine gelince: İskân, iaşe ve aynı zamanda askerî mülâhazalara uyma zaruretleriyle gerilerde topluca yerleştikleri garnizonlar, kaçakçıların belli başlı geçiş istikametlerine uzak kaldığından istenilen yardımların vaktinde yapılmasına ve bu istikametlerde devriye ve pusu kıtaları bulundurmalarına imkân vermemektedir.

Hudut kapıları: Bazı hudutlarımızda 1918 sayılı kanunun istediği şekilde kapıları tespit edilerek halka ilân edilmemiştir. Hudut kapılarının bir çoğunda ilgili memurların bulundurulması ve kapılarda çalışacak memurların temin edilmediğinden kapı işleri, yolcuları sıkıntıya sokan bir vaziyet göstermekle beraber doğru iş

görme düzenini de sakatlamış bulunmaktadır. Kapı binalarile kapı levhalarının her hudutta aynı tipte ve aynı şekilde yaptırılması hakkında bir an evvel karar verilip tatbika geçilmesini pek lüzumlu görmekteyim.

(...) sayılı nizamname kapılarda bulunacak memurların ve kapı kıtalarının vazifelerini ayrı ayrı göstermişse de kapılarda bu vazifelerin istenildiği gibi yapılıp yapılmadığını kontrol ve tanzim edecek bir baş gösteremediğinden kapı işleri her memurun kendi görüş çerçevesi içinde karışık bir şekilde yürümektedir. Bu beş kapıda bulunacak kapı karakol subayı olmalı ve kapılarda vazife görüm şeklini iyice anlatan ve birlik çalışma yolunu gösteren bir kapı talimatı yapılmalıdır.

(Elde hazırladığım kapı talimatı müsveddesi Genel Kurmay Başkanlığı ile Dahiliye Vekâleti'nin tasviplerine arzedilmek üzere-
dir).

Hudut itilâfları mucibince karşı tarafla mülakata gidecek mülkî hudut âmirlerinin, gümrük muhafaza kıtaatının bulunduğu mıntakalarda beraberlerine gümrük subayı almaları hakkındaki nizamname ve bu yoldaki talimat hükümlerinin bazı vilâyetlerce nizamname maddelerini yanlış anlamaları ve yanlış tefsir etmeleri yüzünden tatbik edilmediği görülmekte ve bundan şikâyet edilmektedir.

Karşı tarafla mülakata gidilirken kaymakam ve valilerle beraber lisan bilir maiyet memuru bulundurarak görüşmelerin Ermeni tercümanlarca sakatlanmasından kurtarılmalıdır. Hele cenup hudut vilâyetlerinin her birinde böyle ikişer maiyet memuru bulundurulmasına pek lüzum vardır. Bu maiyet memurları bu işlerle beraber vilâyet hudut komisyonlarında da vazife alırlar ve kaymakamların karşı ile yapacakları mülakatlara da iştirak ettirilirlir.

Hudut üzerindeki memur ve halkımızı karşıya muhtaç vaziyetten kurtarmak için en mübrem [kaçınılmaz] ihtiyaçlarını

önliyecek tedbirler alınmasına kat'î lüzum görmekteyim. Bu tedbirlerin başında, hudut boyunda ve yakınlarında ehil doktor, operatör ve kabile hekim bulundurmak lüzumu yer tutar.

**Suriye Hududunda Kuvvetli İstihbarat Teşkilâtı
Yapmak ve Hudut
Mıntakasında Asayiş, Hududun Muhafaza ve
Emniyeti ve Kaçakçılığın
Men'i İşleriyle Yapılacak İstihbarat Teşkilâtının
Bir Baş Tarafından İdare Edilmesi**

Karşı hudut boyu; baştan başa bize her yüzden muzır unsurlarla doludur. Bize karşı ekonomik ve siyasal emellerine kavuşmak için bir baştan aldıkları direktiflere göre durmayıp çalışılıyor. Kaçak yolunu; bu unsurların ve bu unsurları bize karşı kullanmakta ısrarla uğraşan Fransa istihbaratının emellerine yağı süren en emin ve en işlek bir yol olduğunu bildirdiklerinden bu yolun körlenmemesi için bütün kuvvetlerle elbirliği yaparak çalışmak-tadırlar.

Bu unsurların, ayrı ayrı bize karşı takip ettikleri maksatların neler olduğunu ve bu maksatlarını elde etmek için aralarında ve bizim taraftaki şebekelerine el vererek ne yolda çalışmakla olduklarını ve bu ayrı maksatları bir cepheden kuvvetle yürütmek gayesini takip eden Fransa istihbarat teşkilâtının ne yollarda ne suretle uğraştıklarını devamlı bir surette iyiden iyiye öğrenmek ve bu çalışmaların; mukabil ne gibi tedbirlerle önlenmesi lâzım geleceğini etrafile tesbit ederek hudud vilâyetlerimizin idare ve zabıta âmirlerine esaslı bir direktif hazırlanmasını temin etmek üzere, bir elden idare olunur kuvvetli bir istihbarat teşkilatına pek lüzum vardır.

Ellerinde istihbarat elemanları ve kâfi tahsisatı bulunmıyan bu hudut vilâyetlerimiz öteden beriden doğru yanlış alabildikleri ve yalnız kendi hududu karşısına münhasır haberlerden vaziyetin ha-

kikî çehresine nüfuz edememekte ve alınacak tedbirleri yalnız kendi penceresinden bakış ve seziş kabiliyeti derecesi içinde bulunup çıkarmağa uğraşmaktadırlar.

Hududun muhafaza ve emniyeti ve hududun 50 kilometrelik hudud mıntakasında geçen; asayiş, hudut ve kaçak vakalarına meydan vermemek ve vaktinde bu vakaları bu hudut mıntakası içinde bulunan bütün ordu, gümrük muhafaza, hudut ve zabıta kuvvetlerini kullanmak suretile bastırmak için (Suriye hudut komutanlığı veya Suriye hudut umum müfettişliği adile) yalnız bir baş ve bir makam ihdas edilmesini ve yaptırılacak istihbarat teşkilâtının da yukarda arzettiği sebeplerle bu başa bağlanmasını pek elzem görüyorum.

Suriye tarafında; istihbarat ve hudut işleri ve hudut mıntakasındaki bütün kuvvetler bir elden bir askerî makamdan idare edilmektedir. Rus hududunda da bu işleri bir makam idare etmektedir. Cenup hudut mıntakasından bulunan kuvvetler, ayrı ayrı bağlara bağlıdır. Her hangi bir vaka karşısında verilecek emirler için önce bu başların harekete getirilmesi ve lâzım olan yakın kuvvet kendi mıntakasından değilse o mıntakanın valisi veya komutanına yazılması ve icraya gidecek kuvvetlere böylece yukardan aşağı emirler verilmesi vakanın vaktinde bastırılma-masını mucip olacağı gibi karşımızda bir kül halinde ve bir başla çevrilen fesat ve tahrik oyunlarına karşı, iyi ve etraflı bir bilgi ile mücehhez olarak isabetli tedbirler alınacağına ve kullanacak kuvvetlerin, tam yerinde ve zamanında kullanılacağına, Suriye'nin bir cephesine karşı üçe bölünmüş vilâyetlerin ayrı ayrı karışık bilgileri ve yarım tedbirleriyle hem kuvvetimizi parça parça israf etmiş ve hem de karşının maksatlarını çürütmemiş oluruz.

Gümrük Muhafaza Genel Komutanı

S. Düzgören

VII

UMUMÎ MÜFETTİŞLER KONFERANSI'NIN 11/12/[1]936 CUMA GÜNÜ TOPLANTISINA MAHSUS ZABITNAME SAAT: 10,30

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'nın Başkanlığında;

1- Birinci Umumî Müfettiş Abidin Özmen,

2- İkinci Umumî Müfettiş General Kâzım Dirik,

3- Üçüncü Umumî Müfettiş Tahsin Uzer,

4- Dördüncü Umumî Müfettiş Korgeneral Abdullah Alpdoğan,

5- Gümrük Muhafaza Umum Komutanı Tümgeneral Seyfi Düzgören,

6- Jandarma Genel Komutanı Korgeneral Naci Tınaz.

Samiin sıfatile de müsteşar İbrahim Sabri Çıtak, İzmir valisi Fazlı Güleç ve Yozgat valisi Yahya Sezai bulunmuşlardır.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: "Celseyi açıyorum" dedi. Genel Kurmay mümessili Hikmet Kadri'nin hudutlar hakkında verdiği izahata cevap olarak Rusya teşkilâtı aynı zamanda bütün rejime emniyetle bakıyordu ve hususî muhakemeleri vardı, geçen seneki toplantıda değişti. Dahiliye Komiserliği namile bir komiserlik icat edildi. Son zamanlarda cenup hududunda arizî bir değişiklik oldu. İskenderun davası üzerine Miralay Koler emrindeki başı bozuk Çerkez taburları Reyhaniye ve daha şimal taraflarına sürüldü bunların içinde Araplar da vardır. Bu taburların başına Recep Kaptan

namında sizlerce malûm olan Çerkez birisi getirilmiştir. Teşekkür ederim.

Jandarma Genel Komutanı Naci Tınaz'a hitaben jandarma vaziyetini izah buyurunuz.

General Naci Tınaz: Jandarma meselesi başlı başına büyük bir mevzudur. Müfettiş-i umumî arkadaşlar jandarma ile yakından temasta bulunduklarından zaif noktalarını daha iyi bilirler.

Jandarma hakkında uzun fikir vermek ve vaktinizi su-i istimal etmek istemem. Jandarmanın kuruluş ve konusu şöyledir: 20-25 yıllık jandarmamız ne gibi istihale [değişim] geçirmiştir. Vilâyetlerdeki jandarma kadrosu, subay durumu ne haldedir? Buna karşı ne düşündük. Gedikli ve temditli nedir? Silâh, cephane, hayvan durumlarile jandarmanın sıhhi vaziyeti ve bütçenin geçirdiği safha nedir? Bunlar hakkında ufak malûmat vereyim:

Jandarma, bütün Türkiye Cumhuriyeti içine yayılmış kuvveti 6 müfettişlik mıntakasına ayrılmıştır:

1- Diyarbekir, 2- Erzurum, 3- Seyhan, 4- Ankara, 5- İzmir, 6- İstanbul'dur. Bunlar da 18 mıntakaya ayrılmıştır. Mıntakalar Van'dan başlar 18'inci mıntaka İstanbul'da biter. Trakya, İstanbul mıntakası emrindedir.

Müfettişlik ve mıntaka komutanlığı için bazı itirazlar vaki olmaktadır. "Mademki jandarma valiler emrindedir, bu müfettişlik teşkilâtına lüzum yoktur" diyorlar. Vali arkadaşlar jandarma'nın kuvvetli bir zapt-ı rapt altında bulunmasını istiyorlarsa bilâkis bu teşkilâttan memnun kalmalıdır. Bu teşekkülü kabul etmek lâzımdır. Jandarmanın bir silsilesi vardır. Onun da orduda olduğu gibi terfi ve tefeyyüz etmeleri [yükselmeleri] icap eder. Bunlara sicil veren bir üst makam bulunması lâzımdır. Aynı zamanda bunlara vazife vermek icap eder. Bu nokta üzerinde fazla durmak istemem. Vilâyet jandarma kıt'aları vilâyet emrindedir. Bir jandarma kuvvet ve teşekkülleri vilâyet adedine göre 61-62'dir ve vilâyet emrinde bulunan bu jandarmalara sabit jandarma deriz.

Bunların kısm-ı küllisi [çoğunluğu] piyade; azı süvaridir. Süvari teşkilâtı şarkta gittikçe kuvvetleniyor. Orta Anadolu ve garp taraflarında ise süvari teşkilâtı zayıftır. Bu da para cihetindendir. Süvari teşkilâtı masraflıdır. Bir süvari hayvanı 4-5 yüz liraya mal olmaktadır. Bunun için şark vilâyetlerinin hususiyeti nazar-ı itibara alınarak o vilâyetlerde süvari teşkilâtımız fazladır. Bu sabit jandarmadan başka ayrıca bir de seyyar jandarma teşkilâtımız vardır. Hepsi on taburdur. Yalnız üç taburu bir alaydır. Yedisi müstakil tabur halindedir; bunlar da şöyle dağıtılmıştır: Tunceli'nde, Hozat'ta bir alay, Ovacık'ta bir tabur, Mazgirt'te bir tabur, Pülümür'de bir tabur. Üç tabur da Sason mıntakasında bulunur. Kışın biri Hazo⁽⁹⁶⁾ ve civarında kalacak, biri Mardin'e, diğeri Silvan'a gidecektir. Bir tabur da Ağrı bölgesinde Erçiş'tedir. Bu mıntakada Zilan hadisesi⁽⁹⁷⁾ olmuştur. Bu sebeple bu taburu-muzu burada ihtiyaten tutmaktayız. Seyyar jandarma alayının bir de süvari bölümü vardır. Diğer müstakil taburların üçer piyade ve birer süvari bölükleriyle birer süvari makineli tüfek takımları vardır. Bu seyyar kıt'alarımız; en nazik yerlerde bulunurlar. Her hangi, ani bir hadise çıkmış veya çıkacağı hissedilirse oraya sevk edilirler. Hadise olmadığı zamanda da toplu bir halde talim ve terbiye ile meşgul olurlar. Geçmiş senelerde bu taburların lâğvı hakkında söz olmuştur. Bunlar sabit kıt'alara dağıtılmak istendi. Fakat her zaman göz önünde toplu bir halde hazır bulunmaları lâzımdır. Benim de bir senelik görüş ve tecrübelerime nazaran bunların toplu bir halde talim ve terbiye ile meşgul olması iş itibarile daha faideli olacaktır. Bundan başka hükümet merkezinde yani Ankara'da müstakil bir jandarma taburumuz vardır. Geçen sene bu tabura bağlı olarak bir

⁹⁶ Cumhuriyet'in ilk yıllarında Sason'a bağlı bir bucak olan Hazo, günümüzde Kozluk adını taşımaktadır.

⁹⁷ 1930 yılında Van'ın Erçiş ilçesi yakınlarında başlayan isyan çok kanlı şekilde bastırılmıştır.

süvari bölüğü de teşkil edilmiştir. Bu her zaman iş görebilecek vaziyettedir. Sabit ve seyyar olarak jandarma kuvveti teşkilâtımız bundan ibarettir. Bunlardan başka mekteplerimiz de vardı. Bir jandarma subay meslek mektebimiz de olup elyevm inşa edilmektedir. Bunların yetiştirilmesinde vakit kaybetmemek için Genel Komutanlık dairemizin üst katında tedrisata başladık. Ve devam ediyoruz. Çalışıyorlar. Kendilerin-den çok memnunum. Centilmen, genç çocuklardır. Hepsi istekli ve gayretlidirler. Burada 29 talebemiz vardır. Gediklilere mahsus bir meslek kursu kısmı da teşkil edilecektir. Bu henüz açılmamıştır. Sebebi de mektep binasının henüz bitmemesidir. Yalnız İstanbul'da Maltepe Atış Mektebi'nde erbaş yetiştirip buraya getirmek gibi bir külfete katlanmadık. Gedikli kursuna da orada devam ettik. Semeresini de aldık. Bu sene 232 gedikli yetiştirdik. Ve bunları Umum Müfettişlik mıntakaları ile kazalara dağıttık. Bu mektebe ikinci parti olarak yeni talebe veremedik. Bu gün elimizde yeni talebemiz yoktur. Önümüzdeki Şubat'ta Piyade Atış Mektebi'ne 6'ncı devre olarak göndereceğimiz erbaşlar buradaki meslek tahsiline gelmiş buluncaklardır. Böylece meslek okulumuzun bir kısmı subaylara ve bir kısmı da erbaşlara açılmış olacaktır.

Üçüncü Umumî Müfettiş Tahsin Uzer: Bunların harcırahları verilmiş midir?

Naci Tınaz: Alabildiğimiz cüz'i para ile tahakkuk etmiş borçlar ödeniyor. Ve her gün yeni yeni masraflar karşısında bulunuyoruz. Meselâ Bağdat'tan kızını getiren bir zabite harcırah, ölmüş bir zabitin ailesine yol masrafı vermek mecburiyetindeyiz. Bunların harcırahlarını ancak gelecek sene verebileceğiz. Esasen bunlara harcırah vermiş olsak dahi şedaid-i hava [zor hava koşulları] ve mevsim dolayısıyla hemen hepsi aile ve evlât sahibi olduklarından bu gün için bulundukları mahallerden nakillerine imkân yoktur. Bu itibarla Haziran'ı beklemek zarureti vardır.

Mekteplere gelince: Jandarma için köylerden gelmekte olan köy çocuklarını yetiştirip kabil-i istifade bir hale koyabilmek üzere

11 mektep vardır. Bunların altısından Çanakkale’de 1 Jandarma kurayı teşkil edilmiştir. Bu altı mektep Çanakkale bölgesindedir. Geri kalan beş mektep de Edirne’de, Kütahya’da, Silifke’de, Yozgat’ta, Erzincan’dadır. Bu 11 mektep altışar aylık iki devrede bize yılda 12.000 acemi er yetiştirip jandarma olarak vermektedir. Bunların da aleyhinde yani lâğvı ile ordu emrine verilmesine dair sözler söylenmektedir. Ben şahsen buna muarızım. Kanaatim şudur ki Ordu kendi erlerini yetiştirirken jandarmayı da yetiştirebilir. Fakat benimsemez. Jandarma kendi kontrolümüz altındadır. Hesap soruyoruz, teftiş ediyoruz. Böyle olması doğrudur. Bu itibarla bunların alaylara taksimine taraftar değilim. Jandarmanın kendine mahsus müesseseleri de vardır. Konakları, Çanakkale’de bir hastahane vardır.

Şimdi jandarmanın 20 senedenberi ne vaziyet geçirdiğini arz edeyim:

Cumhuriyetten evvel:

[1]329 [1913]’da şimdiki Türkiye sınırları dahilinde kalan vilâyetlerde 22.000 jandarma vardı.

[1]330 [1914]’de 28.000

[1]331 [1915]’te 26.000

[1]332 [1916]’da 26.000

[1]338 [1922]’de 34.000

[1]339 [1923]’de 35.000

[1]340 [1924]’ta 30.000

[1]341 [1925]’de 33.000

[1]926’da 30.000

[1]927’de 28.000

[1]928’de 28.000

[1]929’da 28.000

[1]930’da 28.000

[1]930'dan sonra kadro tedricen kabarmış; bu gün bilfiil jandarma vazifesini görenlerle beraber bütün kadro 35.415'dir. Yalnız bunların içinde mekteplerde talim ve terbiye gören 6.000 genç de dahildir. Mekteplerde bulunanlar mektepten çıktıktan sonra hemen karakollara dağıtılmıyorlar. Bunlar altı ay içinde teftiş veriyorlar. Aşılıyorlar. Hastahaneye gidenler oluyor. Kıt'alara Mayıs'ın iptidasında [başlangıcında] ve Teşrin-i evvel [Ekim]'in sonunda gidebiliyorlar. Köylerden yeni gelen bu erlerin dört beş ay içinde mektepte mükemmel bir jandarma olmasına ve devletin kanun ve nizamlarını lâiyikile kavramasına maddeten imkân yoktur. Mektepte altı ay tahsilden sonra vilâyetlere gönderiyoruz. Durumları müsaitse vilâyet merkezlerinde tutulur. Değilse kazalara gönderilir. Parça parça bilgileri, talim ve terbiyeleri takviye ediliyor. Jandarmanın geri teşekkülleri de vardır. Emirberler, yazıcı, konak ve saire gibi geri hizmetleri tenzil edersek jandarmanın bilfiil vazife gören kadrosu 35.000'den 25.000'e düşer. Bunun da 4.000'e yakını seyyardır. Muayyen bölgelere bağlıdırlar. Oralar-dan ayrılamazlar. O kısmın asayiş-i ile meşguldurlar. Vilâyet merkezlerinde talim gören efradı da çıkarırsak asayişle uğraşan efradın 15.000'e indiğini görürüz. Sabit jandarmanın vazifesi çok ağırdır. Bir seneden beri gördüklerime ve tecrübelerime nazaran sabit jandarmanın gördüğü hidemat [hizmetler] tahammülü aşacak kadar ağırdır. Çok uzak yerlerde karakolları gördüm. Hakikaten sabit jandarmanın gördüğü hizmet çok ağır ve mes'uliyetlidir. Ayakkabı dayandıramıyoruz. Bir ayakkabının miadı altı ay olduğu halde üçüncü aya varmadan ayakkaplarının parçalandığı görülüyor. Sason'da General Galip'ten aldığım bir şifrede Sason'a gönderilmiş olan jandarmanın elbise ve ayakkabısı kalmadığından, çamaşırlarının çürüdüğünden bahsile benden yardım istiyor. Devletin verdiği para vefa etmiyor. Cidden bunların giyimleri çok acıdır. Zahirde bir şehirde, bir kasabada fotini boyalı, palaska kayışı parlak gördüğümüz bir jandarmanın ceketinin içine ve çorabına barksanız parça parçadır. Vaziyeti çok elimdir. Sabit jandarma için

yapılan yegâne yardım iaşe paralarının 14 lira olmasıdır ki buna çok müteşekkirim. Jandarmaya üç türlü para veriliyor. Arada müsavatsızlık [eşitsizlik] oluyor gibi bazı dedikodular oluyorsa da bu cihet doğru değildir. Bunu itiraf etmekle beraber sabit jandarmasının vazifesi yine tekrar edeyim çok ağırdır. Bu parayı vermezsek jandarma köylüye bar [tanrı] olur. Arzettiğim jandarmayı nüfusa taksim edersek 1., 3., 4'üncü Umumî Müfettişlikler mıntakasında 290 nüfusa bir jandarma, diğer vilâyetlerde 906 nüfusa ve 30 kilometre mırabbainda [karede] bir jandarma düşer. Biraz daha tafsilât vereyim. Umum nüfusa nisbeti 634 nüfusa bir jandarma düşer. Fakat U[mum] Jandarma kadrosuna nisbet edersek 458 nüfusa bir jandarma isabet eder. Umumî Müfettişliklere taksim edersek Birinci U[mum] Müfettişlik'te 314 nüfusa bir jandarma, seyyarları da dahil edersek 217 nüfusa bir jandarma, Üçüncü U[mum] Müfettişlik mıntakasında 681 nüfusa bir jandarma, Dördüncü U[mum] Müfettişlik mıntakasında 304 nüfusa bir jandarma, seyyarlarla beraber 101 nüfusa bir jandarma düşmektedir. Böylece kendi vaziyetimizi izah ederken yabancı memleketlerdeki jandarma nisbetini de arz edeyim:

İtalya'da 900 nüfusa bir jandarma,
 Fransa'da 1.750 nüfusa bir jandarma,
 Yugoslavya'da 586 nüfusa bir jandarma,
 Yunanistan'da 300 nüfusa bir jandarma,
 Romanya'da 529 nüfusa bir jandarma,
 Bulgaristan'da 661 nüfusa bir jandarma.

Bu taksim sırf silâh ve fert itibariledir. Jandarmanın evsafını [kalitesini] da dahil-i hesap edersek o zaman vaziyet aleyhimize döner. Acaba bu mevcut jandarmayı vilâyetlere ne şekilde dağıttık. Tabloya kısaca bir göz gezdirirsek:

Mesela Afyon'da 242 jandarma vardır.

Ağrı	352
Amasya	150
Ankara	526
Antalya	420
Aydın	286
Balıkesir	495
Bilecik	208-352
İstanbul	496
Kars	329
Kayseri	190
Siirt	451
Urfa	423

Görülüyor ki memleketin asayiş durumuna halkın hükümete olan mutavaatına [itaatine] ve geçmiş hadiselerle göre bir tevzi vardır. En ziyade ağırlık merkezi Şark'a verilmiştir. Bu sabit jandarmayı vilâyetlerde karakollara taksim ettikleri zaman şu durum meydana gelir: 1/800.000 mikyashı [ölçekli] harita üzerindeki konuş gösterilerek (yuvarlaklar karakol merkezi, müstakiller de kaza merkezidir) bunun adedi 2.193'ü geçmez ki bunun 1.655'i harici karakol, 72'si hapisaneler, 425'i de kazalar, merkez karakollarıdır. Bazı yerlerde jandarma karakolları az görünmektedir. Sebebine gelince bazı yerlerde karakol kuvvet mevcudu az ve karakol adedi çoktur. Bazılarında ise karakol adedi az fakat efrad kuvveti fazladır. Bu da yerin vaziyetine göre değişmektedir. Meselâ Şark'ta az mevcutlu karakol te'sis etmek tehlikelidir. Şark'ta her yerde karakol kurulamaz. Çünkü yiyecek yoktur. Aç kalırlar. Basına uğrarlar. Zayıf olduklarından bunu defedemezler. Silâhları alınır. Devlet otoritesi sarsılır. Garp ve Karadeniz kıyılarında üç dört kişilik karakollarımız da vardır.

Gelelim en hazin sahaya; bu da subay durumudur. Malûmunuzdur ki Devlet teşkilâtımız demek memur ve subay demektir. İstedğimiz kadar yaldızlı projeler düşünelim. Ne kadar kanun ve nizamlar yaparsak yapalım, devletin güzel kanunlarını semere ve-

recek ve infaz edecek eleman bulunmazsa hepsi boştur. Jandarmanın islâhı için selefim olan zat çok çalışmıştır. Çok iyi düşünülmüş, güzel kaideler, talimatnameler koymuş fakat bunların yapılması, elemanların bunları iyi tatbik edebilecek bir kabiliyetle olmasile kabildir. Bu gün vaziyet hiç de öyle değildir. Bizim jandarmanın memur kısmını bırakıyoruz. Bütün devlet teşkilâtının arzularını yerine getirecek subaydan bahsedeceğim. Bu gün subay kadromuzun 1.900 küsur olması lazım gelirken elimizde ancak 1.000 subay vardır. Bunun da 200 tanesini Milli Müdafaa bize muvakkat [geçici] olarak vermiştir. Kendi malıdır. Bunların da bütün arzusu jandarma angariyesinden kurtulup orduya dönmektir. Bunu da çıkartınca jandarma subay mevcudu-muz 800 kalıyor. Bundan da ordu stajında bulunan 41 adedini çıkarırsak jandarma subay mevcudunun ne kadar aza düştüğünü takdir edersiniz. Bunların evsaf cihetini meskût bırakmak [söylememek] isterim. Subayın tahsil ve menşeiini ayrıca bir tarafa bırakıyorum. Bu gün elimizde semere vermek için hazırlanmakta olan subaylardan Harbiye’de 1’inci sınıfla 75 talebemiz, ikinci sınıfta da 68 ve Piyade Atış Mektebi’nde de 66 talebemiz vardır. Hepsi 209’dur. Orduda alaylarda stajda bulunan 41 subay burada Meslek Mektebi’nde de 29 subayımız vardır. Harbiye’nin 1’inci sınıfında bulunan bir talebenin kadroda faal olabilmesi için 5 sene, ikinci sınıftakiler için 4, Piyade Atış Mektebi’ndekiler için 3 ve stajdakiler için de 2 sene lâzımdır. Burada tahsilde bulunanları da ancak Ağustos’ta elimize alabileceğiz. Vaktile jandarma mesleğinden yetişmiş 9 teğmen, 7 asteğmen olmak üzere 16 subayımız vardır. Bunlar da meslek tahsili görmemişlerdir. Kanun ve nizamları bilmezler. Mecburî olarak kazalara dağıttık. Kadro yoktur. Münhal olunca birçok kazalarımız bu gün subaysız bulunuyor. Bunlar gediklilerin elindedir. Kazanın mülkiye ve hukuktan yetişmiş kaymakamı, hakimi, şube reisi şu ve bu memuru vardır. Bütün bunların işleri dönüp dolaşıp jandarmanın masasına gelir. Bunlar; hatır ve hayale gelmiyen işlerdir.

Bunu, işin içinde yaşamıyan anlayamaz. Bir kaza jandarma komutanının masasında oturdum. Bir günde gelen evrak miktarının U[mum] Kumandanlığa bir günde gelen evrak kadar olduğunu gördüm. Jandarma komutanı bu gelen sayısız işleri nihayet merkez karakol kumandanına gönderecektir. O masanın başında oturan da erlikten yetişmiş bir çavuş veya onbaşıdır. Bu kadar iş ve hizmet bir masada toplanırsa ve böyle bir kimsenin elinde bulunursa ne hal alacağını takdirinize bırakırım. Bağçe kazası erbaş elindedir. Subay yoktur. En mühim de bir mevkidir. Subayları sık sık değiştirmek faideden ziyade zarar verir. Bağçe, Bolvadin, Sandıklı, Osmaneli, Çubuk, Karacasu, Korkuteli kazalarında subay yoktur. Şurada hazin bir vaziyeti izah edeyim. Açık bir hakikattir. Son çıkan gediklilerden 30 kişi almıştım. Bunlardan birini Korkuteli'ne gönderdik. Bu adam hakkında büyük bir feryat koptu. Çünkü mesleği ve vazifeyi hazmedememişti. 40-50 bin nüfusluk bir kazayı böyle bir erbaşa verirsek bir çok fenalıklar beklenebilir.

Sungurlu, Sarayköy, Uluborlu, Çumra, Ürgüp, Pınarbaşı, Alucra, Bozcaada, Arapsun, Reşadiye, Bayburt, Vakfıkebir ve saire gibi bir çok kazalar bu gün çavuşların elindedir. İkinci misal: Geçenlerde Erzincan Mektebi'nden 70 kadar Türk evlâdı talim ve terbiye gördükten sonra krt'lara gitmek üzere üç günlük erzakları verilerek yola çıkarılmıştı. Bunlar Kemah'a geliyor, Kemah'ta bir çavuş var, bunların parasını vereceğine, tedbir alacağına bunları uzun yollardan gönderiyor. Neticede hepsi hasta oluyor ve aç kalıyor. Demek istiyorum ki 70 jandarmanın iaşesini te'min edemiyen bir çavuş her hangi bir hadiseyi önlemeyi ve bastırmayı nasıl başarabilir. Bunun üzerine Kemah'a Avrupa'da tahsil görmüş bir yüzbaşı tayin ettik. Ailesi hastalandı. Altı ay gidemedi. Ailesi yatan bir adamı göndermiye cebretmek müşküldür. Vaziyet budur. Subay durumu böyle iken antır parantez olarak hukuk tahsili görmek üzere bize bir çok müracaatlar vaki oldu. Evvelce müracaatları kabul edilmiş 15 tane subayımız hukuk tahsiline devam etmiş, üç dört sene de maaşlarını vermişiz. Onları bize göre yetiş-

tirmek istemişiz. Bunlar tahsili bitirdikten sonra her biri ayrı yerlere tayin edilip gitmişlerdir. Kaymakam olanlar var. Salih İstanbul Emniyet Müdürü, Arif Dahiliye Kalem-i Mahsus Müdürü, İzzet Emniyet-i Umumiye’de müfettiş, Sırrı Nafia’da idarî müşavir, Necip Emniyet-i Umumiye Şube Müdürü, kimisi avukat, kimisi adliyyede hakim. İşte böylece de 15 yüzbaşı bizden ayrılmış ve elimizden çıkmıştır. Bu gün 35 kaza münhalse 15’i bu yüzden münhal kalmıştır. Şimdiden sonra hukuk tahsiline kat’iyyen müsaade etmiyorum. Beş altı senedir de 139 yüzbaşı, teğmen, asteğmen (D) fıkrası mucibince tekaüt olmuşlardır. Bu beş altı sene zarfında bu kadar küçük rütbelilerin tasfiyesi doğru değildir. Bunlar elimizde olsalardı ferah bir vaziyette bulunacak-tık. Elimizden çıkmışlardır. Bu duruma bir dereceye kadar çaresiz olmak ve elimizdeki elemanları kaçırmamak için yaş haddini uzatalım diye teşebbüs ettik. Fakat müsbet netice vermedi. Ordu ve jandarma birdir. Ayrı kanunlara tabi olamaz diye cevap aldık. Bu sene 9, gelecek sene 23, [1]938’de 25, [1]939’da 15, [1]940’da 36 ki ceman 108 yüzbaşı kaybedeceğiz. Bu yalnız yaş haddine göredir. Ahval-i sıhiye [sağlık nedenleri], sicil dolayısıle ve bir de arzusu ile çekilenler vardır. Bu kayıpları hesap edersek ve beş sene zarfında yetişeceklerle mukayese yaparsak telâfi edecek vaziyette değiliz. Hatta bu tezimizi müdafaa etmek üzere Avrupa ordularındaki yaş haddini mukayese ettik. Bizde 41 yaşında teğmen, 46 yaşında yüzbaşı tekaüt edilir. Avrupa memleketlerinde böyle değildir. Fransa’da 51, İtalya’da 48, Romanya’da 56, Almanya’da 50, Arnavutluk’ta 45, Bulgaristan’da 54, Japonya’da 48, Belçika’da 54, İspanya’da 56 yaşına kadar asteğmen, teğmen ve yüzbaşılar iş görür. Bize de ihtiyaçlarımız te’min edilinciye kadar müsaade edilsin. Yaş haddini uzatalım. Şimdilik Kamutay’-da General Zeki bu tezi ortaya attı. Müsbet netice verip vermiyeceğini bilemiyorum. Bir mesele daha var; Harbiye’nin birinci sınıfına 200 talebe birden alınız denebilir. Fakat bu hal terfi ve istikbal tekniğine uymaz. Çünkü birden bire

terfi ettirmek zarureti hasıl oluyor. Bir çok yüzbaşılar defaten binbaşı oldular. Tedricen terfi durumunu meydana getirmek için mahrut [koni] esasına göre hareket ediyoruz. Kadro da buna göredir. 231 asteğmen, 325 teğmen, 425 yüzbaşı, 154 binbaşı ve 39 albayımız olursa ve bunlar da senelere taksim edilirse mevcut olanlar normal şekilde terfi ederler. Ve tedricen fire verir.

Yapılacak işe gelince: Hiç olmazsa ihtiyacımızı te'min edebilmek için ordu; muvakkat olsun 100 yüzbaşı 200 teğmen emrimize vermeli ve vaziyetimizi kısmen kurtarmalıdır. Gerçi bu da tam bir tedbir değildir. Lâkin sıkıntımızı tahfif edebilir [hafifletebilir]. Bunlar olmadıkça bu günkü kötürüm hal devam edecektir. Müfettiş-i umumî ve valilerin mütemadiyen şikâyetlerine ya imkânı yoktur diyeceğiz ve yahut kulağımızı tıkayacağız.

Gedikli durumu: Bunun için de vaktile güzel bir proje hazırlandı. 3.000 küsur gedikli yetiştirmek istedik. Yedi sekiz sene zarfında bunları yetiştirelim dedik. Her karakolda ve merkezde gediklilerimizin olması çok iyi ve cazip bir şeydir. Fakat bütçemiz buna maddeten imkân vermiyor.

232 gedikli çıkardık. Her biri için en az 600 liradan senede 150.000 lira eder. Halbuki bütçemizde bunun karşılığı yoktur. Hepsi hak sahibidir. Maaşını ister. Bir santim bile karşılık mevcut değildir. Onun için bu durumu nazar-ı dikkate alarak bilmecburiye 100 gedikli üzerinde durduk. Mevcut çavuşlardan 100 kadarını önümüzdeki şubatta Piyade Atış Mektebi'ne gönderip yetiştireceğiz.

Bir de temditli durumu vardır: Sözümlüğün başında arzettiğim gibi jandarmanın hususiyeti vardır. Bir jandarma eri altı aylık ve bir senelik bir tahsil ve terbiye ile jandarma ödevlerini yapamaz. Bunun için bu gün daimî jandarma gedikli de dahil olduğu halde 12.000 mevcuda göre daimî kadro yapalım. Bir karakolda sekiz er varsa bunun dördü daimî, diğer dördü de yardımcı vaziyetindedir. Bu tedbir çok verimli olmuştur. Vaziyetimiz her istiyenin temdid

etmesine müsait değildir. Sonra bunlar iyi de seçilmiş değildir. Geçen sene vilâyetlerde böyle 4.000 kadar temditli jandarma buldum, miktarını artırdık 4.500 kadar oldu. Fakat bütçe vaziyeti bizi durmağa sevketti. Bu temditlerin bazıları da faide yerine zarar verir. İşin içine iltimas girmiş, iyi seçilmemişlerdir. Bunlar zulmediyor. Ve halkı dövüyorlar. Muhtelif cürüm işliyorlar. Hemen bunları temizlemek lâzımdır. Fakat kanun müsait değildir. Obir taraftan Şurayı Devlet [Danıştay]'e her gün 50-60 tahkikat evrakı sevk ediyorsunuz. Dövmüş, çalmış, karakola kadın getirmiş, ne bileyim muhtelif cürümler. Buna çare bulmak için kanunun maddelerini aradık. Bir fıkra bulduk. O da ar ve hicabı mucip efaldır [utanma ve sıkılmaya neden olan işlerdir]. Bu fıkra ile beş altıyüz tanesini temizledik. Bu hareketimiz anî ve çabuk olunca fenaları da ıslah-ı nefsettiler.

Takriben 4.000 temditli vardır. Bunlar muhtelif vilâyetlerdedir. Tekirdağ'ında 51, Zonguldak'ta 60 ve saire gibi. Böylece taksim edilmişlerdir. Nüfus nisbeti bazı yerlerde biraz tutmuyor. Bunlar aile sahibidir diye muvazeneyi ilerde düzeltiriz düşüncesile yerlerinden oynatmayalım dedik.

Silâh durumu: İşe başladığımda en önemli durum olarak silâh vaziyetini tetkik ettim. Eskişehir'de emri alınca ilk iş Eskişehir jandarmasının silâhını gördüm. Talimden gelmiş olan kıt'aya; silâhları bozuk olanlar kollarını yukarı kaldırsın dedim. 30 kişi kollarını yukarıya kaldırdı. Silâhlarının kusurunu sordum. Arpacığı yok, nişangâhı sakat, sürgü kolu işlemiyor ve saire muhtelif arızalar vardı. Buraya geldiğimde Şark'tan gelen raporları tetkik ettim. Silâhların işlemediğini ve bozuk olduğunu öğrendim. Çanakka- le'ye seyahatimde de baktım. Vaziyet aynıdır. Boğaz'ı bekliyor fakat elindeki silâh bozuktur. Gelir gelmez sayın bakana ve Başbakan'a keyfiyeti arzettim. Derhal bize zahir oldular. Tedbir aldık. Askerî Fabrikalar U[mum] Müdürü'nü hürmetle yad ederim. Bize bir çok yardımlar yaptı. Henüz parası verilmeden yeni silâhlar

verdi. Bunları Birinci ve Dördüncü Umumî Müfet-tişlikler mıntakasındaki jandarma kuvvetlerimize tevzi ettik. Aldığım raporlarda bu silâhların çok iyi iş gördüğünü anlıyorum. Mektebe gelen iki arkadaştan sordum. Fevkalâde memnundurlar. Bu silâh değişme keyfiyeti köylünün de kulağına girmiş ve jandarmanın silâhı değişmiştir diye şayi olmuş ve jandarmanın ictinab edilecek [çekinilecek] bir kuvvet olduğu kanaati o bölgeye yayılmıştır.

Dördüncü Umumî Müfettişlik bölgesindeki jandarmanın silâhlarının da değiştirilmesi bitmek üzeredir. Bunun için hükûmet 100.000 lira tahsisat verdi. Bu para ile bu işleri gördük. Daha para verirlerse Üçüncü Umumî Müfettişlik bölgesindeki jandarmanın silâhlarını da değiştireceğiz. Bundan başka tüfeklerd-e çap itibarile de ihtilâf vardır. Ankara, İstanbul ve Trakya'da Yunan tüfekleri, cenup ve cenub-u garbide Alman tüfekleri vardır. Yaptığımız projede 645.000 lira para lâzımdır. Bu para senelere taksim edilir, daha bir kaç sene bu ızdırabı çekeriz. Eğer hükümet bize daha evvel para yardımı yaparsa bu yaradan çabuk kurtuluruz. Bütçemizden tasarrufla 1.000.000 fişek sipariş ettik. Ayrıca da Merhum Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Paşa [Killigil]'nın bir bomba imalâthanesi vardır. Bunu Yunanlılar da takdir etmişlerdir. 10.000 tane bomba sipariş edilmiş, beheri 72 parçaya dağılan infilâkında çok yüksek sada çıkaran bombalardır. Kapsül ve sair malzeme Avrupa'dan geleceğinden henüz yapılması bitmemiştir. Bu bombaları seyyarlara tevzi edeceğiz. Hafif makineli tüfekler seyyarlar da Hoçkist'tir. Mekteplerdekinden şikâyet edilmektedir.

Hayvan durumu: Kesirsiz hesapla 5.000 hayvan olacaktır. Bu gün takriben 4.000 vardır. 1.000 tanesi eksiktir. Bu eksiklik seyyar ve mekteplerindir. Satılması icap edenler de vardır. Çok eksik sabit erlerin satın alacağı kısımdır. Geçen seneye nazaran bu sene 300 kadar eksilmiştir. Hayvan besleme isteği azalmıştır. Sebebi de hayvan sahiplerine istedikleri kadar iâşe parası veremiyoruz. Geçen sene su-i istimal edilir bir hâl aldı. Haymana'da bir hayvan iâşe rayıcı 25 liraya çıkmıştır. 4.000 hayvanın iâşesi bir milyonu bu-

luyor. Vasatî olarak 10 lirayı geçirmemek için bazı bölgede onun aşağısına fiat almak suretile telâfi edelim dedik. Bunu önledik. Ama biraz da hak vermek lâzımdır. Biz, hayvanı iâşe edecek kadar bir şey vermezsek hayvan beslemem diyor. Hakikaten hayvan hizmeti ağırdır. Bütün işlere hayvanı olan jandarma gönderilir. İaşe meselesini böyle tutunca 300 kadar eksilmiştir. Müfettiş-i umumî bundan şikâyet etmesin. Devlet para verirse biz de tabii fazlasını veririz. Jandarma neferinin bundan beş on kuruş da istifade etmesi lâzımdır. Köyüne gittiği zaman toprak alacaktır. Hiç bir zaman Mehmedin 5-10 lirasına göz konmaz. Fakat bütçe durumu budur. Bu noktadan süvari olmak hevesi azalacaktır.

Şimdi en mühim olan bütçe durumu hakkında kısaca maruzatta bulunayım.

General Kâzım Dirik: Telefon işi hakkında ne düşünüyorlar?

Jandarma Genel Komutanı Korgeneral Naci Tınaz: Elimizde fazla para olmadığı için bu sene çok az bir para tahsis ederek seyyarlara ordu tipi 35 kadar telefon alabildik. Gelecek sene inşallah para alırsak Şark'taki karakollara da telefon koyacağız. Van ve Hakkâri'de hiç telefon yoktur. Bütçeleri kısır olan bu vilâyetlere fazla yardımda bulunacağız.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Harb-i umumiden beri telefonlar için 40.000.000 lira toplanmış ve sarf edilmiştir. Bu para ahaliden alınmış, halk soyulmuş ve ormanlar söndürülmüştür. Halk istifadeden menedilmiştir. Jandarmanın elindeki telefonlar halkın teberraudur [bağışdır]. Halk bu telefonlardan istifade edemediği için artık halktan para toplamaya imkân yoktur. Bu hal fena neticeler vermiştir. Buna başka bir çare düşünmek istiyoruz. Bunu ayrıca konuşalım. Bu işi posta ve telgraf idaresi almak istedi. Fakat şehir içinde bile te'min mümkün olamadı. Bazı yerlerde halktan milyonlarca para alınmıştır. Buna mukabil elimizde kalan harap malzemeden ibarettir. Ne yapılması, ne çekilmesi fenne tabi tu-

tulmamıştır. Belki o paralar, daha iyi toplansa idî köylere kadar yapılırdı. Bunu ayrıca konuşalım. Bütün feryat jandarmadandır. Telefon denildiği vakit halkla bir ürküntü başladı. Telefon demek bir vergi ve angariye demek. Mes'uliyeti belli olmıyan bu simsardan, şu dellaldan almak demektir. Bu hal elim bir vaziyettir. Bunu ayrıca konuşalım.

Birinci Umumî Müfettiş Abidin Özmen: Bizim mıntakada bu iş derme çatmadır. Yalnız Hakkâri vilâyetinin her tarafı için alınmış tel ve malzeme hazır duruyor. Çekmek için yardım lâzımdır. O zaman Jandarma Genel Komutanlığı köylüden para alınmayacak diye emir vermiş, alınanlar da iade edilmiş.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Bütün telleri tekrar toplayalım. Telden yapılacak tasarruf kendini beslemez. Mesele santral, direk, malzeme, ecza ve sairedir. Bu büyük bir davadır. O vakit Dahiliye Vekâleti'ni haylice uğraştırdı. Adana'da da telefon tesisatını posta ve telgraf idaresine verdik. Bu sefer jandarma feryada başladı. Muhaberat da sekteye uğradı.

Üçüncü Umumî Müfettiş Tahsin Uzer: Bazı yerlerde posta ve telgraf idareleri bu işi üzerlerine almıyorlar.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Halkın para vermesi hem karakola yardım ve hem de kendi muhabereelerini te'min içindir. O da olmayınca halk ürktü. Telefonculukta en mühim iş ihtisas sahibi kimselerin bulunmasıdır. Santral vaziyetinde hem eleman ve hem de malzeme meselesi mühimdir. Çanakkale'de mektepte bir jandarma neferinin 42'lik bir santralin ortasına koca bir çivi çakarak dıvara bağlamış olduğunu bizzat gördüm. Bunu ayrıca bir mevzu olarak görüşelim.

Jandarma Genel Komutanı Korgeneval Naci Tınaz: İnşaat durumu: Kaza ve vilâyet merkezlerinde ve diğer karakollarla beraber 3.000 parça yapımız vardır. Daha ihtiyaç hasıl olursa yapacağız. Geçen seneden 60.000 liramız vardı. Bununla bir kaç yapı yaptık. 270 yere yardım ettik. Bugün şöyle böyle jandarma bütçe-

sinde bir kaç yüz liradan fazla inşaat paramız yoktur. Bütün müraaatlar yazılmış göz önünde bulundurulmaktadır. Elimize para geçtiği zaman bunları nazar-ı itibara alacağız. Önümüzdeki sene için bir parça vilâyetlere yardım edelim derken bu sefer de Çanak-kale işi çıktı. Ordu girdi. Bize binalardan çıkınız dedi. Biz dağınık vaziyetteyiz. Hastalık tehdidi altındayız. Bundan dolayı kesif bir izdihamla karşılaştık. Çanakkale’de 5-6 paviyon yaptırmak icap ediyor ki bunların da beheri 30.000 liraya baliğ olmaktadır. Buna rağmen elimizde buna tekabül edecek miktarda paramız yoktur.

Üçüncü Umumî Müfettiş Tahsin Uzer: Çanakkale’de artık toplu jandarmaya lüzum kalmış mıdır?

Jandarma Genel Komutanı Korgeneral Naci Tınaz: Yine aynı şekilde orada topluluğun mevcudiyetine ihtiyaç vardır. Bilâkis Giresun’daki mektebi de buraya almıya mecbur olduk. Oradaki vaziyeti muhafaza edeceğiz.

Bütçe vaziyeti: Beş altı senelik bütçe safahatını izah edeyim:

[1]930 senesinde 8.700.000

[1]931 senesinde 8.300.000

[1]932 senesinde 8.600.000

[1]933 senesinde 8.600.000

[1]934 senesinde 8.600.000

[1]935 senesinde 9.280.000

idi. İaşe parası kâfi gelmedi. Geçen sene bazı münakalelerle [aktarmalarla] bütçe 9.780.000 liraya çıkmış iken bu sene birden bire 640.000 liralık bir tenezzül olup 9.000.000’a düştü. Halbuki jandarma bir tekâmül seyri takip ediyor. Gedikli, temditli, süvari gibi teşekküller için paraya ihtiyaç vardır. Temditli 300 küsur, süvari 500 küsur, gedikli 600 küsur liraya mal oluyor. Bizim bütçemizin tedricen yükselmesi lâzımdır. Tecrübelerime nazaran jandarma bütçesi 15.000.000 liraya çıkarılmalı ki inkişaf edebilsin. Fakat bu sene 640.000 lira birden imha edilince kolumuz bağlı kalmıştır. Sene nihayetine nasıl varacağız diye düşünmekteyiz. Bu

tenezzül vaki olunca bende bir hüüzün hasıl oldu. O zaman büyüklüklerimiz wait buyurdular, bir çare bulacağız dediler. Çare bulunmazsa bu iş yürümez. Başbakan buyurmuşlardır ki kendiniz birşey düşününüz. Beş sene için gayet mütevaziane bir bütçe hazırladım. Gedikliyi 400 değil, 100'e indirdim. Şunu bunu kısarak vardığım netice bu sene 1.000.000, gelecek sene 1.900.000 ve yahut 1.600.000 lira ilâve edilsin. Bu gayet mütevaziane bir taleptir. Hakkile para vermek lazımsa 5-6 milyon lira daha ilâve etmek icap eder. Bu hesapta seyyarların bir erin aylık masrafını beş buçuk lira olarak kabul ediyoruz. Rayiç olan kısımları da 6,5 lira kabul ediyoruz. Hayvan da böyledir. Yoksa belediyenin rayici ile dersek işin içinden çıkılmaz. Geçen sene 350.000 lira nakil yaptık. Bu sene daha geçen seneki borcu ödeyemedik.

Bir de yanımızda kardeş olan polis vaziyetini karşılaştıralım. Polis ne vaziyettedir, biz ne haldeyiz. Ona ne para veriliyor, bize ne para veriliyor. Polis küsursuz olarak 4.000.000'luk bir nüfusun zabıta işini görür. Çünkü şehirlerde mahdut bir muhitin asayişini uğraşır. Bu 4.000.000 nüfusa mukabil aldığı para miktarı 4 buçuk milyon liradır. 13.000.000 nüfusla uğraşan ve bu nüfusun zabıta işini gören jandarmanın aldığı para ise 9.000.000'dur. Nüfusa nispet edersek bizim 898 tane Türk evlâdının asayişini bir jandarma temin ediyor. 748 şehirlinin emniyetini de bir polis temin ediyor. Biz bir Türk evlâdının emniyet ve asayişini teinin için 70 kuruş masraf ederiz. Polis 130 kuruş masraf yapmaktadır. Fakat buna jandarmanın daha eklenmiş vazifeleri de vardır. Polis birini yakalamış jandarmaya al şunu şu kazaya götür diye teslim etmiştir. Bunlar da ayrıca bir vazifedir. Hapishane de jandarmanın nezareti ve muhafazası altındadır. Jandarma ile polis arasında para fedakârlığında fark vardır. Jandarmanın fedakârlığı ile aldığı para arasında bir nisbet yoktur.

Jandarmanın sıhhî durumu: Grafik olarak geçen sene 200'e yakın Türk evlâdı ölmüştür. Hastalık, şehit gibi sebeplerdir. Bunlar-

dan 30'u şehit olmuştur. 14 yaralı vardır. Son iki senede 72 tane ölmüştür.

Sari hastalık vaziyetine gelince: Geçen sene dizanteriden 168 musap [olay görülmüş], kabakulaktan 889, kızamık 18, kızıl 4, sari sahaya 29, kara humma 28, yılcık 63 olmuştur. Normaldir, endişeyi mucip bir şey yoktur. Temiz Türk ırkının bünyesi sağlamdır. Nisbeti % 1-4'dür.

Son maruzatım iki sıkıntımızdır. Birisi tahakkuk etmiş, diğeri de bu günlerde yolunu almıştır. Muhasebemiz lağvedilmiştir. Muhasebe; genel komutanlığın adeta bir manevelisidir. Bizim 500 yerle muhaberemiz vardır. Birliklerden tahsisat ve hisap alırsınız. Orduda böyle değildir. Kolorduların fırkaları, fırkaların üç piyade ve bir topçu alayı vardır. Dört beş yerde topçu tugayı vardır. Millî Müdafaa'nın üç muhasebesi vardır. Benim zamanımda bu müesseseler yıkıldı. İztirap çekiyoruz.

Dahiliye muhasebesi de meşguldür. Bu muhasebeden şikâyet etmek istemem. Benim işim zaman kaybedecek vaziyette değildir. Ben banka gibi seri muamele yapılmasını isterim. Fevkalâde müstacel zamanlarda paraya müteallik işleri anında tedvir edebilmeliyim ki seri iş görebilelim. Bugün Sason'dan Mardin'e dönecek taburun nakliye parası henüz gönderilememiştir. Kış basmış, yollar kapanmak üzeredir. Bundan mütevellit fedakârlıkların ızdırabı çok ağır olur. İşler vakt-ü zamanında yapılamadığın-dan paraları gönderilemiyor. Ve bundan dolayı da bir çok fena vaziyetler hasıl oluyor. Birinci ve ikinci mıntakaların tediye ve iâşe emirleri el'an gönderilememiştir. Hepsini birden göndermek kabil değil. Muhasebenin yıkılması komutanlığın bir cephesini yıkmıştır.

İkinci meseleye gelince: Matbaamız da bu günlerde yıkılmak üzeredir. Millî Müdafaa, Genel Kurmay, Harbiye Mektebi, Kasım Paşa'daki Deniz Komutanlığı matbaalarını kurtardıkları halde benim matbaam ambalaj yapılmak üzeredir. Düşününüz ki bugün

her karakolda 25 defter tutulmaktadır. Kaza ve vilâyet birliklerinin ayrı ayrı defterlere ihtiyacı vardır. Elimizde kullanılmakla olan örneklerin adedi 368'e baliğ olmaktadır [erişmektedir]. Bunlar-dan maada jandarmaya ait kitaplar, teftiş tenkitleri ve mecmualar bu matbaamızda basılmaktadır. Devlet Matbaası bize ne kadar kolaylık gösterirse göstereyim yine işlerimizi zamanında yetiştiririz. Bir karakolda kayıt defteri, takrir, zabıt varakası, zimmet, müzekkere kaydı, teftiş, korucu, bekçi, izinli efrat, silâh kaydı, firârî, bakaya, izinsiz kaydı, yabancı, hizmet, mahkeme, şüpheli eşhasın kaydı, aranılıp da ele geçirilemeyen kimselere mahsus ve yer değiştirenlere mahsus defterler vardır. Bu adet 18 taneyi bulmaktadır. Bugün mevcut karakolların adedi 2.193 olduğuna nazaran neticeyi siz tasavvur buyurunuz. Bu defterler bize verilmezse karakolların kayıtları bir bakkalın kaydına döner. Ve yüzüne bakılmaz bir hale gelir. Kurulmuş bir eser ve müessesenin benim zamanında yıkılması beni çok muztarip edecek ve bu hal ömrümün sonuna kadar içimde bir sızı olarak kalacaktır. Bu matbaanın yine eskisi gibi ipkasını rica ederim. Müdafaaalarım bundan ibarettir.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Sayın General jandarma durumu ile elem ve ıztıraplarını anlattılar. Çok teşekkür ederim. Jandarmanın ne kadar ihtimama değer ve noksanı çok bir müessese olduğunu takdir ederim. Jandarmada aslolan diğer memleketlerde olduğu gibi muayyen bir meslek olmamasıdır. Medenî memleketlerde vasati olarak 500 kişiye bir jandarma düşmektedir. Bu mahdud sahadır. Bizde saha çok geniştir. Jandarma azdır. Memleketi 750.000 kilometre murabbai [kare] farzederek bu memlekete 42.000 jandarma lâzımdır. Her jandarmanın meslekten olması ve mektepten çıkması gözönünde tutulursa beherine 40 lira masraf etmek icap ederki o zaman da jandarma bütçesi 18.000.000 lirayı bulur. Bu para sarfedilemezse iyi bir jandarma kadrosu te'min etmek hayalî olur. Bu parayı devlet atide [gelecekte] de veremeyeceğine göre bu uğurda bazı şeyler düşündük. Jandarmaya ordudan iyi efrat ayrılmasını tensip ettik. Çok teşekkür olunur ki

askerlik şubeleri jandarmaya oldukça ehil kimseleri seçmek suretile cidden iyi iş görmektedirler. Eğer her önüne gelen jandarmaya tefrik edilecek olursa aranılan evsafıta jandarma te'mini mümkün olamaz. Buna rağmen jandarmanın % 90'ı okumak bilmez. % 10'u da eblehtir. % 60'ı ancak mekteplere girebilecek vaziyettedir. Diğerlerini başka işlerde kullanmak zarureti vardır. Bunlar altı ay zarfında mektepte okumak, yazmak, medenî vazifeleri, askerlik vazifelerini, vatandaşlık haklarını bütün devlet mekanizmasının istinat ettiği malûmatı öğreneceklerdir. Bu çocuklar altı ay kadar mektepte okumakla bütün bu malûmatı öğrenemezler. Bu suretle bir senede 12.000 kişi mektepte okutularak yetiştiriliyor. Ve bunlar da devletin bütün işlerini görmeye başlıyorlar. Bu 12.000 kişi kıt'alara dağıtıldığı zaman adliye işlerini, hapisaneleri beklemek vazifelerini ve diğer buna mümasıl bir çok idarî işleri başaracaklar, hulâsa hırsız ve şakilerin karşısında mücadele edeceklerdir. Keza atış meselesi de bunların mühim ödevlerinden biridir. Bir çok şakilerin karakol basıp silâhları aldığı da görülmüştür. Bu hal çocukların korkaklığına atfedilemez.

Subaylar hakkındaki malûmatı geçenlerde arzetmiştik. Efrada gelince bu gençlerin 36.000'i jandarma olduğuna göre 12.000'ini temditli (gedikli) yetiştirip karakollardaki subay noksanında kullanalım, dedik. Ve bu işe başladık. Bir iki sene bu yolda gittik. Bütçeden % 5 ve % 7 gibi bir meblâğın kesilmesi işimizi bozdu. Ve bu yüzden 12.000 temdidli (gedikli)'yi 400-500'e indirmek zarureti hasıl oldu. Binaenaleyh malî tedbirler almak lâzımdır. Bu temin edilinciye kadar bu dert devam edecek ve hatta büyüyecektir. Çünkü memleketin nüfusu artmakta ve yollar yapılmakta olduğundan vukuat artmaktadır. Jandarma köylünün her vakit önünde dolaşmakla burada jandarma var diye vukuat yapılamaz. Jandarmanın maddî ve manevî bir varlığı vardır. Jandarmanın azlığı karşısında ordudan istifade edilebilir denilmektedir. Fakat gaye o değildir. Şark'ta olduğu gibi orduyu memleket işlerine karıştırmama-

lıdır. İntihap yüzünden orduyu karıştırmağa mecbur olduk. Buna mani olmak için jandarmayı kuvvetlendirmek ve bu gibi işleri jandarma marifetile yapmak lâzımdır.

Jandarmanın derdi yalnız bundan ibaret değildir. İaşe derdi de vardır. Jandarma erlerinin iaşe vaziyeti fenadır. Bugün almakta oldukları 15 lira ekmek almağa bile kâfi değildir. Teçhizat, elbise, iç çamaşırı meselesi görüldüğünden daha çok fecidir. Karakolların vaziyeti oturmaya müsait değildir. Göz memleketin harap vaziyetine alıştığı için karakolların bu hali çok görülmüyor.

Silâh vaziyeti: Jandarmanın 9 nevi silâhı vardır. Komutanın hususî teşebbüs ve yardımı ve General Eyüp'ün himmetile silâh vaziyeti biraz islâh edilmiştir. Büyüklerimizden aldığımız vait ve onların jandarmayı takdir etmeleri bize büyük ümitler vermekte ve cumhuriyet jandarması günden güne terakki eseri göstermektedir. Yalnız bizim derdimiz tempoyu muhafaza edebilmektir. Memlekette asayiş varsa işte gördüğünüz kırık dökük jandarmanın eseridir. Son zamanlarda cumhuriyetin çok büyük eserleri vardır. Evvelce İzmir ve Uşak şimendiferini senelerce üç askerî alay beklemiştir. Bu vaziyet meşrutiyete kadar devam etmiştir. Eğer bu gün Erzurum ve Van'a uzatacağımız, demir yolunun civatalarını böyle muhafaza lazımsa bir çok jandarma istihdamı icap eder. Jandarma ve polise verilecek paradan istiğna edilmemelidir. Asayiş olmıyan memlekette ekonomik hareket yapılamaz. İşte İspanya'nın vaziyeti önümüzde bir misaldir. Jandarma ve polise verilecek para müsmir [verimli] bir paradır.

Harplerin ve mazinin tesirile bütçe dardır. Hiç bir zaman jandarmaya ayrılan para çok görülmemelidir. Başvekil jandarmaya yardım etmiş ve edecektir. Jandarmanın vaziyeti perişan ve dağınıktır.

Diğer bir vaziyet de subay meselesidir. Eğer tedbirler alınmaz ve ordu bizim bu noksanımızı tamamlamazsa bütün masraflar heba olacaktır. Bir subayın halk üzerinde yapacağı tesir bir bölüğün

yapacağı tesire muadildir [eşittir]. Jandarma subaylarının kabiliyetlerini artırmak suretile noksanı telâfi etmek lâzımdır.

Generalin anlattığı ıztıraplardan biri muhasebe, diğeri matbaa meselesidir. Bu muhasebe meselesinin halli kolaydır. Bu; maliyenin bir tecrübesinden ileri gelmektedir. Halledilebilir. Matbaa meselesine gelince bu da ara sıra hadis olan [meydana gelen] bir keyfiyettir. Bu matbaacıların kazancı için ticarî bir zihniyetle vücut bulmuştur. Burada Köy Hocası Matbaası vardır. Sahibi benim matbaam işlemiyor demiştir. Kendi kanaatime göre memlekette matbaaların taraftarıyım. Müsmir olmaz, fazla masraflı olursa kaldırılmalıdır. Yoksa matbaayı kaldırıp devlet matbaası yapmak doğru bir şey değildir. Bu ara sıra ticaret zihniyetile ortaya atılmış bir davadır. Bu jandarma matbaasının askerî matbaadan farkı olmadığını isbata çalışacağız.

Jandarma ve polis: Devletin her işi bunların elinden geçmektedir. Jandarma komutanı emniyet memurudur. Menemen hadisesinde jandarma komutanı Giritli Hasan'ın böyle bir davaya başlayacağını evvelden haber almıştı. Buna dair gelen kâğıdı sıraya koyduğu için işlerin çokluğundan sırası gelip de tedbirini alamamıştır. Mahkûm edemedik. Divan-ı Harp'te beraat etti. Adamcağızın şifahen emir verdiği sonradan tahakkuk etti. Jandarmanın üzerindeki bu işleri azaltmak için emniyet teşkilâtı yapmak zaruretinde kaldık. Valilerle jandarma arasındaki anlaşamamazlıkları da ortadan kaldırmak istedik. Şimdiye kadar polis müdürleri yalnız vilâyet merkezlerinin polis müdürleri idi. Şimdi yaptığımız yeni bir proje ile emniyet teşkilâtını kazalara da teşmil etmek istiyoruz. Üç kişiden mürekkep bir şaki gurubunu valiye tutacak ve tenkil edeceksin deriz. Oraya kaç kişi ile gidileceğini tayin etmek jandarma komutanına aittir. Bütün mesuliyet askerî harekâta vakıf olmıyan valilere aittir. Bütün harekât valilere atfedilirse jandarma komutanını mesul etmek imkânı yoktur.

Valinin emrine bir emniyet müdürü, bir de asayiş tutmakla mükellef bir jandarma komutanı verilmiştir. Emniyet memurları siyasi ve idarî emniyeti üzerine almış kimselerdir. Emniyete ait bir vak'ada ilk hadiseye intikal edince kır hadisesi ise jandarma, şehir hadisesi ise polis alâkadar olacak, vaziyet zabıt tutularak tesbit edilecektir. Gayemiz valilerin yanında bir emniyet müdürü ve bir de asayiş müşaviri bulundurmaktır.

Bir de tevhid-i zabıta hatıra gelir. Bazı memleketlerde yapılmıştır. Yunanistan'da böyledir. İtalya'da da şekil yine böyledir. Tatbikat ayrıdır. İtalya'da asayiş memurları üç kısımdır. Biri karabiner zabıta kısmı, ikincisi finansal zabıta, üçüncüsü şehre bakan zabıta kısmıdır. Bunlar bir kolordu halindedir. Bunlar dahiliye, belediye, koloni işlerinde koloni vekâletine, liman işlerinde bahriye vekâletine, imdatta da jandarmaya ki bu suretle beş altı başa bağlıdır. Fransa'da da böyledir. En iyi jandarma İtalya'dadır. Ucuz olsun diye hudut muhafazası da bunlara verilmiştir. İtalya jandarması gönüllülerden mürekkeptir. Yalnız finansal kısmı böyle değildir. Fransa'da polis ayrıdır. Fransa'da da bir kolordu teşkilâtı halindedir. Kolordu komutanı merkezde oturur, dahiliye vekâletine bağlıdır. İnzibat iki kısımdır. Şehir inzibatı belediyelere verilmiştir. Bu vaziyet Paris'te başka, Liyon'da başka, Marsilya'da yine başkadır. Bizim tuttuğumuz yol kır asayiş ile diğer vezaifi jandarmaya, şehir ve kasaba işlerini ise polise gördürmektir. Filhakika 156 kişiye bir polis isabet etmektedir.

Şunu da göz önünde turalım ki medenî memleketlerde asayiş meselesi daha mürekkeptir [karmaşıktır]. Kalabalığın verdiği zorluklar vardır. Polis teşkilâtımız tam değildir. İstanbul'da bütün polis 3.000'i geçmez. Karakolları perişandır. Bir polis eri 12 saatten 14 saate kadar nöbet beklemektedir. Sizden saklamağa hiç lüzum görmüyorum. Polislerin % 80'i verem olarak meslekten çekilmektedir. Polis vazifeden çıktıktan sonra evine gider, evi soğuktur. Lâyık-ı veçhile [gerektiği gibi] gıdasını alamaz. Bizim zavallı polis 42 lira kadar bir para alır. Vazifeden çıktığı zaman ancak ekmek ve

peynirle karnını doyurmaktadır. Polisler Avrupa'da garnizonlarda toplu otururlar. Şerait-i hayatileri [yaşam koşulları] müsaittir. Biz de ise zavallı polis kış gününde helva ekmek alıp evine götürecektir. Cumhuriyetin selâmet ve ilerlemesi bu kuvvetin gittikçe nezaket kesbettiğini göster-mektedir.

Kayseri'de bir fabrika yaptınız mı orada 200 amele arttı diye fabrikanın işlemesini, selâmetini, adliye işini önlemek için polisin de artması icap eder. Ekonomik hareketler yapılırken jandarma ve polisin muvazi olarak gitmesi lâzımdır. Bunlar adeta mütearife haline [gerçekliği açık olan], nazariye haline gelen şeylerdir. Az zamanda vücuda gelen Türkiye Cumhuriyeti bunu eline alacaktır. Ve almaktadır. Jandarma ızdırabı eskiye nazaran dörtte bire inmiştir. Jandarma Genel Komutanı'nı çok sevdikleri kolorduları başından aldık. Çok çalışmaktadırlar. Valilerden yapacağımız rica jandarmanın hususiyetini bilerek hüsn-ü istimaldir. Bu en meşru emeldir. Ne vekil, ne jandarma komutanı ızdıraba düşer ve ne de kendileri elem duyar. Bir jandarma subayından şikâyetle diğer bir yere naklini istemek, onu oradan alıp başka bir yere vermek; mevcut bir kötülüğü başka bir yere nakletmek olur. Aynı zamanda kadronun ve kanunun müsaadesizliği de buna manidir. Bunu söylemekten kastım muhterem Generalin çok acı duydukları bu mes'eledе bizim de icra makamında aynı hisleri duyduğumuzu ifade içindir.

Üçüncü Umumî Müfettiş Tahsin Uzer: Jandarma mes'elesi mühimdir. Bu heyet eğer Bütçe Encümeni olsa idi jandarmanın bütçe vaziyetine derhal yardım edecekti.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Bu mes'elelerin Heyet-i Vekile [Bakanlar Kurulu] huzurunda arzı için Yüksek Başbakanlıktan müsaade isteyeceğim.

Üçüncü Umumî Müfettiş Tahsin Uzer: Mektupçular [özel kalem müdürleri] vali vekâleti yapıyorlar. Kaymakamlardan da en

kıdemlileri vekâlet edebiliyor. Fakat bir de kaza ve nahiyeler vardır. Şavşat kazasında Sabri namında bir jandarma komutanı vardır. Aynı zamanda da hukuk mezunudur. İlk mektep tahsilini dahi derme çatma yapmış bir de tahrirat kâtibi vardır. Kayma-kama vekâlet eden bu kâtibin yüksek tahsil görmüş bir zabite emir vermesinin idaredeki ahengi bozacağı tabiidir. Polathane’de ahlâkça da düşkün bir tahrirat kâtibi kaymakama vekâlet ediyor. Orada da jandarma komutanı hukuk mezunudur. Kıymetli vekilimden bunu dileyeceğim. İş hafif ve kıymetli bir kaymakamı vali vekâletine getirip kaymakam vekâletine de bir nahiye müdürünü gönderelim. Bir de me'zuniyet meselesi vardır. Jandarma subaylarına izin verilmesinde alay komutanları umumî müfettişlerin mütaleasını alırlar.

Jandarma Genel Komutanı Korgeneral Naci Tınaz: Ben subaylara izin verirken valilerin muvafakatinin alınmış olmasına dikkat ediyorum. Bu muvafakati veren valiler umumî müfettişliklere malûmat vermiyorlarsa ona diyeceğim yok.

Üçüncü Umumî Müfettiş Tahsin Uzer: Jandarmanın askerî teşkilâtı kuvvetlidir. Çok müteşekkirim ki jandarma adlî kısma doğru, daha doğrusu mülkiyeye doğru yaklaşmaktadır. Talim ve terbiye dolayısıyla jandarmanın toplu bulunması lâzımdır.

Jandarma Genel Komutanı Korgeneral Naci Tınaz: Talim meselesine gelince, altı ayda talim ve terbiye edilip vilâyetlere; iş başına gönderilecek jandarmalardan fayda yerine zarar gelebilir. Bunları biz doğrudan doğruya karakola verirsek her birine 14 lira vermek lâzımgelir. Kıt'alarda ise vaz'ı kazan suretile iâşe edilir.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Jandarma devletin iftihar ettiği bir unsur-u askerî ve aslîdir. Bir memleketin hakimiyeti ordudan evvel jandarmaya verilir. Hakimiyet evvelâ jandarmaya sonra mülkiyeye verilir. Bizimle uğraşan menfî unsurlar mütemadiyen propagandalarını jandarma üzerinde teksif etmişlerdir.

Jandarma vatandaşın karşısına hazine menafii için çıkar. Daima jandarmayı kendi zevkine engel telakki etmiştir. Tahsildar tahsilatını jandarma ile yapar; ahz-u girift [yakalama] ve hatta şahit celbi jandarma iledir. Jandarmayı kendi hukukuna karşı tecavüz eden bir vasıta olarak telakki eder. Düştüğü zaman anam, babam diyeceğine jandarma diyecek kadar sempati yapmalıdır. Cumhuriyetten sonra jandarmayı evvelemirde sempatik yapmak için tedbirler almak lâzımdır.

Bizim Ceza Usulü Muhakemeleri Kanunu Almanya'dan tercüme edildiği halde bir maddesine hapis müzekkeresi için jandarmayı bulmuştur. Çünkü jandarma bu müzekkereyi verebilecektir. İki kişi kahvede konuşurken çıkan bir mudarebede jandarma cebir kullanarak götürebilecektir. Tahsildarlar jandarmayı kullanır. Sayım muamelesi jandarma ile ikmal edilir ki bunlar jandarma ile alâkası olmıyan işlerdir. Vergi istemek bir cürüm değildir ki jandarma alınsın. Posta jandarma ile nakledilir. Asayiş varsa jandarma istemez. Asayiş yoksa posta jandarmasız gitmez. Bahuş evsafını demin saydığımız jandarma kuvvetini tasarruf ederek kullanmak lâzımdır. Jandarma çok perişan vaziyette dağıtılmıştır. Jandarma bir taraftan işlerinin dağınıklığı dolayısıyla israf edilmekte diğer taraftan kendisinden iş beklenilmektedir.

Jandarmada toplu kıta bulundurulması bir kaç şeyden çıkmıştır. Daima valilerin elinde toplu kuvvet bulundurmak, efrad-ı jandarmaya lâzım olan disipline alıştırmak için toplu kıt'aları ihdas ettik. Jandarmanın eline 14 lira verilir. Vaz'ı kazan [toplu yemek pişirilmesi] suretile ise bu para verilmez. Toplu kıtaların vaz'ı kazan suretile beslenmesi [1]931'den sonra hasıl olan noksanları gösterdi. Bu seneki bütçemizde 1.000.000 lira açık vardır. Bu bile bir açıktır. 300.000 lirası da rayicin artmasıdır. Bize 600.000 lira vermiştiler. Biz jandarma adedini daha indirecektik. Jandarmanın 12.000'e indirilmesi ve noksanının nahiye müdürleri ve kaymakamların bekçilerle temin etmesi düşünülüyordu. Çünkü

bütçede karşılığı olmıyan bir kuvveti almak demektir. Jandarmasının bu şikâyeti kulaklarımıza gelmez olmuştur. Zabitanın verdiği raporlardan ve mebus arkadaşlardan işitmekteyiz. 600.000 lirayı eksik getirerek jandarmayı aç bırakmak, adedini 12.000'e indirmekten daha fenadır.

Bunun [1]937 bütçesinde halledileceğine büyük itimadım vardır. Gelecek sene silâh ve inşaat programımız vardır. Karakollar içinde tertibat alacağız. Şark'ta karakollara para vermek taraftarıyım. Memleketin masrafını kendi çekebilir. Usta parası ve buna müteallik masrafını da verebilir. Yolu, mektebi, jandarma binası için başka memleketlerin takip ettiği usullere müracaat etmek lâzımdır. Bütün iyiliklerin esası asayıştır. Kalpte dimağda huzurdur. Muhasebe-i hususiye ve belediyelere de yardım etmiştir. Bu huzuru te'min için jandarma teşekkülünü kuvvetlendirelim.

Üçüncü Umumî Müfettiş Tahsin Uzer: Jandarma programda vardır.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Programda konuşacağız. Bir de sizin mıntakanızda seyyarlar vardır.

Birinci Umumî Müfettiş Abidin Özmen: Arkadaşımız Tahsin Uzer jandarma komutanlarının kaymakamlık vekâletine getirilmelerini söylediler. Hep gördük. Kaymakam vekili kalacak zatı jandarma komutanı kabul edin dedik. Evvelce Generalimle temas ettim. General kabul taraftarıdır. Jandarma Kanunu'nda bir madde vardır ki jandarma başka bir hizmette kullanılamaz şeklindedir. Eğer Yüksek Vekâlet aynı şekilde telakki etmiyorsa iyi bir netice verecektir. Hakkâri'ye mektupçuluğa gelen tecrübesiz bir arkadaş vardır. Hakkâri valisi ayrılmış yeni vali de kış dolayısıyla yerine gidememiş. Vekil kim olsun diye bir mes'ele tahaddüs etmiş. Ben hususî kalemde iken jandarma komutanının vekâlet etmesini istemiştim.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Bunları konuşacağız. Mektupçuları kaymakam vekilleri için umumî müfettişliklere gönder-eceğimiz

maiyet memurları ile bu işi yapacağız. Jandarma komutanlarının terbiye ve tecrübeleri iyidir; olgundurlar. Şark'ta düşündüğümüz vakit Hakkârî'ye vali düşünmedik. Bir jandarma alay komutanı olsun, valilik unvanını alsın ve vekâlete merbut olsun dedik. Sonra bunu düşünürken, bir mahzur çıktı. Bir vali muavini yapalım dedik. Vali de gidemedi. Mektupçu da valilik vekâleti verilmiyecek vaziyettedir.

Şark'ta asayiş esas olan kazalarda jandarma komutanı muvakkat bir zamanda vekâlet etmesini tamim ederiz. Jandarma Kanunu'ndaki vazife harici iş yapılamıyacağı hakkındaki kanunun kastı devletin işleridir. Kaymakamın çocuğunu mektebe götürmek, şunu yapmak, erzak almak gibi işler için konulmuş bir maddedir. Hayır cemiyetlerinde, Tayyare Cemiyeti'nde jandarma subaylarının bulunmaması doğrudur. Jandarmanın bu sahada para toplaması ızdırabı mucip olur. İdare amir ve memurlarının, jandarmaların kendi vazifelerini kendileri yapacaktır. Onların nizamnamelelerinde de vardır. Jandarma subayı birini çağırır. "Şu kadar bin lira vereceksin. Ben bilirim, verirsin" der. Geçen sene İzmir'de oldu. "Siz 5.000 lira vereceksiniz" diye taziyik yapıldı. Bunlar iyi şeyler değildir. Jandarmanın bu işe girmemesi doğrudur. Jandarma sırf emniyet ve asayiş te'min eder bir vaziyette olmalıdır. Jandarmanın yaptığı fedakârlık büyüktür. Jandarma bu memleket için çok ölüm vermiştir. Hem o çocukların anası yol bekçisi değil, vatan beklesin diye gönderiyor. Biz daha çocuğu terbiye etmeden Karahaydar Uşağı hadisesinde olduğu gibi azılı bir eşkıya karşısına gönderiyoruz. Hülâsa jandarmanın verdiği ızdırab büyük olduğu gibi şerefi de o nisbete büyüktür. Bu günkü içtimamıza nihayet veriyorum. Yarın toplanır bayram için tatil yaparız.

11/XII/[1]936

Saat: 13:30

VIII
UMUMÎ MÜFETTİŞLER KONFERANSI'NIN
12/XII/[1]936 CUMARTESİ GÜNÜ TOPLANTISINA
MAHSUS ZABITNAME
SAAT: 10:30

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'nın Başkanlığında;

1- Birinci Umumî Müfettiş Abidin Özmen,

2- İkinci Umumî Müfettiş General Kâzım Dirik,

3- Üçüncü Umumî Müfettiş Tahsin Uzer,

4- Dördüncü Umumî Müfettiş Korgeneral Abdullah Alpdoğan,

5- Jandarma Genel Komutanı Korgeneral Naci Tınaz,

6- Gümrük Muhafaza Umum Komutanı Tümgeneral Seyfi Düzgören.

Samiin sıfatile: Müsteşar Sabri Çıtak, Teftiş Heyeti Reisi Tefîk Talât Hıtay⁽⁹⁸⁾, Mahallî İdareler Umum Müdürü Faik Türel⁽⁹⁹⁾, Nüfus İşleri U[mum] Müdürü Muhtar Akman⁽¹⁰⁰⁾, Matbuat Umum Müdürü Vedat Nedim bulunmuşlardır.

⁹⁸ 1888'de doğdu. Mülkiye'yi bitirdi. Çeşitli yerlerde kaymakamlık ve valilik yaptı. 1950'de öldü. Hakkında geniş bilgi için bkz: Ali Çankaya; *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, c: IV, Ankara/1968-1969, ss: 1354.

⁹⁹ Samsun ve Balıkesir'de valilik yaptı. İç İşleri Bakanlığı müsteşarlığı görevini yürüttü.

¹⁰⁰ 1881'de doğdu. Mülkiye'yi bitirdi. Milli Mücadele'ye katıldı. Çeşitli yerlerde kaymakamlık ve valilik yaptı. Hakkında geniş bilgi için bkz: Ali Çankaya; *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, c: III, Ankara/1968-1969, ss: 995-996.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Mülkî teşkilât ve nahiyeleri görüşelim. Bu aradan çıkmış olsun.

Birinci Umumî Müfettiş Abidin Özmen: Teşkilâtı konuşurken nahiyeler hakkında da görüşelim.

Samiin sıfatile müsteşar Sabri Çıtak, Teftiş Heyeti Reisi Tevfik [...] söylüyeyim. Türkiye teşkilât-ı idariyesi aşağıdan başlarsak köy, nahiye, kaza ve vilâyettir. Ayrıca ihdas edilen umumî müfettişlikler de vardır. Burada asıl hakikî idare şahsiyet-i hükmiyeyi haiz köyler, vilâyetler ve belediyelerdir. Diğerlerinin hükmi şahsiyeti yoktur. Onlar idarî birer taksimattır. En büyük taksimat-ı mülkiye vilâyettir. Vilâyet taksimâtında esas olan noktalar coğrafi, idarî ve asayiş zaruretlerinin doğurduğu birliklerdir. Bunun bir kıtası yoktur. Kıtas yine zarurettir. Memleketin ekonomik birliğini nazara alarak vilâyet yapmak idare noktasından müşkül olduğu gibi diğer taraftan bir çok mahzurları da vardır. Bu cihetten vilâyet hudutlarının küçük olması esas kabul edilmiştir. Diğer memleketlerde de bu zaruret kendini göstermiştir. Havalî birliğini ırk ve bağ yakınlığını nazara alarak yapılan taksimat havali birliğini ve memleketin ayrılmasını mucip olacak esastır. Bunda vahdet temin eden milletler ilerlemiştir. Fransa çok evvel bağlamış ve muvaffak olmuştur. Diğer memleketlerde de havali birliği ve vahdeti olmuştur. Acı misali İspanya'dır. Departman usulü koymuş ise de, birlik temin edememiştir. En perişan misali Türkiye olarak gösterilir.

Türkiye'de vaktile eyalet teşkilâtı vardı. Arnavutluk müslüman olduğu halde ayrılmıştır. Büyük imparatorlukta böyle birlik düşünülmesi çok mühim bir nazariyedir. Ondan sonra Almanya 40-50 senelik istilâsında ne Polonya'yı, ne de Macaristan'ı ele almıştır. Hepsi ayrılmış ve dağılmışlardır. Türkiye'nin elindeki topraklarda ise mütarekeyi yaptıktan sonra İzmir merkezinde yapılan bir kongrede Denizli, Balıkesir halkı "biz ayırırız, İzmir'e gelemeyiz" dediler. Şark vilâyetleri istihlâs [yöreyi kendine özgü kılmaya çalışanların] memleketleridir. Kürtler ayrıca bir cemiyet kurmuşlar, Kilikyalılar da ayrı bir cemiyet yapmışlardır. Demek ki tohumu

Anadolu kadar toplu bir manzara gösteren memleket-lerde bile havali birliğinin te'minine imkân görülemiyor. Ankaralı ile Konyalı birbirile daima istihza eder. Atatürk gibi dahî bir adam çıkıp da topluluğu yapmasa idi, ordu elemanlarını toplamasaydı bütün havali ve mıntakalar parça parça ağyar elinde kalırdı. Ermeniler, Yunanlılar istilâ ederdi.

Binaenaleyh dil, din birliği gösteren bu memlekette havali birliği zihniyetinden çekinmek ve sakınmak lâzımdır. Mümkün mer-tebe ayrı ayrı bölge yapmak, yollar ve diğer medeniyet vasıtalarında bunlar birleştiği zaman idarî taksimat yapmak da lâzımdır. Zaten idarî taksimat her günkü icaplara göre değişmesi lâzımgelen bir teşkilâttır. Yol, şimendüfer her zaman bunu değiştirdi. Bu hususla esas olarak idare-i hususiyeler rnevzu-u bahs olabilirse de bu da bir kıstas olamaz. Çünkü biz bunu tecrübe ettik. Bazı siyâsî icaplar onu da ele aldırır. Evvelce vilâyetlerin adedi 63'ken 52'ye indirdiğimiz halde bilâhare yine 62'ye çıkarmak zarureti hasıl olmuştur. Vilâyetleri yeniden değiştirmek zarureti hasıl olmazsa böyle devam edecektir.

Teşkilât-ı mülkiyenin birincisi olan vilâyetleri izah ettik. İkinci teşkilât-ı idariye olarak düşünülecek şey kazalardır. Memleketimizin nüfusu az, sahası geniştir. İstatistiklere göre beher kilometre murabbına 18-19 adam düşer. Kaza teşkilâtı tam idarî bir teşkilâttır. Başında idare amiri, jandarma kumandanı, maliyesi, tapusu, nüfus ve sair teşkilâtı bulunan ve halkı en yakından alâkadar eden teşkilât kazadır. Bunun da adedi 370'dir. Kaza teşkilâtı çok incelenmeğe değer bir teşkilâttır. Bunlar aşağı yukarı tarihten kalmadır. Valiler alâkadar oldukça ve halkın ihtiyacı doldukça tashih olunmaktadır. Yalnız kaza miktarı azdır. Ve gayrı mütenasip olarak tevzi edilmektedir. Kazada esas olacak şey hiç olmazsa bu yekûnun merkeze yaya olarak gidip gelmesi mümkün olabilecek bir mesafe dahilinde olabilmesi lâzımdır. Halbuki bu gün kaza merkezine üç gün uzakta bulunan köyler vardır. Vilâyet teşkilâtı çok

görülürse de kaza teşkilâtı azdır. Bunu arttırmak lâzımdır. [1]928'de yeni bir fikir takip etmek istedik. O da tam teşekküllü nahiyeledir. 15-20 kilometre murabbalı sahadan ve 15 köyden ibaret nahiye yapmak, nahiye tapu, nüfus ve vergi kâtipleri koymak istedik. [1]928'de bu teşkilâta başladık. Halk bunu çok sevdi. Erzurum, Konya, Balıkesir ve Ankara gibi muhtelif yerlerde bu teşkilâtı yaptık. Bu şekilde 1.800 nahiye olacaktır. Bu gün nahiye mevcudu 897'dir. Yarısıdır. Aşağıdan her köylü ile yakından temas edilerek ahvaline vakıf olunacak bir şebeke kurulmuş olmaktadır. [1]929 senesindeki buhran bütçede tenzilâtı icap ettirmiş ve bu hal bu teşkilâtı kaldırmağa saik olmuştur. Bu teşkilât başarmış olsaydı vergi ve adaletin tarz-ı tevzii [dağıtım şekli] daha başka türlü olurdu. Bu teşkilâtı Dahiliye Vekâleti kadar diğer vekâletler hissetmemişlerdi. Dahiliye'nin bir emeli imiş gibi kaldı. Yürümediği halde bütün kongrelerde tam teşekküllü nahiyelelerin kurulması temenni edilmektedir. Bunu yeniden ihya etmek zamanı gelmiştir. Diğer taraftan da kazaların adedini arttırmak, hatta vilâyetler de yapmak lâzımdır. Lüzum görüldükçe kazalar yapılmasını ve teklif edilmesini umumî müfettişlerden ayrıca rica ederim. Şark'ta boş bir takım sahalar vardır. Umumî müfettişlerin teklifi ile bazı kazalar yapıldı. Kazaların vaziyeti budur. Mümkün mertebe kazaların adedini arttırmak hiç olmazsa 600 kaza yaparsak memlekette büyük bir suhulet ve refah hasıl olur. Başımızda daima köylü gelmektedir. Kaza merkezlerindeki halk da köylüdür. 16.000.000 nüfustan 12.000.000 küsuru köylüdür. Bizde köylü denince çiftçi hatıra gelmek lâzımdır. Kaza merkezlerinden uzak köylerin bir takım efendileri, ağaları vardır. Kazada işi olunca heybesi dolu olarak bir takım hediyelerle kaza merkezine gelir. O efendinin evinde misafir olur. Hükümete ait işlerini o efendi veya ağa takip eder. Getireceği hediyeye göre işi takip edilir, istismar nisbetinde işi yapılır. Bu acı hali, fena istismarı kaldırmak lâzımdır. Bunu idare noktasından korumak icap eder. Kaza adedini senede 20-30'ar yapmak suretile 600'e çıkarmak çok faidelidir.

Diğer tarafta nahiye teşkilâtı bütün Türkiye'ye şamil olmak üzere yapılan haritaya göre nahiye teşkilâtını yeni icaplara göre yapmak lâzımdır. Nahiye denince komün anlaşılmalıdır. Nahiye ve kaza makamı bir teşkilât-ı idariyedir. İki nevi komün vardır. Biri köyler, diğeri de şehirlerdir. Şehirli komünü bizde vardır. Belediyelerdir. Köy komununa köy kanunu çok yaklaşmıştır. Türkiye köyleri çok dağınıktır. Şark'ta 150 köyden mürekkep nahiyeler vardır. Köy denince mandıraları ve ağlları da köy göstermişlerdir. Evvelce köy adedi 38.000'di. Bugün 44.000 olmuştur. Harmanlar da köy gösterilmiştir. Halbuki biz yeniden köy teşkilâtı yapmış değiliz. Mandıraları, ağlları, Ali Komu, Hasan Komu diye bir çok komlar da köy olarak gösteriliyor.

Biz de köylerden evvel bir teşkilât vardır. Nahiyelerdir. Şimdi ki nahiyeler başında yalnız bir nahiye müdürü olan bir teşekküldür. Nahiye müdürü köylüyü istismar etmekte ve hükümeti aldatmaktadır. Hükümetle köylü arasında bir hicabı hacizdir [diyaf-ramdır]. Hiç bir işe yaramaz. Vasıta-i tebliğdir. Köylüyü çağırır, hükümetin emirlerini ve neşredilmiş olan kanunları tebliğ eder. Bu fuzulî bir teşekküldür. Bunları 4'üncü ve 5'inci sınıf kazalara kalbedersek bence lâğvedilmelidir. Nahiye müdürü 15-20 köye hakim olarak oturur. Yanında nüfus memuru ve diğer memurları yoktur. Tek başına da bir iş yapamaz. Bunların menşeleri tayin edilmemiştir. Hangi mektepten çıkacak ve ne olacaktır, bu tayin edilmemiştir. Vaktile kaymakamlarda ilmi evsaf aranmıyordu. Kaymakam olabilmek için yüksek tahsil kaydı konduğu zaman ise eski kaymakamlar bu günkü ihtiyacı kavrayacak ve başaracak kudretle olmıyarak kalmışlardır. Evvelce bir kanaat vardı. Herkes kaymakam olabilir. Bugünkü kanaat ise herkes kaymakam olamaz. Fakat herkes nahiye müdürü olur. Bu kanaati da kaldırmak lâzımdır. Vaktile vali ve kaymakamlar hoşuna giden kendi adamlarını nahiye müdürü yaparlardı. Nahiye müdürlerinin istikbali olmadığından dolayı o adamın o nahiyede yapmıyacağı yoktu. İstihbar ve

telkin vasıtasıdır. Bu gibi yerlere polis komiserleri ve merkez memurları tayin edilmesi için bir kanun çıkardık. Üniformalı olduğu için halk üzerinde daha iyi tesir yapacaktı. Fakat polis kadrosunun darlığı bu işi tatbik ettiremedi. Birer komiserlik nahiyesi yapalım dedik. Nahiye müdürlüğünü yapan polis memurları başı bozuk nahiye müdürlerinden daha mazbut olurdu. Bunu İstanbul'da müşkülâtla tatbik ettirmektediriz. Nahiye müdürlerinin eskiden istikballeri vardı. Bilimtihan [sınavsız] kaymakam olabiliyorlardı. Fakat bir kanunla bu takyit edildi. Kaymakamlık münhasıran Mülkiye ve Hukuk mezunlarına tahsis olundu. Beş seneden beri kaç defa kanun tadil edilmişse de bir şey olmadı. Valiler ve kaymakamları nüfuzdan kurtardık. Evvelce hatırla, nüfuzla istenilen yere istenilen vali ve kaymakam gönderiliyordu. Biz bunu önledik. Herkes istediği yere vali ve kaymakam olamaz. Nahiye müdürleri köylüye en yakın bir hükümet memuru ve oranın jandarma, polisi ve hakimidir. Bugün bir anket yapılırsa nahiye müdürlerinden vazifeleri sorulsa on nahiye müdüründen vazifesinin neden ibaret olduğu hakkında malûmat alamazsınız. Nahiye müdürlüklerinin ıslâhı hususunda iki çare vardır. Birisi 4'üncü sınıf kaza haline getirerek müdürleri alî mektep [yüksek okul] mezunlarından tayin etmek suretile tam bir idarî şekle koymak yahut ilga etmektir. Her ikisine de gitmek imkânı vardır.

Bundan sonra en mühim ve hakikî taksimat köylerdir. Fakat bizdeki köyler adedi çok, kendileri küçük ve evleri dağınıktır. Toplu köylerimiz de Köy Kanunu tatbik edilen 22.000 köydür. Burada da Köy Kanunu tatbik olunuyor, olunmuyor. O da başka meseledir. Eğer Türkiye idare politikası köyler üzerinde tevakkuf edip [durup] köy teşkilâtını ikmal etmezse yaptığı bütün ilerleme hamleleri, inkılâp yürüyüşleri nakıs ve sakat kalır. Bu milletin isnat ettiği kuvvet köy kuvvetidir. Eğer köylüyü kendi agulisyonuna bırakırsak tarihten beri on bin senelik köylüdür. On bin senede ne kadar tekâmül edebilmişse bundan sonra da o kadar tekâmül edebilir. Kalaba köyü tarihî bir yer olduğu halde ilerlemiş bir köy de-

ğildir. Bu köyleri dolaşmak insana bir hüznün verir. Civarımızdaki köyler aramıza sığınmıştır. On beş senedenberi tereddi [yozlaşma] eseri göstermemişlerdir. Köylünün karakteri maziye merbutiyettir [bağlılıktır].

Hayvanların inklâbı malûmdur. Halihazırdaki maymunlar 1.000.000 sene sonra yine maymun kalacaktır. Köylü de böyle kalırsa tedenniye [geriye] doğru gidecektir. İktisadî hareketlerde de ne inkişaf edecek ve ne de bir şey olacaktır. Bunlar da bir çok asarını gördüğümüz fabrikalar gibi boşalacaktır. Köylüyü, büyük bir kitleyi iktisadî, medenî bir unsur haline getirmezsek İstanbul'da, Darıca'da ve Derince'de ki tuğla fabrikaları, Büyük Çekmece'deki ecza fabrikası nasıl sönmüşse Kayseri'deki fabrika-nın bacası da tütmez olacaktır. Binaenaleyh dahilî pazarı arttırmak lâzımdır. 4.000.000 halkı besleyen o köylüyü komün haline getirmek zarureti vardır. Bu da kendi halinde olmaz. Devletin inklâp hamlesini köye kadar uzatmak lâzımdır. Ne vakit başlanırsa güçlük o vakit hitama erecektir. 22.000 köydeki komün teşkilâtını 12 sene evvel yapılmış kanunla tanzim ettik. Bunun haricinde kalan 20.000 dağınık köyümüz Şark vilâyetlerindedir. Bir de Üçüncü Umumî Müfettişlik sahil mıntakasıdır. Sahil mıntakası arazi noktasından bunu icap ettirir. Orta Anadolu'da dahi köyler dağılmağa başlamıştır. Konya'yı, Aksaray'ı göstere-biliriz. Sebebi koyunculuktur. Çünkü koyunculuk en fazla kâr getiren bir şey olmuştur. Nisbeten vergisi de düşmüştür. Denizdeki balık gibidir. Ağıl ucuz ve kolaydır. Gütmek kolaydır. Çobanlar boğaz tokluğuna çalışan insanlardır. 500 davar güttüren bir ağanın fazla bir masrafı yoktur. Koyun geniş saha ister. Geniş saha Türkiye'nin ekin ekilebilecek sahalarıdır. O ekinler her koyun sürüsünün yayım tarlasıdır. Vaktile köyler bir çok esbap dolayısıyla daha toplu idi. Bunun başında asayiş gelir. Bir köy ne kadar toplu olursa eşkiyadan, çapulcudan ve her türlü tehlikeden o kadar mahfuz bulunur. Hakikatte budur. Tahsildarların tagallübü az olur. Eşkiyanın tasallutu hiç olmaz. Okur yazarı var-

dır. Koyunculuk köylüyü dağıtmaktadır. Köydeki evinin çatısını alıp mer'alara çekilmektedir. Köyleri harap halde görürsünüz. Konya civarındaki Zıvank ve Obruk köyleri bu vaziyettedir. Her biri çok otlatmak için dağa çıkmıştır. Kışın dahi orada kalmayı münasip görmüş ve ayrıca ev yapmayı düşünme-miştir. Bir merhale-i terakki [gelişme aşaması] olan ziraat merhalesinden geri addedilen çobanlığa doğru gitmektedir. Halbuki bizim memleketimiz ziraat memleketidir. Bunun zararlarını çekeriz. 22.000 köyün haricindeki köyleri bir araya toplayarak büyütme lâzımdır. Bu da kolay değildir. Harb-i Umumi'de Ermeni ve Rum köylerine toplanan halk mütarekeden sonra Ermenilerin gelmesi üzerine derhal Ermeni köylerini yıktılar. Kendi köylerine gittiler.

Üçüncü dava göçebe davasıdır. Bu memleketi harap eden bir haldir. Bu da koyunculuktan, çobanlıktan ileri gelmektedir. İçel gibi sıcak memleketler değil, Giresun gibi sahil memleket dahi boşalmaktadır. Halk yaylalara çekilmekte bu yüzden şehir; altı ay hayattan, hareketten mahrum kalmakla ve harap olmaktadır. Dağınık köyleri birleştirmek, büyük köy haline getirmek lâzımdır. Ayrıca konuştuğumuz zaman nasıl olacağını izah ederim.

Elimizde bulunan 22.000 köyü komün şeklinde yapmalı; diğerlerinin de 8-10'unu bir araya getirmek suretile köy haline sokmalıdır. Darıca'daki gibi divanlar yapmak lâzımdır. Bu divanlar Fransa'da da vardır.

Her memlekette aşağı yukarı dağınık köy vardır. Bu hayatın zaruretlerindendir. Bunların hepsini bir yere toplayarak bunlara seyyar nahiye müdürü, seyyar muallim ve seyyar hakim bulmak lâzımdır. Köylerde kalkınma oldukça, nüfus ve ihtiyaç arttıkça zaruri olarak toplanabilir. Nüfusu olmayan köye ne hekim, ne hoca, hatta nalbant dahi girmez. Çünkü orada nallanacak hayvan bulamaz. Köylü kendi işini kendi yapar. En iptidai bir tarzda ve sefil bir halde yaşar. Bunların birleştirilmesi için elimizde kanun ve selâhiyet vardır. Etütler yapılsın, aşağı tabakalar köylerdir. Onları bir hücre-i idareye sokmalı tam teşekküllü nahiye, kaza adetlerini

artırılmalı ve vilâyetleri muhafaza etmelidir. Bunların üstünde son zamanlarda teşkil ettiğimiz ve çok faide gördüğümüz ve beklediğimiz umumî müfettişlikler vardır. Bu teşekküller doğrudan doğruya merkezin gözü ve kulağı mesabesindedir. Tesis edilmiş bir teşekkül-ü idaridir. İlk cephe vardır. Bir taraftan devletin kuvvet ve kudretini temsil eder, diğer taraftan da halkın ihtiyaç ve dileklerini dinliyerek temin eder. Devletin organı olarak yaşar bir teşekküldür. Bu teşekküller hakkında bazı itirazlar olmuştur. Bir kısmı nazarî [teorik], diğeri amelidir [pratikdir].

Nazarî Kısımlar:

1- Vilâyetler varken umumî müfettişlere ne lüzum vardır?

2- Taksimat-ı mülkiyedeki yeri nedir? Şahsiyet-i maneviyesi var mıdır?

3- Kendisinden beklenen faydalar tatbikatta görülmüş değildir.

4- Ekseri bu teşekküller bir memleketin unsur-u siyasiyesi ve asliyesi ayrı olan yerlerde yapılır. Bir vilâyet-i umumiye demektir. Ekseriya bu memleketlerde ayrılmak telakkisi vardır.

Hülâsa bir takım itirazlar vardır. Bu itirazlara rağmen müfettiş-i umumîliklerden yaşlı olan Birinci Umumî Müfettişlik vardır. Birinci Umumî Müfettişlik bidayet-i teşekkülündeki tereddüt-lerden sarf-ı nazar bu güne kadar bir çok faydası görülmüştür. İdare noktasından asayiş üzerinde çok müessir olmuştur. Trakya iki yaşındadır. Diğerleri yaşına varmamıştır. Tertibat-ı siyasiyede hudutların daha muntazam muamelesine vesile ve memurların iyi çalışmalarını temin etmiştir.

İdare ve asayiş noktasından umumî müfettişlik olmasa idi on sene zarfında istihsal edilen menfaat evvelce % 30 idi ise biz kolayca isbat ederiz ki bu menfaat % 90 olmuştur. [%] 50 de olsa dahi külfete değer bir şeydir. Ondan cesaret alarak derhal Trakya'da bu teşkilâtı yaptık. Sebepleri Trakya'nın hususiyeti ve veri-

len ehemmiyet; bununla beraber bir de iskân işleridir. Üçüncü menfaati de gayrı Türk unsurlara inkısam etmeyip [bölünmeyip] Türk unsuruna müstenit olduğunu göstermektir.

Filhakika taksimat-ı idariyeyi, Dahiliye Vekâleti altı olarak düşünmüştür. Evvelâ bu teşkilâtı on olarak düşündük. Sonra altı olarak te'sis edilmesine karar verdik. Haritalarımızda, kitap-larımızda bu taksimat vardır. İlk fırsatta tatbikine çalıştık. Evvelâ Trakya'da Başvekil'in seyahatından sonra üçüncüyü ve aynı seyahatın neticesi olarakta dördüncüyü yaptık. Bunlardan sonra 5, 6 ve 7'nciyi yapmayı ben bir vazife olarak telakki ederim.

Evet böyledir. Zaman geçmediği halde bunları dahi imtihana çekebilecek vaziyetleyiz. İmtihandan tam numara ile çıkacaklarına eminim. Üçüncü Umumî Müfettişlik yaptığı ve yapmakta olduğu işleri sayabilir. Dördüncü U[mum] Müfettişlik elindeki kanuna dayanarak asayiş ve imar noktasından faaliyetlerini sayabilir. Trakya Umumî Müfettişliği de bir çok işler yapmıştır. Eğer bu işler valilerin elinde kalmış olsaydı bu hasıla meydana gelmezdi. Ne toplu mesai ve ne de semere olurdu.

Bir taraftan aşağıdan başlayarak köyler, tam teşekkülü nahiye-ler, kazalar, vilâyetler ve Müfettiş-i Umumiliklerden ibarettir. Nahiye-leri tam teşekküllü yapmak için teşkilâtsiz nahiye-leri lâğvedip buradan tasarruf edeceğimiz para ile vilâyet-lerde köy müfettişleri yapmak lâzımdır. Bu günkü teşkilâtsiz nahiye-lerde bulunan nahiye müdüründen kıdemli bir jandarma eri daha iyi iş görür. İdarenin tutmak istediği yol budur. Teşkilat-ı idariyede merkezde ve taşrada bir takım noksanlar vardır. Köy işini şimdiye kadar hükümet eline almış değildi. Köylü kendi kendine idare olunur giderdi. Bütün esasat onunla kurulduğu halde onunla hiç de alâkadar olunmuyordu. Hatta köy mektepleri bile yoktu. Sahipsiz kalan köyün nedir diye içine girebilmek için bir müdiriyet yaptık. Bir köy müdiriyeti. Bunu yapmamıza saik olan şeyi tedkik edince anladık ki 12 milyon nüfusun her ihtiyacını temin etmeğe bu teşekkül kâfi değildir. Bunlar için bir teşkilât yapmak lâzımdır. Merkezde köy

işlerle meşgul olmak üzere bir müdiriyet-i umumiye ister. Buna yakın belediyeler vardır. Bunlara tekabül eden teşekkül yoktur. Onlarla alâkalı bir işi görmek için bir müdiriyet-i umumiye kurmak lâzımdır. Köy ve belediye kardeş telakkî olunabilir. Ondan sonra vilâyetler gelir. Vilâyetlerin bütçesi şusu busu gibi kendine has bir takım muameleleri vardır. Demek ki üç tane müdiriyet-i umumiye teşkil edeceğiz. Bu olmazsa reislik namı altında ve onun emr-i idaresinde bu işleri başarmak lâzımdır. Dahiliye Vekâleti'nde Jandarma Genel Komutanlığı, Emniyet-i Umumiye olduğu gibi bir de mahallî idareler diye bir teşekkül olmalıdır. Bu teşekkülün başına müstakil bir adam getirmek lâzımdır. Hatta Başvekil isterse siyâsî bir müsteşar da gelebilir. Valinin emrinde belediye ve köylerle iştigal eden bir şube olmalıdır. Valinin tedkikat ve mütaleatını yapacak işler bir makine olmalıdır. Taşrada da böyle teşkilât yapmak lâzımdır. Taşra yeknesak bir teşekküldür. Meselâ; Ödemiş nasıl teşekkül etmişse, Bulanık da böyle teşekkül etmiştir. Halbuki Bulanık kazasile Ödemiş bir değildir. Aralarında çok fark vardır. Demek ki taşra teşkilâtında da bir noksanlık vardır. Bida-yette valiler bu teşekkülün dahilî kısmına bakmamış, ne yaptılarsa kendi kafalarile yapmışlardır. Gülhane Hatt'ından sonra; Sultan Hamit zamanında büyük valiler böyle yaparlardı. Meşrutiyet'te yapılan teşkilâtta; teşkilât pek küçük tutulmuş; işler de gayet basit telâkki edilmişti. Herkes emirlerle hareket ederdi. Kaleme gelen iş pek az idi. Halbuki devlet gittikçe mürekkep olmakta ve medenileşerek işi artmakta idi. 3, 4 sene evvel taşra teşkilatına ait Meclis'e bir kanun projesi göndermiştik. Bunu yeniden tedkik etmekteyiz. Bu cihetten taşrayı da mütalâa etmek lâzımdır.

Bundan sonra Umumî Müfettişlerin kadroları işi gelir. İhtimal ki bunlar üzerinde henüz konuşmak zamanı gelmemiştir. Her müfettişlik kendi yapacağı işe göre kadrosunu mütalâa edersek daha iyi olur. Müfettiş-i umumiliklerin yeni teşekkül ettiği ve bir sene

daha bu kadronun tecrübeye müsait bulunduğu mütalâasile bu organın nasıl çalıştığını murakabe etmek muvafık olur.

Mühim olarak düşünülmesi lâzım gelen şey bu teşekkülün selâhiyetleridir. Evvelâ icra, ikincisi memurlar üzerindeki murakabe, üçüncüsü idare-i hususiyeler üzerindeki selâhiyet, dördüncüsü diğer vekâletlerin işleri üzerindeki adliye ve diğer şubat-ı idariye memurları; köy, belediye ve idare-i hususiyeler üzerindeki selâhiyet ve bu selâhiyetlerin rabita ve zabıtalari ve murakabeleri tarzıdır. Müfettiş-i umumiliğin murakabe selâhiyeti nedir? Bunları tadilden sonra düşünür ve tayin ederiz.

Müfettiş-i umumileri alâkadar eden diğer bir keyfiyet de Birinci Umumî Müfettişlik'in ikiye taksimidir. Mareşal oraya gidince askerî ve idarî sebeplerle bunun bölünmesine kanaat getirmiştir. Bir çok vekâletler tarafından bu kanaata iştirak edilmektedir. Zaruret ve fayda varsa onu da ikiye ayırırız. Diğer yapacağımız umumî müfettişlikler için de arkadaşlarımızın müta-leasını alarak düşünürüz. Yeni teşkil olunacak müfettişlikler Seyhan, Ege ve Karadeniz mıntakaları olabilir.

Birinci Umumî Müfettiş Abidin Özmen: İlk taksim böyle değildi. O taksimata nazaran Elâziz ve Van'ın ayrılması mevzu-u bahs değildi.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Daha çoğa gideceğiz. 10 ve 11'e kadar gideriz.

Birinci Umumî Müfettiş Abidin Özmen: Van da kabul edilirse 11 müfettiş-i umumiliğe gidilmiş olur.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: İstanbul için umumî müfettişlik düşünmedik. İstanbul'u bırakalım dedik.

Birinci Umumî Müfettiş Abidin Özmen: Ben İstanbul ile Ankara'yı istisna tutuyorum. Diğer mıntakalar 11 olur.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Polis vaziyeti: Biz polisi hususî bir emniyet-i umumiye yapmak istiyoruz. Jandarma valilerin emrinde bir icra vasıtasıdır. Ayrıca polis müdiriyeti de vardır. Polis müdür-

leri valilerin siyasî müşavirleri gibi emri altında bulunsun. Polisi ikiye ayıralım: Biri siyasî, diğeri üniformalı polistir. Üniformalıları şehirlere, üniformasız sivil polisi istihbarat vasıtası olarak valilerin emrinde istihdam edelim. Bu suretle polis şebekesini artıralım. Her kazada 5-7 polis olmak lâzımdır ki vazifesini görebilsin. Biz sahil kazalarda yaptık. Fakat zaruret bunu üçe indirdi. Memleketin ihtiyacı nazara alınarak 5 olarak tesbit etmek lâzımdır. Bu suretle polis teşekkülü müsmir olabilir. Kırlar jandarmanın elinde olduğu halde toplu bir kuvvet olarak polise zahir olsun. Kasabaların idaresi poliste kalsın. Bunun haricinde iki kuvvet vardır. Birisi gümrük muhafaza memurlarıdır. Bu tabii ve mantıkî olarak Dahiliye Vekâleti'ne merbut olmak lâzım gelirdi. Raporu böyle vermiştik. Hudutlar da onun emrinde olmalı idi. Her türlü siyasî vaziyetlerden, emniyet ve asayişten Dahiliye Vekili mes'ul olduğuna göre bunların da Dahiliye'nin kontrolü altında ve ona merbut olması lâzım gelirdi.

Hudut kıtaatı zahiri mukavemete karşı koyabilecek vaziyetle kalabilirdi. Teşekkülün bidayetinde Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti ayrıldığından bu da oraya bağlandı. Başında General Seyfi Düzgören bulunduğu için bir sıkıntı görmedik. Şahsiyetin çok büyük bir tesiri vardır. İlk zamanlarda gümrük muhafazası ile polis arasında tesadümler [çatışma] başlamıştı. Polisler, muhafızlar Dahiliye'nin emrinde olmazsa aceba bu iş gümrüğün müdür, ormanın mıdır, polisin midir? diye tereddüt edilirdi. Benim kulağıma kadar gelen hiç bir hadise olmamıştır. Arkadaşlarım duymuşlarsa bilmem. Bu iki kuvvet devam edebilir. Bunları bir kısmını tahakkuk ettirmek istiyoruz. Taşra teşkilâtına ait kanun elimizdedir. Bir sureti Meclis'tedir. Teşkilât yapmak zaruretindeyiz. Taşra Teşkilât-ı Kanunu'nu mülalea ederseniz faydalı olur.

İkinci Umumî Müfettiş General Kâzım Dirik: Vilâyet merkezlerinde merkez nahiyesi ve merkez kaymakamı olmadığından

merkez köylerini köycülük bakımından idare edemiyorlar. Jandarma Komutanı bu vazifeyi yapıyor.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Muavinlik; merkez kaymakamlığı meselesi açık kalmıştır. Valiyi merkez işlerinden kurtararak devre çıkmalarını temin etmek icap ederdi. Vali ve kaymakamlar etrafını hiç dolaşamıyorlar. Bunun birinci sebebi harcırah davasıdır. Bütün harcırah 20.000 liradır. Bir vali iki kazaya, bir iki köye gidebiliyor. İkinci sebebi kaza ve vilâyet merkezlerine bağlı olan köylerin idaresini merkez kaymakamı mı, yoksa vali muavinine mi verelim diye muhtelif şekilleri düşünüldü. Merkez kazalarının işlemeyeceği nazara alınarak vali muavinlikleri ihdasına başlandı. Merkez kazası yapılamaz. Ve iyi işlemez. Bizim halkımızın bir itiyadı vardır. Bir mahalle en büyük kimi görürse derdini ona döker. O memurun da “ben bu işe bakamam” demesi merkez kaymakamının işlerini artırır. O merkez kaymakamı müfettiş-i umumi veya valinin emrinde olacaktır. Eğer emrinde çalışacaksa merkez kaymakamlığını vali kendisi yapıyor demektir. Vali emrinde çalışmazsa tesadüm, ihtilâflar hasıl olur. Ben merkez kaymakamı yapılan yerleri hatırlarım. Bunun zamanı gelmemiştir. Merkez kazasının mal müdürü, tapu memuru, nüfus teşkilâtı olmalı, o vakit denildi ki mademki mahzurları vardır, bu mahzurlardan dolayı merkez teşkilâtı yapılmamış, bunun başına kaymakam değil, vali muavini getirilmesi düşünülmüştür. Bu muavinlerin adedi gittikçe artacaktır. Bu muavinlerin evvelâ mertebesi yüksektir. Valiye tam muavenet eder. Vali isterse merkez işlerini buna yaptırır. İsterse devre gönderir, isterse beraber götürür. Şimdiki halde merkez kazası teşekkülü diye bir teşek-külün tahsisatını alsam dahi Meclis’e götürmekte fayda görmem. Bundan dolayı muavinliği tercih ettim. Her vilâyete bir muavin korsak vali halk ile çok temasla bulunmak fırsatını elde eder. Ve hem de valilik ile kaymakamlık arasına bir derece girmiş olur. Bir de bunun yanında idare teşkilâtı vardır. Evvelce bunların adı meclis-i idarelerdi. Ve idarî davalara bunlar bakardı. İki nevi azası vardır. Birisi azay-ı tabiye [doğal üyeler], diğeri azay-ı

müntehabe [seçilmiş üye] idi. Müntehap azalar büyük bir konsey şeklinde işledi. Büyük selâhiyetleri vardı. Meşrutiyet'te bunların manası kalmadı. Evvelâ müntehap, sonra diğer azalar çekildi. Bu konsey; en çok işi olan defterdar, tahrirat müdürü, maarif müdürü, başmühendis, ziraat müdürü gibi zevattan mürekkepti.

İdarî davalara bakmalarında işlerinin çokluğu, vaktin darlığı ve bilgilerinin azlığı sebebiyle iyi randıman alınmıyordu. İşler Şûray-ı Devlet [Danıştay]'te doldu. Az kaldı, Şura da yıkılıyordu. Kararları tahrirat müdürü ve tahrirat kâtibi yazar. Vali okumadan imza ederdi. Bunun için işi çok olan yerlerde tecrübeli ve malûmatlı kimselerden mürekkep idare heyeti teşkilâtı yapıldı. Mahsup idare heyetlerinden evvelce iyi neticeler alındı. Son zamanlarda Şûray-ı Devlet Reisi şikâyetinde bulundu. Demek ki onlar da başsız kaldı. İş tenbelliğe vurdular. Bunlar işe bakmıyor ve çalışmıyorlarsa derhal kendilerini işten affedeceğim. Hepsini acımadan vekâlet emrine alacağım. Yoksa teşkilâtta hiç bir kabahat yoktur. Bidayette gayet iyi yürüdü. Çalışmıyorlarsa bu kabahat doğrudan doğruya şahıslarına aittir.

Gayemiz bir taraftan bunu, diğer taraftan da vali muavindiklerini arttırmaktır. Bunlar valilerin işini kolaylaştırmış olur. Ağrı'da böyle bir teşkilâta lüzum yoktur. Fakat komşu vilâyetlerde iyi olur. Trabzon'a yapacağımız bu teşkilâtı Gümüşhane'ye tercih lâzımdır. Her sene bütçenin müsaadesi nisbetinde bu teşkilâtı diğer vilâyetlere de teşmil edeceğiz.

Bayramdan sonra müfettiş-i umumilik kadrolarını ve diğer vekâletlere ait işleri programımız veçhile görüşürüz.

Birinci Umumî Müfettiş Abidin Özmen: Bu program üzerinde teşkilât hakkında ayrıca konuşacak mıyız?

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Tabii, karakol, polis, idare teşkilâtı, mahallî idareler, diğer vekâletlere taallûk eden keyfiyetlerdir.

Üçüncü Umumî Müfettiş Tahsin Uzer: Devlet teşkilâtı hakkında umumî malûmatta bulunmak isterim. Devlet denince Dahiliye Vekâleti hatıra gelir. Diğer vekâletler bu kuvvetin içinde icrayı vazife eder. Hiç bir iş yoktur ki jandarmanın, polisin, nahiye müdürünün ve kaymakamın müdahalesile bitmiş olmasın. Saltanata intikal edeceğim. Osmanlı devleti zamanında, hatta meşrutiyette bile sadrazama Dahiliye Vekillîği vazifesi yaptırılmıştır. Her vekâlet para hususunda vaziyeti oldukça kurtarmış ve memurlarına nakdî fedakârlıkta bulunmuştur. Dahiliye Vekâletinde maaş çok azdır.

Hiç bir kıskançlık fikrile arzetmiyeceğün. Lise mezunları kaymakamdan fazla maaş almaktadır. Valinin cebine giren 200, birinci sınıf kaymakamın cebine giren 130 liradır. Nahiye müdürlerinin istikbali de yoktur. Ondan çok vazife istenir. Ziraat Vekâleti büyük bir enstitü yapmış ve bütçeden büyük bir para almıştır. Bu enstitüden gaye nedir? Sekiz vilâyete bu teşekkülün duygusu dahi gelmemiştir. Bir iki milyon buna ayrılmıştır.

Maliye Vekâleti bir teşkilât yapıyor. Gençleri iş başına getiriyor. Baremin mani teşkil etmesine karşı ücret veriyor. Hakkı müktesep [kazanılmış hak] gibi bir formül buluyor. Bendenizce yeni yapılmakta olan taşra teşkilât kanununu çok kuvvetli tutmalıyız. Bir idare heyeti başkâtibi, bir tahrirat kâtibi çok mana ifade eder. Bunların maaşları 1.000 veya 1.200 kuruştur. Kendilerinden istenen iş ise kör olacak kadar çoktur. Nihayet aldıkları para 40 liradır. Polis derecesindedir. Dahiliye makinamızın maaş itibarile elemanları çok zayıftır. Müfettiş-i umumilik maiyetinde şifre kâtiplerimize 150 lira ücret veriyoruz. En büyüğü 27 yaşındadır. En kabadayı tahsil lisedir. Diğer taraftan mektupçu Mülkiye mezunudur. Bundan daha aşağı maaş alır. 150 lira maaş miralay maaşıdır. Vilâyetlerde şifre kâtiplerine 1.200 kuruş maaş verilir. Nahiye müdürleri de öyledir. Valilerin maaşı da azdır. Kars'ta hiç bir şeyi düşünemiyen bir gencin validen yüzde 20 fazla maaş aldığını görüyorum. Bu adam devlet mefhumunu bilemez. Aldığı para 400 li-

radır. Ve bunun maiyetinde 250 ve 150 lira maaş alanlarda vardır. Bir vilâyet içinde guruplarda, cemiyetlerde bu vaziyet konuşulur. Az maaşlı memurlar onun 400, ötekinin 250 lira maaş aldığını görüyor. Bu hal ahlâk ve vazife üzerinde te'sir yapar.

Sözümün başına tekrar geliyorum. Ilıca Nahiyesi Müdürü Mekteb-i Mülkiye⁽¹⁰¹⁾'den me'zundur. Bir şifre kâtipliği için müracaat etti. Sen kaymakam olacaksın dedik. “Ne vakit birinci sınıf kaymakam ve ne zaman vali olacağım? Bu belki mezar taşıma yazılacaktır” dedi. Diğer vekâletler ne gibi esbab-ı mucibe [gerekçe] göstermiştir. Bizim esbab-ı mucibemiz çok kuvvetlidir. Devletin elemanlarını teşkil eden vali, kaymakam, nahiye müdürü ve tahrirat kâtibi arkadaşlarımızın maaşlarına zam yapılmak lâzımdır. Bunu rica edeceğim. Kars'ta imzasız bir kâğıt aldım. Münderecatı çok mütecevazanedir. Diyor ki her dakika bunlarla imtihana hazırız. Hüviyetimizi o vakit isbat ederiz. Şu adrese cevap veriniz.

Vekâletimiz çalışıyor. Meclis-i Ali de düşünerek taltif etmelidir.

Birinci Umumî Müfetiş Abidin Özmen: Bu noktaya temas edeyim. Bizde Şark bölgesinde valilerin yanında en mahrem adamların bulunması lâzımdır. Şifre, tahrirat kâtibi gibi az maaşlı memurları taşradan getirmek zarureti vardır. Şifrede çalışan memurlar yerlidir. Isparta'dan şuradan buradan kâtip getirmek imkânı hasıl olmuyor. Vali şifreyi onlara vermek zaruretindedir. Vali şifre işi ile meşgul olamaz. Vakıa, mektupçuların bununla meşgul olmaları için emir verilmiştir. Ama imkân yoktur. Bu tahrirat kâtiplerinden en kabadayısının maaşı 1.200 kuruştur. Bunlara hiç olmazsa 2.500 kuruş vermek lâzımdır. Bay Tahsin Uzer'in sözlerine ilâve edeyim. Mütalâası mühimdir. Bu kâtiplerin maaşlarını arttırmak lâzımdır.

¹⁰¹ Siyasal Bilgiler Fakültesi.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Ruznameye dahil olmamakla beraber bu da ilerde görüşeceğimiz kısımlardan birine girer. Buradaki vaziyeti ben de arzedeğim. Dahiliye Vekâleti filhakika gerek bu günkü faik vazifesi ve gerek tekevvün-ü tarihisi [tarihi gelişimi] itibarile bir hususiyeti haizdir. Eskiden bu devletin teşekkülü dört esas üzerine idi. Evvelâ sadrazam vardı. Her şeye hakimdi. Bütün devlet mes'uliyeli ona aitti. Maiyetindeki kısımlar şunlardır: Din ve adliye işleri bab-ı meşihata verilmişti. Yanındaki kâtipler kendisine ait işleri gördüğü gibi haricî işleri de görürdü. Haricî işler reis'ül küttap tarafından tedvir olunurdu. Bir de kethüda vardı ki bu da dahilî işleri nafia, ziraat, sıhhat gibi bütün işleri görürdü. Gülhane Hatt'ından sonra kethüdalık Dahiliye Nazırlığı'na inkilâp etti. Diğer vazifeler de ayrı birer nazırlık halinde kendisinden ayrıldı. Dahiliye son zamanlara kadar ziraat ve sıhhiyeyi bünyesinde taşıdı. Bu işlerin hepsi ayrıca bir ilim ve ihtisas halini iktisap edince ayrıldı. Dahiliye'den ayrılmasına zaruret vardı. Çünkü her biri bir ilim ve ihtisas sahası olmuştu. Dahiliye işi asayiş ve politika sahasına inhisar etti. Belediye ve idare-i hususiyelerin Dahiliye'de kalması bu günkü sisteme göre belediye ve hususî idarelerin muhtar birer idare olmasındandır. Bütçelerini kendileri yapar ve bunların mecburi hizmetleri vardır. Siyasete karışmazlar. Hükümet merkezinde bir organ lâzımdır ki bunların işlerini takip ve mura-kabe etsin. O kim olabilir? Bu teşekküllerle hiç alâkası olmayıyan bir vekâlet vardır ki o da Dahiliye Vekâleti'dir. Bu vekâletin bu teşekküllerle hiç bir alâkası ve isteği yoktur. Sıhhiye, maarif ve ziraat vekâletlerinin bunlarla alâkası vardır. Dahiliye Vekâleti'nin ise alâkası olmadığından bu iş de Dahiliye Vekâleti'ne verilmiştir. Nitekim Rusya'da dahiliye nezaretine lüzum yoktur kanaati hasıl olmuş ve kaldırılmıştır. Eskiden bizde zaptiye nezareti olduğu gibi. Bir memlekette asayiş iyi ise orada dahiliyenin adı geçmez. Çünkü asayiş yerindedir. Son zamanlara kadar İngiltere'de dahiliye vekili var mıdır, yok mudur anılmazdı bile. Dahiliye işi o kadar intizama girmiştir ki adı anılmaz. Asıl munzam işi komiserlik

sıfatile yaptığı işlerdir. Bizim memlekette de dahiliyenin adı az anılırsa Şark'ta iş iyi olmuştur. Valiye tahmil edilmiş hiç bir iş yoktur. Her iş ayrı ayrı vekâletlere aittir. Hususî bütçe mütevazın yapılmazsa Dahiliye Vekâleti araya girer. Valiler eser bırakmak isterler. Şimdi İzmir Valisi Fazlı Güleç'in yaptığı iş gibi. Dahiliye'nin İzmir Vilâyeti ile hiç bir işi yoktur. Fakat bütçesi açık gelirse kabul etmez. Bütün bunun davası valiler iyi iş yapmak ve eser bırakmak hevesindedir. Meclis-i umumî azalarının her birinde de bir gaye vardır. Dahiliye Vekâleti tevazunu bulmağa çalışır. Maliye Vekâleti parayı keser. Herkes gösterişe düşmüştür.

Maaş meselesi: Bir zamanlar Dahiliye memurlarının maaşları diğerlerine nazaran daha iyice idi. Barem yapılırken adeta yangından mal kaçırır gibi valileri güç kurtardık, diğerlerini yapamadık. Bilhassa polisler yandı. Barem zarureti müsavi bir surette taksim edilmiştir. Valiler beş dereceye kadardı. Bu sene valileri üçe, kaymakamları da böyle ayırmak istiyoruz. Yapacağımız bir iş varsa o da diğer vilâyetlerin muvaffak oldukları gibi yüksek maaşları istemektir. Bu demek memleketin iş ve imarına ayrılan parayı maaşa hasretmek demektir. Devlet mümessili olmak sıfatile yalnız kendisini değil, atisini de düşünmek lâzımdır. Memleketin şu işleri hitam bulsun o işler de yoluna girecektir.

Bizim gibi aynı ıztırapta olan yerler de vardır. Yüksek maaş alan devair de vardır. Buna yukarıda değil, aşağıda müsavati te'min edecek gibi gelir. Bu umumî derdi halletmek zamanı gelecektir. Nüfus başına alınan iki lira idare-i hususiye, bir lira da belediyeler için aşağı yukarı her nüfusun vereceği paradır ki ferdin bunu vermeğe iktidarı yoktur. Aldığımız paranın iyi tevzi edilmesi derece ve terfilerin hatır ve gönüle bakılmıyarak kıdem itibarile te'mini lâzımdır. Eskiden mektuplarla terfie cesaret eden vali ve kaymakamlar olmuştur. Bu gün bunlara tesadüf etmiyoruz. Bunların terfilerini ve istikballerini ve bulundukları memuriyet-lerin haysiyet ve şereflerini te'min edebilirsek büyük yardım etmiş olu-

ruz. Bizim taşra bareminde nazar-ı itibara alırız. Özmen'in dediği şifre işinde yerli memurlar meselesi mühimdir. Aynı ehemmiyeti telgraf memurları da haizdir. Hatta mal memurları da mühimdir. Kadirli'de jandarma hareketi yaparken mal müdürü (buraya bir çok para geldi, galiba kuvvetli jandarma geliyor, takibat yapılacaktır) diye vaziyeti haber vermiştir.

Biz de bu çalışma neticesinde tesbit edeceğimiz kanunları Meclis'e sevkederiz. Sizinle görüşmemiz bende iyi bir sempati uyandırmıştır. Önümüzde bayram vardır. Bayram ertesi selâhiyet meselesini ve diğer mesaili görüşür, Başvekile ve Heyet-i Vekileye arzederiz. Bu günkü celseyi kapatıyorum.

12/XII/936

Saat: 13: 45

IX

UMUMÎ MÜFETTİŞLER KONFERANSI'NIN 21/12/[1]936 PAZARTESİ GÜNÜ TOPLANTISINA AİT ZABITNAMEDİR SAAT: 11:00

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'nın Başkanlığı altında;

1- Birinci Umumî Müfettiş Abidin Özmen,

2- İkinci Umumî Müfettiş General Kâzım Dirik,

3- Üçüncü Umumî Müfettiş Tahsin Uzer,

4- Dördüncü Umumî Müfettiş Korgeneral Abdullah Alpdoğan,

5- Jandarma Genel Komutanı Korgeneral Naci Tınaz,

6- Gümrük Muhafaza Umum Komutanı Tümgeneral Seyfi Düzgören.

Samiin sıfatile müsteşar İbrahim Sabri Çıtak, Teftiş Hey'eti Reisi Tevfik Talât Hitay, Hukuk Müşaviri Ekrem Ergüven⁽¹⁰²⁾, Mahallî İdareler Umum Müdürü Hasan Faik Türel, Nüfus İşleri Umum Müdürü Muhtar Kadri Akman bulunmuşlardır.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Programımız veçhile mahallî işler hakkında Mahallî İdareler Umum Müdürü Hasan Faik Türel iza-hat verecektir.

¹⁰² Yayına hazırladığı bir kitap için bkz: *Şükrü Kaya/Sözleri-Yazıları (1927-1937)*, Cumhuriyet matbaası, İstanbul-1938, ss: 318.

Birinci Umumî Müfettiş Abidin Özmen: Müsaade buyurursanız bir şey arz edeyim. Müfettiş-i umumilerin selâhiyetleri hakkında konuşulmaya başlandığı zaman Başvekâlet'te bulunan kanun hakkında müzakerede bulunalım.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Bu hususu bilâhara konuşuruz. Şimdilik Dahiliye'ye ait işleri bitirelim. Bilâhara diğer vekâletlere taallûk eden işler için de icap eden hususları tespit ederiz. Burada bir çok meseleler görüştük. Bunlar için alınacak tedbirleri de konuştuk. Bunda başlıca üç esas vardır: 1- Paraya taallûk eden [ilişkin] mesai, 2- Zamana tevakkuf eden [bağlı] husus, 3- İdareye mütevakkıf [ait] şeyler.

Birinci Umumî Müfettiş Abidin Özmen: Diğer vekillere ait olan işler için burada arkadaşlar arasında antant kaldıktan sonra oralardan istiyelim ve onlarla konuşalım. Ya kendileri veya müsteşarları buraya gelip birlikte istişarede bulunalım.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Evet diğer vekâletlere ait işleri görüşmek için o işlerle meşgul olan vekillerin gelmelerini kendilerinden rica eder ve bu işler üzerinde görüşürüz.

Birinci Umumi Müfettiş Abidin Özmen: Kültür Bakanı Saffet Arıkan'ın yanına gittim. Ricada bulundum. Ben de içtimalarınızda bulunurum dedi.

İkinci Umumî Müfettiş General Kâzım Dirik: Bizim ruznamemizde [gündemimizde] onlar vardır. Vekillerle alâkadar işleri görüşeceğiz.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Ya ait olduğu vekiller kendileri gelir veya müsteşarlarını gönderirler. Bu suretle karşılıklı çalışmış oluruz. Ben de hepsinde hazır bulunurum. Şimdi Mahallî İşler Umum Müdürü Faik Türel belediye ve muhasebe-i hususiyelerin vaziyeti hakkında bir saatta bitirmek üzere hülâsalar bize malûmat verecektir.

Mahallî İdareler Umum Müdürü Hasan Faik Türel: Vilâyet idareleri, Teşkilât-ı İdariye Kanunu'muza göre tevsi-i mezuniyet

ve tefrik-i vezaif esasına istinaden [1]329 [1913] tarihli İdare-i Umumiye-i Vilâyat Kanunu'nun hususî idarelere müteallik hükümlerine tevfikân [uygun olarak] tanzim olunmuştur. Kuruluşunu müteakip cihan ve ondan sonra İstiklal harpleri, umumî buhran bu müesseseyi sarsmıştır. [1]929 yılında vilâyet bütçelerinin tahsilat yekûnu kırk üç milyona çıkmışken vergilerde yapılan tenzilat, yol parasının 8 liradan 4 liraya indirilmesi, maarif için yapılan zamların kaldırılması, meclis-i umumilerin vergilere zam yapabilmek selâhiyetinin kaldırılması, umumî tahsilat nisbetinin düşmesi on iki buçuk milyon liradan fazla bir açık husule getirmiştir. Bu yüzden vilâyetler on milyon liradan fazla borç karşısında kaldılar. Vaziyet ciddî tedbirler alınmayı istilzam ettiğinden iş partinin teşkil ettiği ihtisas encümenlerince uzun uzadıya tedkik edildikten sonra bir kısmı geçici, diğer kısmı devamlı olmak üzere bazı tedbirler alınması kararlaştırıldı. Borçların tecili ve muallimlerin mütedahil [geciken] maaşlarının umumî muvazeneden yardım suretile tesviyesi için bazı kanunlar kabul edildi. İhtisas encümenleri tarafından verilen raporda bu ilâvelerin kesr-i munzam tarhi selâhiyetinin iadesi, bütçelerin tanziminde kanun hükümlerine riayet edilip edilmediğinin merkezdeki komisyon tarafından tedkikinde nazar-ı itibara alınması, iki hatlı kadrolar dahilinde memur ve müstahdemlere ait maaş ve ücretlerin bütçeye konup konmadığı gibi noktalara inhisar ettirilerek müdahaleyi tazammun eden [içeren] bugünkü şeklin terki. Tetkik merciinin bitaraf olması, muallimlerin terfiindeki sistemin değiştirilmesi, makam tahsisatlarını üçten fazla muallimi olan mekteplerdeki başmuallime hasrı, vilâyetlere ait yolların tefrikile inşa, tamir gibi masrafların mahallerine bırakılması, buhran ve muvazene vergilerinin vilâyet memurlarından alınan kısmının vilâyetlere bırakılması, ispiro ve ispirotolu içkiler üzerindeki vilâyet hissesinin çoğaltılması, malî gelirleri masraflarını korumayan vilâyetlere umumî muvazeneden yardım edilmesi gibi hususat tesbit etmiştir.

[1]929 senesinde kırk üç milyon liraya kadar çıkmış olan vilâyet bütçelerinin tahsilatı [1]934'de otuz milyona düşmüştür. [1]929 senesinde otuz dokuz milyon lirayı bulan masraf tediyatı [1]934'de yirmi dokuz milyona inmiştir. [1]934 sarfiyatının 11.844.560 lirası maarif, 7.235.695 lirası yol, 2.269.767 lirası sıhhat, 1.722.601 lirası ziraat ve baytarlık, 3.436.066 lirası idare ve hesap, 3.328.715 lirası mütenevvi [muhtelif] masraflara aittir.

Kadrolar ve teşkilât masrafı: Vilâyet bütçelerinden maaş ve ücret alan muallim, memur ve müstahdemlerin sayısı 270.020, senelik maaş ve ücretleri tutarı 15.627.614 liradır. Bu yekûna Maliye'den devredilen memurlar dahil değildir.

Üçüncü Umumî Müfettiş Tahsin Uzer: O vilâyet ki bütçesinin % 79'unu sıhhiyeye vermiştir. Valilerin mefkuresinde bir tebeddül [değişme] yapmak lâzımdır. Ziraat ve sıhhat işlerine hiç bakamazlar.

Mahallî İdareler Umum Müdürü Hasan Faik Türel: Maarif işleri: İlk tahsil çağında bulunan 2.790.606 çocuktan yalnız 682.111'i mekteplere devam etmektedir. 4.851'i köylerde, 1.299'u şehirlerde olan 6.150 ilk mektebin 4.653'ü 3, 1.797'si beş dershanelidir. 13.711 muallimin 6.899'u köylerde, 6.822'si şehirlerdedir. [1]929'da on yedi milyona çıkan sarfiyat [1]934'de 11.844.546 liraya düşmüştür. Birinci Umumî Müfettişlik bölgesinde 48'i üç, 42'si beş dershaneli 90 ilk mektep ve 267 muallim mevcut olup sekiz vilâyette tahsil çağında bulunan 139.000 çocuğun 12.492'si mekteplere devam etmektedir.

Trakya Umumî Müfettişliği mintakasında 469'u üç, 113'ü beş dershaneli 582 ilk mektep, 922 muallim vardır. Tahsil çağındaki 95.827 çocuktan 50.918'i mekteplere devam etmektedir.

Üçüncü Umumî Müfettişliği teşkil eden sekiz vilâyette 325'i üç, 91'i beş dershaneli 416 ilk mektep, 861 muallim mevcut olup tahsil çağındaki 216.000 çocuktan 47.400'ü mekteplere devam etmektedir.

Dördüncü Umumî Müfettişlikte 54'ü üç, 39'u beş dershaneli 83 ilk mektep, 142 muallim vardır. Tahsil çağındaki 45.230 çocuk-tan 6.621'i mekteplere devam etmektedir.

Sihhat işleri: Vilâyetler tarafından tesis ve idare edilen 62 hastahane, 59 dispanserde 3.179 yatak vardır.

Birinci Umumî Müfettişlik mıntakasında beş hastahane, 120 yatak, Trakya Umumî Müfettişliği'nde beş hastahane, 225 yatak, Üçüncü Umumî Müfettişlik'te 7 hastahane, 585 yatak, Dördüncü Umumî Müfettişlik'te bir hastahane, 50 yatak mevcuttur.

Nafia işleri: Hususî idarelerin üzerinde çalışmakta oldukları şosaların uzunluğu 16.363 kilometredir. Bunun 7.660 kilometresi esaslı tamire muhtaç bir vaziyettedir. Tesviye halindeki yol uzunluğu 11.453 kilometre olup 8.403 kilometrelik kısmının esas imalâtı yapılmıştır.

Birinci Umumî Müfettişlik mıntakasında 820 kilometrelik şose, 898 kilometre toprak tesviyesi, Trakya Umumî Müfettişliği'nde 274 kilometrelik şose, 144 kilometre toprak tesviyesi, Üçüncü Umumî Müfettişlik'te 572 kilometrelik şose, 644 kilometre toprak tesviyesi, Dördüncü Umumî Müfettişlik'te 348 kilometrelik toprak tesviyesi vardır.

[1]929 senesinde yollara sarf edilen para 9.201.186 liraya çıkmışken [1]934'de 7.235.695 liraya inmiştir.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Müsaadenizle belediyelere geçmeden evvel devlet idare sistemine ait mütalâamı izah edeyim. Devlet sisteminde bilhassa iki şekil vardır. Biri memleketi bölgele-re ayırıp kendi kendini idare ettirmek, diğeri merkeze bağlamak ve merkezden idare etmektir. İngilizlere has usullerle devlet belediyelere karışmaktadır. Fransa'da bilhassa halkın kendi müesseselerine olan irtibatları dolayısıyla merkezîyet fikri vardır. Âlimlerimiz mukayese ederken İngiltere usul-ü idaresini ileri sürerler. Halbuki bu günün ihtiyaçlarına uygun idare olmazsa yaşa-

yamaz. Bizde vaktile adem-i merkeziyet usulü cari idi. Devletin ülkesi büyük ve merkezden idaresi güç olduğundan askerî valiler marifetile idare edilirdi. Geçenlerde de Yüksek Başbakan'ın söyledikleri gibi bu memleket, iki asır askerî kumandanlara ve valilere selâhiyet verilerek idare edilmiştir. Uzun müddet böyle devam ederken zamanla parçalanın devlet, merkeziyete doğru çekilmiştir. Mahallî bir nevi idare sistemi kabul edilmişse de tatbik edilememiştir. 1329 [1913]'da bir kanun neşredildi. Bu kanunun tatbikatında çok müşkülâta tesadüf edildi. Garip tecellisi, bu kanunu çıkaran zat Hacı Adil merhum Edirne'ye vali olunca kendisi dahi bu kanunu tatbik edemedi. Süleyman Nazif merhumun devayı katil dediği bu kanundur. Mütareke geldi. Ondan sonra Millî Hükümet idareyi eline alınca hususî idareyi de kendine mal ederek on altı milyon lira ile işe girişti. İmparatorluğun bir asırlık yol, ziraat, maarif sahasında gördüğü işler Millî Hükümet'in idare-i hususiyeler marifetile üç sene zarfında başardığı iş mukayese edildi. Üç senelik faaliyetin bir asırlık faaliyete tekabül ettiği görüldü. O zaman idare-i hususiyelere ehemmiyet verilmiye başlandı. [1]929'da buhran baş gösterdi. Bu buhranla beraber devlet acilen tedbirler aldı. Masrafı kesti, kadroyu daralttı. Bütçeyi ihtiyaca göre değil, varidata [gelire] göre yaptı. Memleketin bünyesine ve servetine göre iş yaptı. O zaman idare-i hususiyede bu iş takip edilemedi. Buhran dolayısıyla tahsildeki noksan, kanunlarla yapılan tenzilât dolayısıyla otuz iki bin liraya düştü. Bundan başka merkez teşkilâtı kendisine para verilmeyince hizmetleri vilâyetlere devretti ve merkeze mensup müdür ve memurların harcırahları da vilâyetlere tahmil edildi. Bu vaziyet karşısında idare-i hususiyenin bizzatıhi mevcudiyeti mevzu-u bahs değildi. Bir taraftan idare-i hususiye prensibi konulurken diğer taraftan onun icabatı tatbik olunmu-yordu. Kazalarda merkeziyetçilik vardı.

Yol vaziyeti: On senede üç defa çıkan kanunla değişti. Devlet, vilâyet, köy yolları olmak üzere üç türlü yol vardır. Devlet yolunu devlet yapar. Yani birden ziyade vilâyetleri alâkadar eden yol dev-

let yoludur. Büyük bir şehrin ortasından geçerse, meselâ Ankara'nın ortasından geçen kısım dahi devlet yoludur. Yalnız köy hududuna kadar olan yol vilâyet yoludur. Diğer köy yoludur. İdare-i hususiyeler munzam kesirlerle aldığı parayı yalnız kendi yollarına sarfeder. Köy yolunu köyler kendi paralarile yapar. Aşağı yukarı iki milyon amele-i mükellefe on iki milyon lira yol parası verirse her vilâyet bunu kendi yoluna sarfedecektir. Erzurum'a gidecek yol Erzincan ve Gümüşhane'ye bırakıldı. Bunu Gümüşhane yapamaz. Bizim memleketlerimizin irtifai fazladır, dağlık ve taşlıktır. Nüfusu azdır. 300-1.500 nüfuslu Bulanık ve Mazgirt gibi kasabalar arasında 180 kilometre yolu yapmak için bir milyon sekiz yüz bin lira sarfetmek lâzımdır. Tekerlekli vasıtalar ve otomobiller çıkınca bunu da vilâyetlerin omuzuna bıraktık.

Maarif davamız büyüktür. Memleket evlâtlarının % 30'unu okutuyoruz, parasını alıyoruz, askere çağırıyoruz, vergi istiyoruz, kendisinden her işi bekliyoruz, çocuğunu okutamıyoruz. Diğer sıhhat, baytar ve ziraat davaları da mühimdir. Bunları merkeze yaptıralım, fakat merkez yolunu yaparken, ordusunu hazırlarken, şimendifer ve limanlarını inşa ve maden ocaklarını işletirken bunları yapamaz. Mahallî idareleri kaldıralım diyelim. Fakat demokrasi memleketlerde bu kaldırılamaz, mahallî idarelerin varidatı kırk milyon lira tahmin ediliyor. Bunu umumî bütçeye koyalım, hamur yapalım, merkezden idare edelim, buna politik, psikolojik ve malî sebepler manidir. Bunun için bir komisyon teşekkül etmişti. Tahsis varidatının kaldırılması, mekteplerin kapanması tehlikesine müncer oldu. Hatta Mithat Paşa zamanında açılmış sanayi mekteplerinin kapatılması tehlikesi bir çok yerlerden para akıtılmak suretile önlendi. İdare-i hususiye mademki kalacaktır, bunu yaşatmak lâzımdır. Yaşatmak için de sıhhat, ziraat ve saire gibi bir çok işleri vardır. İhtisas komisyonu bir çok kararlar verdi. İdare-i hususiyelerin istikraz yapmak ve vergi koymak gibi selâhiyetleri yoktur. Salma usulü de çok fenadır. Ailevî düşünceler çok fena te-

sir yapmıştır. Zaten şahsî vergi de kalkmıştır. İnsanları memleketten kaçırarak kadar vergi doğru değildir. İdare-i hususiye krizden henüz kurtulmamıştır. Birer birer tatbik olunursa bu günkü vaziyet hiç bir şeyi karşılayamaz. Diğer memleketlerde de idare-i hususiyelere dahiliye vekâleti bakar. İdare-i hususiyelerin dahiliye vekâletine bağlanmasının iki sebebi vardır. Birisi valilerin intihabında politik vaziyetleri vardır. Meclisler toplanır, karar verirler, bunu tutmak dahiliyenin vazifesidir. Diğer idare-i hususiyelerin bütçesile Dahiliye Vekâleti'nin hiç bir alâkası yoktur. Bütün memurlarının maaşını devlet verir. Diğer vekillerin idare-i hususiyelerle bir çok işleri vardır. Bitaraf telakki olunduğu için Dahiliye Vekâleti idare-i hususiye işlerinde bir komiser gibi bulunur. Bunu yapabilmek için diğer memleketlerde olduğu gibi idare-i hususiyelerin bütçelerini tertip ve tasdik ile Başvekâlete arz ve reis-i cumhurun tasdikile kanun şeklini alır. Bu yapılırken bir çok münakaşalar olur. Bu yüzden bir kaç nafia ve maarif vekili değişti. Dahiliye'nin bir taraftan idare-i hususiyeyi kurtaramamak, diğer taraftan arkadaşlarına haber anlatamamak meselesi bir ıztırap verir. Bizde bütün işler Dahiliye Vekâleti'ne yüklenmiştir. Diğer vekâletlerde kendilerine ait işler için bir az alâkadar olmalı ve Dahiliye Vekiline yardımlarda bulunmalıdır. Her vekil kendisine muğber [küşkün] olunca iş yürümez. Her vekil kendi işinden bahseder. Bunu Başvekâlet'e verirsek Dahiliye Vekâleti o zaman kendini kurtarır. Fakat Başvekâlet o kadar ağır işler altındadır ki bunu oraya vermek insafsızlık olur. Bunlar için bir komisyon teşkilini istedik. Bu komisyon vilâyetin varidatına bakarak muvazeneyi temin etsin dedik ve bu iş bir hayli semere vermişken sonradan geri kaldı. Çünkü bizde herkes şahsen bir şeyler yapmak istemektedir. Her vali bir iş görmek ister. Yol, mektep, karakol yaptırmak ve su getirmek gibi bir takım işleri yapmak ister. İdare-i hususiyedeki azalar kendi kazaları için çalışırlar. Bütçe yapılırken sıhhiye, ziraat ve nafia oradaki memurlarını teşvik ederler. Varidatı şişirmek isterler. Meselâ yüz bin lira bakaya gösterirler. Fakat hakikatte bu

üç yüz bin liradır. Bir yerde yarım kalan mektep çatısı, yeni atılmış köprü temeli, başlanmış bitmemiş hastahane görülür ki bunlar idare-i hususiyenin yarım bütçesile oradaki vali ve sairenin başlanmış ve yarıda kalmış eserleridir. Bunların çaresi: İdare-i hususiyelerin kalkmıyacağına göre prensipleri halletmek lâzımdır. O prensipler ki uydurma değil, muhtelif ıztırapların, tecrübelerin neticesinde öğrenilmiş pratik kaidelerdir. İdare-i hususiyelerin varidatı ne kadar doldurulursa doldurulsun bu günkü varidatla istenilen şeylerin yapılması hayalidir. Bu memleket kırk bin kilometre yol ister. Yolun beher kilometresi on beş bin liraya mal olur. Bunun için altı yüz milyon lira lâzımdır. Bu para yollar içindir. Varidat getirmez. Türkiye'nin kırk bin köyünde yirmi bin mektep açmak lâzımdır. Bu günkü varidatla bu hayalidir. Dertlerimiz yalnız bu değildir. Bu memlekette insan hastadır. Tohum hastadır, hayvan hastadır. Elhasıl ihtiyaç çoktur. Ben Ziraat Vekili iken yirmi beş milyon lira istedim. Memleketimiz eskidir. Fena idare edilmiştir. Bakımsızdır, bunun bir az da esbab-ı tabiiyesi vardır. Ziraatta şaşmaz bir kaide vardır. Yapılan iş aza doğru gidecektir. Alınan hasılat çalışma ve sarfiyata tekabül etmediği için halkın da müşkilâta maruz kaldığı görülmektedir. Bu işleri bir prensip ve bir programa bağlamak suretile yoluna koymak lâzımdır. Geçen sene ve bu sene çok acı görüşmelerimiz oldu. Atatürk ve İsmet İnönü devrinde bu iş yapılmazsa bu ıztırap ebedî olarak kalır. Bu yaranın üzerine ellerini koymuşlardır. Belki bu sene sizin huzurunuzdan istifade ederek bir şey meydana çıkacaktır.

Üçüncü Umumî Müfettiş Tahsin Uzer: Çok istifade ettik. Teşekkür ederim. Bu içtimada bir düşünce vardır. Vekâlet itibarile devletin hey'et-i umumiyesinde bizim umumî müfettişler nokta-i nazarına göre içtimadan hissemizi almak isteriz. Müfettiş-i umumiye teşkilâtı bir fedakârlıktır. Halk da bundan çok iyilikler bekliyor. Bu da oldu. Geçen akşam Başvekil'de idim. Şimdiye kadar "Dersim Dersim" derken başında kuvvetli ve müstekar bir idare

yaratıldı. Erzincan vukuat kaydetmemiştir. Bizim müfettişlik noktasından hicranlarımız vardır. Birisi memurların ailevî endişelerini izale etmektir. Kıymetli memurlarımız hukuk ve mülkiyeden çıkınca Şark'a doğru koşuyor ve çok feci vaziyette kalıyorlar. Oturacak yer yoktur. Diyadin kazasına kıymetli bir arkadaş gelmiştir. Evi bir dükkândır. Patnos kazasında Hüseyin Paşa'nın evini tamir ederek hasır bölmeler içinde çocuğunu okutmak mecburiyetindedir. Doktor yoktur. Valilerden çok hizmet bekliyoruz. Valilere muntakalarını dolaşmak imkânını vermek için vali muavinliği ihdas ediliyor. Fakat harcırah olmadığından vali yine devre çıkamıyor. Kaymakamlar da harcırahsızlık yüzünden muntakasını gezemiyor. Kaymakama diyoruz ki "git filân yeri teftiş et". "Maaşım kâfi değil" diyor. Bu harcırah meselesi esaslı düşüncelerimize engel olmaktadır. Hicranlarımızdan biri de selâhiyet meselesidir. Kanunî vaziyetimiz yoktur. Orman memurunun orman otlarını sattığını gördüm. "Sordun mu?" dedim. "Hayır" dedi. Kanun müsait olduğundan bunu satmış. Müfettiş-i umumî buna ne yapabilir? Biz ancak valilere emir verir vaziyetteyiz. Bu günkü mevzuata göre tevbih [uyarı] dahi yapamayız. Binaenaleyh biz buradan yerlerimize gitmeden bize bir ad koyunuz. Singer Kumpanyası'nın umumî müfettişi, maîrifin umumî müfettişi vardır. Umumî müfettiş unvanı altındaki teşkilât çok kalabalıktır. Çoktur. Karışıyor. Bize bir ad koyunuz ve selâhiyetimizi de tesbit ediniz.

Birinci Umumî Müfettiş Abidin Özmen: Başvekâlet'teki selâhiyet kanunu gelirse görüşelim. Bu gün mahallî idareler işini görüşüyoruz. Bunlardan ne istiyorsak onu görüşelim.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Dahiliyeye ait olan vazifeler görülsün. Sonra yapılması emre, kanuna ve paraya mütevakkıf olanları bir karar şeklinde yapıp Hey'eti Vekile'de görüşürüz. Selâhiyet meselesini programa koyduk. Müşahedededen ibaret kalır. Başvekilin emrile, diğer vekillerin huzur ile karara bağlanmak lâzımdır. Ayırmak istediğim cihet Dahiliye'ye ait olan kısımlardan kendi selâhiyetleri dahilindeki işler görüşülüp bunları tesbit edelim.

Ondan sonra diğerlerini düşünelim. Bir de hukuk derdi kalıyor. Ondan sonra Dahiliye işleri biter. Müsaade ederseniz Mahallî İdareler Umum Müdürü Faik Türel belediyeyi anlatsın.

Mahallî İdareler Umum Müdürü Hasan Faik Türel: Yanım asırlık tarihi olan belediyelerimizin [1]934 gelirleri 18.644.065 lira olup istikrazlar hasılı olan 752.446 lira tenzil edilince asıl gelir 17.891.619 liraya iner. Bu paradan 10.150.000 lirası Ankara, İstanbul, İzmir, Adana, Bursa ve Samsun; 7.741.819 lirası da 510 belediyeye aittir. Bunlardan 326'sının varidatı on bin liradan aşağı, 190'ının gelirleri de bu miktardan yukarıdır. Varidatı beş yüz bin liradan fazla yalnız üç şehrimiz vardır. Belediye teşkilâtı olan şehir ve kasabalar nüfusu 4.138.372 olup nüfus başına senede dört buçuk lira isabet eder. Belediyeleri çok zengin olan Almanya'da nüfus başına 52 mark, Amerika'da 175 dolar, Peşte'de 830 penkü düşmektedir.

Birinci Umumî Müfettişlik mıntakasında mevcut 49 belediye sınırı içinde 235.242 nüfus vardır. Bu belediyeler senede 617.462 lira varidat alırlar. Trakya Umumî Müfettişliği mıntakasında 557.444 lira gelirli 29 belediye sınırları içinde 202.846 nüfus bulunmaktadır. Üçüncü Umumî Müfettişlikte 47 belediyenin senelik varidatı 519.584 lira, nüfusu 215.054'dür. Dördüncü Umumî Müfettişlikte mevcut 47.854 nüfuslu 17 belediyenin senelik gelirleri yekûnu 117.462 liradır.

Belediyeler Bankası: Belediyelerin amme hizmetlerini finanse etmek maksadile [1]933 yılında kurulan bu müessesenin tahsil edilen sermayesi 4.467.883 [lira], ikraz edilmiş ve edilecek para yekûnu 3.810.886 liradır.

İmar hey'eti: Nüfusu 10.000'den yukarı şehir ve kasabaların imar plânlarile içme sularını, kanalizasyon işlerini ve spor sahalarının mevzuuna alan ve [1]935 yılında kurulan bu müessese hey'etinin çizdiği program dahilinde 8 şehrin içme suyu tesisatını

ihale etmiş, yirmisini münakasaya [açık eksiltmeye] çıkarmak üzere bulunmuştur. [1]940 senesine kadar nüfusu 10.000 den fazla 80 şehir ve kasabanın içme suları ikmal edilmiş olacaktır.

Belediyelerin Kongresi⁽¹⁰³⁾: 24 İlkteşrin [Ekim] [1]935 yılında devlet merkezinde ilk defa olarak toplanan belediyeler kongresi belediye gelirleri, hayat ucuzluğu, bayındırlık işlerini ele alarak karara bağlamıştır.

Kadrolar: Belediye hizmetlerinde çalışan 10.959 memur ve müstahdemin senelik maaş ve ücretleri tutarları 5.232.676 liradır.

Köyler: Son sayıma göre 12.400.000 kişi köylerde yaşamaktadır. Köy mahiyetindeki küçük kasabaları da hesaba katarsak yekûn 14 milyona çıkar ki umum nüfusumuzun % 80'i demektir. Muhtarlıkla idare edilen 38.494 köyümüz vardır. Bunların 25.409'unda Köy Kanunu tatbik edilmektedir. 13.000 köyün nüfusu 150'den aşağıdır. 11.696 köy 150 ile 300, 8.773 köy 300 ile 500, 5.494 köy 500 ile 1000, 951 köy 1.000 ile 1.500, 951 köy 1.500 ile 2.000 arasında olup 143 köyde 2.000'den fazla nüfusludur.

Köy bütçelerinin tutan 12 milyondan fazladır. Köy işleri mercisiz ve murakabesiz olduğundan bu yekûnu hakikatin ifadesi olarak kabul etmek çok güçtür. Köylünün devlete vermekte olduğu vergilerin vasatı tutan 227 kuruştur. 12 milyon gelir esası üzerinden dört buçuk milyon lira teşkilâta, yedi buçuk milyon lira su işlerine sarfedilmektedir.

Birinci Umumî Müfettişlik mıntakasında 893.303 nüfuslu 6.418 köyden 4.502'sinin nüfusları 150'den aşağıdır. Geriye kalan 1.916 köyden 396'sında Köy Kanunu tatbik edilmektedir. Mütebaki 1.520 köyde muhtar, imam, korucu gibi aylıklı adamları için para toplamaktadır.

¹⁰³ 24-27 Ekim 1935 tarihlerinde Ankara'da toplanmıştır.

Trakya mıntakasında 1.284 köyden 158'inin nüfusları yüz elli den aşağıdır. Köy Kanunu tatbik edilen ve nüfusu 552.753 olan 1.126 köyün senelik gelirleri 1.413.224 liradır Bunun 937.440 lirası salma suretile temin edilmektedir.

Üçüncü Umumî Müfettişlik'te 1.487.834 nüfuslu 4.772 köyden 1.407'sinin nüfusu 150'den aşağıdır. Nüfusu 150'den yukarı köylerin gelir yekûnu 979.550 lira olup nüfus başına 72 kuruş düşmektedir.

Dördüncü Umumî Müfettişlik'te; 278.720 nüfuslu 1.874 köyden 1.138'inin nüfusu 150'den aşağıdır. Bütçe yapan 108.400 nüfuslu 422 köyile yalnız teşkilât masraflarını karşılayan 56.520 nüfuslu 414 köyün senelik gelirleri 109.633 liradır. Nüfus başına 66 kuruş düşmektedir. Maruzatım bundan ibarettir.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Belediyelerin işlerini ve hizmetlerini arkadaşım anlattılar. Belediyeler çok mühim iş yaparlar. Hususî idarelerdeki acılar burada bir az daha azdır. Bu teşkilâtın uzun bir tarihi vardır. Memleketin belediyelerle olan alâkası daha yakındır. Buhrandan sonra belediyelerin bütçelerinde de bir az tenakus hasıl oldu. Ecnebi belediyelerle mukayese yapılırsa o memleketlerde belediyelerin teşekküllerini göz önünde tutmak lâzımdır. Oralarda bir asır evvel bütün ihtiyacat temin edilmiştir. Dul kadın, yetim çocuk, dilsizler belediyenin himayesi altındadır. Roma'dan intikal etmiş memleketlerde belediye hayatı daha kesiftir. Nerede olursa olsun bin sene evvel başlamıştır. Almanya'da Şitayn zamanında belediye vardır. Öyle belediyeler var ki halka para verirler. Bu gün haritası bitmiş tek bir şehrimiz yoktur. Ankara'nın, İzmir'in, İstanbul'un haritaları noksandır. Suyu tam olarak tek bir şehir yoktur. Belediyeler mevzuları itibaride çok geniş işler karşısındadır. Halk da çok fakirdir. Az vasıta ve az para ile az zaman zarfında vatandaşları kurtarmak lâzım gelir ki bunun karşısında yeis duymamak kabil değildir. Viyana'nın 80 milyon, Budapeşte'nin 60 milyon, İstanbul'un 8 milyon belediye varidatı vardır.

Viyana'da her şey vardır. İstanbul'da hiç bir şey yoktur. Mikrop-
larla ünsiyet ettiğimiz için bize bir şey olmuyor. Müttehassıs getir-
tiyoruz. Bazıları ölüyorlar. Sebebi de susuzluktur. Türkiyede yal-
nız Ankara ve İzmir'in sulan vardır. Memleketin evvelâ suyunu,
haritasını, plânını yapmak icap eder. Az zamanda su işi yapılırsa
yangın meselesi de halledilecektir. 80 şehrin suyu olursa, büyük
bir şeydir. Bu işlerde banka meselesi âmil olacaktır. Belediyeler
hakkında arkadaş-larımın da mütalâası olacaktır. Onları da
kendilerile görüştüğü-müz zaman konuşuruz. Bu günkü celseyi
kapatıyorum.

21/12/[1]936

Saat: 12: 30

Hususî İdareler

Tarihçe: Teşkilât-ı Esasiye Kanunu [Anayasa]'muza göre tevsi-i mezuniyet ve tefrik-i vezaif esasına istinat eden vilâyetler umuru ilk defa olarak 13/Mart/329 [1913] tarihli İdare-i Umumiye-i Vilâyat Kanunu'nun hususî idarelere müteallik hükümleri ile teşri edilmiştir.

Henüz rubu [çeyrek] asırlık bir hayat devresi bile geçirememiş olan bu müessese kuruluşunu müteakip başlayan cihan ve bunu takip eden İstiklâl harpleri ile iktisadî buhran ve hadiseler yüzünden sarsılmış bütün bu ahval ve şerait zaman zaman mevcudiyetini bahse mevzu ittihaz [kabul] ettirmiştir. Hususî idareler malî hayatının kemâl devresi sayılan [1]929 yılında vilâyet bütçelerinin tahsilat yekûnu 43 milyon liraya kadar çıkmış iken bütün dünyayı sararak akisler yapmağa başlayan iktisadî buhranı karşılamak maksadile vergilerde tenzilât yapılmak mecburiyeti hasıl olduğundan bu idarelerin en yüksek gelir kısmını teşkil eden yol parası 8-10 liradan 4-6 liraya indirildiği gibi maarif açıklarını kapatmağa muhtas zamlar kaldırıldı.

Devlet vergilerine munzam kesirler tutarı azaldı, umumî meclislerin mahallî ihtiyaçlara ve halkın tediye kabiliyetine göre devlet vergilerine zam yapabilmek hususunda haiz oldukları selâhiyet Tevhid-i Küsurat Kanunu ile refedildi. Tahsilat nisbetleri düştü. Bütün bu sebeplerin tesiri altında vilâyet gelirlerinde 12 milyon liradan fazla bir açık husule geldi.

Hizmetlerine [1]929 gelirlerine göre istikamet vermiş, teşkilâtını buna göre kurmuş olan vilâyetler bundan müteessir olarak 10

milyondan fazla borç karşısında kaldılar. Hepsinin tediye muvazeneleri bozuldu.

Hadisattan doğan bu vaziyeti önlemek için vekâlet, vilâyet bütçelerine mevzu inşaat ve tesisat-ı cedide muhassatının [ödeneginin] sarfedilmiyerek mevkuf tutulmasını tamim ve mümasili tedbirleri ittihaz ederken bir taraftan da vaziyetin ciddiyet ve ehemmiyetini göz önüne getirerek esaslı ve devamlı çareler aranmak üzere keyfiyeti yüksek makamlara arzetti.

Tedbirler: Partinin teşkil ettiği ihtisas encümenleri vaziyeti etrafıle tedkik ederek bir kısmı geçici, diğeri devamlı olmak üzere alınması münasip görülen tedbirleri tesbit ettiler. Borçların tecili ve tedahülde kalan muallim maaşlarının umumî muvazeneden yapılacak yardımlarla ödenmesi, tahsisat devri usulünün kaldırılması gibi tedbirler [1]934 senesinde çıkarılan kanunlarla teşri ve tatbik edildi. Ana prensiplere dayanan kararlar, bunlara ait raporlar geçen sene sonlarında grup heyet-i umumiyesine sunuldu. Burada kararlaştırılacak esaslar dahilinde yeni bir kanun lâyihası hazırlanarak Yüksek Meclise takdim edilecektir.

İhtisas Encümenlerinin Hazırladığı Esaslar:

1- Mahallî ihtiyaçlara ve halkın tediye kabiliyetine göre münasip görülecek vergilere devletçe tayin edilecek en aşağı ve en yukarı hadler arasında zam yapabilmek hususunda umumî meclislerin haiz olduğu selahiyetin iadesi.

Mahallinin icaplarından olan bu selâhiyet bütün yabancı memleketlerde kabul edilmiş olduğu gibi İdare-i Umumiye-i Vilâyat Kanunu'nun 80 ve 81'inci maddelerinde yer almıştı. [1]929 senesinde Tevhid-i Küsurat Kanunu ile kaldırıldı.

2- Vilâyet bütçelerinin hükümet merkezinde müteşekkil komisyon tarafından tetkikinde tetkikatın:

A: Kanunlar ahkâmına riayet edilip edilmediği,

B: Merkezce tasvip edilmiş iş programlarına göre mecburî işler için tahsisat ayrılıp ayrılmadığı,

C: Memur ve müstahdemlere ait maaş ve ücretlerin Vekiller Heyeti'nden tasdikli âzami, asgari hadli kadrolar dahilinde bütçeye konup konmadığı,

D: Eytam ve eramil [dul] maaşlarına, istikraz faiz ve amortismanlarına, ilâmlara müstenid borçlara tahsisat ayrılıp ayrılmadığı hususatına inhisar ettirilerek teferruata kadar inmeği ve müdahaleyi tazammun eden bu günkü şeklin terki.

3- Tedkik merciinin bitaraf olması: 1561 sayılı kanunun neşri tarihi olan [1]930 senesine kadar vilâyet bütçeleri Dahiliye Vekâleti tarafından tedkik edilmekte idi. Vilâyet hizmetleri ile alakalı nafia, maarif, sıhhat, ziraat ve nihayet [1]936 senesinde maliye vekaletleri mümessillerini komisyon halinde tedkikata iştirak ettiren kanunların tatbikatı hizmet vekâletlerini tahsisat ve bilhassa kadrolar üzerinde fazla tevakkufa sevkettiğinden muayyen prensiplerden uzaklaştırdı. Bütçelerin tevzin ve tasdiki keyfiyeti üzücü ve uzayıcı bir şekil aldı. 1561 sayılı kanun mucibince tedkikatın İdare-i Umumiye-i Vilâyat Kanunu'nun 84'üncü maddesi dahilinde yapılması icap etmekte olup bu madde mesarif-i daimeден bazılarınun umumî meclislerce bütçelere idhal edilmediği takdirde karşılığı fazla-i varidat veya mesarif-i gayri melhuz [önceden bilinmeyen ancak zorunlu görüldükçe ödenen masraflar] tertiblerinden temin edilmek şartile komisyon tarafından resen konması selâhiyetini bahşetmektedir. Masarif-i daime kaydı teşkilâta inhisar ettirilmek suretile asıl olan hizmetler ve bunlara muallâk iş programları üzerinde tevakkuflar yapılmaktan [beklemelerden] uzaklaşmıştır.

4- Muallimler için kabul edilen otomatik terfi sisteminin kaldırılması, muallim terfilerinin de devlet idaresinde olduğu gibi tahsisat imkânları ve kadro esası dahilinde yapılması.

Makam tahsisatının üçten fazla muallimi olan mekteplerdeki baş muallimlere inhisar ettirilmesi. Mevcut 13.711 ilk mektep hocasının kanunen her sene üçte birini yani 4.570'ini terfi ettirmek lâzımgeldiğine ve iki derece arasındaki vasati fark mikdarı ayda 6,

senede 72 lira olduğuna göre terfi zamanlarının senelik hasılı 329 bin lirayı bulması lâzımgelir. Yalnız beş dershaneli olan 1.432 mektebin baş muallimlerine kanun mucibince ayda 10-20, vasati 15 lira makam tahsisatı verilmesi lâzım geleceği hesabına göre senelik tutan 258 bin lira eder. Devlet Şurası'nın ittihaz ettiği bir karara göre tek mualimli mekteplerdeki muallimlerin de aynı zamanda idari vazife görmekte olmaları hasebile makam tahsisatı almaları lâzım geleceğine nazaran 6.150 mektep muallimine ayda 15 liradan senede bir milyondan fazla makam tahsisatı verilmek icab eder.

Buna atiyen de imkân bulunamayacağı cihetle otomatik terfi sistemi ve makam muhassasatı [ödenegi] üzerinde ihtisas encümenlerinin kabul ve tasvip ettiği şeklin tatbiki zaruridir.

5- Vilâyetlere ait yolların tefriki ile bunların inşa, tamir ve idameleri masraflarının mahallerine bırakılması ve yol parasından kesilmekte olan % 15 Nafia Vekâleti hissesinin tamamen vilâyetlere terki.

Bu esas tefrik-i vezaif prensipine müteferri mahiyetlerin istilzam ettiği [gerektirdiği] bir zarurettir. Birden ziyade vilâyeti alâkadar eden yollar devlet yoludur. Bunların yapılması, bakılması devlet vazifelerindendir. Bu tefrik yapılmadıkça yolların inşa, tamir ve bakımı imkân dahiline giremez.

Halen mevcut 16 bin kilometre uzunluğundaki şosaların yarısından fazlası geçilmez haldedir. Hemen hiç biri tul-i kâmil [tüm uzunluğu] itibarile hüsn-ü halde [iyi vaziyette] değildir. Geriye kalan kısım da yakın zamanda aynı akibete namzettir.

Hergün uzamakta olan demiryollarını amut şoselerle bağlayarak beslemek, iskele ve pazar yollarını yapmak ne kadar zarurî ise memleket asayiş ve müdafaasının istilzam ettiği şebekeyi kırtarmak da bundan fazla ehemmiyeti haizdir. Mevcuda ilâvesi lâzımgelen 17 bin kilometrelik yol şebekesi ile bir bu kadara varan mevcut şoselerin esaslı tamirâtı daha doğrusu yenilenmesi için 300 milyon liraya ihtiyaç var. Vilâyet hizmetleri muayyen gelirlerle karşılaşmadığından ve bilhassa sağlık, ziraat, baytarlık işleri ile mütenevvi masrafla-

rın çoğu karşılıksız bulunduğundan bu açıklar yol vergisi gelirinin bir kısmı ile kapatılmaktadır. Bu kadar büyük bir şebekeyi vilâyetlerin kurup bakmasına maddeten imkân yoktur. Vilâyet ve devlet yolları ayrılp plâna ve bedenî mükellefiyet mesaisi nizam altına alınmadıkça yolların vaziyetinde selâh husulüne intizar edilemez.

6- Merkezi temsil eden müdürler nezdinde müstahdem memur ve kâtiplerin maaş ve ücretleriyle bu idarelerin tenvir, teshin, müteferrika ve kırtasiye masraflarının ve müdürlerin devir harcırahlarının umumî muvazeneye alınması kararı üzerinde 1934 yılında tatbikata geçilmiş iken bilahara sarf-ı nazar olunmuştu. Bunun acilen tatbiki vilâyet idarelerinin maruz bulundukları müşkülâtı kısmen azaltmak bakımından faideli olacaktır.

7- İktisadî buhranı karşılamak maksadile ihdas edilen buhran ve muvazene vergilerinin vilâyet memur ve müstahdemlerinden kesilen kısmının vilâyetlere bırakılması buhrandan daha fazla müteessir olan bu idarelerin ikdarı [geçimini temin etmesi] ve prensip bakımından zaruridir.

8- Vilâyet gelirlerinin arttırılması ispiertolu içkiler üzerindeki vilâyet hissesinin çoğaltılması, tütün fiatlarına bu idareler lehine bir miktar zam yapılması ve yeni gelir kaynakları bulunması bu idarelerin gün geçtikçe genişlemekte olan hizmet ve ihtiyaçlarının karşılanması mahallî inkişafların temini noktalarından lâzım ve zaruridir.

9- Malî vaziyet ve gelirleri tahmil edilen hizmetleri ifaya müsait olmıyan vilâyet hususî idarelerine devlet yardımı asıldır. Gelir ve iradları geniş olan yabancı memleketlerin mümasil müessisleri devlet bütçesinden yardım görmektedirler. Fransız kanunundan tercüme edilmiş olan kanunumuzun 80 ve 81'inci maddelerinde bu husus sarahaten tesbit ve ifade edilmiştir.

10- Vilâyet hizmetleri zaman zaman çoğaltılmış, yeni hizmetler karşılıksız olarak tahmil edilmiştir. Vilâyet hususî idarelerinin bugün düştükleri müşkül ve ciddî vaziyet tehaddüsünde bu keyfiyetin büyük dahli vardır.

Senede iki milyona yakın sarfiyat yapılan ziraat ve baytarlık işleri tamamen karşılıksız olduğu gibi sıhhat işlerine muhassas olan ispirtolu içkilerin % 10 tutarı bu hizmete ayrılan muhassa-satın beşte birine bile tekabül etmez.

Millî seferberlik hazırlıkları, hava tehlikesine karşı korunmak, telefon tesisatı işleri bugün fiilen mahallî hizmetler arasında yer almıştır. Tekaid Sandığı ve Cumhuriyet Merkez Bankası iştirak hisseleri bir buçuk milyon liraya yaklaşmıştır.

Vilâyet hizmetleri tayin ve tahdid edilip muayyen gelirlerle karşılaştırılmadıkça ve vilâyetlere karşılıksız hizmet tahmiline nihayet verilmedikçe vaziyetin selâh bulmasına intizar edilemez.

Gelirler:

1929 senesinde tahsilatı 43 milyona yaklaşan vilâyet gelirleri kat'î hesabı alınan 1934 yılında 29.873.334 liraya düşmüştür.

Devlet vergileri ile birlikte tahsil edilen bina, arazi, hayvanlar ve kazanç vergilerine munzam kesirlerin

Vilâyet Hissesi	2.902.689
Maarif hissesi	11.671.043
Ferağ ve intikal harçlarından vilâyet hissesi	87.671
İspirtolu içkilerden vilâyet hissesi	526.445
Nakdî yol vergisi tahsilatı	8.606.801
Bedenî yol vergisi tahsilatı	2.335.287
Müteferrik varidat	3.743.404
[Toplam]	29.873.340

1928 senesinde munzam kesirlerin vilâyet hissesi tahsilatı 7.193.345, maaarif hissesi tahsilatı 15.714.782, ikisinin yekûnu 22.908.127 lirayı bulmuş iken 1934'te bu hisselerin tutarı 14.573.732 liraya inmiştir. Buna nazaran yalnız devlet vesaitile yapılan tahsilat hisselerinin vilâyet bütçeleri aleyhine olan farkı 8.334.395 liradır.

Aynı sene zarfında yol vergisi tahsilatı 12.418.383 liraya baliğ olmuş iken 1934 senesinde bu mikdar 8.606.801 liraya düşmüştür. Aleyhe olan fark 3.811.582 liradır.

Masraflar:

1928 senesinde 39 milyona çıkmış olan masraf tediye 1933 senesinde 26.413.837 liraya kadar düşmüş, 1934'de 29.837.330 liraya çıkmıştır.

1928 senesinde maarif işlerine 15.478.232 lira tahsis edilmiş iken 1934 yılında bu hizmete yapılan masraf yekûnu 11.844.546 liradan ibaret olup farkı 3.633.686 liradır.

1934 yılında vilâyet bütçelerinden yapılan 29.837.330 liralık tediye inkişaf şekli ve nisbetleri aşağıda gösterilmiştir.

	Lira	Nisbeti
İdare ve hesap işlerine	3.436.066	11
Yol işlerine	7.235.635	24
Maarif işlerine	11.844.546	40
Ziraat ve baytarlık işlerine	1.722.601	6
Sıhhat işlerine	2.269.767	8
Mütemewwi ve müşterek işlere	3.328.715	11
[Toplam]	29.837.330	100

UMUMİ MÜFETTİŞLİKLER

Gelirler:

Birinci Umumi Mufettişlik mıntakasında:

Diyaribekir	368.187	
Mardin	328.632	
Muş	161.467	
Siirt	169.185	
Urfa	257.986	
Van	160.812	
Bitlis	111.652	1936 muhammenatıdır.
Hakkari	69.070	1936 muhammenatıdır.
[Toplam]	1.626.812	

Trakya Umumi Müfettişliğinde:

Edirne	442.655
Çanakkale	429.088
Kırklareli	231.451
Tekirdağ	301.495
[Toplam]	1.404.689

Üçüncü Umumi Müfettişlikte:

Ağrı	139.079
Erzincan	170.285
Erzurum	373.018
Gümüşhane	177.227
Kars	294.124
Rize	282.773
Trabzon	319.543
Çoruh	282.773
[Toplam]	2.039.822

Dördüncü Umumi Müfettişlikte:

Elaziz	442.655
Tunceli	429.088
Bingöl	231.451
[Toplam]	1.404.689

Masraflar:**Birinci Umumi Müfettişlikte:**

	Yekun	Münevvi ve Müşterek Masraf...	Sıhhat İşleri- ne	Ziraat ve Bay- tarlık İşlerine	Maarif İşleri- ne	Yol İşlerine	İdare ve Hesap İşlerine
Diyanibekir	318.281	84.396	11.638	12.224	78.827	78.854	52.342
Mardin	205.848	22.303	11.799	5.949	57.629	64.298	43.865
Muş	163.619	27.613	8.388	7.710	38.886	42.511	38.511
Siirt	109.581	25.598	13.715	1.381	29.642	13.291	25.954
Urfa	253.106	23.981	20.878	7.594	78.930	68.431	53.392
Van	170.234	27.882	9.654	11.979	48.607	38.121	33.991
Hakkari	69.070	19.506	39.193	4.809	0	0	5.667*
Bitlis	111.672	11.400	10.472	883	26.984	28.579	33.334
Yekun	1.401.411	242.679	1.257.737	52.529	359.505	334.085	287.056
Nisbeti		% 17	% 9	% 4	% 26	% 24	% 20

* [1]936 muhammenatı

Trakya Umumi Müfettişliğinde:

	Yekun	Münevvi ve Müşterek Mas- raf...	Sıhhat İşlerine	Ziraat ve Baytar- lık İşlerine	Maarif İşlerine	Yol İşlerine	İdare ve Hesap İşlerine
Çanakkale	439.428	28.883	26.960	11.681	187.460	117.316	67.128
Edirne	433.302	135.599	46.162	15.132	169.146	37.723	29.540
Kırklareli	265.454	33.183	17.628	8.989	123.243	57.756	24.655
Tekirdağ	337.336	19.924	27.275	6.473	51.600	196.748	35.316
Yekun	1.475.520	217.589	118.025	42.275	531.549	409.443	156.639
Nisbeti		% 15	% 8	% 3	% 37	% 28	% 9

Üçüncü Umumi Müfettişlikte

	Yekun	Mütelevvi ve Müşterek	Sihhat İşleri-ne	Ziraat ve Baytarlık İşlerine	Maarif İşleri-ne	Yol İşlerine	İdare ve Hesap İşlerine
A ğ r ı	121.484	21.963	18.922	5.234	31.575	14.735	29.055
Çoruh	280.028	14.218	13.789	1.644	111.123	100.937	38.317
Erzincan	169.176	15.913	13.550	1.995	73.185	41.986	22.547
Erzurum	343.338	74.201	25.704	4.371	44.599	146.942	48.221
Gümüşhane	209.026	18.612	4.537	4.408	99.524	48.515	33.430
K a r s	322.102	47.259	17.473	3.364	133.471	87.141	33.394
Trabzon	368.441	21.124	26.754	8.190	133.565	104.260	64.548
R i z e	243.167	51.295	30.443	1.200	61.702	63.743	34.784*
Yekun	2.056.762	264.585	151.172	30.406	698.744	607.559	304.296
Nisbeti		% 13	% 7,5	% 1,5	% 34,5	% 28,5	% 15

* [1]936 muhammenatı

Dördüncü Umumi Müfettişlikte:

	Yekun	Mütelevvi ve Müşterek Masraflara	Sihhat İşlerine	Ziraat ve Baytarlık İşlerine	Maarif İşlerine	Yol İşlerine	İdare ve Hesap İşlerine
Bingöl	99.506	13.884	3.174	2.485	15.994	33.322	30.647*
Tunceli	134.961	11.117	1.400	1.700	37.800	55.080	27.864*
Elâziz	310.427	29.194	20.958	4.088	119.208	83.300	53.679**
Yekun	544.894	54.195	25.532	8.273	173.002	171.702	112.190
Nisbeti		% 10	% 4,5	% 1,5	% 32	% 31,5	% 20,5

* [1]936 muhammenatı

** [1]934 kat'î hesabı

Rakamlar, bilhassa 1. ve 4'üncü umumî müfettişlik mintakaları dahilindeki vilâyet hususî idarelerinin ne kadar zaif, buralarda hidemat-ı mahalliyeye [mahalli hizmetlere] ayrılan muhassasatın [ödenegin] ne derecelerde kifayetsiz olduğunu vuzuh ile göstermekte olduğundan mütalea ilâvesi zait addedilmiştir.

KADROLAR VE TEŞKİLAT MASRAFLARI:

Vilayet bütçesinden maaş ve ücret alan muallimlerin sayısı	13.711
" " " " " " hususi i[dare] memurlarının sayısı	3.673
" " " " " " muvakkat müstahdemlerin sayısı	2.510

„ „ „ „ „ daimî müstahdemlerin sayısı	6.880
[Toplam]	26.774
olup	

Lira

Memur ve muallimlerle daimî müstahdemlere senede	12.736.156 maaş
Muvakkat müstahdemlere „	2.891.458 ücret
[Toplam]	15.627.614

Bu yekûna bina ve arazi vergilerinin hususî idarelere devri esnasında maliyeden verilen memurlar dahil değildir.

Hizmetler

Maarif İşleri:

İlk tahsil çağında bulunan 2.079.606 çocuğun 682.111'i mekteplere devam etmekte olup nisbet % 33'tür.

4.851'i köylerde 1.299 şehirlerde olmak üzere mevcut 6.150 ilkmektebin 4.653'ü üç 1.497'si beş dershanelidir.

13.711 muallimin 6.889'u köylerde, 6.822'si şehirlerdedir.

[1]928-[1]934 devresinde yedi sene içinde maarif işlerine 99.246.362 lira sarfedildiğine göre senelere düşen vasatî miktarı 14.178.401 liradır.

[1]928 senesinde maarif işlerine tahsis edilen para 15.5 milyon lira iken [1]934 senesinde 11.844.546 liraya düşmüştür.

Umumi Müfettişliklerde

Birinci Umumî Müfettişlikte:

311'i şehir ve kasabalarda 56'sı köylerde 367 muallim, 48'i üç, 42'si beş dershaneli 90 ilkmekteb mevcut olup sekiz vilâyette tahsil çağında bulunan 139 bin çocuktan 12.492'si mekteblere devam etmektedir. Nisbet % 9,3'tür.

Bu nisbet en yüksek olarak Bitlis'te % 18'e çıkmakta en aşağı olarak Hakkâri'de % 2'ye düşmektedir. Müfettişliği teşkil eden sekiz vilâyetin [1]934 bütçelerinden maarif işlerine tahsis ve

sarfedilen para yekûnu 359.505 lira olup umumî varidata nisbeti % 26'dır.

Trakya Umumî Müfettişliğinde:

Müfettişlik mıntakasını teşkil eden dört vilâyette 336 şehir, 889'u köy mekteplerinde 922 muallim, 469'u üç, 113'ü beş ders-haneli 582 ilmektep mevcuttur. Tahsil çağındaki 98.827 çocuğun 50.918'i mekteplere devam etmekte olup nisbet % 57,9'dur.

Bu nisbet Tekirdağ vilâyetinde % 78'e çıkmakta Çanakkale vilâyetinde % 30'a düşmektedir. Müfettişlik mıntakasındaki dört vilâyet maarif işlerine [1]934 yılında 531.449 lira ayrılmış olup bütçeler yekûnuna nazaran nisbet % 37'dir.

Üçüncü Umumî Müfettişlikte:

393'ü şehir, 468'i köy mekteplerinde olmak üzere 861 muallim, 325'i üç, 91'i 5 ders-haneli cem'an 416 ilk mektep vardır. Tahsil çağındaki 216 bin çocuğun 47.412'si mektebe devam etmekte olup nisbet % 22,3'tür. Bu nisbet Erzurum'da % 33'e çıkmakta, Ağrı'da % 8,5'e düşmektedir.

Müfettişlik mıntakasındaki 8 vilâyetle [1]934 senesinde maarif işlerine 698.744 lira tahsis edildiğine göre nisbet % 34'tür.

Dördüncü Umumî Müfettişlikte:

74'ü şehir ve kasabalarda, 68'i köylerde olmak üzere 142 muallim, 54'ü üç, 29'u beş ders-haneli 83 ilk mektep mevcuttur. Tahsil çağında bulunan 45.230 çocuktan 6.621'i mekteplere devam etmekte olup nisbet % 12,5'tir. Bu nisbet Elâziz vilâyetinde % 20'ye çıkmakta, Bingöl'de % 4,5'e düşmektedir. [1]934 yılında maarif işlerine ayrılan 173.000 lira bütçelerin % 32'sini teşkil etmektedir.

Sıhhat İşleri:

Vilâyet hususî idareleri tarafından tesis ve idare edilen 63 hastahane ve 59 dispanserde 3.179 yatak mevcut olup bu müesseseler 189 doktor, 47 eczacı, 88 kabile [kadın ebe], 116 küçük sıhhat memuru ve 123 hemşire tarafından idare edilmektedir.

[1]928-[1]934 senelerinde 7 yıl içinde sağlık ve içtimâî yardım işlerine 17.821.190 lira tahsis edilmiş olup senelere düşen vasatı 2.545.884 liradır. Bu miktar en çok olarak [1]928 senesinde 2.922.055 liraya çıkmış [1]934'de 2.269.767 liraya inmiştir.

Bu devre zarfında bataklık kurutma işlerine ayrıca 416.820 lira tahsis ve sarf edilmiştir.

Umumî Müfettişliklerde

Birinci Umumî Müfettişlikte:

Bu müfettişliği teşkil eden sekiz vilâyette beş hastahane, 120 yatak mevcuttur. 1934 senesinde müfettişlik mıntakasındaki vilâyetlerin sıhhat işlerine vilâyet bütçesinden 125.737 lira ayrılmış olup bu mikdar bütçelerin % 9'unu teşkil etmektedir.

İkinci Umumî Müfettişlikte:

Trakya Umumî Müfettişlik mıntakasmda vilâyetlere ait beş hastahanede 225 yatak mevcuttur. 1934 senesinde sıhhat işlerine ayrılan 118.025 lira bütçelerin % 8'ini teşkil eder.

Üçüncü Umumî Müfettişlikte:

Yedi hastahane ve 285 yatak mevcut olup 1934 yılında tahsis edilen 151.172 lira bütçelerin % 7,5'ğudur.

Dördüncü Umumî Müfettişlikte:

Bir hastahanede 51 yatak mevcut olup 1934 senesinde ayrılan 25.532 liralık tahsisat vilâyet bütçelerinin % 4,5'ğunu teşkil eder.

Nafla İşleri:

1928-1934 senelerinde vilâyet bütçelerinden yol işlerine yapılan sarfiyat yekûnu 48.264.548 lira olup senelere düşen vasatı mikdar 6.894.781 liradır. 1929 senesinde 9.201.186 liraya kadar çıkmış olan muhassasat [ödenek] 1933'te 5.265.275 liraya kadar düşmüş, 1934'te 7.235.680 liraya yükselmiştir. 1928-1934 devrelerinde yedi sene içinde tahsil edilen yol vergisi tutarı 66.631.634

lira olduğuna göre 18.367.086 lirası diğer hizmetlere tahsis ve sarf edilmiştir.

Vilâyet idarelerinin üzerinde çalışmakta olduğu 16.363 kilometre uzunluğundaki şoselerin 8.703 kilometrelik kısmı oldukça iyi halde olup 7.660 kilometrelik bozuktur.

Bu yollar üzerinde 14.931 beton, kârgir, ahşap köprü yaptırılmış, 9.883'ü tamir ettirilmiştir. Tesviye halinde bulunan 14.403 kilometrelik kısmından 8.403 kilometresinin sınai imâlatı yaptırılmıştır.

Umumî Müfettişliklerde

Birinci Umumî Müfettişlik Mıntakasında:

1922-1934 senelerinde; 820 kilometresi şose, 898 kilometresi tesviye halinde olmak üzere 1.714 kilometrelik yol, 33'ü beton kârgir, 121 ahşap olarak 154 köprü yaptırılmış, 192 kilometrelik tul üzerinde tamirat-ı esasiye icra ettirilmiştir. 1934 yılında sekiz vilâyette yol işlerine 334.085 lira sarfedilmiş olup bütçelerin % 24'ünü teşkil etmektedir.

Trakya Umumî Müfettişliğinde:

Aynı devrede; 274 kilometresi şose, 144 kilometresi tesviye halinde, 419 kilometrelik yol, 501'i beton ve kârgir, 142'si ahşap 642 köprü yaptırılmış, 314 kilometrelik tul üzerinde esaslı tamirat icra ettirilmiştir.

1934 yılında dört vilâyetin yollarında 409.443 lira sarf edilmiştir ki bu miktar umumî gelirlerin % 28'ini teşkil eder.

Üçüncü Umumî Müfettişlikte:

1922 -1934 senelerinde; 572 kilometresi şose, 644 kilometresi tesviye halinde 1.216 kilometre uzunluğunda yol yaptırılmış, 443'ü beton ve kârgir, 583 ahşap olmak üzere 1.026 köprü inşa ve 1.503 kilometrelik tul üzerinde esaslı tamirat icra ettirilmiştir. Müfettişliği teşkil eden sekiz vilâyet bütçelerinden 1934 yılında yol işlerine tahsis ve sarfedilen para 607.559 lira olup bütçeler varidatına nisbeti % 29'dur.

Dördüncü Umumî Müfettişlikte:

348 kilometrelik tesviyeli yol, 70 köprü yaptırılmış, 100 kilometre üzerinde esaslı tamirat icra ettirilmiştir.

1934 senesinde yol işlerine 171.702 lira tahsis edilmiş olup umumî varidatın % 31,5'ünü teşkil etmektedir.

Ziraat ve Baytarlık İşleri:

1928-1934 yıllarında vilâyet bütçelerinden bu işlere tahsis ve sarfedilen para mikdarı 9.609.807 lira olup senelere düşen vasatı 1.341.401 liradan ibarettir. 1934 tahsisatı geçen senelerden farklı olarak 1.722.601 liraya çıkmıştır. Vilâyet bütçelerinin % 6'sını teşkil etmektedir.

Tekaüdlük [Emeklilik] İşleri:

Vilâyet bütçelerinden maaş alan hususî idare memurları ile ilk mekteb muallimleri ve Ankara, İstanbul belediye memurları için tekaüdlük hakkı tanınmış olup bunların tekaüdlük muamelâtına merci olmak üzere 1933 yılında tesis edilen müşterek tekaüd sandığı 1933-1935 yıllarında % 2 - % 6 nisbetinde olmak üzere üç sene zarfında 1.493.455 lira iştirak hissesi tahakkuk ettirmiş, bunun 1.274.531 lirasını tahsil etmiştir. Yapılan tahsilattan 1.004.260 lira 4.690 memur ve muallimin tekaüd maaşlarına, 239.471 lira emeklilerin ikramiyesine, 27.865 lira sandığın teşkilât masraflarına tahsis edilmiştir.

Hasılı 1.271.665 liradır. Ankara ve İstanbul belediyelerinin üç sene içinde tahakkuk eden 444.624 lira iştirak hisselerine karşı 425.615 lira tahsilat yapılmış, bundan 420.755 lira ödenmiştir. 24.069 liralık istihkak bakiyesi 1936 yılına devrolunmuştur.

Yüzde ikiden başlayarak kısa bir zamanda yüzde altıya kadar çıkan iştirak hisselerinin yükselmek istidadı vardır. Bu mevzu üzerinde esaslı tetkikler yaparak önleyici tedbirler almak tasavvurundayız.

Belediyeler

1- Tarihçe:

Belediye işlerinin nizam ve kanuna bağlanması yarım asır evveline aittir.

1293 [1877]'de neşredilen Dersaadet [İstanbul] ve Vilâyet Belediye Kanunları 1930 senesine kadar meriyet [yürürlük] mevkiinde kalmıştır.

Belediye nizamını kurmak ve medenî ihtiyaçları karşılamak vasıflarından mahrum olan bu kanunlar, sultanlar zamanında tamamen tatbik edilmemek yüzünden büsbütün zaafa uğramıştı. Yeni rejim, belde hemşehrilerinin mahallî mahiyeti haiz müşterek ve medenî ihtiyaçlarını tanzim ile mükellef olan bu müesseseyi yeniden ve asrın icaplarına uygun şekilde kurmağı istihdaf ederek [1]930 yılında modern telakki ve esasları ihtiva eden elimizdeki kanunu verdi.

Asırların ihmali, harp ve istilâların araya girmesi yüzünden baştan aşağı harap ve perişan bir hale girmiş olan beldelerimizi yeniden kurmak, bütün beledî ve medenî tesisleri meydana getirmek mevki ve ıztırlarında [mecburiyetinde] bulunuyorduk.

Geçen zamanlarda, cihanın her tarafında belediyeler, bütün beledî, medenî, sıhhî ve içtimai tesislerini kurmuş, belde sakinlerinin bedayiini karşılamış, müesseselerini yeni ihtiyaçlara göre tanzim etmiş bulunuyorlardı.

Realitelere ve müsbet hakikatlara dayanan, bütün ihtiyaçları gören ve zamanında tedbirlemeyi bilen Atatürk inkılâbı plânlı hareketle işe başladı.

2- Manzara ve Vaziyet:

Belediye teşkilâtı mevcut olan 4.138.372 nüfuslu 516 şehir ve kasabanın varidat yekûnu 18.644.065 lira olup bunun 10.150.000 lirası Ankara, İstanbul, İzmir, Adana, Bursa, Samsun'a ve 8,5 milyon lirası 510 belediyeye aittir.

Gelirlerine göre belediyelerimizin tasnifi şu şekli arzeder:

Varidatı 500 liraya kadar olan belediyeler sayısı:	4
Varidatı 1.000 liraya kadar olan belediyeler sayısı:	26
„ 2.000 liraya kadar olan belediyeler sayısı:	36
„ 3.000 liraya kadar olan belediyeler sayısı:	42
„ 5.000 liraya kadar olan belediyeler sayısı:	38
„ 25.000 liraya kadar olan belediyeler sayısı:	95
„ 50.000 liraya kadar olan belediyeler sayısı:	47
„ 100.000 liraya kadar olan belediyeler sayısı:	26
„ 500.000 liraya kadar olan belediyeler sayısı:	19
„ 500.000'den yukarı olan belediyeler sayısı:	3
[Toplam]	516

Şehir ve kasabalarda oturan ve belediye teşkilâtı olan 4.138.372 nüfusun belde masraflarına iştirak hissesi 18.644.065 lira olduğuna göre nüfus başına 4,51 lira isabet eder. Haritasından başlayarak, suyu, ışığı, yolu, sağlık ve temizlik, yangın teşkilât ve vesaiti olmayan, bütün tesisleri yeniden kurulmak zaruretinde bulunan şehir ve kasabalarımızın hayatı ve medenî ihtiyaçlarını bu kadar az gelirlerle karşılamamızın müşkülâtı aşîkârdır.

516 belediyenin 62'si vilâyet, 339'u kaza, 86'sı nahiye, 29'u köy belediyesidir. Cihan şümûl olanı iktisadî buhran, yeni vergiler ihdasına mani idi. Tahsilat nisbetleri günden güne düşüyordu. Bu manzara karşısında metotsuz ve plânsız hareket ve faaliyetlerin semere vermesine bittabi intizar edilemezdi.

3- Belediyeler Bankası:

İlk iş plânlı hareketi finanse edecek bir kurum meydana getirmek oldu. Bu maksatla [1]933 yılında 15 milyon lira sermayeli Belediyeler Bankası kuruldu.

Belediyelerimizin hepsine bütçelerinden ayırmakta oldukları % 5 iştirak hisselerile sermayesi çoğalmakta olan bu müessesenin bu günkü vaziyeti şu şekildedir:

Tahsil edilen sermaye : 4.467.883 lira

İkraz edilmiş ve edilecek miktar : 3.810.386 lira

Bugüne kadar elde ettiği safi kâr : 563.845 lira

Bidayette % 8 ile muamele yapan Belediyeler Bankası izhar edilen arzu ve talepler üzerine faiz miktarını % 6,5'e indirmiş, daha fazla tenkis [indirim] imkânlarını araştırmakla meşgul bulunmuştur.

4- İmar Hey'eti:

eşkil maksadı, şehir ve kasabalarımızın tanzim ve tesisi işleriyle amme hizmetleri için muhtaç oldukları parayı ikraz ve bu işlere tavassut ve kefalet olan Belediyeler Bankası, yeniden kurulmakla ve bin bir ihtiyaç karşısında bulunmakta olan belediyelerimizin bütün isteklerini bir anda yerine getirmek imkânından bittabi mahrumdu. İmar işlerini, hizmet tesislerini bir tertip sırasına koyarak buna göre mesai programları hazırlamak lâzımdı. Bu maksatla [1]935 yılında Belediyeler İmar Heyeti teşkil edildi. İlk tertip olarak nüfusu 10 binden yukarı yerlerin haritası ve müstakbel imar plânlarıyla içme sularını, kanalizasyona işlerini ve spor sahalarını mevzuuna aldı.

Geçen sene aldığımız bir kanunla teknik büro kuruldu. Mesai programı çizildi, içme suları ele alınarak plâna bağlandı.

Nüfusu 10 binden fazla olan 80 şehir ve kasabamızdan yirmi dördünün fennî su tesisatı mevcut olup 179.000 nüfuslu Adana, Mersin, Tarsus ve Gaziantep'in 1.007.403 liraya balığ olan tesisa-

tın ihaleleri yapılmış, Aydın, Muğla, Kütahya, Eskişehir tesisatı münakasaya çıkarılmıştır.

Merzifon, Tekirdağ, Uşak, Elâziz, Erzurum tesisatının münakasaya çıkarılması yakındır. Projeleri mahallince ihzar ettirilen 15 şehir de yakında münakasaya çıkarılacaktır. Geri kalan 25 yerin projeleri mevcut olmadığından ihzarı temin olun-maktadır. [1]940 yılında nüfusu on binden fazla olan 80 şehrin fennî su tesisatı ikmal edilmiş bulunacaktır. Plâna alınan 56 şehir ve kasabanın içme suları tesisatının on milyon lira sarfile meydana geleceği keşfe müstenit hesaplardan anlaşılmıştır. Bundan sonra [1]940-[1]945 devresinde ikinci plâna nüfusu beş bin ile on bin arasında olan şehir ve kasabaların içme suları alınacaktır.

Şimdiye kadar İstanbul'da dahil olduğu halde en büyük şehirlerimiz bile muntazam haritaları yaptırılmamıştır. Hiç birinin imar plânı yoktur. Hey'etin mevzuuna dahil olan harita ve plân işleri üzerinde yapılan tevakkufların yakın bir atide [gelecekte] fiiliyat sahasında yer alacağı kuvvetle ümit edilebilir. Fen teşkilâtı genişledikçe diğer işlerin de tertip sırasile realize edilmesine çalışılacaktır.

5- Belediyeler Kongresi:

Geçen [1]935 yılının 24 İlkteşrini [Ekim]'nde ilk defa olarak devlet merkezinde Birinci Türk Urayları [Belediye Başkanları] Kurultayı toplanmıştır. İmar hareketlerini mütesanit ve ahenktar kılmak için şehir mümessilleriyle yakından temasa geçmeyi, tatbikattan alınan neticeleri hep birlikte mütalea etmeyi muvafık bulduk. Toplantı bu maksada istinat ediyordu.

6- Kurultay:

- 1- Bayındırlık,
- 2- Gelirler,
- 3- Hayat ucuzluğu işlerini ele alarak önemli çalışmalardan sonra iyi sonuçlara vardı.

A- Bayındırlık işlerinde:

1- Şehirlerimizin sınırlarını bu günkü nüfus sayısı ile elli sene sonrası için beklenen nüfus artmasına göre sıhhi, ekonomik, sosyal bakımdan tahdit etmek ve bunun haricinde hiç bir suretle mahalle teşkiline ve iskâna müsaade etmemek.

2- Şehirlerin hal-i hazır durumunu gösterir haritalarile müstakbel imar plânlarını hazırlamak.

3- Belediyelerimizde küçük kadrolu dahi olsa mutlaka kuvvetli fen hey'etleri bulundurmak.

4- Belediyelerin fen memuru bulmaktaki müşkülâtını ortadan kaldırmak için kâfi miktarda fen memuru yetiştirmek ve [bunların] maaş ve ücretleriyle diğer belediyeçilik vezaifinden doğan masrafların [...] hariç tutulması hususunu kanun ile temin etmek.

5- Belediyeler imar hey'eti fen bürosunu kurmak.

6- Plân tatbikatı plân içindeki tekmil arsaların kıymetini yükseltmekte ve arazi sahipleri bu cihetten faydalanmaktadır. Belediyelerin de bayındırlık plânı tatbikatı için çok arsa ve araziye ihtiyaçları olacağından plân tatbik edilen yerlerde yollar, yeşil sahalara ve serbest arazi için lâzım gelen yerleri masrafsız temin etmek ve ayrıca belediyeye bir nisbet dahilinde meccanen arsa terki için yeni bir kanun formülü bulmak.

7- Masraflara karşılık olarak plân tatbikatından gelir temin etmek.

B- Yeni gelir kaynakları bulmak ve mevcut gelirleri artırmak mevzuu üzerinde:

1- Belediye sınırları dahilindeki yol mükelleflerine, şehir meclisleri kararile belediye hissesi olarak üç liraya kadar zam yapabilmek salâhiyetinin verilmesi.

2- Evvelce Evkaf'a ait iken belediyelere devredilmiş olan hakların tamamen belediyelere verilmesi ve Evkaf'ın malî imkân nisbetinde belediyelere yardım etmesi.

3- Toptan satılan eşyanın, mecburî olarak ufak bir resim mukabilinde belediye kantarile tartılması.

4- Bina ve kazanç vergilerinden ayrılan belediye hisselerine ait nisbetlerin arttırılması.

5- Mezruatın [ölçülerin] muhafazası hususundaki hizmete karşılık olarak istifade edenlerden bu masrafların alınması.

6- Muhtarlık işlerinden belediyelere devredilen hizmetler mukabilinde ücret alınması.

7- Tahakkuk ve tahsil sistemlerinin sadeleştirilmesi.

8- İnhisara tabi bazı maddelerden belediyeler için birer hisse ayrılması.

9- İnşaat ve tamirat ruhsatnamesinin arttırılması.

10- Resmî dairelerin münakasa ve müzayede işlerinden de resim alınması.

11- Evleneceklerden belediye meclisinin tanzim edeceği tarife göre harç alınması.

12- Beledî mahiyeti haiz olan bazı teşebbüsât ve menafîin belediyelere terk ve devrolunması.

13- Sigorta şirketlerinin itfaiye masrafı iştirak hisselerinin arttırılması.

14- Belediyelerin mecburî olarak yapmakta oldukları hizmetlerin ve bunlara ait tesislerin kâr kastı olmadığından vergilerden muafiyetinin temini.

15- Elektrik, havagazı, su sarfiyatı bedellerinden belediyelere hisse ayrılması.

16- Belediye vergi ve resimlerinin resmî müesseselere de teşmili.

17- Devlet sermayesi ile teşekkül etmiş müesseselerin şahıslar gibi belediye vergi ve resimlerine tâbi tutulması.

18- Sağlık müesseseleri masrafı karşılığı olarak sağlık vergisi adlı şahsî bir vergi ihdası.

19- Ampul satışının belediyeler hududu dahilinde imtiyaz şeklinde belediyelere verilmesi.

20- Belediye hastanelerinde tedavi edilecek resmî ve hususî müessese memurlarının tedavi ücretlerinin bu müesseselerden alınması.

21- Umumî nakil vasıtalarında yolcu ücretlerine belediyeler için küçük bir resim ilâvesi.

C- Hayatı ucuzlatma işinde:

1- Pazar yerlerinin çoğaltılması.

2- Belediye ve hususî idare sınırları dahilindeki yolların yapılması, belediye sınırı haricinde seyrüsefer eden otomobil ve kamyon tarifelerinin murakabesi için Dahiliye Vekâleti'nin tetbir alması, havayıcı zaruriye eşyası üzerinde deniz ve demiryolları nakliyatında bir az daha tenzilât yapılması.

3- İhtikâra [karaborsaya] karşı müessir mücadelede bulunabilmek için belediye encümenlerine ceza ve tatbikat bakımından salâhiyet verecek bir kanun vazı.

4- Ekmek, et, sebze ve meyve üzerinde tetbirler alınması.

A) Ekmek buğdayın satış tarzının tesbiti, ölçü ile satışın menî, fırınların tanzim ve ıslahı, ekmeğin satış fiyatının kontrolü, ekmeğin çeşni itibarile de kontrolü.

B) Et: Fenni mezbahalar ve soğuk hava mahzenlerinin ve bunların yanında vücuda getirilmiş sınai tesisatın sayesinde tali hasılatın kıymetlendirilmesi, küçük kasabalarımızda belediye reislerinin et fiatlarile günü gününe meşgul olması.

C) Sebze ve meyve: Pazar yerlerine kuvvet verilmesi. Küçük şehirlerde, sebze ve meyvevi şehre getiren müstahsillerin mallarını barındıracak münasip han ve saire gibi tesisat vucude getirilmesi. Haller tesisi.

5- Büyük şehirlerimizde nakliye vesaitinde mümkün olan tenzîlâtın yapılmasına çalışılması gibi esas tedbirler kararlaştırılmıştır.

Bunlardan bir kısmının tatbikatına geçilmiş, zaman, kanun ve tesis mevzuu olanlar üzerinde de tevakkuflar yapılmıştır.

Kongreye senelik gelirleri 20 bin liradan fazla olan belediyeler iştirak ettirilmiş, diğerlerinden raporlar almak suretile müşterek talepler bir araya toplanıp mütalâa olunmuştur.

7- Gelirler:

1934 varidat hesab-ı kat'ilerine göre 516 belediyenin cibayet [tahsil] ettiği 18.644.065 liralık varidatın 4.813.530 lirası devlet vesaitile, 13.078.089 lirası vesait-i hususiye ile yapılan tahsilattan, 665.223 lirası istikrazlardan, 87.223 lirası yardımdan elde edilmiştir.

Varidat Tablosu:

Müsakkafattan [Bina vergisinden]	779.131
Kazançtan	682.553
% 10 gümrük hissesinden	3.351.846
Tanzifattan [Temizlik işlerinden]	1.114.138
Tenvirattan [Aydınlatma işlerinden]	636.136
İnşaat ruhsatıyesinden	65.232
Lubiyattan [Eğlenceden]	176.672
Numara ve numaratajdan	16.769
Fennî tathirat [temizleme] ve tebhirattan [ilaçlamadan]	9.202
Tente, siper ve saçaktan	39.137
Pazar, panayır, sergi işgaliye	424.815
Levha, yazı, ilân	125.803
Evzan [ölçü], damga	30.336
Kontrato harcı	245.597
Kantar, kile	159.591
İhtisap [belediye]	305.271
Dellâliye	225.767
Vesait-i nakliye	287.133
Mevadd-ı müşteile, ardiye ve istihlâk resmi	541.373
Şerefiye	25.714
Lâğım, kaldırım nısıf hissesi	29.717
Tecrübe, rapor, ehliyetname harçları	62.763

Harita, plân, kroki, keşif	14.393
Hafta tatili	157.660
Belediye vergilerinden % 10 ceza	32.311
Belediye mektumatından ceza	4.928
Ceraim-i belediye [belediye suçları] para cezaları	149.491
İmtiyazlı şirketlerden belediye hissesi	451.232
Sigorta şirketlerinden itfaiye hissesi	109.915
Fazla-i mehuzattan [Gelir fazlasından]	377.652
Müşterek masraflardan	5.189
Emlâk ve akar icarı	661.128
Emlâk, arsa ve yol fazlası hissesi	653.598
Köhne eşya ve enkaz fazlası	23.698
Mezbaha hasılatı	2.110.934
Et nakliye hasılatı	34.855
Hasılat-ı müteferrika	501.673
Elektrik hasılatı	323.346
Otlakiye hasılatı	4.555
İska [sulama]	7.681
Mezarlıklar	19.610
Teberru ve muavenet	85.913
Eczahane hasılatı	11.482
Sular hasılatı	320.218
İstikraz	665.228
Emanet	30.577
Muhtarlık işleri	9.274
Muhtelif tahsilat	1.768.606
Kazan, motor, inbik	10.969
Emraz-ı zühreviye [zührevi hastalıklar] mücadele karşılığı	32.883
İskele müruriye	640.027
Vilâyetten muavenet	87.223
[Toplam]	18.644.065

Hizmetlerin Gelirlerle Mukayesesi ve Rakamlarla İfadesi:

Tanzifat [Temizlik]:

Belediyelerin tanzifattan temin ettiği varidat	1.114.138
Temizlik işleri için sarfettikleri para	1.299.349

lira olup temizlik işlerinin belediyeler aleyhine yüklettiği masraf fazlası 185.211 liradır.

Tenvirat:

Belediyelerin tenvirat işinden temin ettiği varidat 959.482

Belediyelerin tenvirat işlerine tahsis ettiği para 1.232.103 lira olup bu hizmetin belediyeler aleyhine tahmil ettiği masraf fazlası 272.621 liradır.

Sular:

Belediyelerin su işlerinden temin ettiği varidat 320.218

Belediyelerin su işlerine tahsis ettiği para 728.940 lira olup hizmetin belediyelere verdiği açık miktarı 408.722 liradır.

Sağlık İşleri:

Bu hizmet belediyelerde hemen hemen karşılıksız gibidir. Belediyelerin, zührevî hastalıklarla mücadele tertibinden aldığı 44.365 liraya mukabil sağlık işleri için tahsis ettiği para 1.375.721 liradır.

Yol, Kaldırım, Kanalizasyon İşleri:

Belediyelerin bu hizmet mukabilinde şerefiye ve (yeni kaldırım, lâğım inşaat masrafının nısıf [yarım] hissesile) yol fazlalarından temin ettiği varidat 709.029 lira olmasına karşı bu işler için sarfettikleri para 2.387.219 lira olup aradaki mühim fark 1.678.190 liradır; ki varidatın % 10'unu teşkil eder.

Bunlardan başka mahallî mahiyette mecburî hizmetlerden olan harita, plân, kroki, mezarlıklar, ölçülerin muayenesi ve damgalanması ve belediye sınırı dahilindeki mezruat [ekinler] ve magrusatın [etlerin] muhafazası gibi hizmetlerin mukabili de hemen hemen yok gibidir. Kezalik belediye sınırları dahilindeki muhtar ve ihtiyar hey'etlerini kaldıran kanunun belediyelere tahmil ettiği vezaifin ifası için belediyeler [1]934 yılında 33.502 lira tahsis etmiş, buna mukabil ücret alınmamıştır.

Amme hizmetleri için meydana getirilen tesisin gelirleri 661.128 lira olduğu halde, bunlar için belediyelerin sarfettiği para 1.139.604 liradır.

Hizmetler içinde belediyelere masraflarından üstün varidat temin eden mezbahalardır.

2.416.205 lira gelire mukabil 457.402 lira masraf vardır. Bundan sonra ikinci derecede iskele ve rıhtımlar gelir. Bunların 640.027 lira varidatına karşı masrafı 28.514 liradır (8/6/1936 tarih ve 3004 sayılı kanun mucibince mühim kısmı İktisat Vekâleti'ne geçmiştir).

Pazar, panayır ve sergiler de belediyeler için mühim bir varidat menbaıdır. Fakat masrafları da 2/3'ünü bulmaktadır. Bu tertipteki gelir 424.815 lira olup masraf 265.852 liradır.

Dellâliye, belediyelere safi olarak 177.612, levha, yazı, ilân gibi işler safi olarak 104.059 lira temin etmektedir.

Müteferrik hasılat, müteferrik masrafları karşılamakta ve belediyelerin şehriayın masraflarına ve masarif-i gayrı melhuza ile fevkalâdelerine kâfi gelebilmektedir.

Belediyelerimiz için dolgun varidat kaynaklarından biri olan ve yılda 541.373 lira temin eden mevaddı müşteile istihlâk resmi Devlet Şûrası'nın 26/11/1935 tarihli ve 32/172/167 sayılı kararla belediyeler aleyhine hükme iktiran etmiştir.

8- Masraflar:

Aynı sene içinde vukubulan 17.251.086 liralık tediye 5.232.677 lirası maaş ve ücretlere, 12.818.409 lirası hizmetlere aittir.

Kısımlar İtibar ile Masraf Tablosu

	Lira	Nisbeti
1- İdare ve hesap	3.898.045	% 22
2- Sıhhat ve içtimâî yardım	1.827.811	% 10
3- İmar ve tezyin	3.865.020	% 22
4- Tanzimat ve tenvirat	2.098.165	% 12
5- Masarif-i mütenevvia	5.521.914	% 32
6- Masarif-i fevkalâde	40.071	binde 3

Masraf Tablosundaki Kısımların Tahlili

1- Maaşat ve Ucurat [ücretler]:

	Lira	Maaş ve Ücretler Yekûnuna Naza- ran % Nisbeti
Belediye Reisleri, Encümen, yazı işleri maaş ve ücretleri	730.392	% 14
Muhasebe ve tahsilat	871.232	% 18
Zabıta-i belediye	507.648	% 10
Sihhat memurları	693.689	% 13
Baytar ve mezbaha memur ve müstah- demleri	135.524	% 2,5
Fen işleri	220.102	% 4
Temizlik işleri	335.618	% 6
Hademeler	673.462	% 13
Diğer memur ve müstahdemler	994.560	% 19
[Toplam]	5.232.677	

2- Sihhat ve İçtimai Yardım Kısımının Tahlili:

	Lira	% Nisbeti
Umur-ı sihhiye teşkilat masrafları	302.583	% 1,7
İçtimai yardım	320.610	% 1,8
Mezbaha ve umur-u baytariye masrafları	240.462	% 1,5
Sihhi teşkilata ait masarif-i mütenevvia	270.467	% 1,6
Sihhat memurları	693.689	% 4
[Toplam]	1.827.811	

3- İmar ve Tezyin Kısımının Tahlili:

	Lira
Tamirat	49.082
Abide ve meydanlar	91.911
Yol küşadı [açılışı]	933.492
Tehlikelerin izalesi masrafı	5.773
Mimar ve kalfa ücreti	21.896
Keşif masrafları	38.405
Alat-ı hendesiye	4.440
Su kontrol memurları maaşı	19.690
Park, bahçe masrafları	127.151

Harita ve plan masrafları	42.441
Kaldırımlar inşa ve tamirâtı	293.317
Su yolları	666.202
Lağım-lar	669.523
Köprüler inşa ve tamirâtı	281.799
Umumi helalar	38.234
Mühendisler ücreti	29.512
Fen memurları maaşı	108.233
Makinistler maaşı	40.771
Su memurları maaşı	43.048
Tesisat-ı elektrikeye	335.196
[Toplam]	3.865.020

4- Tanzifat ve Tenvirat Kısımının Tahlili:

Lira

Temizlik işleri: (maaş ve ücretler yekûna girmektedir)	1.201.258
Tenvirat „ : („ „ „ „ „ „) ""	896.907
[Toplam]	2.098.165

5/6- Mütenevvi ve Fevkalâde Masrafların Tahlili:

Lira

Dava vekili, tellaliye, ikramiye numarataj	267.423
Mahalle mümessilleri, muhabere, intihap gibi masraflar	909.205
Şehriayın ve masarifat-ı melhuza	312.852
İhtiyat akçesi	462.623
İstimlâk	525.992
İstikrazlara karşılık	620.779
Pazar, panayır ve sergiler	265.852
Muhtelif bankalara iştirak hissesi	1.024.522
Satın alınan ve inşa olunan binalar	726.126
Muhtelif ve müteferrik masraflar	408.950
[Toplam]	5.521.974
Fevkalâde masraflar	40.071

Varidatın Devlet ve Mahalli Vesaite Göre Tahsil Vaziyeti:

	Lira	% Nisbeti
Devlet vesaiti ile tahsil olunan	4.813.530	% 24
İstikrazlar	665.223	% 2,4
Vilâyetlerden yardım	87.223	binde 4
Mahalli vesaitle tahsil olunan	13.078089	% 72,5
[Toplam]	18.644.065	

Gelirlerine Göre Belediyelerimizin Tevezzü [Dağılım] Şekli

Varidatı 1.000 liraya kadar olan belediyelerimizin sayısı:	28
„ 3.000 „ „ „ „ „	40
„ 4.000 „ „ „ „ „	52
„ 5.000 „ „ „ „ „	40
„ 10.000 „ „ „ „ „	123
„ 25.000 „ „ „ „ „	100
„ 50.000 „ „ „ „ „	46
„ 100.000 „ „ „ „ „	26
„ 500.000 „ „ „ „ „	20
„ 500.000'den yukarı olan belediyelerin sayısı	3
[Toplam]	516

Bu varidatın 10.150.000 lirası 6 şehire, 8,5 milyon lirası 510 belediye aittir. Belediye varidatının çoğaltılması çare ve tedbirleri araştırılırken bir taraftan da gelirleri en az masrafla elde etmek keyfiyeti üzerinde ehemmiyetli tevakkuflar yapmak zarureti hissettik. Belediye bütçelerinin yapılma şekilleri, belediye paralarının harcatma usulleri, kati hesapların yapılma şekli ve tasdik sistemi ehemmiyetle tetkike değer mevzulardandır. Belediye gelirlerini en az masrafla elde etmek ve murakabeyi daha esaslı ve alâkalı safhalara intikal ettirmek için idare-i hususiyeleri tahsil ve muhasebe teşkilâtile birleştirmek, tahakkuk ve muhasebe usulünü basitleştirmek ve bütün hizmetleri programa bağlamak yolunda tetkikler yapmakta ve harekete geçmek üzere bulunmaktayız.

9- Kadrolar:

Belediye hizmetlerinde çalışanlar 3.976'sı memur, 6.987'si müstahdem olmak üzere 10.959 olup senelik maaş ve ücretleri tutarı 5.232.676 liradır.

10- Umumî Müfettişlikler:

Birinci Umumî Müfettişlik mıntakasında mevcut 49 belediye sınırı içinde 235.242 kişi bulunmaktadır. Bu belediyelerin bütçeleri yekûnu 617.462 lira olduğuna göre nüfus başına 2 lira 60 kuruş isabet eder.

Bu Umumî Müfettişlik mıntakasında varidatı binden aşağı	11
Varidatı 1.000-2.000 arası	12
Varidatı 2.000-3.000	4
Varidatı 3.000-4.000 „	4
Varidatı 4.000-5000 „	1
Varidatı 5.000-10.000 „	9
Varidatı 20.000-30.000 „	2
Varidatı 30.000-40.000 „	3
Varidatı 50.000-100.000 „	1
Varidatı yüzbinden yukarı	2
[Toplam]	49

belediye mevcuttur.

Trakya Umumî Müfettişliği mıntakasında bulunan 29 belediye hududu dahilindeki nüfus miktarı, 202.846, varidatı 657.444 liradır. Nüfus basma 2 lira 68 kuruş düşmektedir. Müfettişlik mıntakasını teşkil eden dört vilâyet dahilindeki belediyeler, gelirleri itibarile şu şekilde inkisam eder:

	Adet
Gelirleri 1.000-2.000 lira arasında	5
„ 2.000-3.000 „ „	3
„ 3.000-4.000 „ „	5
„ 4.000-5.000 „ „	2

„ 5.000-10.000 „ „	8
„ 10.000-20.000 „ „	5
„ 30.000-40.000 „ „	<u>1</u>
Yekûn	29

Üçüncü Umumî Müfettişlik mıntakası dahilinde 47 belediye mevcut olup 215.054 nüfus bulunmakta ve bu belediyeler 519.584 lira varidat cibayet etmektedirler. Nüfus başına 2 lira 45 kuruş isabet eder. Bu müfettişlik mıntakasında mevcut 47 belediyenin gelirleri itibarile taksimi şu şekli arz eder.

Gelirleri 1.000 liradan aşağı	12
„ 1.000-2.000 lira arasında	14
„ 2-3 bin lira arasında	4
„ 3-4 bin „ „	4
„ 4-5 bin „ „	2
„ 5-10 bin „ „	5
„ 10-20 bin „ „	4
„ 20-30 bin „ „	1
„ 30-40 bin „ „	<u>1</u>
Yekûn	47

Dördüncü Umumî Müfettişlik'te 45.854 nüfuslu 17 belediye mevcut olup senelik gelirleri yekûnu 117.462 liradır. Vasati olarak her nüfusa 2 lira 45 kuruş düşmekledir. Müfettişlik mıntakadaki 17 belediye gelirleri itibarile şu vaziyettir:

Gelirleri 1,000 liradan aşağı olanlar	7
„ 1.000-2.000 lira arasında olanlar	4
„ 2.000-3.000 „ „ „	3
„ 3.000-4.000 „ „ „	2
„ 20.000-25.000 „ „ „	<u>1</u>
Yekûn	17

11- Mukayese:

Yabancı memleketlerdeki belediyeler, bilhassa Almanya belediyeleri irad itibarile çok zengin oldukları halde belde masraflarına iştirak hissesi olarak Almanya'da nüfus başına 52 mark, Amerika'da 75 dolar, Peşte'de 330 penkü düşmektedir.

Yabancı memleketlerde belediyelere verilmiş olan irad ve gelirlerin çoğu bizde devletin veya vakfın elindedir. Belediye müesseseleri vergiye tabidir. Hatta mecburî vazifelerine taallûk eden tesisleri bile -elektrik gibi- vergiye tabi tutulmaktadır.

12- Kurslar:

Mahallî idarelere mensup vilâyet ve belediye memurlarının teknik bilgilerini artırmak ve tatbikatta vahdet temin etmek maksadile bu sene devlet merkezinde bir meslek mektebi açmak teşebbüsüne girişmiştik. Vaktin darlığı bu arzunun yerine getirilmesine mani oldu. Gelecek sene bu tasavvurun emr-i vaki haline getirilmesi mukarrerdir.

13- "Mondö Piyeté"ler:

Menkul rehni üzerine ikraz yapan bu müesseseler garpta, bilhassa Fransa'da çok ileri gitmiştir.

Mevzuatını celp ederek tetkikat yaptık. Bu sene Ankara, İzmir, İstanbul gibi muayyen yerlerde birer müessese kurmak tasavvurundayız.

14- Tekaiütlik İşleri:

İstanbul ve Ankara belediyelerinde çalışan memurlardan maa-dası tekaüt hakkına malik değildirler. Diğer memurlar gibi bunların da istikbalile alâkadar olmak zaruridir. Bu iş üzerinde çalışmış olanları merkeze celp ederek bir proje hazırlamak tasavvurundayız.

1- Gelirlerin çoğaltılması ve yeni gelir kaynakları bulunması üzerinde çalışmakta olan gurup ihtisas encümeninin tesbit edece-

ği esaslar dahilinde bir kanun projesi hazırlayarak Yüksek Meclis'e sunacağız.

2- Belediye idareleriyle hususî idarelerin tahsil ve muhasebe teşkilâtının birleştirilmesi hem masraftan tasarruf ve hem de mura-kabe bakımından faideli neticeler verecektir. Bu mevzu üzerinde tevakkuf edilmiş ve tetkikata girişilmiştir.

3- Belediye ve hususî idare memurlarının, meslekî bilgilerinin arttırılması için merkezde bir meslek mektebi açmak tasavvurunu bu sene fiiliyat sahasına intikal ettirmek emelindeyiz.

4- Belediye teşkilâtında esas olan nüfus miktarını iki binden beş bine çıkartmak nüfusu beş binden aşağı yerleri Köy Kanunu'nun hükümlerine tabi tutmak muvafık olacaktır. Aynı zamanda nüfusları belediye teşkiline müsait olmadığı halde inkişaf kabiliyetini arzeden yerlerde Belediye Kanunu'nun bazı hükümlerinin tatbiki iyi sonuçlar verecektir. Mevzuatımızda bunlara muvazi tadil ve tesisler yapmağı düşünüyoruz.

5- Pazar yerlerinin çoğaltılması, fırınların ıslahı, soğuk hava depolan tesisi, talî hasılatının kıymetlendirilmesi gibi belediyeler kongresinin kararlaştırdığı esaslar üzerinde yürünerek hayat ucuzluğunu tahakkuk ettirmek, üzerinde hassasiyetle tevakkuf ettiğimiz mevzulardandır.

6- İmar heyetinin fen teşkilâtını genişleterek şehir ve kasabalarımızın harita ve plân işlerini ele almak, sırasile diğer işlere geçmek tasavvurundayız.

7- Tekaüt hakkından mahrum olan istanbul ve Ankara belediyelerinden maada belediye memurlarının istikballerini temin için bazı tedbir ve esaslar üzerinde tevakkuf etmek arzusundayız.

Köyler

1- Tarihçe:

Son sayıma göre 12.400.000 kişi köylerde yaşamaktadır. Umumî yekûna göre nisbet % 78'dir. Ancak köy mahiyetindeki küçük kasabaları hesaba ithal edersek yekûn 14 milyona; nisbet % 87' ye çıkar.

Cumhuriyet tarihine kadar köyler nizam ve kanun altına alınmamıştı. Gerçi 1281 [1865] tarihli mülkî teşkilât ve 1287 [1871] tarihli idare-i umumiye-i vilâyet nizamnamelerinde köyler hakkında bazı hükümler tesis edilmişse de varlık hükmî şahsiyet şeklinde mütalea ve ifadesi [1]340 [1924] tarihli Köy Kanunu'nda yer almıştır.

2- Umumî Manzara ve Vaziyet:

Topladığımız malûmata göre muhtarlıkla idare olunur 38.494 köyümüz vardır. Bunun 11.175'ni nüfusu yüz elliden aşağı köyler teşkil etmektedir. Nüfusu 150'den fazla olan köylerin ancak 25.409'unda Köy Kanunu tatbik edilmekte ve bütçe yapılmaktadır.

Nüfusu 150'den fazla köylerden:

151-300 arasında	11.769
301-500 arasında	8.655
501-1.000 arasında	5.507
1.001-1.500 arasında	952
1.501-2.000 arasında	262
2.000'den yukarı	147
[Toplam]	27.319

köy vardır.

Nüfusu yüz elliden aşağı köylerde 1.117.500 kişi bulunduğu hesabına göre halen bütçe yapan köylerde 11.283.452 nüfusun mevcud olduğu neticesine varılır.

3- Köy Gelirleri:

Yapılan tetkikata göre köy bütçeleri yekûnunun 12.292.846 lira olduğu anlaşılmıştır. Bu yekûna köylünün imece yolu ile ve bedenî mükellefiyetle yaptığı köy işleri dahil değildir. Yaz ve kış yevmiyelerinin vasatısi üzerinden yapılan hesaba nazaran tutarı 2.821.362 liraya balığ olmaktadır. Bununda ilâvesi halinde köy bütçeleri 15 milyonu geçer. Ancak köyler teşkilâtsiz, köy işleri murakabesiz olduğundan ve her yeni iş ve ihtiyaç karşısında senenin muhtelif zamanlarında yapılan hududsuz salmaların hesabı çok yerde tutulmamakla bulunduğundan bu rakamları hakikatin ifadesi olarak kabul etmek çok güçtür.

İmece hariç bütçeler yekûnu vasatisinden nüfus başına 110 kuruş; imece dahil 130 kuruş isabet etmektedir.

İrat ve servet üzerinden alınan devlet vergilerinin köylü nüfusa düşen vasatı mikdarı 227 kuruştur.

Vilâyet üzerine yapılan araştırmalarda köy masraflarına iştirak hissesinin en çok Kırklareli'nde 299 kuruşa çıktığı ve en az Muş'ta 22 kuruşa indiği görülmüştür.

Devletin köylüden aldığı irat ve servet vergisinden en çoğunun 350 kuruşa çıktığı ve Afyonkarahisarı'nda alınmakta olduğu ve en azında 91 kuruşa indiği ve Erzincan'da verilmekte bulunduğu anlaşılmıştır.

İmece hariç olmak üzere köy bütçeleri yekûnunun % 66'sını yani 8.003.336 lirasını salma suretile temin edilen gelirler teşkil etmektedir.

Buna imece mesaisi tutarı da katılınca bu rakamın 11 milyona yaklaştığı görülür ki, nüfus başına düşen vasatısi 100 kuruş demektir.

Gelirlerin 4.209.480 lirası; köy idarelerince alınmakta olan rüsum ve muhtelif hasılatın temin edilmektedir.

Hasılatın 315.622 lirası; imece suretile yapılan zeriyyâtın [tarım işlerinden] elde edilmektedir.

Rüsum ve hasılat tutarı köy bütçelerinin % 34'nü teşkil etmekte olup nüfus başına isabet eden miktarı 37 kuruştur.

4- Köy Giderleri:

Köy bütçelerinin 4.504.632 lirası muhtar, kâtib, imam, korucu, sığırtmaç gibi köyün aylıklı adamlarına; 7.788.214 lirası da muhtelif köy hizmetlerine tahsis ve sarf edilmektedir.

Buna nazaran umumî olarak bütçenin vasatı % 37'si teşkilâta, % 63'ü hizmetlere tahsis olunmaktadır.

5- Umumî Müfettişliklerde:

A) Birinci Umumî Müfettişlikte: Mıntaka dahilinde mevcut 893.303 nüfuslu 6.418 köyden 4.502'sinin nüfusları 150'den aşağıdır. Bunlar arasında beş, on, yirmi beş nüfuslu bir çok köyler vardır.

Bölgenin Köy Kanunu tatbik edebilecek 1.916 köyünden bugün ancak 396'sında kanun tatbik edilmekte olup mütebaki 1.520 köyünde henüz tatbikata geçilmemiştir.

Bütçe yapan 115.503 nüfuslu 396 köyle bütçe yapmayıp yalnız muhtar, imam, korucu gibi daimî adamları için teşkilât parası toplayan 273.600 nüfuslu 1.520 köyün gelirleri yekânı 248.592 olup bunun 198.838 lirası salmadan 49.754 lirası rüsum ve hasılat-ı mütenevviadan temin edilmiştir.

Bu hesaba göre bütçe gelirin 1.916 köyüne göre nüfus başına isabet eden vasatî miktarı 64 kuruş olup 51 kuruşu salma ve 13 kuruşu rüsum ve hasılat mukabilidir.

Bütçe yekûnlarına göre salma nisbeti % 80, rüsum ve hasılat nisbeti % 20'dir.

Bu bölgede köy aylıklı adamların senelik ücretlerine 177.325 lira ayrılmıştır ki gelir yekûnunun % 72'sidir.

Mıntaka köylüsü irad ve servet vergisi olarak devlete 1.017.316 lira vermekte olup nüfus başına isabet eden vasatî miktar 121 kuruştur.

B) Trakya Umumî Müfettişliğinde: Mıntaka içindeki 568.558 nüfuslu 1.284 köyden 158'inin nüfusu 150'den aşağıdır.

Köy Kanunu tatbik edip bütçe yapan 552.753 nüfuslu 1.126 köyün gelirleri tutan 1.413.224 lira olup bunun 937.340 lirası salmalardan, 475.884 lirası rüsum [vergi] ve hasılat-ı mütenevviadan temin edilmektedir.

Bu hesaba göre nüfus başına bütçe gelirinden 255 kuruş isabet etmekte olup bunun 169 kuruşu salma, 86 kuruşu rüsum ve hasılat karşılığıdır. Bütçe yekûnuna göre salma nisbeti % 66, rüsum ve hasılat nisbeti % 34'tür.

Bu bölgede teşkilât masrafına 433.425 lira ayrılmıştır ki gelir yekûnununun % 31'ni teşkil eder.

Mıntaka köylüsü servet ve irat vergisi olarak devlete 1.585.330 lira vermekte olduğuna göre nüfus başına isabet eden miktar 261 kuruştur.

C) Üçüncü Umumî Müfettişlikte: Mıntaka içinde 1.487.834 nüfuslu 4.772 köyden 1.407'sinin nüfusu 150'den aşağıdır. Köy Kanunu tatbik edebilecek 3.365 köyden 185 köyde kanunun tatbikatına başlanmamıştır.

Bütçe yapan 1.313.834 nüfuslu 3.180 köyle, bütçe yapmayıp da yalnız muhtar, imam, korucu gibi teşkilât parası toplayan 33.300 nüfuslu 185 köyün gelirleri tutan 979.550 lira olup bunun 744.184 lirası salmadan, 235.366 lirası rüsum ve hasılat-ı mütenevviadan temin edilmektedir.

Bu hesaba göre bütçe yekûnlarına nazaran nüfus başına 72 kuruş isabet etmekte olup bunun 55 kuruşu salmalardan, 17 kuruşu rüsum ve hasılat-ı mütenevviadan elde edilmektedir.

Bütçeler yekûnuna göre salma nisbeti % 67, rûsum ve hasılat nisbeti % 33'tür.

Bu bölgede teşkilât masrafına 382.322 lira ayrılmıştır ki gelir yekûnunun % 38'ini teşkil eder.

Mıntaka köylüsü irat ve servet vergilerinden devlete 2.323.806 lira vermekte olup nüfus başına 156 kuruş düşmektedir.

D) Dördüncü Umumî Müfettişlikte: Mıntaka içinde 278.720 nüfuslu 1.874 köyden 1.138'inin nüfusu 150'den aşağıdır.

Köy Kanunu tatbik edebilecek 736 köyden 314'ünde kanunun tatbikatına geçilememiştir.

Bütçe yapan 108.400 nüfuslu 422 köyle bütçe yapmayıp yalnız muhtar, imam, korucu, sığırtmaç gibi teşkilât parası toplayan 56.520 nüfuslu 314 köyün gelirleri yekûnu 109.633 lira olup bunun 97.990 lirası salmadan 11.643 lirası rûsum ve hasılat-ı mütenevviadan elde edilmektedir.

Bu hesaba göre bütçe yekûnlarından nüfus başına 66 kuruş düşüyor. Bunun 59 kuruşu salma ve 7 kuruşu rûsum ve hasılat-ı mütenevvia geliridir.

Bütçe gelirine göre salma nisbeti % 89 ve rûsum nisbeti % 11'dir.

Bu bölgede teşkilât masrafına 66.675 lira ayrılmıştır ki umumî gelire nazaran nisbeti % 61'dir.

Mıntaka köylüsü irat ve servet vergisi olarak devlete 557.936 lira vermekte olduğuna göre nüfus başına 189 kuruş isabet etmektedir.

Netice:

Umumî Müfettişlik bölgelerine ait bu rakamlar gözden geçirilirse bilhassa 1. ve 4'üncü müfettişlik mintakalarında bulunan köylerin hizmet cephesinde büyük hareketleri mevcut olmadığı, çok yerlerde Köy Kanunu'nun tatbikatına geçilmediği tebarüz eder.

Esasen bütçe gelirinin % 61 - % 72'sini muhtar, imam, korucu, sığırtmaç... gibi en zarurî teşkilât masraflarına tahsis zaruretinde kalan ve gelirden nüfus başına ancak 64-70 kuruş isabet eden yerlerde bu teşkilât işlerinin bile hakkile yürütülemeyeceği ve ihtiyacı karşılamak imkânlarının elde edilemeyeceği pek tabiidir.

Kanun tatbikatını plânlı şekilde ileri götürmekte olan Trakya Umumî Müfettişliği mıntakasinda köylerin nisbeten toplu ve büyük oluşu, işlerin programa alınmış bulunuşu programa bağılı işler üzerinde bariz inkişaf husule getirmiştir.

6- Çare ve Tedbirler:

Manzara ve vaziyet bu şekilde olduğuna göre köylerin kalkınması, köy işlerinin nizam altına alınması ve bütün sahalarda refah ve inkişaf temini için bu mevzularda ciddî tedbirler almanın zarureti tebarüz eder.

Üzerinde durduğumuz ve etraflı tetkikler yaptığımız esaslar şunlardır:

- 1- Sayın Başbakan'ın buyurdukları gibi evvelâ külfeti nizam altına almak,
- 2- Köyleri teşkilâtlandırmak,
- 3- İşleri planlaştırmak,
- 4- Köy işleri üzerinde yakından ve devamlı murakabe temin etmek,
- 5- Memleketi bölgelere ayırarak her sahanın hareketlerine uygun mesai programları çizerek harekete geçmek,
- 6- Merkezde ve bölgelerde mütehasıs heyetler bulundurmak,
- 7- Kuvvetli mali bir kurum vasıtasile iş programlarına göre hizmet ve tesislere nizam ve inkişaf vermek,
- 8- Devlet, hususî idare ve belediyelerin yardımını temin etmek,
- 9- Bütçe ve muhasebe işlerini basitleştirmek,
- 10- Yardım numune tarlaları tesis etmek,

11- Kurslar açmak,

12- Kuvvetli köy neşriyat servisi kurmak.

1- Köy Kanunu'na göre salmanın ölçüsü yoktur. Servet ve kazanç her yerde başka başka ölçülerle hesaplanmaktadır. Bunu salim bir esasa bağlamak ve tatbikatta vahdeti temin etmek zaruridir.

Vergilere santim ilâvesi şekli üzerinde hayli tevakkuflar yaptık [durduk]. Köylünün en çok alâkadar olduğu bina ve arazi vergileriyle hayvanlar vergisini ele aldık. Bu vergilerin yekûnu 34 milyon liradır.

Köylerin bu günkü bütçe gelirlerini temin etmek için bu vergilere % 50 nisbetinde zam yapmak lâzım. Bu teşebbüs şüphesizdir ki sempati ile karşılanamaz. Gerçi yürüyen hakikat bu merkezdedir. Çok yerlerde küçük baş hayvana 20, büyüklerine 100-150, tarlanın dönümüne 20 kuruş üzerinden salma tahakkuk ettirilmiş, bazı yerlerde arazi vergisinin % 110'u esası tutulmuştur.

İkinci bir tertip olarak devlet bütçesinin yekûnu üzerinden yüzde hesabı, meselâ yüzde beşten köyler için toplu bir para ayırarak bunun ihtisas vekâleti olan Maliye Vekâleti'nce münasip görülecek vergilere zammı şikkını düşündük.

Ancak en salim ve yürüyecek şekli yine bu günkü vaziyetin ıslahı noktasında bulduk.

Yapılan hesaplar göstermiştir ki köylerin teşkilâtlandırılması ve hizmet cephelerinde yürünmesi için nüfus başına vasatı olarak iki lira köy masrafı tahakkuk ettirilmesi lâzımdır.

Bu esasa göre şu şekilde bir tadil maddesi teklif etmek tasavvurundayız:

Salma miktarı nüfus başına iki lirayı geçemez. Ve devlet tekâlinin [devletin koyduğu vergilerin] fevkine [üstüne] çıkamaz.

Alınan malûmattan anlaşıldığına göre köylünün devlete verdiği irat ve servet vergileri tutarı 27 milyon liradır. Bu hesaba göre nüfus başına isabet eden miktar 227 kuruştur.

2- Teşkilât bahsinde iki cihet nazar-ı dikkate alındı:

A: 200 ve daha ziyade evli köyleri olduğu gibi bırakmak,

B: Bu miktardan az olanları merkez ittihaz edilecek köye en çok 5 kilometrelik bir mesafe dahilinde ve bir merkez etrafında toplamak (Ormanlık olan bölgelerde mühim sebepler ve coğrafi zaruretler karşısında istisnaî olarak bu sahaların mesafesi merkezin 10 kilometre uzağına kadar gidebilir).

Yaptığımız hesaplara göre teşkilâtli bir köy vücuda getirmek; kanunların hükümlerini tatbik etmek, hizmet ve kalkınma hareketine geçmek için 200 evlik bir camia asgarî haddir.

Şimdilik tevhidî [birleştirilmesi] mümkün olan yerlerde manevî şahsiyeti birleştirmek, hizmet tesislerini muayyen merkezlerde toplamak, merkez ittihaz edilecek yerleri teşkilâtlandırmak suretile tatbik edilecektir.

Tatbikatta numune bölge, vilâyet ve köyleri, ön safa alınacak; metotlu hareket yapılacaktır.

Bazı yerlerde köyler değil evler bile dağınık bulunduğu ve memleketin bazı aksamı yolsuz olduğuna göre şimdilik bunların plân harici kalması zaruridir. Bundan sonra birlik merkezi ittihaz edilecek yerler haricinde yeni inşaat yapılmasına mani kanunî müeyyedeler koymak, bir tertip ve nizam altında her sene yüzde nisbetile nakil işini idare etmek plânın ana hatları arasında yer almıştır.

3- Hizmetler mahiyet ve ehemmiyetlerine, bölge ihtiyaçlarına göre plâna alınacaktır. Şimdilik beşer senelik on yıllık kalkınma programları hazırlanmıştır.

4- Plânlı tatbikata geçileceğine göre teftiş ve devamlı takip muvaffakiyetin yüksek amilidir. Aslî vazife sahibi olanların buna ne vakitleri ve ne de tekniği müsaittir. Bunun için münhasıran köy

işlerini murakabe ve takiple meşgul seyyar bir teftiş heyeti kurmak düşüncesindeyiz.

5- Karakterleri, coğrafi, iktisadî vaziyet ve münasebetleri birbirine uygun yerleri bir bölgeye toplamak ve memleketi 12 mıntakaya ayırarak her mıntakada bu günkü umumî müfettişliklerde olduğu gibi mütehassıs müşavir heyetler bulundurmak plânın tatbikini kâfil [üstlenen] tedbirler arasında mütalea edilmektedir.

Merkezde mahallî mahiyeti haiz ve mütenazır ihtisas teşkilâli kurmak tabii ve zarurî bir netice olarak kabul edilmiştir.

6- Belediyeler Bankası'nın kısa bir faaliyet devresinden alınan netice çok ümit verici mahiyet arzettiştir. Bütün mahallî işleri ve bu arada köy işlerini tedbirlemek ve nizam altına alarak program dahilinde yürütmek için geniş sermayeli kuvvetli bir mahallî idareler bankası tesisi zarureti hissettik. Hususî idare, belediye ve köy bütçelerinin iştirak hisselerile vücuda getirilecek bu kurum her sene üç buçuk dört milyon lira arasında sermaye temin edecektir.

7- Köy kalkınması umumî refah ile alâkadar olduğundan devlet bütçesinin, hususî idare ve belediye bütçelerinin bu harekete iştirakleri lâzım, hatta zaruridir.

8- Bu gün yeknesak bir bütçe formülü ve muhasebe usulü yoktur. Mevcut şekiller en iyi bir muhasibin bile içinden çıkamıyacağı derecede muğlaktır. Seviye ve elemana göre basitleştirmek, hesabı kat'îli bütçe usulü tatbik etmek zaruridir. Tedbirleri alınmıştır.

9- Her köyde çift başına en çok iki dönüm olmak ve mekteplerin harim [avlu] veya civarında bulunmak hem ziraî tatbikatı temin, hem istihsalâtı tezyit ve köye gelir temin etmek maksadile mecburî köy yardım tarla ve bahçeleri tesis ettirmek ve bunları da plân ve nizama almak düşüncesindeyiz.

10- Her bölgede küçük ziraat ve sıhhat memuru, köy kâtibi yetiştirmek için kurslar açmak muvaffakiyetin amilleri arasında mütalea edilmiştir.

11- Köylünün bilgisini yükseltecek faydalı neşirlere istikamet verilecektir.

X

UMUMÎ MÜFETTİŞ KONGRESİ'NİN 22/12/1936 SALI GÜNÜ TOPLANTISINA MAHSUS ZABITNAME SAAT: 11:25

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'nın Başkanlığında;

1- Birinci Umumî Müfettiş Abidin Özmen,

2- İkinci Umumî Müfettiş General Kâzım Dirik,

3- Üçüncü Umumî Müfettiş Tahsin Uzer,

4- Dördüncü Umumî Müfettiş Korgeneral Abdullah Alpdoğan,

5- Jandarma Genel Komutanı Korgeneral Naci Tınaz,

6- Gümrük Muhafaza Umum Komutanı Tümgeneral Seyfi Düzgören.

Samiin sıfatile Müsteşar İbrahim Sabri Çıtak, Mahallî İdareler Umum Müdürü Hasan Faik Türel, Hukuk Müşaviri Ekrem Ergüven, Matbuat Umum Müdürü Vedat Nedim bulunmuşlardır.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Celseyi açıyorum, arkadaşımız nüfus tahriri vaziyetini anlatacaktır. Aynı zamanda vukuat kaydı meselesini izah edecektir. Sayım işinin büyüklüğünü, icap ettirdiği masraf, köylerin dağınıklığı ve nahiyelelerin bile teşkilâtsiz oluşu müşkülâtın çokluğunu gösterir. Sayım ani değildir. Metodik olarak yapılmaktadır. Devam edecektir. Sayımda esas olan nüfusun adedidir. Fakat onun kadar mühim olan, kütüklerde vukuatın muntazam kaydedilmesi, yürütülmesi ve bunun devam ettirilmesidir. Biz bu hususta garbe nazaran geriyiz. Eski tarihlerde Avrupa

memleketlerinde bu vukuatı kiliseler zaptetmişlerdir. Binaenaleyh çok mazbut kalmıştır. Bizde bu işle dini müessese yani cami meşgul olmamıştır.

Bizde nüfus meselesile tanınmış kimseler meşrutiyetten beri meşgul olmuşlardır. Bu vaziyet Avrupa memleketlerinde muhtelif şekillerdedir. Komşu devletlerin vaziyeti tetkik edilmiştir. Bir kısmı belediyelere, bir kısmı muhasebe-i hususiyelere bırakılması şeklini ortaya attı. Fakat yapılan denemelere rağmen pratik ve kat'i bir şekil bulunmuş değildir, işe evvelâ yazımla başlanmalı denildi. Fakat yazım, sayımdan daha külfetli ve masraflı bir iştir. Maliye Vekâleti bu masrafın karşılığını bulamıyacağını söyledi. Biz bulalım dedik. Bizde yazım bir vergiye esas olacağı düşünülerek herkes çekinir. Bu masrafı idare-i hususiye çekemez. Devletin bir çok vezaifi idare-i hususiyenin omuzundadır. Hülâsa nüfus işi, nüfus yazım keyfiyeti yüzde yüz hallolunmuş bir iş değildir. Bu meselede yüksek tecrübeleriniz bizi tenvir edecek, irşatlarda buluncaktır.

En çok müşteki olduğumuz cihet sayımsızlık, yazımsızlık ve vukuatın doğru bir şekilde yürütülmemesidir. Talak [boşanma] vukuatının yürütülmesi eski mahkeme-i şer'îye usulü ile yapılmaktadır. Arkadaşlarımızın anlatacağı nüfus meselesinden vaziyeti daha iyi anlayacağız.

Üçüncü Umumî Müfettiş Tahsin Uzer: 700.000-800.000 Kürt göstermek, istatistiklere kaydetmek doğru mudur?

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: İstatistik başkadır. Sayım ankete taalluk eden nüfus meselesidir. Doğrudan doğruya sual sorularak anket yapılır. Avrupa'da her beş senede bir evlere matbu sual varakaları tevzi edilerek anket açılır. Akşam üstü gelip alınacağı söylenir. Her aile bu suallere cevap verir. Bu usulün bir mahzuru vardır. Genç bir adam 125 yaşındayım der, bekâr bir kimse 46 çocuğu olduğunu yazar. Bu fanteziler % 10 nisbetinde olur. Diğer doğ-

ru kısımlarla birbirini telâfi eder. Bizdeki de bu modaya tabi keyfiyettir.

1927 sayımı ile son 1935 sayımı arasında haylice fark vardır. Eski sayımdaki mikdar 800.000, yeni sayımda 1.000.000'dur. Eski sayımda Kürt mikdarının az gözükmüşü sebebi o zamanlar Kürtlerin Şark'tan Garp'e nakledilişi yüzünden herkesin kendisini Türk olarak yazdırmasındandır. Hal-i tabii avdet edince, Kürtler üzerinde bu propaganda zail olunca kendilerini son sayımda hakikî olarak yazdırdılar.

İlk istatistikte en mühim mesele şudur: En yakın komşularımız ve müttefiklerimiz bile bizi altı ilâ dokuz milyon arasında tahmin ederlerdi. Onun için ecnebi mütehasıs getirtmek lüzumunu gördük. Jakar⁽¹⁰⁴⁾ 16.000.000 olduğumuzu imzasile kaydetti. Şüphe yoktur ki hastalıklı, nüfusu az olan, kadınları kısır bir cemaatle nüfusu artan zinde bir halkın yapacağı tesir arasında büyük farklar vardır. 16.000.000 içinde 1.000.000 Kürt için bir şey değildir denildi. Bizim emniyet ve kültür noktasından yaptığımız hesaplarla tahrir tevafuk etmemektedir.

Bir de Sancak⁽¹⁰⁵⁾ meselesi vardır. Sancak'ta 40.000 Türk vardır. Geri kalan 20.000 Türkmen, 10.000'i göçebe, 5.000'i muhacir, 8.000'i mübadil ve 3.000'i gayri mübadil, alevidir, şudur budur.

Meşhur bir söz olarak 73,5 millet vardır. Biz topladık, hakikaten 73 ırk var. Lezki, Laz, Hemşinli, Papak, Kızılbaş, Tahtacı, Çerkeş, Çeçen şu veya bu Türklerin oturdukları mahalle izafetle kendilerine verdikleri isimler birer ırk-ı mahsus olarak yazılmıştır. Memlekette 4,5 milyon Kızılbaş vardır. Ben halâ din ve dil itibarile Türk ile Türkmen arasında fark bulamadım.

¹⁰⁴ Camile Jakar, Devlet İstatistik Enstitüsü (Türkiye İstatistik Kurumu)'nun kuruluşunda görev alan Belçikalı bir uzmandır.

¹⁰⁵ Günümüzde Hatay.

Eskişehir'e bundan bilmem kaç sene evvel (ona tatar deriz), Çerkes gelmiştir, Arnavut gelmiştir. Fakat bunların Çerkesliği, Arnavutluğu kalmamıştır. Karadeniz havalisi ve meselâ Trabzonlu, Samsunlu hepsi Lâzdır. Malatyalı Kürttür, Erzincanlı Kürttür. Hassas bir insana bu hitap hoş gelmez. Bu kısım nüfusun kültür kısmıdır. Bizim odacıların hepsi Kürtmüş, Eğinli, Arapkirli, Divriklidir.

İkinci Umumî Müfettiş Kâzım Dirik: Azerî Türklere de Acem deriz.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Bunların hepsi camiayı tutan adamlardır. Hepsinin şeref ve mevkii vardır.

Hepimizin kalbinde Sultan Süleyman devri yaşar. Bunlar fena itiyatlarımızdır. Bunu sonra konuşuruz. Şimdi arkadaşımızın anlatacakları sayım ve vukuattır.

Nüfus Umum Müdürü Muhtar Akman: Vekâletin Nüfus Müdürlüğü'nü alâkadar eden işlerin başında nüfus işleri gelir.

Mütemeddin [medeni] memleketlerde mevcut nüfus miktarını bilmek ve buna istinaden muntazam istatistikler tanzim etmek yalnız vezaif-i askeriye muamelâtını temin noktasından değil, belki hukuk-u umumiye, emniyet ve umur-u maliye cihetlerinden çok faydalı ve lâzım görülmüştür.

Avrupa devletlerinde bidayette çok basit bir halde başlanan bu iş seneden seneye tekâmül ederek bugünkü şekline çıkmış ve sonraları tahrir-i nüfusa mütealik meseleleri müzakere etmek üzere kongreler toplanmağa başlamıştır.

Elde ettiğimiz malûmata göre İskandinav memleketleri 1750, Amerika 1790, Fransa ve İngiltere 1801, İrlanda 1821, Saksonya 1815, Bavyera 1818, Avusturya 1818, Rusya 1810, Felemenk 1829 tarihlerinde tahrir [sayım] yapmışlardır. 1870 tarihine kadar Rusya ile bizden başka bütün Avrupa devletleri hiç olmazsa bir defa tahrir yapmışlardır. Kongrelerde ittihaz olunan bir faydalı ve mühim kararlar arasında, meselâ her on senede bir de'fa tahrir ya-

pılması, yani son hanesi sıfırla biten senelerde icrası gibi maddeler vardır. Bizde tahrir-i nüfus [nüfus sayımı] hiç bir zaman Avrupadakilere müşabih [benzer] olarak yapılmamıştır. 1260 [1844]'da kur'a usulü ihdas edilince tahrir icrasına karar verilmiş ise de muvaffakiyet hasıl olmamıştır. 1272 [1856]'de temettü vergisinin vaz'ı üzerine emlâk ile beraber nüfus tahriri de nizamnameye konulmuş ise de netice vermemiştir. 1288 [1872]'de Memalik-i Osmaniye'nin icrayı tahrir-i nüfusu hususuna irade sadır olmuştu. Fakat dahilî meşgale, sonra da harp dolayısıyla yine tahrire teşebbüs edilmemişti. Harpten sonra yapılan ıslâhat ve askerî teşkilât meyanında muntazam bir sicilli nüfusa ihtiyaç olduğu anlaşılmış ve mesele Şûra-yı Devlet'e havale olunmuştur. Şûra-yı Devlet müzakeresini ihtiva eden mazbatadan anlaşıldığına göre devletçe bu işe daha Tanzimat'ın bidayetinde ehemmiyet verilmiş ve eyaletlerde nüfus nazırları, sancaklarda nüfus memur ve mukayyidleri [kayıt memurları] istihdam ve İstanbul'da "Nüfus Nezareti" namile bir idare-i mahsusa ihdas olunarak sonraları mübalâtsizlik [aldırış etmeme] yüzünden Merkez Nezareti ilga ve bir aralık nüfus kalemi "Tahrir emlâk" ve muahheren "idare-i askerîye"ye raptolunmuş ise de nüfus vukuatı muntazam yürütülmediğinden bu idarelerdeki malûmatın sıhhati şüpheli ve hakikata mugayir bir şekle düşmüştür. Tabii bunun neticesinde askerî muamelâtla matlup olan kolaylık elde edilememiştir.

Bu malûmat ve mütalâata istinat eden Devlet Şûrası müzakereleri en nihayet bir "sicilli nüfus nizamnamesi lâyihası" kaleme alınmıştı.

Nüfus muamelât-ı umumiyesinde oldukça tafsilâtla bahsedilen bu nizamname bizde ilk yazılan bir eserdir. Tahrir-i nüfustan ziyade sicillâta ve tahririn ilmi cihetlerine pek de iltifat etmeyen nizamnameden daha fazla bir şey beklemek bittabi doğru olmazdı.

İlk tahrir 1296 [1880]'da yapılmış ve yalnız İstanbul'da altı ay sürmüştür. 1318 [1902] sicilli nüfus nizamnamesi henüz tahrir

yapılmayan mahaller ahalisinin sicilli nüfusa sureti kaydını göstermektedir. Bu nizamname bir nevi teşkilât mahiyetindedir.

Bundan anlaşılıyor ki biz de tahrir-i nüfus daima tekrar edilmesi lâzımgelen bir iş olarak telâkki edilmemiştir. Yalnız buna idare noktasından lüzum gösterilmiş bulunmaktadır. 1297 [1881]’de tanzim olunan nüfus nizamnamesinden sonra 14 Ağustos 1330 [1914] tarihinde mer’iyete vazolunan sicilli nüfus kanunu vardır. Fakat bugünkü ihtiyacı karşılamaktan çok uzak olan bu kanun yerine Vekâlet Yüksek Makamınca yeni bir kanun tanzim edilmiş ve Yüksek Meclise arzedilmiş, bununla beraber bir de yazım yani tabir-i mahsusu ile bir “Tahrir-i Nüfus Kanunu” da hazırlanmıştır. İstilzam ettiği [gerektirdiği] külfet hakkında Maliye Vekâleti’le yaptığımız muhabere hüsn-ü suretle netice bulursa onu da Meclis’e takdim edeceğiz. Esasen yeni kanun, yeni ahkâm koyduğundan bu iki kanunun bir anda tetkik ve mevkii mer’iyete vaz’ı icap etmektedir.

Üçüncü Umumî Müfettiş Tahsin Uzer: Masraf kaç milyon lira tutuyor?

Nüfus U[mum] Müdürü Muhtar Akman: Evlenme masrafı 15-16 lira tutuyor. Buradaki masrafları azaltacağız. Yalnız birinci, ikinci sınıf cüzdan masrafı kalmıştır.

Projenin tatbiki 2.000.000 masrafa bağlıdır. Bunda yeni inşa edilecek mahzenler, deneme yazımları, yeni defterler ve müteferriat-ı evrak vardır. Biz hasılatı 3,5 dört milyon tahmin ediyoruz. Bunun bir buçuk iki milyonu fukara, asker ve talebeye meccanen verilecek cüzdanlara mukabil tutunca Maliye’den istenilen 2.000.000 karşılığı tamamen elde edilecektir.

Nüfus siyasetimizin başlıca esaslarından biri de memleket nüfusunun arttırılması ve buna engel olan amillerin ortadan kaldırılması olduğundan 2459 sayılı kanunu tadil için bir proje hazırlanarak evlenme şartlarının kolaylaştırılması istihdaf olunmuş, Vekâlet Hukuk Müşavirliği’nce de tetkik edilen bu projenin esbab-ı

mucibesi meyanında bertafsil arz ve izah olunan faydalardan maa-
da imam nikâhı veya metres hayatı ile onun mahsulü olan çocuk-
ların hukukî ve kanunî vaziyetlerinin meydana koyduğu güçlükle-
rin ortadan kaldırılması te'min olunacağı ve bu gün cari olan usul
mucibince evlenen her çift için normal olarak ihtiyarı icap eden ve
Tayyare Cemiyeti tarafından tab olunan kıymetli evrak ile damga
pulu bedeli olan yedi lira masrafın ortadan kaldırılarak evlenme
evrakının Vekâletçe bastırılıp meccanen verilmesi ve pulsuz olarak
kullanılması lâzımgeleceği ve hali vakti yerinde olanlardan
istiyenlerin alabilmesi için birinci ve ikinci sınıf evlenme cüzdan-
larının eskisi gibi Maliye Vekâleti'nce bastırılacağı muvafık göröl-
düğü arzedilmiştir.

Birinci Umumî Müfettiş Abidin Özmen: Bu birinci ve ikinci sı-
nıf cüzdanlara kaç para alınıyor?

Nüfus U[mum] Müdürü Muhtar Akman: Birinci sınıf cüzdan
beş lira, ikinci sınıf cüzdan iki buçuk liradır. İcap eden diğer vesai-
ki Vekâlet tab ettirip meccanen tevzi edecektir.

Dördüncü Umumî Müfettiş General Abdullah Alpdoğan: Ev-
lenme kâğıtlarının hepsi meccanen olmalıdır.

Üçüncü Umumî Müfettiş Tahsin Uzer: Ben bekliyordum ki bu
lâyihâ da nüfus memur ve kâtiplerine de temas edilsin. 30 senelik
idare hayatımda acınacak halde bulunan üç cins memur gördüm.
Telgrafçılar, nüfusçular, polisler. Bir kazaya gittiğimde en ziyade
kendini saklayan nüfus memurlarıdır. Bu şerait ve maaşla nüfus
müdür ve memurları 20-90 bin nüfusun mukadderatını elinde tu-
tuyor. Maaşları 1.200, 1.750, nihayet 2.000'dir. İşe sayımdan de-
ğil, nüfus memurlarından başlamalıdır. Tahsil-i ibtidaî [ilk eğiti-
mi] görmemiş memurun eline en modern defteri verseniz de neti-
ce ne olur? Arada da 14 senelik bir nüfus memuru vardır. Tahrirat
kâtipliği de yapmıştır. 11 çocuğu vardır. Eline geçen para da 34 li-
radır. Ya dilenir veya çalar. Kaza nüfus memurları hiç olmazsa orta

tahsil görmeli, kabilse müdürlerin maaşı da 4.000 kuruştan başlamalıdır.

Nüfus Umum Müdürü Muhtar Akman: Bu bahis merkez teşkilâtına tealluk eder. Bu iş başka bir lâyhada Meclis'e arzedilmiştir.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Bu iş memur işidir. Ayrıca bir nüfus teşkilâtı yapmak, idare-i hususiyelere devr etmek, onlara bağlamak ve burada yalnız istatistik işini bırakmak istedik. Fakat idare-i hususiyeye çok yüklenildi. Bu iş yine kalıyor. Devlet işine taalluk ettiğinden müşkülât vardır.

Ayrıca memurları diğer memurlarla karşılaştırılarak ufak memurların bir terfi kademesini yapalım dedik. İcabına ve kıdemine göre yükseltmek istedik. Meclis'e verdiğimiz kanunda vardır. Fakat ben bu kanunun az zamanda çıkacağına ihtimal veremem. Mesele malidir. Bu mesele üzerinde durmalıyız. Israrlarınız bize yardım edecektir. Bir de defter meselesi vardır. Bunun için 100 - 200 bin lira lâzım gelir.

Birinci Umumî Müfettiş Abidin Özmen: Bunlar nazârî kısımdır. Tahsin Uzer'in söylediği misaller pek açıktır.

Dördüncü Umumî Müfettiş General Abdullah Alpdoğan: Şimdi yeni harflerle okuyup yazanları memur alıyoruz. Defterler eski Türkçedir. Sonra eski defterleri okuyacak memur bulamaya-cağız.

Birinci Umumî Müfettiş Abidin Özmen: Memur meselesi ayrıca tetkik edilmelidir. Konuşmamız sayım hakkındadır.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Mektupçu, nahiye müdürü ve tahrirat kâtiplerinin de vaziyeti böyledir. Uzer'in bahsettiği memurlar meselesi çok mühimdir.

Birinci Umumî Müfettiş Abidin Özmen: Bir adama nüfus müdürü unvanını veriyoruz. Van'a 22 lira maaşlı bir nüfus müdürü vermişiz. Bu adam Van'a giderken Diyarıbekir'de üç-dört gün kalmış, yolda parasız kalarak borç para bulmuş, yerine ancak öyle gitmiştir. Kaza nüfus memurlarına da 17,5 lira maaş veriyoruz.

Nüfus Umum Müdürü Muhtar Akman: Müdürlerimizin maaşı 20 liradan başlar.

Üçüncü Umumî Müfettiş Tahsin Uzer: Buna çok maaş veriniz dediğimiz zaman selâhiyetile bereber onun gözü tok olması lâzımdır.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Bu konuşmalarımızı Başvekile arzederiz.

Üçüncü Umumî Müfettiş Tahsin Uzer: Taşra teşkilâtında nüfus memurlarının vaziyeti nazara alınmamıştır.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Nazara alındı. Aynı zamanda kaza ve vilâyetlerdeki tahrirat kâtibi meselesi de yoluna konacaktır.

Üçüncü Umumî Müfettiş Tahsin Uzer: Bu iş İstanbul'da yapıldı.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Yazıma başlamadan evvel muhtelif mıntakalarda deneme yapacağız. İhtimal ki bu deneme işinde esas olacaktır.

Birinci Umumî Müfettiş Abidin Özmen: Sayım anında olmalıdır.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Yazımın ehemmiyet-i medeniyesi sayımdan çok mühimdir. 92, 96, 97 [1876, 1880, 1881]'de tahrir olmuş, o vakit Avrupa'yı taklit etmişler, bu işin başına büyük memurlar getirilmiştir. Hüseyin Hilmi Paşa riyasetinde sayım komisyonları yapılmış ve her kazadaki sayım komisyonları köy köy dolaşarak defterde hane hane tahrir yapılmıştır. Bu günkü esas defterler ordan kalmaz.

Dördüncü Umumî Müfettiş General Abdullah Alpdoğan: o zamanki defterler hiç işlenmemiş duruyor.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Akrabamdan bir nüfus memuru vardı. Nüfus kalemine giderdim. Hakikaten güzel, büyük defterlere kocaman kırmızı kalemle vukuat yürütüyorlardı. Aynı yoldan gideceğiz. Bu işlere müfettiş-i umumilik mıntakalarından başlarız.

Dördüncü Umumî Müfetiş General Abdullah Alpdoğan: Bu güne kadar müfetişlik mıntakasinda 10.000'den fazla yazıldı.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Çıkarttığımız iş 12.000 muameledir. Bir mülkiye müfetişi bir yerde fazla kalmak isterse ellerinde iki sermaye vardır. Birisi nüfustur. Bu işe sarılan bir müfettiş, orada aylarca tetkikat yapsa yine iş vardır.

Dördüncü Umumî Müfetiş General Abdullah Alpdoğan: Bizim mıntakadaki halk, kız evlâdını satılık bir mal telakki eder. Köylerde nikâh ve talâk meselesi mevzubahs değildir. On ay içinde 450 nikâh, 4 talâk olmuştur. Rastgeldim bir köylü kızını 600 liraya birine veriyor. Ondan cayararak sonra bir başkasına 800 liraya veriyor.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Rize taraflarında kız satılır. Ve kızın kıymeti taşıyacağı eşyanın ağırlığı ile ölçülür. Meselâ benim kızım 30 kiloyu 30 kilometreye taşır.

İtiraf edelim ki yegâne noksan idarenin parasızlık veya bilgisizlikten yüz üstü kalmasıdır. Medenî devletlerde bu işe ehemmiyet verilir.

Üçüncü Umumî Müfetiş Tahsin Uzer: İdare âmirleri bu işle meşgul değildirler.

Birinci Umumî Müfetiş Abidin Özmen: Bir idare amirinin bir şube ile alâkadar olması, o şube memurunun amirine baş vurmaş lâzımdır. Alâkayı çekmemesi lâzımdır.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Bir idare amirinin yalnız başına hallededeceği dava değildir.

Üçüncü Umumî Müfettiş Tahsin Uzer: Kars'ta 4.700 nüfus fazla çıktı. Bu iş yerinde sayılsa 4.800 daha çıkacaktır.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Ben Dahiliye Vekiliyim. İki çocuğum var ikisi de kayıtlı değildir. Bir gün mecliste arkadaşlarımdan bütün çocukları nüfusla kayıtlı olanlar ellerini kaldırsın dedim. Kaldıran olmadı. Görülüyor ki bu hususta herkes alâkasız. Biz ki memleketin mukadderatını elimize almışızdır. Bir polis meb'us-

lardan birisine hüviyet varakası sormuş. O da “ben meb'u-sum. Benden hüviyet sorma” diye kızmış. Polis, “sizi meb'us olarak tanıyamam” demiş. Haklıdır.

Her Fransız arka cebinde askerî bir hüviyet cüzdanı taşır. Her yerde onu kullanır. Halkın tabiatında vardır. Meşhur Fransız edibi Alber Toma⁽¹⁰⁶⁾ ansızın kahvede ölmüş, üzerinde hüviyet varakası çıkmamış, ölü ortada kalmış. Bütün gazeteler günlerce Alber Toma gibi bir şahsın hüviyetsiz gezmesini tenkit etmiştir.

Bizde el sürülmemiş iki mesele vardır: Köy ve nüfus. Diğerlerine az çok el atılmıştır. Halledilmiştir, demiyorum. Hiç olmazsa el atılmıştır.

İkinci Umumî Müfettiş General Kâzım Dirik: Bir de metres meselesi vardır. Köylerde metres hayata yaşıyorlar.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Elbet bu da geçecektir. Kanundan istifade ederek mukavele yapıyorlar.

Üçüncü Umumî Müfettiş Tahsin Uzer: Bir çare bulundu mu?

İkinci Umumî Müfettiş Kâzım Dirik: Çareyi tecrübe edenlerden bekleriz.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: (Bay Muhtar Akman'a) Siz böyle yaparsınız. En sonunda bir mazbata yapılacak (Müdür-ü umumî şu izahatı verdikten sonra şu şu mütalealar serdedildi. Ve neticede şunların yapılması tekrarrü etti) diye yazarsınız.

Arkadaşımız Seferberlik Müdürü Hüsamettin Tuğaç⁽¹⁰⁷⁾ seferberlik hakkında izahat verecek. Sivil seferberlik ötedenberi askerî bir iş olduğu için çok mühimdir. Seferberlikte vali ve kaymakam-

¹⁰⁶ Fransız sosyalisti Albert Thomas 1878'de doğdu. I. Dünya Savaşı yıllarında bakanlık yaptı. Daha sonra Uluslararası Çalışma Teşkilatı'nda görev aldı. 1932'de öldü.

¹⁰⁷ I. Dünya Savaşı'na katıldı. Sarıkamış'ta esir düştü. Esaretten sonra askerlik görevine devam etti. Milletvekilliği yaptı. Esaret hatıralarını *Bir Neslin Dramı*, Çağdaş yay., İstanbul-1975, ss: 235 adlı kitapta topladı.

lara mühim vazifeler düşer. Elllerinde bir talimatname var. Arasına taşraya çıktığımda vali ve kaymakamlardan sorarım. “Bir seferberlikle bu kazada bir fırka 10 gün kalacaktır. Bunu ne ile besliyeceksin?” derim. Fırın mikdarı ne kadardır? Hayvan mikdarı nedir? Vesait-i nakliye-i askeriye diye birşey var. Fakat diğer tedarikât-ı askeriye ne tesbit edilmiştir, ne birşey. Siviller bundan haberdar değildir. Her sivilin okuması ve bilmesi lâzım gelen kitaplar, kanunlar vardır. Fakat hiç birimiz okumadık. Şimdiden sonra muharebe millet muharebesidir. Bir berber çırağının, bir vatmanın dahi vazifesi tayin edilmiştir. Millî seferberlik denilince anladığım dava budur. Seferberlikte millî müdafaa, erkân-ı harbiye, sonra da Dahiliye Vekâleti’ne ait bir çok mühim işler vardır. Millî seferberlikte kimlerin asker olup olmayacağı meselesini tayin değil, Türkiye bir muharebeye girdiği vakit herkes askerdir. Yalnız vazifelerini tayin etmek lâzımdır. Polisin, jandarmanın, vali ve kaymakamın vazifesi ne olacak? Bir hastahane için lüzumu olan doktor, cerrah, harp meydan-larındadır. Geridekilere kimler bakacak? diye hayat-ı milliyenin ufak teferruatına kadar olan işlerle kim meşgul olacaktır. Bunu içimizde bile bilenimiz yoktur. Avrupa’da ne dereceye kadar yapmışlardır; bunu bilmiyorum. Çok tahmin ederim ki onlar tesbit etmişlerdir. Bir seferberlik çıktığı vakit Dahiliye Vekâleti ne yapar? Erkân-ı Terbiye ne derse onu yaparım. Hülâsa seferberlikte valilerin ellerinde gizli zarflar vardır. Onları açacaklardır. Fakat daha evvel bilinmesi lazım gelen bazı şeyler vardır. Valinin elinde bir organı olmalıdır. Evvelâ vekâlette bir kalem tesis ettik. İdare-i umumiye buna bakardı. Sonra bir müdiriyet-i umumiye haline getirdik. Şimdi biraz daha teşkilâtlandırdık. Demek ki Dahiliye Vekâleti’nde seferberlik işleriyle uğraşacak büyük bir organ olmak lâzımdır. Bilelim ki bu memleketin dört odalı bir evinin iki odası birer yataklı hastahane olacak; binanaleyh herkes evinde iki yatak ve temiz çarşaf bulunduracaktır. Bu memlekette bu şerait dahilinde 100.000 ev varsa ikişer yataktan şu kadar yatak var demektir. Nekahat devrindeki insanlar bu-

rada bakılır, bu devletin bakım vaziyetini kurtarır. Ve muharebeye gideni arttırır. Meselâ şoförler ne olacaktır? Harb-i Umumi'de jandarmayı harbe götürdük, maden amelelerini aldık, memlekete kömür lâzım oldu. Ordudan amele getirdik, bu amele ise hatırlı amele oldu. O zaman randıman vermedi. Ve kaçakların sığınağı halini aldı. Seferberlik demek şu memuru kurtarmak değil, icabında bütün memurlar yerinde kalır, lüzumu halinde bütün memurlar askere gidebilir. Mesele şudur: Her memurun, herkesin seferberlik başlar başlamaz yapacağı işin daha evvelden taayyün etmiş olmasıdır. İşte bu mülâhazalarla merkezde bir teşkilât yaptık. Hakikaten mes'ul olan yerlerde bu işi bilene tesadüf etmedim. Değerli bir erkân-ı harp olarak bu arkadaşşı Erkân-ı Harbiye [Genel Kurmay Başkanlığı'ndan]'den rica ettik. Şimdi bu işin temelini atmaktadır.

Aynı zamanda tahakkuku mümkün olan şeyleri yapmaktadır. Havaî hücumlara ve zehirli gazlara karşı müdafaa ve tahaffuzî [korunma] çareler bulmaya çalışıyor. Havaî tertibat pasif müdafaa talî işleridir. Onun için işlerimiz muğlâktır. Yeni başladık. Arkadaşım teferruatını anlatacaktır.

Seferberlik Müdürü Hüsamettin Tuğaç: Sayın Bakanımız işin esası hakkında izahat buyurdular. Ben de teferruatı hakkında bazı izahatta bulunacağım. Bu işe [1]934 yılının İlk Teşrin [Ekim]'inde başlandı. Heyet-i Vekile'nin tesbit ettiği karar ve talimatnameye istinat eder. Geçen sene görülen lüzuma binaen iki şubeli bir müdürlük halinde birine seferberlik, diğerine havaî korunma işlerini gördürüyoruz. Bu seferberlik teşkilâtı diğer bakanlıklarda da mevcut ise de Dahiliye Vekâleti'ndeki teşkilât daha önemlidir. Dahiliye Vekâleti kendi bakımından seferberlik işini hazırlamakla beraber idare noktasından da üzerinde ayrıca mühim bir iş mevcuttur. Sayın Bakanımızın buyurdukları gibi Avrupa'da daha çok önemle takip edilmiş olan bu iş hakkında fazla malûmatımız yoktur. Mesaimiz elimizde mevcut bir talimatnameye istinat

eder. Elimizde Belçika ve Avrupa'ya ait ve ataşemiliterlerden gelen bazı malumat vardır. Belçikalılar ve Fransızlar da bu işte bir çok şaşkınlıklar geçirmişlerdir. Hatta askerî idare altında ziraat yaptırmışlardır. Bu mecburiyetle hasıl olan tecrübeler de elimizdedir. Bu hususta Erkân-ı Harbiye'den bazı şeyler istedik. Mevcut bir malûmat yoktur. Ataşemiliter-lerden istenmiştir. Geldiğinde bize bildireceklerdir.

Talimatnameyi izah edeyim: Bu talimatname [1]931 de Heyeti Vekile'ce kabul edilmiştir. Bu talimatname ile Dahiliye Vekâleti'nden istenilen iş: En doğru nüfus miktarı, nüfus tahavvûlâtı [değişmeleri] ve tebeddûlatı her seneki vefiyat ve tevellüdat miktarı, asayiş vukuatı ve emniyet hakkındaki bazı muamelelerdir. Nüfusların yerleşme, su ihtiyacı ve oturma yerleri, han, otel, mabet ve kışla gibi bina adedi, nüfus miktarı gibi işler üzerinde kordular çalışmıştır. Vekâletimizce yapılmış bir şey yoktur. Biz de Erkân-ı Harbiye'den alacağımız malûmatı esas ittihaz ederek işe başlayacağız. Bu iş için taşra teşkilâtına ihtiyaç vardır. Bu yapılmadıkça bir adım ileri gidilmesine imkân yoktur.

Kaza ve vilâyetlerde bazı komisyonlar vardır. Harbe yarayan mevad hakkında vesait-i nakliye komisyonları vardır. Bu komisyonlar muayyen zevattan müteşekkildir. Bu komisyon faaliyetini ileri götürmüyor Çünkü vesait-i nakliye kanununda bu komisyona askerlik şubeleri yazıcı verecektir diye bir kayıt mevcut olduğu halde bu da verilmiyor, verilenler de işe yaramıyor. Ve bu iş de yüz üstü kalıyor. İşte bunlar gösterir ki idare memurlarının bu işlere tekabül edecek teşkilâtı olmadıkça bu işlerin hakkile yapılmasına imkân görülemiyor. Geçen sene çıkan bir kanunla her vilâyet-te bir seferberlik müdürlüğü ihdas edilmiş, fakat tahsisatı olmadığından dolayı teşkilâtı yapılamamıştı. Yalnız bu sene vekâlet bütçesinden temin edilen tasarrufla Ankara-İstanbul, Eskişehir ve İzmir'de olmak üzere dört vilâyette bu teşkilât yapıldı. Geçen sene Dahiliye Encümeni'nde bulunduğum zaman valilik yapmış bir kaç zat bu teşkilâta kazaların da ihtiyacı olduğunu ileri sürmüş ve key-

fiyet zapta geçirilmişti. Dahiliyeden istenilen işler arasında mevcut vesait-i nakliye mikdarının tayin ve tesbiti de vardır. Yukarıda izah ettiğim vesait-i nakliye komisyonlarının verdiği malûmat elimizde varsa da mesaisinin şuurlu olduğuna kani değilim. Her muntakanın kendi hususiyetine göre vesait-i nakliyeyi ayırmak ve ona göre mikdarmı tesbit etmek lâzımdır. Vesait-i nakliye meyanında bir çok semerli hayvan da kullanılır. Semerin kullanılması hayvanlarda yara tevlit eder. Bu semerlerin kullanılmasındaki usul için tedbir alınmaktadır.

Beygirlerle çekilen arabalara gelince bunların dingillerinin sabit dingile tahvili şayan-ı arzudur. Araba fabrikası ve imalat-hanesi olan yerlerde buna gidilebilir. Motorlu vesait de mühimdir. Bu hususta şoför keyfiyeti ehemmiyet kesbeder. Harpte bu şoförlere zırhlı vesait verileceğinden kendilerine bu hususla bir bilgi verilmek lâzımdır. Adana ve Kütahya'da bazı fabrikalar oralar-daki makinist ve şoförlerin muntazam bir sisteme tabi olarak yetiştirilmesi istenilmiştir. Seferberliğin devamı müddetin-ce firari, bakaya, adem-i icabet ve ihtiyat zabitlerinin toplanması ve sevki işi emniyete taallûk eden bir keyfiyettir. Talimatnamenin diğer bir maddesi seferberlik ilânında idare memurlarının efrat ve vesait-i nakliye seferberliğine ve bunların celp, iase ve iskânları ile muayeneleri idare memurlarına taallûk eder.

Sayın Bakanımızın buyurdukları gibi bu işler yalnız askerî iş addedilmiştir. Kendimizin de şahit olduğu birçok karışıklıklar olmuştur. Bu işi askerî telakki etmişler, siviller bu işe karışmamışlardır. Orduda süvari alay yaveri idim. Balıkesir muntakasmda bulunduğumuz zaman Gönen kaymakamı halkın hukukunu müdafaa, bizde halkın hukukunu yağma etmek için seferberlik yapmışız gibi bir vaziyet ihdas etti.

Sayın Bakanımızın tasavvurları ilk imkân hasıl olunca bu hususta bir kurs açalım. Yeknesak bir bilgiye malik olalım. Bu nasıl yapıyor öğrenelim. Diğer memleketlerde böyle kurslar vardır.

Almanya'da, Fransa'da millî seferberlik akademisi namı altında kurslar açılmıştır. Muhtelif zevat bu kurslara iştirak etmiştir. Eğer bir adam bilir, beş adam bilmezse bu iş bitmez. Çünkü millî seferberlik bir küldür, ayrılmaz. Herkesin bilmesi şarttır. Bakanlığımıza taalluk eden işlerden biri de harpte bulunanların gerideki hizmetleridir. Bunu kendi ihtiyaçlarımız bakımından tetkik etmemiz lâzımdır. Bunun için de birşey yapılmamıştır. Fransızca bir kitap vardır. Valilerden, bazı idare amirlerimizin tecrübelerinden istifade edeceğiz. Bu hususta bazı esaslar kurmağa çalışacağız.

Bir de pasif korunma işlerimiz vardır. Bu diğer vekâletlerden ayrı olarak vekâletimize verilmiş bir iştir. Başka memleketlerde hava korunma işleri çok ileri gitmiştir. Memleketin her tarafı harbe yarayan endüstri sahaları tayyare hücumuna maruzdur. Her memleket bu işe ön safta ehemmiyet vermektedir. Tayyarenin çok olması yurdu tahribattan kurtaramıyor. Tayyareler her tarafa gider, mefase kaydı yoktur.

Pasif korunma iki kısma ayrılır:

1- Resmî devlet teşkilâtının her hangi bir şehri koruma için yapacağı işlerdir. Emniyet, tabiiyet, gaz temizleme ve yangın teşkilâtı gibi teşekküllerdir. Bunun diğer biri de ferdî korunmadır. Mese-lâ; Almanca bir broşür vardır. Finlandiya, Danimarka, Felemenk [Hollanda], Avusturya, İtalya ve Danzik'te pasif korunma işlerini cemiyetler idare ediyor. Bunlar halkın yardımı ile olur. Hiç bir memleket milyonlarca insanın korunma işini üzerine alamamıştır, İngiltere ve Rusya'da gaz maskelerini parasız tevzi ederler. İngilizlerin maske fabrikası haftada 500.000 maske yapabilecek mahiyettedir. Bunların tenvir ve irşat işini cemiyetler üzerlerine almışlardır. Hükümetlerin murakabesi altındadır. İngiltere'de bunu Kızıl Haç Cemiyeti idare eder. Macaristan'da bir cemiyet teşkilâtına çalışılıyor. Bulgaristan'da bu işi hususî bir teşkilât idare eder. Yunanistan'ın İç [İşleri] Bakanlığı idare eder.

Seferberlik sahasında biz bidayetle vilâyetlere bir program verdik. [1]936 mesaisinin ana hatlarını tesbit ettik. Dağınıklıktan kurtarmak ve vilâyetleri müşterek bir tarzda çalışmağa sevk etmek için bir tamim yaptık. Bazı vilâyetler lâzım gelen işleri yapmış, bazıları ise yapmamıştır. Programın esas hatları memleketin pasif hava korunma cihetinden yapılacak işleri tesbit ederek yangın emniyet ve sair sığınak ihtiyacını para itibarile tesbit edip vekâletimize bildirecektir. Bu hususta proje devletten isteyeceğimiz para hakkındaki kanuna esas teşkil edecektir.

Seferberlikte nasıl bir kadro ile çalışılmak lâzımgeldiği araştırılarak 42, 43 ve 47.000 memur tecili işlerle bu sene meşgul olduk. Dahiliye memurlarını tesbit ettik. Hususî idare ve belediye memurlarını da tesbit etmek üzereyiz. Artık resmî teşkilât içerisinde biraz da amme teşkilâtı içerisinde sokulacağız. Meselâ Ankara'nın kasap, fırın, dükkan gibi hususları belediyelere tesbit ettireceğiz. Bunlardan hangilerinin tecili icap edeceği sahasına geçeceğiz. Bize taalluk eden işler tamamen tebellür etmiştir [billurlaştırmıştır]. Fakat dahiliyeye ait işlerin bitmesiyle diğer bakanlıklara taalluk eden işler de bitmiş olacağına hükmedilemez. Bu teşkilatı diğer bakanlıklar teşkilâtile birlikte götürmek lâzımdır. Bunun için diğer bakanlıklarda seferberlik müdürleri birbirleriyle sık sık temas etmelidirler. Senede bir içtimamız vardır. Heyet-i umumiyesini bir hedefe sevkedecek tedbirler almak icap eder. Milli Müdafaa'nın Seferberlik Şubesi vardır. Senede iki defa toplanır, veçhe verir. Erkân-ı Harbiye'de Dördüncü Şube pasif korunma işlerle meşgul olur. Fakat bize rehber olamamaktadır. Başka memleketlerde seferberlik işleri ayrıca bir umum müdürlük namı altında bir büro halinde çalışır. O bürodan aldığı direktiflerle müşterek bir noktadan işi idare eder. Bizde bu noksandır. Belki yeni başladığımız içindir. Seferberlik işleri için memurlara bir kurs açılması düşünülmektedir. Fakat bu da para meselesidir. Bu olmadığı takdirde memurlar için seferberlik hakkında bir muhtıra düşünüyoruz. Bu-

nu tamim etmek isteriz. Erkân-ı Harbiye'nin vereceği karar üzerine her vilâyet bir seferberlik takvimi yaparak seferberliğin ilânından bir kaç gün evvel yapılacak işleri tesbit eder. Vilâyetler bize gönderir, biz de bakar, islâh eder, bir suretini vilâyetlere iade eder ve diğer bir suretini de Erkân-ı Harbiye'ye göndeririz. Seferberlik takvimi yapabilmek demek her şeyin hazır bir halde bulunması demektir. Halbuki bizde böyle bir hazırlık olmadığından müsbet bir takvim meydana getiremiyoruz. Henüz olgunlaşmadık.

Yine bizden istenilen işlerden birisi de memleketin muhtelif yerlerinde tayyare meydanları hazırlamaktır. Bu tayyare yerlerini Milî Müdafaa tesbit etmiştir. 50-60 kadar saha teşkil eder. Hava korunması işlerinden pasif korunma keyfiyetine dair bir kanun projesi hazırladık. Seferberlik Talimatnamesi'nin ikinci maddesi mevcut olmakla beraber bazı engelleri kaldırmak için kanun yaptık. Meselâ bu kanuna hava haber alma teşkilâtını ithal ettik. Tayyarelerin nereden ve ne vakit geçtiğini haber verecek bir teşkilâta ihtiyaç vardır. Erkân-ı Harbiye, İtalyan tehlikesi karşısında bunu istedi. Hava gücü teşkilâtına da ihtiyaç vardır. Bunları mükellefiyet haricinde bulunan insanlardan yapacağımıza göre kanunen halledilmek lâzımdır. Bu kanun hazırlanmıştır. Pasif korunmanın kimlere vazife tertip ettiğini, belediye ve idare-i hususiyeye düşen hisseleri ayırmıştır. 25-30 milyon insana ve 25.000.000 liraya ihtiyaç vardır. Nasıl ki bir memleketin şehir için insan ve işe ihtiyacı varsa seferberlik halinde de bu gibi işlere ihtiyaç olduğu için buna dair kanun hazırlanmıştır. Çıktıktan sonra tatbik edilecektir. Pasif korunma teşkilâtı müdürlüğümüzce hazırlandı. Tatbiki masraflı olduğundan evvelâ Garp vilâyetlerin-den bir kaç tanesinde tecrübe olarak tatbik edeceğiz.

Bu tecrübe vilâyetlerinden birisi de Seferlik Müdürlüğü teşkilâtı yaptığımız vilâyetler olacaktır. Gaz kursundan tedricen bütün devlet memurları ve halk geçirilecektir. Kurs için vilâyetler bütçelerine ayrıca para koymuşlardır. Kurslarda maske kullanılması

ve müvellid-ül-humuza [oksijen] gibi cihazların tatbikatını da yapmak lâzımdır. Malzeme Avrupa'dan geliyor. Vilâyetlerde mevcut malzemeyi kazaları gezdirmek suretile her tarafa teşmil etmek icap eder. Müfettiş-i umumilerimizden de bu hususta yardım isteriz. Maske almak kifayet etmez. Onunla faaliyet yapabilmek için talim ve terbiyeye ihtiyaç vardır. Bazı yerlerde komutanların istedikleri alarm işleri vardır. Bazı vilayetler Bakanlığın mütalâasını almadan ve Bakanlığın haberi olmadan bu işi yapmışlardır. Bilgi ve tecrübe olmadığından iyi netice veremedi.

Bir de bunun için canavar düdüğü gibi masraflı işler yapılmıştır. Halbuki buna lüzum yoktur. Adî bir kampana da kâfi gelebilir. Bu düdükler üzerinde tetkikat yapıldıktan sonra Millî Müdafaa ile bir karar vereceğiz.

Halkı tenvir ve irşat işlerinde bazı yazılar yazmak, broşürler neşretmek, konferanslar vermek suretile halkı sistematik bir surette tenvir ve irşada çalışacağız. Tetkik ve tercüme şubesi açıldığı zaman bunu daha iyi yapacağız. Bazı yerlerde broşürlerle meşgul olmak üzere bir cemiyet teşekkül ediyor. Belki bizde de bu cemiyetler teessüs edince Kızılay'ı ve halk partilerini alâkalandıracaktır. Pasif korunma tedbirlerinden olmak üzere yangın bombaları atılır. Bu bombalar ehvendir. Birkaç miktarda atılabilir. Binalarımızın ekserisi ahşap olduğundan yangına müsaittir. İnşaat bir program dahilinde yapılmalıdır. Yangın teşkilâtı için sayın Bakanımızın riyasetinde bir komisyon teşekkül etmiştir. Mesaisi bittikten sonra yangın hususunda kolay tedbirler alacağız. Kanunda bu hususta bir madde de vardır.

Birinci Umumî Müfeliş Abidin Özmen: Müsaade ederseniz iki nokta vardır. Pasif korunma işinde şimdiye kadar çıkan talimatlar bir sığınaktan bahseder. Bunlardan birisi bombaya, diğeri de gaza karşıdır. Talimatlar bomba sığınaklarından bahsetmiş, gaz sığınaklarından hiç bahsetmemiştir. Mareşal ile geçenlerde konuştuğu-

muzda bana tarif ettiğine göre her evin bir odası kolayca tertibatla sığmak haline getirilebilirmiş.

Seferberlik Müdürü Hüsametın Tugaç: O talimat bizim ihtiya-cımızı tatmin etmez. Esasen biz talimatname hazırladık. Bu evvelki daha ziyade ordu ihtiyacı noktasından alınmıştır. Orada gaz korunma odalarından da bahis vardır. Bu iş seri tahavvüller geçiriyor. Gaz bombalarının te'sir sahaları genişliyor. Bu bom-balarla odalar mahvolur. Düşünülen şeyler oldukça değişiyor. Gaz sığına-ğı bir memleketin nerelerinde ne kadar yapılabilir? Ne kadar insan sığınabilir. Yaptığımız kanunda kimseler ve nerelere sığmak yap-ması lâzım geleceğı yazılıdır. Ayrıca bîr talimatname ile sığmak yapılacak yerler tesbit edilecektir. Her hangi bir evin odasını sığı-nak şekline koymakla iş bitmiyor. Bombanın hava sarsıntısı duvar ve pencereleri indirir. Bu itibarla her ihtimale karşı maske de bu-lundurmak lâzımdır. Sığınmak için zemin kata inmek lâzımdır. Yeni yapılan binaların bodrum katında bir odalı sığınak halinde kullanmak mümkündür.

Birinci Umumî Müfetiş Abidin Özmen: Sığınağın tahribi yeni bir evin bedeli kadar olur. İkinci nokta vesait-i nakliye meselesidir. Kanuna göre vesait-i nakliye komisyonlarına kâtip verilir diye tas-rih edildiğine göre bu kâtip muvazzaf olacaktır. Yani formalı, ma-aşlı kâtiptir. Söyledikleri gibi yazıcı veriyorlar. Halbuki muvazzaf kâtibi ya kaymakama veya şube reisine merbut olarak vermeli ve büro halinde çalışmalıdır. Bir de fiat takdiri meselesi vardır. Bundan başka bir de merkep arabaları vardır. Bunu Harb-i Umu-mide ben icat ettim. Merkebe yük yüklemek suretile; nakletirilen eşya ve erzak o merkebe dört tekerlekli bir araba takmakla daha fazla nakli mümkündür.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Koruma davasında idare amirinin, jandarma komutanının, polisin dağılıp ortalığı boş bırakmaması için derhal sığınacağı bir yer olup orada telefonu eline almalıdır. Ve "ben buradayım" diye haber vermelidir. Yazılacak raporda bil-hassa idare, zabıta ve emniyet amirlerinin sığınakları hazırlanıp te-

lefonla vaziyeti idare etmeleri için lâzım gelen tedbirlerin alınması tesbit olunmalıdır. 180 bin liralık bir masrafla bu işi yapacaktık. Sığınak yerimiz hazırlandı. Vilâyet merkezinde vaki olacak bombardumandan idare ve emniyet amirlerinin kahraman-lıkları ve merdlikleri değil, ancak işi başarmak ve vaziyete hâkim olmak için yaşamak lâzımdır.

Araba ve tekerlek meselesi: Kağnı davasının hallolunmıyan ci-heti, kağnı kalsın mı, kalmasın mı? Bu yollarda, bu dağlarda kağnı kalkarsa hangi tekerlek işler? Kastamonu'da bir vali arkadaşımız bunu menetti; muvaffak olmak üzere idi, fakat köylüler arabasız kaldı.

İkinci Umumî Müfettiş Kâzım Dirik: Yol şebekesi olmıyan yerlerde kağnyaya zaruret vardır. Malûm bir şeydir ki orduların seferberliğinde geri hizmetleri ehemmiyet kesbeder. Bu hizmetleri silâh tutacak kimselere gördürmek suretile silâh kuvvetini azaltmaktan ise kadın teşkilâtını organize ederek onlardan da istifade etmek lâzımdır. Netekim harb-i umumide, İstiklâl Savaşı'nda kadınlardan geri hizmetlerde istifade edilmiştir. O gün için zarurî olan bu hal, bu gün için bir ihtiyaçtır. Buyurdular ki harp, millet harbi olacaktır. Seferberlikte bilhassa çocuksuz kadınlar geri servislerinde mühim rol alacaklardır. Köylerde toprak servisini kim yapacaktır? İçtimaî kurumlar lâzımdır. Bu hususta bir not alınmasını rica edeceğim.

Seferberlik Müdürü Hüsamettin Tugaç: Yüksek müdafaa teşkilâtı bu noktayı düşünmüş ve Ziraat Bakanlığı'na bırakmıştır. Sağlık Bakanlığı hazırladığı kanun projesini Bakanlığımıza göndermiştir.

İkinci Umumî Müfettiş Kâzım Dirik: Gaz tecrübe ve propaganda işini filmlere vermek lâzımdır. Her memlekette bu böyledir.

Seferberlik Müdürü Hüsamettin Tugaç: Bununla da meşgul olduk. Fakat biz bu işleri daha ziyade tevsi ve organize etmek istiyoruz.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Çok teşekkür ederim; bugünkü celseyi kapatıyorum.

22/12/[1]936

Saat: 13:25

“Yakın tarihle ilgili önemli bir kaynak daha günışığına çıkıyor. Elimizdeki kitap, Umumi Müfettişler'in 1936 yılı sonunda gerçekleştirdikleri toplantının tutanaklarından oluşmaktadır.

Toplantı tutanakları, bize tam olarak 1936 yılı sonundaki Türkiye fotoğrafını sunmaktadır. Taşranın özel bir röntgeni gibidir; özellikle taşranın içinde bulunduğu durum açıkça gözler önüne serilmektedir.

Metin arasına sıkışmış görünen bilgiler geçmişimizin yeniden inşasında hayli yararlı olabilir.

İktidarın gözüyle özellikle doğu ve güneydoğu bölgesinin ve bu arada Kürt meselesinin nasıl görüldüğü, nasıl algılandığı, nasıl analiz edildiği, nelerin sorun olarak ortaya konulduğu, sorunların çözüm yöntemlerinin neler olduğu konularında bizzat iktidarın üslûbunu ve yaklaşımını ortaya koymak ve anlamak bakımından elimizdeki metin çok önemlidir. Kürt meselesinin gündemin baş sırasında bulunduğu bir anda, konunun tarihsel derinliğini hatırlatmasının yanı sıra, “milletin devlete kalben bağlanması” sorununun hâlihazırda devam ettiğini de göstermektedir.” - Cemil Koçak

*dipnot

dipnot yayımları

Selânik Caddesi 82/32 Kızılay - Ankara

Tel: (0 312) 419 29 32 Faks: (0 312) 419 25 32

dipnotkitabevi@yahoo.com

